

APPELTJES
VAN HET
Greetjesland

Bandversiering van Luc Verstraete

APPELTJES
VAN HET
MEETJESLAND

JAARBOEK
VAN HET
HEEMKUNDIG GENOOTSCHAP
VAN HET MEETJESLAND

Nr. 16 - 1965

MALDEGEM
1965

MIDDELBURG IN VLAANDEREN

EN DE HOLLANDSE MISSIE

(1678-1700)

Was aanvankelijk de rol van de Middelburgse geestelijkheid ten opzichte van de Staatse katholieken passief geweest, in die zin, dat alleen geestelijke bijstand werd verleend wanneer er om gevraagd werd of wanneer men in Middelburg ter kerke kwam, tijdens het pastoraat van Dominicus de Ruddere was het aantal katholieken op Staats gebied zodanig toegenomen, dat de pastoor, bewogen door hun geestelijke nood, naar mogelijkheden zocht om actieve zielzorg onder deze mensen te gaan uitoefenen. Politiek gezien was de tijd daarvoor niet ongunstig. Zowel Staats-Vlaanderen als de Zuidelijke Nederlanden waren in die periode aan hetzelfde gevaar blootgesteld, namelijk de expansiezucht van de Franse koning Lodewijk XIV, en werden daarmee ook daadwerkelijk geconfronteerd.

De Fransen hielden nog steeds een deel der Zuidelijke Nederlanden bezet. Hun overwinningen schiepen een gevaarlijke toestand en grote ongerustheid in westelijk Staats-Vlaanderen. Het aantal militairen was er niet toereikend en daarom moest de bevolking waken en met de wapens leren omgaan. Zij werd gedwongen met karren en paarden diensten te verrichten voor de generale staf en voor de stad Aardenburg, zonder dat daarvoor enige vergoeding werd betaald. Door gestadig paraat te moeten zijn, waren de mensen afgemat; door hogere kosten en nieuwe belastingen was de bevolking verarmd. Daarenboven vertoonde zich wederom het bedenkelijke verschijnsel der overal dwalende Franse deserteurs, die de persoonlijke veiligheid in gevaar brachten, terwijl ook de eigen troepen tot last en verderf der bewoners strekten.

In Middelburg was de toestand al niet veel beter. In 1677 had het stadje te lijden van een brand die door Franse soldaten was aangericht en op Pasen 15 april 1678, werden de omliggende landen door de Noordnederlanders onder water gezet, om de Fransen die Gent hadden overmeesterd, te beletten in Staats-Vlaanderen door te dringen. Een grote watervloed maakte op 26 januari 1682 de toestand nog erger.

Op 6 juli 1683 kreeg Middelburg bezoek van zijn gravin Maria Theresia d'Humières, de zuster van de Franse maarschalk die het bevel voerde over de troepen die de Zuidelijke Nederlanden waren binnen getrokken. Zij was vergezeld van een Franse generaal en werd met giften overladen. Men poogde de generaal gunstig te stemmen door hem wild en gevogelte aan te bieden ten einde zijn bescherming te verkrijgen. Dank zij de gravin bleef Middelburg, in tegenstelling tot de andere plaatsen in de omgeving, gespaard voor zware lasten en schattingen. Wel had het gedurende vele jaren inkwartiering met alle onaangenaamheden van dien.

De wapenstilstand van 1684-1688 bracht enige verademing, doch op 26 november 1688 verklaarde Frankrijk opnieuw de oorlog aan de Republiek en begon de Negenjarige Oorlog (1688-1697). Begin 1689 vielen de Franse troepen weer de Zuidelijke Nederlanden binnen. Dekte voorheen de stad Aardenburg het platteland, thans was het garnizoen daarvoor te zwak en werden de vestingwerken geslecht. Onder deze omstandigheden konden de burgers van Aardenburg, waar men kort tevoren nog drie vijandelijke spionnen, voormalige soldaten van het Staatse leger, had binnengebracht, alsmede de bewoners van de omliggende polders, geen weerstand meer bieden aan de door de Fransen geëiste schattingen. Ter voorkoming van plundering, het wegvoeren van vee en het in brand steken van huizen en hofsteden, moesten zij deze wel betalen. Toen half december 1688 het te Aardenburg overgebleven garnizoen naar Sluis was vertrokken en 600 Fransen de Brugse vaart overstaken, konden ook de goeverneur van Sluis en de Spaanse landvoogd zich niet meer tegen deze geldheffingen verzetten. ⁽¹⁾.

In deze tijden van oorlog, onrust en onzekerheid waren de godsdienstige tegenstellingen in het grensgebied enigszins naar de achtergrond verschoven. Bovendien was de toestand op kerkelijk gebied in Noord-Nederland ten opzichte van de katholieken, gedurende de laatste decennia van de 17^e eeuw aanmerkelijk verbeterd. Langzamerhand was men verdraagzamer geworden of had men zich in het onvermijdelijke leren schikken. Het aantal plakaten en resoluties was verminderd, nieuwe maatregelen tegen de katholieken werden vrijwel niet meer genomen en men dacht eigenlijk niet meer aan een algeheel verbod van de katholieke godsdienst. De regering erkende dit zelf toen er omstreeks 1687 sprake was van een verdrijving

(1) ten Raa, Staatsche leger, deel VI, blz. 67, 71, 91, 104, 116-117, 132-134.

Verschelde, Gesch. Mid. blz. 129-131, 170.

RG : Kerkarch. Mid. nr. 36, blz. 69.

RZ : Vrije v. S. nr. 174, f° 154.

GA : Corr. 22 maart 1681, 9 aug. 1683, 7, 9, 13 okt., 22, 28, 30 dec. 1688, 15, 19 jan., 8, 17 okt. 1689.

van vreemde monniken en priesters. Zij gaf toen te kennen, dat er volstrekt niet meer gedacht werd aan onderdrukking van de katholieke godsdienst. Wel bleven de plakكاتen van kracht en daarmee ook de strenge beperkingen die vroeger waren opgelegd, doch in de toepassing daarvan kende men veel variaties.

Ook in de provincie Zeeland, die bekend stond om haar strenge calvinistische opvattingen, deden zich feiten voor die wezen op een mildere houding der wereldlijke overheid. Toen in 1681 de vier classes der hervormde kerk in deze provincie kwamen klagen over de katholieken, kregen zij van de Staten van Zeeland tot antwoord, dat men hen gaarne behulpzaam wilde zijn, doch «dat men met alle voorsigtigheyt en moderatie in de saecken van de Papisten binnen dese Provincie moest handelen en trachten haer eerder door goede exempelen, vrundelijcke conversatie en sachtmoedige onderrichtinge te winnen, als door scherpe redenen en actiën te verbitteren».

De predikanten waren allesbehalve tevreden over dit antwoord en gaven daarvan uiting op de preekstoel. Zij werden echter tot de orde geroepen en vermaand om de overheid «niet meer publijckelijck ofte andersints te berispen».

Al hebben hier bij de Staten van Zeeland vooral zakelijke motieven een rol gespeeld en al nam men dit standpunt mede in met het oog op repressailles tegen de protestanten in katholieke landen, een feit is, dat zij niet onverdraagzaam meer waren. (2).

DE AANSTELLING VAN EEN MISSIONARIS

Sinds pastoor Dominicus de Ruddere op 24 januari 1676 zijn pastoraat te Middelburg was begonnen, was hij in aanraking gekomen met het steeds groter wordende aantal katholieken, dat van over de grens naar Middelburg kwam tot het bijwonen der diensten, het dopen van kinderen, het sluiten van huwelijken en het begraven van overledenen. Daarbij kwamen hem vanzelfsprekend ook de grote moeilijkheden ter ore die deze mensen ondervonden. De afstanden waren aanzienlijk, de wegen waren slecht, verharding kende men toen nog niet en vooral in de winter en in perioden van grote regenval was het één ploeteren door de modder. Men kon op meerdere manieren gaan : te paard, per wagen of met de kar. Daar de meesten van deze katholieken tot de mindergegoede bevolking behoorden, moest echter meestal de tocht te voet worden afgelegd. Door deze omstandigheden en doordat er geen priesters kwamen, waren zij dikwijls beroofd van de sacramenten, met name wanneer zij in stervensgevaar verkeerden.

(2) Knuttel, Toestand kath., deel I, blz. XII, 246, 248, 311-313.

Pastoor de Ruddere sprak hierover met de paters recollecten uit Brugge, die hem te Middelburg, zoals dit van ouds reeds de gewoonte was, in zijn bediening kwamen bijstaan. Er werd overleg gepleegd met de geestelijke overheid en men was hiermee reeds ver gevorderd, toen de dood van de bisschop van Brugge, Franciscus de Baillencourt, op 3 november 1681 de onderhandelingen kwam verbreken. Pastoor de Ruddere, alhoewel ziekelijk, liet zijn edelmoedig voornemen niet varen en spaarde kosten nog moeite. Hij sprak er wederom over met de recollecten en wel met pater Ludovicus Boudens, die hem tijdens zijn ziekte was komen bijstaan. Deze stelde voor om pater van der Lepe in de arm te nemen.

Laurentius van der Lepe, geboren te Brugge in 1649 was op 18-jarige leeftijd, op 16 september 1667, te leper ingetreden in de orde der minderbroeders. Hij had het fortuin van zijn overleden ouders gedeeltelijk weggeschonken aan de armen, gedeeltelijk bestemd tot verlossing van de burgers van Brugge die hun schulden niet konden betalen en daarom gevangen waren gezet. Begaafd met een scherp verstand, werd hij na zijn priesterwijding in 1674, op 2 mei 1677 benoemd tot leraar in de wijsbegeerte te Brugge en op 9 oktober 1678 tot leraar in de godgeleerdheid aldaar. Pater van der Lepe wendde zijn invloed en aanzien gaarne aan voor dit doel en door zijn medewerking kon reeds spoedig na de benoeming van een nieuwe bisschop van Brugge, de aanstelling van een missionaris worden verkregen.

Opvallend is, dat vlak voor de aanstelling van een missionaris, op 9 juli 1683 de gravin van Middelburg een bezoek bracht aan haar heerlijkheid. Dergelijke bezoeken geschieden niet vaak en vormden een bijzondere gebeurtenis voor het stadje. In de regel zorgde haar ontvanger voor de zakelijke aangelegenheden en het toezicht. Is zij wellicht gekomen op verzoek van pastoor de Ruddere? Heeft deze haar misschien gevraagd om haar invloed aan te wenden bij de nieuwe bisschop en getracht om financiële faciliteiten te verkrijgen? Bewijzen daarvoor werden niet gevonden, doch wel volgde 8 dagen later de aanstelling van een missionaris. Pastoor de Ruddere nam hem in zijn eigen huis op en zorgde voor zijn onderhoud.

Op 17 juli 1683 werd door Mgr. Humbertus de Precipiano aan pater Ludovicus Boudens, recollect van het klooster te Brugge, de bevoegdheid verleend om het missiewerk uit te oefenen in de streek van Sluis, met volmacht om de sacramenten toe te dienen, alsmede om huwelijken te sluiten buiten het kerkgebouw en zonder dat de afkondigingen waren geschied. Tevens kreeg hij verlof om kwietschelding van zonden te verlenen, ten einde de daar wonende katholieken in het geloof te versterken en zoveel mogelijk de afgedwaalden weer op de goede weg te brengen. (3).

(3) Verschelde, *Gesch. Mid.* blz. 130, 131, 171.

Naessen, *Franc. Vlaand.* f° 259 r° — 260 v°.

Heyse, *Tabulae capit.* blz. 68, 122.

BB : nr. B 40, *Acta* f° 31.

Zoals toen veelal elders in Noord-Nederland gebeurde, wanneer de katholieken trachtten om de godsdienstbeleving te intensiveren, of wanneer een priester het land binnenkwam, zou men ook hier verwachten, dat van hervormde zijde, met name vanwege kerkeraden of predikanten, dan wel door de magistraten, werd geklaagd bij de Staten over het werk van de missionaris en verzocht om dit tegen te gaan. Nog geen tien jaren tevoren was dit met volle overgave geschied ten opzichte van de militaire kapelaan te Aardenburg. Nu was er echter in de eerste jaren van enige actie geen sprake.

Te verwonderen is dit niet. De streek en vooral Aardenburg hadden als vooruitgeschoven post op Staats gebied nauwe banden met de omliggende gemeenten die op Spaans grondgebied waren gelegen. Waren in de tijd toen de Fransen naderden en grote onrust en wanorde heerste, de papieren van de heerlijkheid Middelburg uit voorzorg niet alleen gedeeltelijk naar Brugge en Damme, maar ook naar Aardenburg overgebracht? Hadden de inwoners van Aardenburg niet volgens order van 12 maart 1682 van de prins van Parma, goeverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden, de vrije koophandel met het onder Spaans beheer staande gebied verkregen via de grensposten Middelburg, Strobrugge en Sint-Laureins?

Nog meerdere redenen zijn aan te wijzen. Toen de grensbeambten van de Spaanse koning in februari 1686 de goederen van Aardenburg en Sluis niet wilden doorlaten ofschoon de invoerrechten betaald waren, steunden zowel de magistraten van Middelburg als van Maldegem de stad Aardenburg in zijn pogingen tot vrije doorgang en gaven daartoe een verklaring af.

Eind 1688 deed zich zelfs het zeer merkwaardige feit voor, dat de hervormde magistraat van Aardenburg, een katholiek geestelijke, namelijk de pastoor van Maldegem, Joannes Baptiste Diserin, als bemiddelaar en vertrouwensman aanzocht, om tot een billijke regeling van de door de Fransen geëiste schattingen te komen. Ook zorgde pastoor Diserin voor berichten over de Franse troepenbewegingen, moest hij gevangen Aardenburgers bij de Fransen zien vrij te krijgen en moest hij trachten de vrije scheepvaart voor Aardenburg te bewerkstelligen. Deze bemiddeling, die ook geschiedde voor de bewoners van Eede en de polders rondom Aardenburg, droeg een welwillend en hartelijk karakter.

Van de burgerlijke autoriteiten was dus weinig tegenwerking bij de aanstelling van de missionaris te verwachten. (4).

(4) Verschelde, *Gesch. Mid.* blz. 128.

Knuttel, *Toestand kath.* blz. 311-313, *passim*.

GA : Corr. 10 juli 1682, 6 febr. 1686, 16 dec. 1688, 1 jan. 28 dec. 1690, 2 apr., 23 sept. 1691.

Resol. 22, 31 mei, 12, 13, 25 juni 1697.

Liet de burgerlijke overheid geen protest horen, ook de kerkeraden en predikanten, die vroeger zo op de bres stonden voor de handhaving der gereformeerde religie, hulden zich ten aanzien van de missionering vanuit Middelburg in een merkwaardig stilzwijgen. Bij nadere bestudering blijkt ook dit niet te verwonderen.

Rond de tijd dat de missionaris in functie trad, was in Aardenburg de ene predikant, Petrus du Bois, oud, zwak en ziekelijk. Hem ontbrak de kracht en de lust om zich nog met dergelijke zaken in te laten. De andere predikant, Jacobus Fruijtier, was door de Raad van State aangezocht om te gaan preken voor de garnizoenen van Brugge en Damme. Door de Spaanse overheid was toestemming verleend, om in stilte aldaar voor de hervormde militairen godsdienstoefeningen te houden. Dominee Fruijtier vertrok op 6 maart 1684 naar Brugge volgens order van de Raad van State van 26 februari 1684, om daar gedurende verscheidene maanden, tot in juni 1684, zijn ambt te vervullen. Van hem kon men moeilijk verwachten, dat hij een klacht tegen de missionaris zou indienen of de kerkeraad daartoe zou aansporen, want feitelijk verkeerde hij in dezelfde situatie, als de missionaris. Werd er een actie gevoerd tegen de missionaris, dan was er alle kans, dat de Spaanse overheid de toestemming om in Brugge en Damme te preken zou intrekken.

De predikant van Eede, François Drost, was pas benoemd als opvolger van Johannes Pollion en had een betrekkelijk kleine gemeente te bedienen, te midden van een vrij groot aantal katholieken, die zich van over de grens op Staats gebied hadden gevestigd. Hij moest dus voorzichtig zijn en vooral niet agressief optreden, om in dit grensdorp niet in een moeilijke positie te geraten. Bovendien had Eede, en met name de protestantse bevolking aldaar, rekening te houden met «foulen en extorsien» van in Spaanse dienst zijnde militairen.

In Sint-Kruis had men moeilijkheden met de predikant. Op 19 oktober 1683 klaagde de hoofdman Cornelis van de Plasse bij de magistraat van het Vrije van Sluis, dat de predikant al zes weken absent was, zonder dat hij orde op zaken had gesteld en een regeling omtrent de predikdiensten had getroffen. Men wist ook niet waar dominee de Jonge zich ophield. Al die tijd was er slechts driemaal gepreekt en door ziekte van de Aardenburgse predikanten, kon niemand gevonden worden om tijdelijk de diensten in Sint-Kruis waar te nemen.

Later in de jaren 1687-1688 hadden de predikanten zorgen om het aardse bestaan. Door de ongunstige tijdsomstandigheden betaalde de ontvanger der kerkelijke goederen hun traktementen niet uit. Dit was ook een der redenen waarom dominee Fruijtier een predikantsplaats in Zuid-Holland aanvaardde.

Ook een der volgende Aardenburgse predikanten, Jacobus van der Ploeg, die van 1690-1695 dit ambt te Aardenburg bekleedde, was voordien predikant te Brugge en Damme geweest.

Vanwege de kerkeraden en predikanten werd er dus ook niet tegen de missionaris geageerd. In de vergaderingen van de Aardenburgse hervormde kerkeraad is het optreden van de Middelburgse missionaris zelfs geen enkele maal ter sprake gekomen. In de notulen vindt men daarover niets.

Opmerkelijk is het ook, dat waar maatregelen in andere landen tegen de protestanten genomen, hier te lande scherper toezicht op de katholieken ten gevolge hadden, men er na de opheffing van het edict van Nantes in 1685 in deze streek niets van bespeurde, terwijl toch uit de daaruit voortvloeiende vervolging der protestanten in Frankrijk, een groot aantal hugenoten de stadjes en dorpen van westelijk Staats-Vlaanderen kwam bevolken en onder meer in Aardenburg, Cadzand en Groede Waalse kerken werden gesticht.

De enigen die enkele jaren later bezwaren gingen maken toen zij de missionarissen geregeld in hun priesterkleding bij de katholieken zagen komen, waren de hervormde inwoners van de parochies Onze Lieve Vrouw Bezuiden, Sint-Baafs en Heille. Dit is begrijpelijk. Zij woonden het dichtst bij de grens en moesten met lede ogen aanzien, dat het aantal katholieken in hun parochies steeds maar toenam. Zij vreesden in de verdrukking te zullen komen, te meer ook, omdat door de katholieken soms niet erg vleiend over de hervormde godsdienst werd gesproken.

Op 28 juni 1687 waren het de hoofdmannen van de beide eerstgenoemde parochies die bij de magistraat van het Vrije van Sluis kwamen klagen, gevolgd op 18 september 1688 door predikant en kerkeraad van Eede, op 28 september 1688 door de hervormde bewoners van Heille, die tevens ook klachten hadden «over 't quaad ende ergerlijk spreken vande predikanten en de gereformeerden godtsdienst», en op 4 december 1688 weer door de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint-Baafs «over de stoutigheyt der papen ende bedelmonniken». (5).

Voor een officiële toestemming om te mogen missioneren onder de katholieken, was de tijd dus nog niet rijp. Dit bleek ook toen pater Bene-

(5) Knuttel, Toestand kath., deel 2, blz. 78; deel 1, blz. 249, 313.

RZ : Vrije v. S. nr. 380, 18 juli 1688, 2 nov. 1691; nr. 174, f° 177 v°, 181 r°, 189 v°, 83; nr. 175, f° 60, 123, 124 v°, 137 v°.

GA : Corr. 26, 29 april, 6, 9, 13 juni 1684, 2 aug. 1686, 22 nov., 5 dec. 1687, 13, 16, 23 jan. 1688.

IIG : Kerk. hand. blz. 70, 161, 169, 170, 178.

dictus Bels missionaris was. In 1695 had hij van de goeverneur van Sluis, generaal Tettaw, een akte gekregen, waarin hem toestemming werd verleend om zijn kerkelijke bediening in het onder de goeverneur ressorterende gebied uit te oefenen. De secretaris van de goeverneur, Robert Gordon, had de magistraat van Aardenburg hiervan in kennis gesteld, en daarbij medegedeeld, dat die toestemming ook voor de stad Aardenburg gold. Toen dit onderwerp op 10 februari 1695 in de vergadering van de magistraat ter sprake kwam, was men van oordeel, dat het besluit van de goeverneur in strijd was met de plakكات en dat dit niet kon worden getolereerd. Besloten werd daarom, dat burgemeester Aert Sob en griffier Anthony Peurssen de goeverneur beleefd zouden verzoeken om deze toestemming in te trekken. Aldus geschiedde. Een der volgende dagen vertrokken de beide gecommiteerden naar Sluis, waar zij de gouverneur mededeelden dat «geen geestelijke personen vant pausdom alhier in den lande volgens de placكات van dien en mochten comen» en verzochten daarom, «dat zijn exelentie ten dien respecte de acte van den pater Benedictus Belles geliefde in te trekken». Op 14 februari 1695 konden zij de magistraat berichten, dat de goeverneur hen geantwoord had, niets tegen de plakكات van den lande te willen doen en dat hij pater Bels daarvan in kennis zou stellen.

Het hele geval was in een vrij gematigde sfeer verlopen, anders dan twintig jaar voordien toen er heftig werd geageerd. Immers burgemeester Aert Sob ging te zelfder tijd ook op bezoek bij Joannes Baptiste Diserin, pastoor van Maldegem om de zaken van de Franse schattingen te regelen en deze laatste kwam daarvoor ook wel eens naar Aardenburg. Zelfs de hervormde kerkeraad had op heel deze zaak niet eens gereageerd. Dit kan hierin zijn oorzaak hebben gehad, dat er maar één predikant was. Ds. Petrus du Bois, die een zwakke gezondheid bezat, rond die tijd ziek was, en te zwak om alleen de last te kunnen dragen. ⁽⁶⁾.

DE MISSIONARISSEN EN HUN WERK

De eerste missionaris was dus pater Ludovicus Boudens. Hij werd te Brugge geboren op 7 juni 1644 en kreeg bij het doopsel de voornaam Joannes. Hij trad in de orde der minderbroeders te leper op 25 augustus 1663, waar hij op 27 augustus 1664 zijn plechtige gelofte aflegde en bij besluit der provinciale vergadering der orde, te Brugge op 7 mei 1671, werd toegelaten tot het predikambt en het biechthoren. Nadat hem door de bisschop van Brugge op 17 juli 1683 de bevoegdheid daartoe was verleend, werd hij door zijn provinciaal als missionaris uitgezonden.

(6) GA : Resol. 10, 14 febr. 1695, 20 dec. 1694.

HG : Kerk. hand. 18, 29 jan., passim 1695.

Deze moedige kloosterling wien geen moeite te veel was en die de gevaren trotseerde, was dag en nacht op de been om de verspreid wonende katholieken in Aardenburg, Sluis, Cadzand, Eede en de omliggende polders, de hulp en troost van het katholiek geloof te brengen, niet ziende naar rijkdom of armoede, maar alles verrichtende met een christelijke liefdadigheid.

Lang kon hij echter deze zware taak niet volhouden, want reeds in 1687 moest hij wegens ziekte voorlopig worden vervangen. Voor wat Middelburg betreft schijnt deze vervanging definitief te zijn geweest, want nadien zijn hier geregeld andere missionarissen werkzaam geweest en uit niets blijkt, dat ook pater Boudens nog vanuit Middelburg zijn taak verrichtte. Volgens sommige schrijvers zou hij meer dan 25 jaar als missionaris in functie zijn gebleven. Dit kan dan later vanuit andere staties aan de grens van Staats-Vlaanderen zijn geweest, van waaruit de recollecten hun missiewerk verrichtten, maar niet vanuit Middelburg.

Uitgeput door arbeid en oud van jaren keerde hij naar zijn klooster te Brugge terug, waar hij met de grootste lof van de bisschop werd vereerd en als jubilaris van zijn orde zijn laatste levensjaren doorbracht. Hij overleed aldaar op 26 december 1728 in de gezegende ouderdom van 84 jaar.

Vanwege de ziekte van pater Boudens werd door de bisschop van Brugge op 10 maart 1687 een andere recollect, pater Petrus van het klooster te Brugge, met de waarneming van diens ambt belast. Hij kreeg dezelfde bevoegdheden. Deze aanstelling was echter tijdelijk en zou slechts duren totdat de bisschop een definitieve beslissing zou hebben genomen. Deze volgde een jaar later op 5 maart 1688.

Tot missionaris met standplaats Middelburg werd toen benoemd, pater Adrianus Stalpaert, eveneens van het klooster te Brugge. Hij kreeg ook de bevoegdheid om aan de katholieken van Staats gebied gedurende de veertigdaagse vasten dispensatie te verlenen van het verbod tot het eten van vlees en eieren. De pastoor van Middelburg kreeg dezelfde bevoegdheid ten opzichte van die katholieken van Staats gebied, die in zijn parochie verbleven, en tevens de macht om die bevoegdheid over te dragen aan een ander, bijvoorbeeld aan een van de kanunniken of aan een van de paters die soms kwamen assisteren. De katholieken van over de grens kregen nog een faciliteit. Zij mochten voortaan hun Pasen houden vanaf de eerste dag van de veertigdaagse vasten tot de zesde dag na Pinksteren, in plaats van tijdens de normale tijd vanaf Passiezondag.

Pater Adrianus Stalpaert, die in 1651 werd geboren, was op 2 mei 1677 toegelaten tot het predikambt en het biechthoren. Hij bleef missio-

naris tot 8 oktober 1690 toen hij werd benoemd tot vicaris te Diksmuide. (7).

Van toen af moet er gedurende enige tijd geen missionaris geweest zijn, want bij de eerste kerkvisitatie van deken Jan Frans Kerremans, pastoor van Eeklo, op 16 mei 1691, nadat deze in december 1690 deken van het dekenaat Aardenburg was geworden, werd er met geen woord over gesproken. Pastoor Petrus de Corte, die de overleden pastoor Dominicus de Ruddere op 1 december 1689 was opgevolgd, gaf toen een uiteenzetting van de toestand der katholieken op Staats gebied zonder de missionaris te vernoemen en de baljuw, de burgemeester en de schepenen verklaarden, dat de pastoor aan de zieken, zowel armen als rijken, de sacramenten ging toedienen en dat zij dienaangaande van niemand enige klachten hadden vernomen. Ook deed de pastoor dit aan de katholieken woonachtig op Staats gebied wanneer hij daartoe werd verzocht, althans zij hadden niet gehoord, dat hij zulks, wanneer het doenlijk was, aan iemand zou geweigerd hebben. Alleen in Sint-Kruis was bij hun weten de pastoor nog niet geweest. Toen zij het daarna over de recollecten hadden, die in Middelburg kwamen assisteren, werd ook daarbij over de missionaris niet gesproken.

Zijn er wellicht moeilijkheden geweest tussen pastoor de Corte en de recollecten? Het is heel goed mogelijk, want de genoemde functionarissen verklaarden, dat er onder de bevolking deining was ontstaan over de behandeling van deze paters. Zij plachten in Middelburg in de vastentijd de passiepreken te houden, maar nu was het in het jaar 1691 gedaan door een pater carmeliet. Hierover was de bevolking ontstemd, want de paters recollecten waren er zeer gezien. De paters voelden zich achtergesteld en zeiden, dat zij wel geroepen werden om met Kerstmis en op de andere feestdagen de lasten te dragen, maar als er iets te doen was waarmee wat te verdienen viel, zij thuis konden blijven.

Bij de tweede kerkvisitatie van deken Kerremans op 28 april 1692, bleek pater Adrianus Stalpaert weer terug in Middelburg te wonen als missionaris. Hij toonde toen zijn zendingsbrieven, die hij op voordracht van zijn provinciaal op 7 december 1691 van de bisschop van Brugge, Willem Bassery, had ontvangen, alsmede brieven in gehoorzaamheid aan zijn provinciaal. Dit laatste zal wel in verband hebben gestaan met de reden van zijn vertrek uit Diksmuide. Op het einde van het jaar 1691 werd het klooster der recollecten van Diksmuide namelijk overgenomen door de paters der Franse provincie van Sint-Andries in Artesië, van de Vlaamse provincie van Sint-Joseph. Pater Stalpaert is kennelijk niet overgegaan naar

(7) Naessen, Franc. Vlaand., f° 58 v°, 59 r°.

Heyssse, Tabulae. blz. 122, 138-139, 27; Necrologium blz. 69.

Verschelde, Gesch. Mid. blz. 171.

BB : nr. B 41, Acta f° 349 r°, 431 r°.

de Franse provincie en op voorstel van zijn provinciaal naar Middelburg teruggekeerd. Hij kreeg zijn ontslag te Diksmuide op 10 februari 1692.

Het verslag der kerkvisitatie van 1692 bevat ook een aanwijzing over de onenigheid tussen de pastoor en de recollecten, want toen beloofden zowel de pastoor als de missionaris, pater Stalpaert, om te zorgen voor een goede onderlinge verstandhouding. ⁽⁸⁾.

Hoelang pater Stalpaert in Middelburg als missionaris werkzaam is gebleven is niet precies bekend. Vermoedelijk is hij eind 1693 of begin 1694 vertrokken. Bij de kerkvisitatie van 19 mei 1693 werd alleen van de pater-missionaris gesproken zonder diens naam te noemen, evenals bij die van 11 mei 1694. Bij deze laatste zei de pastoor toen van hem, dat hij wel eens tezamen met een vrouw te paard reed. Dit kan pater Stalpaert niet geweest zijn, maar moet pater Benedictus Bels zijn geweest, die in de daarop volgende jaren in Middelburg de tongen in beweging bracht over zijn vriendschappelijke omgang met de vrouw van de baljuw. De missionaris zelf verscheen in 1694 niet, hetgeen er ook op wijst dat toen pater Bels reeds missionaris was, want deze verscheen in de daarop volgende jaren geen enkele keer, in tegenstelling tot pater Stalpaert, die in 1692 wel verscheen.

Bij de kerkvisitatie van 15 mei 1696 vertelde burgemeester Nicolaes Schaep aan deken Kerremans, dat er onder de bevolking volop praatjes de ronde deden over de omgang van pater Bels met de vrouw van de baljuw. Hij zeide te geloven, dat wat er aan praatjes werd verteld, niet waar was, doch meende dat een dergelijk gedrag wel argwaan wekte. Ook kerkmeester Jan Minnaert had de praatjes over het verdachte gedrag van pater Bels gehoord, doch zeide niet te weten wat er van waar was.

Een jaar later, op 21 mei 1697, waren zij heel wat uitvoeriger in hun mededelingen. Toen verhaalde burgemeester Schaep «dat in den winter ghepasseert, Pater Bels, op schrickschoens rijdende, de huijsvrouw van den Bailliu zittende op eenen ijsstoel voorts ghesteken heeft». Hij had dit zelf niet gezien, maar «ghehoort uijt den ghemeynteroep». Kerkmeester Jan Minnaert wist daar nog bij te vertellen, dat hij het verschillende keren gezien had en dat dit gebeurd was ten aanschouwe van veel mensen zowel «op de Lye als op het Middelburghs Vaerdeken ende noch op andere

(8) RB : Nieuw kerkarch. nr. 388 f° 2-7 ; nr. 417 f° 1.

Ten aanzien van de paters recollecten mocht ik een dankbaar gebruik maken van gegevens uit het archief der paters minderbroeders, welke mij werden toegezonden door de provinciaal archivaris E. P. Archangelus Hoebaert O.F.M. te Sint-Truiden en uit het handschrift over de paters-zendingen in Zeeland van E. P. Petrus B. de Meyer O.F.M. te Ronse.

waters». Verder had hij gezien, dat genoemde pater te paard had gereden met achter hem zittend de vrouw van de baljuw, en verklaarde, dat over hen «seer qualijck ende schandaleuselijck gesproken wert».

Er kwam nog meer kritiek los. Kerkmeester Minnaert vond «dat den selven Pater gheen en ofte weijnighen dienst deed aen die kercke, maer ter contrarie groote schaede». De beide dismeesters Bonaventura Hamelinck en Jan van Damme klaagden, dat het zeer slecht gesteld was met de armenzorg ter plaatse. Eerstgenoemde wist niet wat er gedaan werd met het geld, dat werd opgehaald met de schaal voor de armen van Staats gebied, daar de armen bij de dismeesters kwamen klagen, dat zij daarvan niets ontvingen. Daarom vond hij het beter om maar niet meer met die schaal rond te laten gaan, omdat het toch maar een bron van ergernis was, en de plaatselijke dis erdoor in een kwaad daglicht kwam te staan. Jan van Damme wist daarbij nog te vertellen, dat pater Bels dat geld voor zich zelf hield en dat als de armen van Staats gebied hem wat van dat geld kwamen vragen, hij hen tot antwoord gaf : «Ick ben oock aerm».

Voordien waren er ook al klachten geweest over pater Bels. Bij de kerkvisitatie van 26 april 1695 hoorde de deken, dat er van de pater verteld werd, dat hij biecht hoorde om stipendia te krijgen en dit deed zonder superplie en met de burgerkleren aan, waarmee hij naar Staats gebied placht te gaan. Ook preekte hij in zijn burgerkraag.

Pater Bels had zijn intrek genomen in het kasteel, waar de baljuw woonde. Daar zegende hij ook huwelijken in. Uit het verslag der kerkvisitatie van 15 mei 1696 bleek, dat hij daar ook de mis opdroeg en catechismusles gaf aan de kinderen van Staats gebied, die 's zondags in Middelburg naar de kerk kwamen en dan overbleven. Kerkmeester Minnaert vertelde toen, dat hij door pater Bels meermalen was benaderd aangaande het vervoer van stenen voor het herstel van de kapel van het kasteel. Ook pastoor de Corte beaamde, dat er in het kasteel weer een kapel was gebouwd, doch verklaarde niet te weten of daarvoor toestemming was verleend en door wie dit was geschied. Op 21 mei 1697 vertelde kerkmeester Minnaert «ghehoort te hebben uijt den ghemeijnen roep alhoewel niet ghesien te hebben» dat door de pater in de kapel van het kasteel de mis werd opgedragen. Pater Bels zorgde er wel voor dat hij ieder jaar bij de kerkvisitatie afwezig was. Misschien was het daardoor, dat kerk- en armmeesters zo openhartig waren in hun verklaringen over hem.

Pater Benedictus Bels werd geboren te Ieper op 21 maart 1662 en trad in de orde der minderbroeders in 1681. Op 11 oktober 1682 deed hij in het noviciaat te Oudenaarde zijn plechtige gelofte en werd op 8 oktober 1690 toegelaten tot het predikambt en het biechthoren. Hij is waarschijnlijk als missionaris werkzaam gebleven tot in 1698. In de vergadering van het provinciaal kapittel van 13 april 1698 werd hij benoemd tot vicaris en

juvenaatmeester van het klooster te Diksmuide en op 30 augustus 1699 tot gardiaan van dat klooster.

Noch in het verslag der kerkvisitatie van 22 april 1698, noch in dat van 1699 wordt verder over de missionaris gesproken. Uit het verslag van 14 mei 1700 blijkt echter, dat pater Bels niet meer in Middelburg woonde, want toen verklaarde pastoor de Corte, dat hij een register had meegenomen waarin de gegevens waren opgetekend betreffende de katholieken die op Staats gebied woonden en die vroeger aan zijn zorgen waren toevertrouwd. Hierover waren moeilijkheden ontstaan, omdat hij er geen uittreksels uit mocht afgeven aan personen die vandaar naar elders verhuisden.

In Middelburg had hij geen gunstige indruk achtergelaten.

Ondanks dat, bekleedde hij daarna verschillende functies in zijn orde. Onder meer bestuurdde hij als gardiaan het klooster van Diksmuide gedurende twee perioden, van 1699-1711 en van 1721-1723 «met grote wijsheid en omzichtigheid» aldus pater Phol. Naessen in zijn «Franciskaansch Vlaanderen». Van 1711-1718 bekleedde hij verschillende bestuursfuncties in de kloosters te Brugge en Gent, waar hij eenieder met raad en daad bijstond. Op 16 oktober 1718 werd hij benoemd tot overste van de missionarissen in Staats-Vlaanderen en nam zijn intrek in het klooster te De Klinge. Zijn laatste levensjaren bracht hij door in het klooster van Kortrijk, waar hij als jubilaris van zijn orde op 28 november 1735 overleed.

Naast de missionarissen heeft nog een andere priester, kanunnik Jacobus Malapert van Middelburg, geregeld Staats gebied bezocht en er zielzorg uitgeoefend. Ook na het vertrek van pater Bels in 1698 is hij dit blijven doen. De reden daarvan moet geweest zijn, de slechte financiële toestand waarin de kerk van Middelburg zich bevond en waardoor de diensten der kanunniken vanwege geldgebrek kwamen te vervallen. Als gevolg daarvan kwamen er ook minder prettige onderlinge verhoudingen. Verblijf op Staats gebied had daardoor voor de kanunnik tweërlei voordeel : hij kreeg van de mensen daar wellicht geld of iets in natura voor bewezen diensten en hij was veel uit Middelburg weg, waar zijn verblijf, mede door het door zijn toedoen aanhangig gemaakte proces, niet zo aangenaam was.

Voor het eerst wordt melding gemaakt van zijn verblijf op Staats gebied bij de kerkvisitatie van 19 mei 1693. Toen was er sprake van klachten van de missionaris, die meende dat de kanunnik door zijn veelvuldig bezoek aan de katholieken over de grens, hem bij zijn werk in de weg liep. Pastoor de Corte bevestigde deze klachten en zei dat hij dikwijls Staats gebied bezocht om dienst te doen onder de katholieken die daar woonden. Bij een van deze bezoeken was de kanunnik, omdat hij priester was, in Sluis door de diender aangehouden en in de kerker opgesloten. Op 11 mei 1694 bleek kanunnik Malapert nog altijd in Sluis gevangen te zitten.

Deken Kerremans vond het tenslotte bij de kerkvisitatie van 21 mei 1697 nodig om de kanunnik te vermanen om niet meer naar Staats gebied te gaan. De deken gaf hem daarna op 11 januari 1698 een verklaring, waarin stond, dat hij zich waardig had gedragen in de omgang, godvruchtig en ijverig in Middelburg zijn diensten als kanunnik had verricht en ten opzichte van de luister in de kerk zijn ijver had betoond. De kanunnik verklaarde tegenover de deken, dat hij altijd bereid bleef om weer zijn dienst als kanunnik waar te nemen. Dit geschiedde spoedig daarna in 1699. ⁽⁹⁾

Aanvankelijk schijnen de missionarissen in hun priesterkleding Staats gebied te hebben bezocht, althans de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs klaagden op 28 juni 1687, «dat de bedelmonniken in hare habijten op het territoir van den staat quamen bedelen». De magistraat, van het Vrije van Sluis schreef hierover aan de baljuw van Middelburg, dat deze er goed aan zou doen te zorgen, dat overeenkomstig de plakaten de katholieke geestelijken niet meer op Staats gebied kwamen. De baljuw liet echter niets van zich horen. Op 19 augustus 1688 werd er nogmaals op aangedrongen, nu met het dreigement, dat wanneer de baljuw aan het verzoek geen gevolg zou geven, een ander zou worden aangewezen om dit te doen en de gravin van Middelburg hiervan in kennis zou worden gesteld.

Het bleef voorlopig bij dit dreigement, maar op 4 december 1688 kwamen de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs weer klagen «over de stoutigheyt der papen en de bedelmonniken op Staten bodem thaarder parochie komende». Nu besliste de magistraat van het Vrije van Sluis, dat de nieuwe diender, Joseph Bellardijn, die kort te voren voor die parochies was aangesteld, wanneer hij «eenige paepsche geordende persoonen op d'Eede attrappeerde», hij deze moest arresteren en naar de gevangenis in Sluis moest overbrengen.

Het werd er voor de missionarissen niet gemakkelijker door. Zij moesten hun bezoeken nu in het geheim afleggen. Pater Stalpaert verklaarde bij de kerkvisitatie van 28 april 1692 aan deken Kerremans, dat hij dikwijls geroepen werd om aan de katholieken de sacramenten toe te dienen, doch dat men dit niet toeliet. Als hij vrijer was om daar naar toe te gaan, zou zijn werk meer vruchten afwerpen, zo meende hij.

Daarom ook kregen de priesters die Staats gebied bezochten, van de bisschop toestemming om geen tonsuur te dragen. De andere priesters

(9) RB : Nieuw kerkarch. nr. 388, f° 9-14 ; nr. 417, f° 45 v°.

Heyse, Tabulae, blz. 123, 30, 35-38, 103-106, 139.

Naessen, Franc. Vlaand. blz. 29.

van Eeghem, Bissch. en deken. kerkv., in L.U.S. 1954, blz. 227.

moesten dit wel doen. Het werd nog eens uitdrukkelijk gelast door bisschop Willem Bassery bij zijn bezoek aan Middelburg op 17 november 1692. De deken moest daar bij zijn kerkvisitatie op letten. Kanunnik Bultijnck bijvoorbeeld, droeg wel de tonsuur, omdat hij, zo zeide hij tegen deken Kerremans bij de visitatie van 19 mei 1693, niet naar Staats gebied ging. Ook droeg hij normaal de priesterkleren. De missionarissen en mogelijk ook de pastoor deden dit na de scherpere maatregelen van Staatse zijde niet meer, wanneer ze de katholieken op Staats gebied bezochten. Pater Bels bijvoorbeeld ging in 1695 in een burgerjas en met een gewone kraag.

Afgaande op de klacht van de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs, dat de bedelmonniken te Eede kwamen bedelen, zou men moeten aannemen, dat de missionarissen leefden van de aalmoezen die zij van de gelovigen ontvingen. Alleen van de eerste missionaris Ludovicus Boudens weten wij, dat hij inwoonde bij pastoor de Ruddere en dat deze in diens onderhoud voorzag. Pater Boudens was ook gemachtigd door pastoor de Ruddere, om de £ 12.—.— 's jaars te ontvangen die de pastoor volgens een overeenkomst van 27 oktober 1684 van de kerk van Middelburg kreeg wegens opbrengst van de landen en renten die aan de pastorie behoorden, ook nadat reeds in 1687 een andere missionaris was benoemd en ook nadat pastoor de Ruddere was overleden, zoals uit de kerkrekening van 1693-1694 blijkt. Pater Boudens kreeg dus een toelage.

In het bisschoppelijk verslag van 2 september 1699 verklaarde bisschop Willem Bassery, dat hij met niet geringe uitgaven zijnerzijds voor het onderhoud van de missionarissen zorgde. ⁽¹⁰⁾.

GEESTELIJKHEID EN KERKELIJK LEVEN TE MIDDELBURG

Naast de pastoor en van 1683 af ook de missionaris, waren er in Middelburg nog de kanunniken.

Pastoor Dominicus de Ruddere, die in 1676 naar Middelburg kwam, bleef daar tot zijn dood in november 1689. Wij leerden hem reeds kennen als een man, die begaan was met het lot van zijn parochianen aan de overzijde van de grens, die de stoot gegeven heeft tot de aanstelling van een missionaris voor Staats gebied en die deze in zijn pastorie opnam.

Verder weten we van hem, dat door zijn toedoen in 1680 de Broederschap van het H. Schapulier van de H. Maagd Maria werd opgericht. Hieraan werd een aflaat van 40 dagen verbonden voor de leden der

(10) RZ : Vrije v. S. nr. 175, f° 60, 119 v°, 137 v°.

RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 7 r°, 9 v°.

RG : Kerkarch. Mid., nr. 37, f° 52 r° ; nr. 39, f° 70 r°.

Cornelissen, Gentsche en Brugsche bissch. in A.Z.G. 1930, blz. 135.

broederschap, wanneer zij de kerk zouden bezoeken en daar zouden bidden voor de aanbevolen intenties van de kerk.

In die jaren hadden de geestelijken grote materiële zorgen. Door de brandstichting der Fransen in 1677 en de oorlog, waren de inkomsten sterk verminderd. Er was geen geld meer om de kanunniken te betalen. Daardoor waren de kerkelijke diensten gestadig verminderd en tenslotte ontvingen de drie kanunniken Boudewijn Bultijnck, Jacob Nolf en Franciscus Coppenolle hun laatste uitkering over maart 1678.

Kanunnik Coppenolle vertrok en werd pastoor te Eine in het bisdom Gent, toen in de macht der Fransen. Ook kanunnik Bultijnck vertrok naar het door de Fransen bezette gebied, om daar toezicht te houden op de kerkelijke eigendommen van Middelburg en bleef daar gedurende de oorlog wonen. Kanunnik Nolf bleef dus alleen over en had geen inkomsten om in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Daarom kreeg hij van de pastoor, de kerkmeesters en de auditeur der kerkrekening toestemming om de functie van kapelaan te vervullen. Lang heeft hij dit niet kunnen doen, want hij overleed nog geen jaar later en werd op 6 maart 1679 met de hoogste dienst in de parochiekerk begraven.

Pastoor de Ruddere had grote moeite om de £ 20.— die zijn voorgangers hadden genoten, wanneer de inkomsten der kerk ontoereikend waren, van de ontvanger van de gravin los te krijgen. Tenslotte werd ze hem na veel moeilijkheden en tegenwerking toch toegekend door rechtstreekse tussenkomst van de gravin en de aartsdiaken van Brugge. Pastoor de Ruddere bleef dus alleen over, doch hij kreeg hulp van de recollecten, die hij daarvoor uit de kerkekas een vergoeding moest geven.

De namen van twee recollecten, die in die tijd kwamen assisteren, zijn bekend gebleven. In 1679 treffen we aan pater Joannes van Oijghem (ook wel geschreven als : van Hoyghem), die op 2 mei 1677 in de orde was toegelaten tot het preken en biechthoren. Hij doopte op 6 januari 1679 onder voorwaarde en met verlof van de pastoor : Joanna Maria Rosselle, de 20-jarige dochter van Martinus Rosselle, die onder de doopsgezinden was geboren en opgevoed. Vijf jaar later treffen we pater Florentinus Adams aan, die tezamen met de koster Jacobus Neyens getuige was bij een huwelijk op 25 november 1685 van een soldaat uit Aardenburg, wiens huwelijk de hervormde predikant geweigerd had te voltrekken. Ook deze recollecten blijken dus betrokken te zijn geweest bij de zielzorg onder de Staatse katholieken.

Op uitdrukkelijk bevel van de graaf kwamen de kanunniken in 1685 weer naar Middelburg terug. Dit bracht grote onenigheid met zich mee. Pastoor de Ruddere en de missionaris pater Boudens die bij hem inwoonde, werden er bij de graaf van beschuldigd, dat zij zich tegen de aanstelling van een aantal nieuwe kanunniken hadden verzet, omdat de inkomsten

der kerk dit niet toelieten. De kanunniken namen hen dit kwalijk. De afwezigheid van de graaf, die te Rijsel verbleef en de niet altijd rechtzinnige getuigenissen van zijn ontvanger Charles Bultinck, droegen daar nog toe bij. Dit was voor de bisschop van Brugge, Humbertus de Precipiano, aanleiding om te Middelburg een onderzoek in te stellen, dat plaats vond op 15 september 1685.

De bisschop stelde vast, dat er volgens de fundatie slechts 6 kanunniken mochten zijn. Dit waren naast de pastoor in volgorde van ouderdom : Boudewijn Bultijnck, Andreas Denys, Ignatius de Baumont en de in 1684 nieuw benoemden Martinus Tombeur en Jacobus Wymille. Daarnaast was er op 30 november 1684 echter nog een zevende benoemd, namelijk Jacques Frans Baesbanck, die zijn studies nog niet had voltooid. De bisschop was van mening, dat deze laatste boventallig was en niet behoorde te worden toegelaten, om de kerk niet te zwaar te belasten met een man die volgens de statuten geen rechten kon doen gelden.

In feite waren er toen slechts drie kanunniken te Middelburg aanwezig, te weten de heren Bultijnck, Wymille en Baesbanck. Daarvan was kanunnik Wymille nog geen priester en kon dus de mis niet opdragen. Kanunnik Baesbanck was nog minderjarig. Bovendien werd de pastoor dikwijls in beslag genomen door zijn werkzaamheden als herder der parochie. Om de diensten volgens de fundatie goed te kunnen doen moesten er zes kanunniken zijn, maar daarvoor waren vanwege de tijdsomstandigheden, de inkomsten niet toereikend. De bisschop vond het onmogelijk om deze diensten met twee kanunniken te doen. Dit bleek inderdaad juist te zijn, want op 2 en 3 november 1685 en gedurende verscheidene andere tijdvakken, konden deze niet overeenkomstig de statuten worden uitgevoerd.

De onenigheid onder de geestelijkheid en de onjuiste uitvoering der kerkelijke diensten, die de kanunniken met toestemming van de graaf naar eigen goeddunken zelf hadden vastgesteld, zonder de hogere geestelijke overheid daarin te kennen, vervulden de bisschop met droefheid. Daarbij moest hij constateren, dat de inkomsten der kerk ontoereikend waren en door de toen in functie zijnde ontvanger slecht werden beheerd, zodat zoveel geestelijken als toen waren benoemd, daarvan niet konden worden onderhouden. (11).

De benoeming der kanunniken was niet altijd een zaak die de kerkelijke belangen diende, maar dikwijls een begunstiging van vrienden en

(11) Verschelde, *Gesch. Mid.* blz. 170-172.

RG : *Kerkarch. Mid.* nr. 36, f° 69-72 : nr. 5 en nr. 6.

Par. reg. *Mid.* nr. 8, dopen 6 jan. 1679, huw. 25 nov. 1685.

BB : nr. B 38, *Acta*, f° 44 v°.

relaties. De oorzaak daarvan lag vooral hierin, dat de graaf of gravin van Middelburg het recht hadden deze geestelijken aan te stellen en, doordat zij elders verbleven, meestal ver van Middelburg verwijderd, dit aan hun ontvangers of zaakgelastigden overlieten.

De als zevende benoemde kanunnik Jacques Frans Baesbanck bijvoorbeeld, was nog minderjarig toen hij werd benoemd, doch was een zoon van Philippe Frans Baesbanck, schepen van de beide schepenbanken der stad Gent en intendant van de grafelijke goederen. Twee jaar na zijn benoeming was de kanunnik nog minderjarig en omdat zijn vader «eenige oppositie ofte swaerigheyt» verwachtte, verzocht hij op 16 juni 1687 aan de bisschop van Brugge er in toe te stemmen, dat zijn zoon ondanks diens minderjarigheid, toch dit ambt zou mogen aanvaarden. De bisschop verleende de jonge kanunnik dispensatie en hij werd op 27 augustus 1687 aangesteld als opvolger van de op 23 mei 1686 overleden kanunnik Jacobus Wymille.

Rond deze tijd kwamen onder de kanunniken nogal wat mutaties voor. De meesten woonden niet in Middelburg. Zoals reeds vermeld woonden er eind 1685 naast de pastoor maar drie van de zeven, namelijk Boudewijn Bultijnck, Jacobus Wymille en Jacques Frans Baesbanck.

Kanunnik Wymille overleed op jeugdige leeftijd op 23 mei 1686. Bij zijn benoeming in 1684 had hij zijn studies nog niet voltooid. Tot enkele dagen voor zijn dood had hij nog deelgenomen aan de koorgezangen. Hij werd plotseling zo ernstig ziek, dat hij kort nadat hij het H. Oliesel had ontvangen stierf. De begrafenis vond reeds de dag na zijn overlijden, op 24 mei 1686, met de hoogste dienst te Middelburg plaats.

Van 1 april 1687 tot en met 26 maart 1688 blijkt er een kanunnik Villers te zijn, die echter verscheidene maanden afwezig was en verbleef ten huize van zijn vader te Brussel. Zijn diensten werden waargenomen door kanunnik Teirlynck die hem ook opvolgde, doch reeds op 23 oktober 1688 overleed. In diens plaats werd Jacobus Malapert aangesteld. Na de dood van kanunnik Teirlynck werden de diensten gedurende een half jaar alleen door de pastoor en kanunnik Bultijnck verricht.

In de daaropvolgende jaren verbleven er naast de pastoor alleen de kanunniken Bultijnck, Baesbanck en Malapert. De andere twee, te weten : Mortier en Tombeur, woonden elders. De residerende kanunniken genoten een jaarwedde van 400 gulden.

De diensten konden nog gehandhaafd worden tot in 1692. Toen bleek de kerk niet meer in staat de gelden op te brengen, omdat vanwege de oorlog de gronden der kerk niet meer konden worden gebruikt en de betaalde pachten moesten worden teruggegeven en aan de Fransen contributies moesten worden betaald.

In de jaren 1686-1688 kwamen ook de paters nog geregeld helpen.

Pastoor de Ruddere overleed in 1689 en werd op 24 november van dat jaar met de hoogste dienst begraven. Zes dagen tevoren, op 18 november 1689 was zijn trouwe koster Jacobus Neyens begraven, eveneens met de hoogste dienst. ⁽¹²⁾.

Tot zijn opvolger werd door de gravin met toestemming van de bisschop van Brugge met ingang van 1 december 1689 benoemd Petrus de Corte, geboortig van Brugge en priester van dat diocees, die voordien sedert 1681 pastoor te Sijslele was geweest. Deze benoeming had plaats gevonden op voordracht van Karel II, koning van Spanje, die toen als regerend vorst over de Zuidelijke Nederlanden, volgens oorlogsrecht zoals hij zei, het recht had om de benoeming van een geestelijke aan de bisschop voor te dragen.

Op 4 december 1689 werd hij met een plechtige processie te Middelburg ingehaald door de pastoor van Maldegem, Joannes Baptiste Diserin, die daartoe van de bisschop speciale machtiging had gekregen, omdat de deken op die dag een andere pastoor moest inhalen, namelijk een der vroegere pastoors van Middelburg, Jacobus Verhagen, die weer elders was benoemd. Pastoor de Corte is meer dan 35 jaar pastoor van Middelburg gebleven en heeft gedurende die tijd zijn eigen stempel op het parochieel leven gedrukt. Uit de berichten die tot ons gekomen zijn bleek, dat hij zijn taak vrij luchthartig opvatte, het niet te nauw nam met de uitvoering van de voorschriften, doch van goede wil was wanneer hem op zijn slordigheden of nalatigheden werd gewezen.

Reeds bij de eerste kerkvisitatie van deken Kerremans krijgt men daarvan een indruk. Baljuw, burgemeester en schepenen verklaarden toen, op 16 mei 1691, eerlijk te willen zijn en als hun mening te kennen te willen geven, dat de pastoor veel te dikwijls uit de parochie ging, zodat hij weinig thuis te vinden was. Ofschoon hij niet zo vaak buiten de parochie bleef overnachten, zagen zij toch liever, dat wanneer dit wel geschiedde, de pastoor dan iemand in zijn plaats zou stellen die hem gedurende die tijd verving. Zij bekenden ook, dat de pastoor niet meer zoveel wegging als vroeger, doch dat er weinig werd gepreekt en niet dikwijls catechismus-onderricht werd gegeven.

Toen bisschop Willem Bassery op 17 september 1692 naar Middelburg kwam, gaf hij de pastoor daarover nog een vermaning. Begrijpelijk is ook dat de magistraat het niet altijd eens was met hetgeen de pastoor deed

(12) Verschelde, *Gesch. Mid.* blz. 172, 173, 176.

RB : *Nieuw kerkarch.* nr. 388, f° 1, 7.

RG : *Kerkarch. Mid.*, nr. 37, f° 36 r°, 57-59, 64 r° ; nr. 39, f° 103.

Par. reg. Mid. nr. 8, begr. 24 mei 1686, 18, 24 nov. 1689.

BB : nr. B 41, *Acta*, f° 373.

en naliet, hetgeen de deken noodzaakte om pogingen te doen de geschillen tussen de pastoor en de magistraat bij te leggen.

Ook was pastoor de Corte dijkgraaf geworden van de Bewestereedepolder. Hoewel dit niet strookte met het karakter van zijn priesterlijk ambt, had hij toch daarop aangedrongen, om daardoor vrijer naar Aardenburg en andere plaatsen van Staats gebied te kunnen gaan en ook omdat de kerk in die polder veel landerijen had liggen, waarvan zij vanwege de bijzondere tijdsomstandigheden de inkomsten moest ontberen. Op deze landerijen op Staats gebied, zowel die van de kerk als van de dis, was in 1689 door de autoriteiten aldaar beslag gelegd op last van de koning van Engeland en de staven der verbonden legers tegen Frankrijk, omdat die eigendommen, als zijnde van de gravin van Middelburg, een Franse van afkomst, als Frans bezit werden beschouwd. In 1692 was de beslagname opgeheven en waren de eigendommen aan de kerk en de dis teruggegeven. ⁽¹³⁾.

Na het stopzetten der volgens de statuten voorgeschreven diensten in 1692, bleven de kanunniken Bultijnck en Malapert nog in Middelburg wonen en voor beiden was de toestand kennelijk moeilijk.

Kanunnik Bultijnck mocht als oudste kanunnik nog geregeld op zon- en feestdagen de vroegmis opdragen en kreeg daarvoor 200 gulden uit de kerkekas. Hij was echter dikwijls uit de parochie afwezig, ging nogal veel naar de herbergen en bleef daar soms tot na middernacht. Er werd verteld, dat hij zelfs als hij na middernacht gedronken had, toch 's anderendaags de mis opdroeg, waardoor hij ergernis verwekte in de parochie. Kerkmeester Jan Minnaert deed er zijn beklag over bij de kerkvisitatie van 26 april 1695 en verklaarde, dat hij het zelf gehoord en gezien had. Burgemeester Nicolaes Schaep had het eveneens gehoord en ofschoon kanunnik Malapert getuigde, dat hij gaarne in goede verstandhouding met zijn confrater wilde leven, beaamde hij toch diens veelvuldig herbergbezoek. De pastoor zei, dat hij kanunnik Bultijnck wel eens gewezen had op de praatjes die er over hem de ronde deden.

Kanunnik Malapert, blijkbaar verbolgen over het stopzetten der diensten, waardoor hij geen inkomsten meer genoot, beweerde al dan niet terecht, dat er enkele inkomsten in de Middelburgse kerkrekening waren weggelaten. Hij legde dit voor aan de deken bij de kerkvisitatie van 26 april 1695. Tevens was hij er ontevreden over, dat kanunnik Bultijnck op zon- en feestdagen de vroegmis mocht opdragen en daarvoor 200 gulden kreeg, terwijl deze dikwijls gedurende vele maanden per jaar uit de parochie afwezig was.

(13) Verschelde, *Gesch. Mid.*, blz. 180.

RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 3, 5-7 ; nr. 417 f° 7.

Om uitgezocht te krijgen hoe het gesteld was met de kerkelijke inkomsten, had hij contact gezocht met de fiscaal Spanooge uit Gent, en had deze op diverse gronden aangetoond, dat niet de intendant-generaal Charles Cobryse uit Gent, maar de fiscaal de auditie der kerkrekening toekwam. Beide functionarissen wensten nu auditeur der kerkrekening te zijn. Daardoor was de kerk van Middelburg genoodzaakt om tegen kanunnik Malapert en fiscaal Spanooge een proces aanhangig te maken, dat haar op extra kosten kwam te staan. Het is begrijpelijk, dat de verstandhouding tussen de kanunnik en het kerkbestuur hierdoor niet zo best was.

In 1699 werden de diensten der kanunniken weer hervat. Zij kregen daarvoor toen een jaarwedde van f 200.—, de helft van wat er in 1685 betaald was. Bij de kerkvisitatie van 14 mei 1700 bleek van de vroegere kanunniken alleen nog Jacobus Malapert aanwezig te zijn. De diensten werden toen verricht door de pastoor, kanunnik Malapert en kanunnik Hoevenaghel. In dat jaar werd weer een nieuwe kanunnik benoemd, namelijk Joannes Baptista Scholle. Deze had reeds in 1697 plannen gemaakt om door ruiling een plaats als kanunnik in Middelburg te krijgen en had daartoe de koning om goedkeuring verzocht. De bisschop van Brugge evenwel, aan wie op 21 mei 1697 advies werd gevraagd, had hiertegen toen bezwaren, omdat die ruiling gedaan was onder voorbehoud van een jaarlijks inkomen van f 400.—, zonder dat de andere partij dit inkomen had gehad en het gezien de oorlogstoestand niet te verwachten was, dat de kanunniken binnen afzienbare tijd die vergoeding weer zouden krijgen.

Alhoewel de kanunniken niet belast waren met de zielzorg onder de Staatse katholieken en zich, met uitzondering van kanunnik Malapert, alleen wijdden aan hun taak als kanunnik, kwamen zij toch met hen in aanraking, met name bij de kerkdiensten te Middelburg en werden zij door hen ook als geestelijke leiders beschouwd. Daarom waren de onderlinge geschillen en twisten voor de katholieken een bron van ergernis, die de spotternij der protestanten tot gevolg hadden. ⁽¹⁴⁾.

In Middelburg waren er twee koster, de opperkoster en de onderkoster. Zij moesten helpen bij alle diensten, bij diverse gelegenheden de klok luiden en verder hun taak verrichten overeenkomstig de statuten, zoals deze in 1670 opnieuw waren opgesteld. De opperkoster moest bovendien de pastoor helpen bij de overige pastorale werkzaamheden. Daarnaast was de opperkoster in de regel ook schoolmeester, waartoe hij na het afleggen van een proef van bekwaamheid door de bisschop werd toegelaten en was

(14) Verschelde, *Gesch. Mid.*, blz. 173, 176.

v. Eeghem, *Bissch. en deken. kerkv.*, in *L.U.S.* 1954, blz. 113.

RB : *Nieuw kerkarch.*, nr. 388, f° 9 v°, 11, 15 r° ; nr. 426, 27 juni 1697.

RG : *Kerkarch. Mid.* nr. 39, f° 97.

hij ook belast met het aanleren van de koorzangers en met het schoonmaken van de kerk. Voor het onderwijzen van arme kinderen en voor het luiden van de klok bij de begrafenis van een arme, kreeg hij van de dis een extra vergoeding.

Sinds jaren was Jacobus Neyens opperkoster. Vele malen was hij getuige bij huwelijken van katholieken van over de grens en ook zijn vrouw Adriana Rooms werd nogal eens als getuige erbij geroepen. Hij bleef opperkoster tot aan zijn dood in november 1689. Hij overleed enkele dagen voor de pastoor die hij zo lange jaren had gediend en werd op 18 november 1689 met de hoogste dienst begraven.

Zijn opvolger werd de onderkoster Joannes Slabbaert, met wie de katholieken van Staats gebied eveneens in aanraking kwamen bij doop en begrafenis en die ook nogal eens als getuige bij hun huwelijken optrad. Nog geen vier jaar later overleed hij al en werd op 4 juli 1693 eveneens met de hoogste dienst begraven.

In zijn plaats werd benoemd Joseph Henneyn, die meer dan 50 jaar lang koster bleef. In die jaren was Jan Damiaen onderkoster en in 1693 zorgde hij voor het schuren en dweilen van de kerk en het weghalen der «coppelspinnen». In 1694 verzorgde de nieuwe koster Joseph Henneyn de schoonmaak. Op 30 oktober 1696 werd deze na gedaan examen ten overstaan van de deken toegelaten om in Middelburg school te houden, «om te leeren lesen ende schrijven de catholicque jonckheydt». Deze toelating geschiedde eerst nadat hij de geloofsbelijdenis en de eed als schoolmeester in handen van de deken had afgelegd.

Daarnaast werd in 1698 ook door de onderkoster Jan Damiaen school gehouden. Door zijn slecht gedrag echter werd hem dit verboden en moest hij er voorlopig mee ophouden, totdat gebleken zou zijn dat zijn gedrag dit weer zou toelaten. Verder was er in 1697 nog iemand die school hield, namelijk Martinus Bastiaens. Die had echter geen vergunning daarvoor.

Zoals reeds werd vermeld, werden de koorzangers door de opperkoster aangeleerd en de chirurgijn zorgde, op kosten van de kerk, gedurende het gehele jaar voor het «scheiren», zodat ze behoorlijk voor de dag konden komen. Van november 1686 tot en met oktober 1687 was de zoon van koster Neyens koorzanger, van juli 1687 tot en met juni 1689 de zoon van Passchier Esperspaen : Tobyaes Esperspaen en van 24 december 1693 — 24 december 1695 Laurentius Laros, de zoon van Simoen Laros.

In die tijd hadden de kerkmeesters tot taak om tijdens de kerkdiensten met de schaal rond te gaan. Daarnaast moesten zij ook de offerblok lichten. Gedurende de jaren 1677-1679 waren kerkmeester Bartholomeus du Bois en Pieter Vercruysse, in de jaren 1687-1689 Pauwels Bogaert en Jan Duyninck, in 1692 Cornelis Prent, in de jaren 1691-1697 Niclaes Schaep en gedurende de jaren 1693-1697 Jan Minnaert.

Voor de orde in de kerk zorgde de kerkbaljuw, ook wel roeddrager genoemd. Hij droeg een speciale «calacke», een klak of pet dus. In de jaren 1687-1689 was Herman Craije (Vercraeije) kerkbaljuw en hij had onder meer tot taak het «uithouden ende uit de kercke slaen van de honden». Van 17 augustus 1692 tot en met 17 januari 1694 was Lieven de Rouck kerkbaljuw en van 12 maart 1694 tot 12 maart 1695 Jan de Jaghere.

Jaarlijks op kermiszondag trok de processie uit. Degenen die deze processie opgeluisterd hadden, zoals de boogschutters en de leden van het Sint Barbara-gilde, werden getrakteerd. In 1688 zorgde Nicolaes Schaep voor 2 tonnen bier. ⁽¹⁵⁾.

Pastoor de Ruddere hield meestal zelf de vastenpreken. Gebleken is dat hij dit deed in de jaren 1677, 1678 en 1679 en in de jaren 1687 en 1688. Hij werd daarvoor speciaal betaald. Zijn opvolger Petrus de Corte liet dit nogal eens aan anderen over, zoals in 1691 en 1695 toen de paters carmelieten in Middelburg de passie preekten. In 1694 deed de pastoor het zelf.

Pastoor de Corte nam zijn taak veel gemakkelijker op dan zijn voorganger. Onder de hoogmissen werd 's zondags soms gepreekt, maar op de hoogtijdagen zeer weinig. Gedurende de vasten werd iedere zondag catechismusonderricht gegeven en op de hoogtijdagen soms ook, maar dan na de middag. Op de andere zondagen van het jaar gebeurde dit zeer weinig, maar in de winter iets meer dan in de zomer.

Toen deken Kerremans dit bij zijn bezoek aan Middelburg op 16 mei 1691 te horen kreeg, moest hij daarover wel een opmerking maken. Op 14 oktober 1691 was er nog niets verbeterd, integendeel, want toen was de deken ter ore gekomen, dat de pastoor steeds minder preekte en bijna geen catechismusonderricht meer gaf. Ook gaf men hem er de schuld van, dat menigeen verstoken was van het ontvangen van de laatste sacramenten, doordat hij wel eens naliet om te komen, wanneer hij geroepen werd. De deken vond het nodig de bisschop hiervan in kennis te stellen.

Bij de volgende kerkvisitatie, op 28 april 1692 beloofden de missionaris, pater Adrianus Stalpaert, en de pastoor, dat zij in het vervolg op zon- en feestdagen catechismusonderricht zouden geven en dat de missionaris op de feestdagen en de pastoor op de zondagen zou preken. Toch

(15) Verschelde, *Gesch. Mid.*, blz. 160.

RB : *Nieuw kerkarch.* nr. 388, f° 14 ; nr. 417, f° 40 v°.

RG : *Kerkarch. Mid.* nr. 82, f° 61 r° ; nr. 36, f° 52 r°, 71 r° ; nr. 37 f° 59-62 ; nr. 39, f° 1, 59 r°, 78-80.

Arch. Heerl. Mid. nr. 453, f° 52.

Par. reg. Mid., nr. 8. begr. 4 juli 1693.

moest de bisschop van Brugge, Willem Bassery, bij zijn bezoek op 17 september 1692, pastoor de Corte nog een vermaning geven ten aanzien van zijn veelvuldige afwezigheid, waardoor de zieken die in stervensgevaar verkeerden verstoken waren van de laatste sacramenten en van zijn nalatigheid in het geven van catechismusonderricht en het preken op zondag.

Bij de kerkvisitatie van 11 mei 1694 zegde pastoor de Corte nogmaals toe, dat er op alle zon- en feestdagen gepreekt zou worden en catechismusonderricht zou worden gegeven, ofwel door hemzelf, ofwel door de pater-missionaris of door een ander. Ook beloofde de pastoor, dat hijzelf en de pater-missionaris op de zon- en feestdagen zouden biechthoren, zoals door de bisschop was voorgeschreven. Eerst in het verslag van zijn kerkvisitatie van 15 mei 1696 kon deken Kerremans getuigen van de goede uitvoering der kerkelijke diensten en de goede naleving der voorschriften in Middelburg.

In die jaren deed kanunnik Bultijnck, als oudste kanunnik ter plaatse, op zon- en feestdagen in de regel de vroegmis, maar assisteerde niet bij de overige diensten zoals hoogmis en vespers. Omdat hij echter nogal veelvuldig afwezig was, soms zelfs verscheidene maanden per jaar, verlangden de kerkmeesters Niclaes Schaep en Jan Minnaert in 1695 dat de pater-missionaris de vroegmis zou doen, te meer omdat die pater 's zondagsmorgens ook in de kerk de mis opdroeg en hij dit gemakkelijk kon doen op het uur dat de vroegmis gedaan werd. De kerkmeesters vonden, dat kanunnik Bultijnck er overbodig was en dat het van veel meer nut zou zijn als de pater-missionaris de vroegmis deed. Ook de pastoor vond, dat de huidige regeling aangaande het opdragen der vroegmis niet in het belang der kerk was.

De pastoor klaagde in dat jaar ook, dat niemand hem assisteerde bij de hoogmis en de vespers. Deze laatste werden alleen op zon- en feestdagen gezongen. 's namiddags om twee uur. Daarvóór vond dan het catechismusonderricht plaats.

Na al hetgeen over de geestelijkheid van Middelburg gedurende deze jaren bekend is geworden, kan men zich niet aan de indruk onttrekken, dat zij in haar totaliteit geen voorbeeld is geweest voor de katholieken van over de grens. Daarbij moet men echter wel in het oog houden, dat de verslagen der kerkvisitaties alleen de negatieve zijden naar voren hebben gebracht en over het positieve werk, dat er alleszins ook is geweest, het stilzwijgen hebben bewaard. Met name pastoor de Ruddere en de eerste missionarissen hebben in deze een gunstige indruk achtergelaten. ⁽¹⁶⁾.

(16) van Eeghem, Bissch. en deken. kerkv., in L.U.S. 1954, blz. 220.

RG : Kerkarch. Mid., nr. 39, f° 79 r° ; nr. 37, f° 57 r° ; nr. 36, f° 71-72.

RB : Nieuw kerkarch. nr. 388, f° 7, 11.

De kerk van Middelburg bezat in die tijd 5 huizen die naast elkaar stonden en waarin de kerkdienaren gratis konden wonen, alleen moesten zij voor het onderhoud ervan zorgen.

Allereerst was daar het huis staande aan de zuidwesthoek van het kerkhof. Nadat het eerst bewoond was geweest door kanunnik Nolf, die van daar verhuisde naar het huis «Den Hert», had kanunnik Coppenolle er zijn intrek in genomen tot in 1678, toen hij van Middelburg vertrok. Later had kanunnik Wymille er in gewoond en na diens dood, vanaf 27 augustus 1687 zijn opvolger kanunnik Baesbanck.

In het huis ernaast woonde sinds het aanvaarden van zijn functie, de koster Jacobus Neyens. Hij bleef daarin wonen tot zijn dood in 1689. Daarna kwam de nieuwe koster Joannes Slabbaert er in. Zijn weduwe bleef er na zijn dood in 1693 nog enige tijd in wonen, waarna die woning werd betrokken door Joseph Henneyn.

Naast de woning van de opperkoster was de pastorie, eerst bewoond door pastoor de Ruddere en vanaf december 1689 door pastoor de Corte.

Aan de zuidzijde van de pastorie stond het huis genaamd «Den Hert». Dit was de woning van kanunnik Nolf, die er woonde tot zijn overlijden in maart 1679. Daarna werd zij geruime tijd aan particulieren verpacht tot 1 mei 1687, toen kanunnik Teirlynck er in kwam wonen tot zijn dood op 23 oktober 1688, waarna deze woning vanaf 3 april 1689 werd bewoond door kanunnik Malapert.

Het huis aan de zuidzijde vana «Den Hert» tenslotte, werd bewoond door kanunnik Bultijnck tot diens vertrek in 1678. Eind september 1688 nam deze kanunnik er opnieuw zijn intrek in.

In de tijd dat er geen kanunniken in woonden werden de huizen aan particulieren verhuurd. (17).

Tijdens de kerkdiensten werd in Middelburg een collecte gehouden voor de armen van Staats gebied. Dit was niet altijd naar de zin van de arm- of dismeesters van Middelburg, want die trokken zich de armen van de eigen plaats meer aan. Zij waren er ook niet op gesteld, dat de armen van Staats gebied deelden in de inkomsten van de plaatselijke dis. Deze bestonden naast erfelijke renten, losrenten, landpachten, pachten van schorrelanden en uit hetgeen de dismeesters ophaalden met de schaal of door hen werd gelicht uit de offerblok en de armbussen, ook uit de vergoeding van een stuiver per £ van de opbrengst van alle koopdagen die door de «stockhouders» van Middelburg werden gehouden en van een halve stuiver, wanneer de koopdag plaats vond op het gedeelte van de heerlijkheid Middelburg dat op Staats gebied was gelegen. In de jaren 1675-1676 bijvoorbeeld werden in Middelburg 14 verkopingën gehouden.

(17) RG : Kerkarch. Mid., nr. 36, f° 38 r° ; nr. 37, f° 36-37, 57 r° ; nr. 39, f° 44 v°-45 r°.

De toename van het aantal vluchtelingen vervulde de armmeesters met zorg. Armmeester Jan Minnaert vond in 1692, dat de baljuw veel te gemakkelijk arme vreemdelingen in Middelburg toeliet, die dan ten laste van de dis kwamen. Hij zou daarover bij de overheid voorziening vragen. Ook pastoor de Corte getuigde in 1696, dat bijna alle armen ter plaatse personen waren die tijdelijk in Middelburg verbleven en daarvoor geen wettige toelating hadden bekomen.

Bij de kerkvisitatie van 15 mei 1696 waren er nog veel meer klachten. De beide armmeesters Bonaventura Hamelinck en Jan van Damme klaagden, dat de dis veel nadeel ondervond van de collecte die in de kerk voor de arme katholieken van Staats gebied werd gehouden en van de collecte voor de versiering van het altaar van Onze Lieve Vrouw. Zij zeiden ook niet te weten wat er met de gelden van eerstgenoemde collecte gebeurde. Kerkmeester Jan Minnaert meende, dat de burgemeester er op moest toezien, dat de gelden van die collecte in de eerste plaats gebruikt zouden worden voor de armen ter plaatse. De armmeesters vonden ook dat de familieleden van arme kinderen te veel profiteerden van de dis en zich er geen rekenschap van gaven hoeveel geld er voor de armen nodig was. Daarom moest gezorgd worden, dat wanneer er nog bezittingen waren die aan de kinderen toekwamen, daaruit zo veel mogelijk werd bijgedragen.

Een jaar later, op 21 mei 1697, was er nog niet veel veranderd, want toen verzochten dezelfde armmeesters aan de deken om te willen bewerkstelligen, dat er in de vroegmis niet met de schaal voor het altaar van Onze Lieve Vrouw zou worden rondgegaan, maar alleen met de schaal voor de plaatselijke armen en dat men alleen in de hoogmis met de andere schalen zou rondgaan zoals ook in andere plaatsen gebruikelijk was.

Armmeester waren in 1675-1676 Mattheus Boone, van 1675-1678 Pauwels Boogaert, in 1677-1678 Cornelis Prent. In 1692 komt Jan Minnaert als armmeester voor en in 1696 Bonaventura Hamelinck (in de volksmond Bonnes Hamelinck genoemd) en Jan van Damme. ⁽¹⁸⁾.

Enkele bijzondere aspecten van het katholieke leven in die tijd, welke ook voor Middelburg golden en waarmee de katholieken van Staats gebied eveneens werden geconfronteerd, mogen hier niet onvermeld blijven.

In de zomer van 1680 deed de bisschop van Brugge, Franciscus de Baillencourt, een rondschrjven uitgaan naar alle parochies van het bisdom omdat «bij de groote ontsteltenisse des lochts ende daghelickschen reghen, de vruchten der aerde soude konnen bedorven worden, tot groot ongheval ende verdriet van het aerne ghemeente deser Bisdoms». Daarbij werd

(18) RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 7 v°, 11-12.

RG : Kerkarch. Mid., nr. 82, f° 20 ; nr. 39, f° 82 v°, 85 v°

Arch. Heerl. Mid., nr. 452 f° 20 ; nr. 453 f° 17 r°.

voorgeschreven, dat op een dag in de week na 26 juni 1680 in alle parochiekerken van het bisdom een plechtige H. Mis moest worden opgedragen en dat 's avonds tijdens het lof het allerheiligste zou worden uitgesteld en de litanie van Onze Lieve Vrouw zou worden gebeden of gezongen. Dit alles moest geschieden «tot beternisse ende veranderinge van het weder».

In de jaren rond 1700 moesten de pastoors van het grensgebied optreden tegen een euvel dat gaandeweg was gegroeid. Het was toen bij een aantal inwoners der parochies van het district Aardenburg, die kennelijk liever niet bij de plaatselijke geestelijkheid te biechte gingen, de gewoonte geworden, om in de paastijd te gaan biechten en communiceren bij de paters recollecten te Eeklo, om op deze wijze hun paasplicht te volbrengen. Aan ieder die bij de paters binnen veertien dagen voor Pasen te biechte was geweest, werd daarvan een bewijs afgegeven, dat echter geen naam bevatte en zodoende voor iedereen kon dienen. Als gevolg hiervan waren misbruiken ontstaan, doordat kwaadwilligen, die iets hadden misdaan of van onbehoorlijke levenswandel waren, die bewijzen gebruikten om hun pastoors wijs te maken, dat ze voldaan hadden aan het kerkelijk gebod aangaande de paasbiecht en -communie. Uit ervaring was echter gebleken, dat dit niet het geval was. Tevens werd door de paters binnen de veertien dagen voor Pasen in het openbaar de H. Communie uitgereikt. Sommigen nu die daar te communie gingen, meenden dat zij daardoor aan hun paasplicht hadden voldaan.

Een en ander had verwarring gesticht en in de verschillende parochies waren daardoor moeilijkheden ontstaan. De deken en de pastoors van het district Aardenburg dienden dan ook bij bisschop Willem Bassery een verzoekschrift in, waarin zij de bisschop verzochten om de paters recollecten te Eeklo te gelasten, aan degenen die bij hen kwamen biechten, door de biechtvader ondertekende verklaringen af te geven, waarin uitdrukkelijk de naam van de biechteling en de datum van de biecht zouden worden vermeld. Tevens verzochten zij om de paters te verbieden binnen de veertien dagen voor Pasen in het openbaar de H. Communie uit te reiken. Deze petitie was ondertekend door Jan Frans Kerremans, pastoor-deken van Eeklo, Willem Kerremans, pastoor van Lembeke, Frans J. van den Foreeste, pastoor van Sint Jan in Eremo, Joannes Baptiste Diserin, pastoor van Maldegem, Ludovicus Mussele, pastoor van Adegem, Petrus de Corte, pastoor van Middelburg en Melchior Coudelier, pastoor van Watervliet. (19).

(19) BB : nr. B 40, Acta, bijlage bij blz. 53-54 ; nr. F 2, ongedateerd verzoekschrift.

Sedert een tiental jaren was het aantal katholieken in de streek van Aardenburg nogal toegenomen, en het nam nog steeds toe. Door de bezetting van een deel der Zuidelijke Nederlanden door de Fransen en de onveiligheid, zochten tal van vluchtelingen hun toevlucht over de grens. Hier zag men hen niet altijd graag komen, doch men kon er weinig tegen doen. Voor zover het geen mensen waren, die na de opheffing van het edict van Nantes uit Frankrijk of Zuid-Vlaanderen waren overgekomen om godsdienstige redenen, waren de binnenkomende vreemdelingen over het algemeen katholiek en afkomstig uit Vlaanderen. Hen op grond daarvan weren was niet mogelijk. Wel werd de eis gesteld, dat zij een verklaring moesten overleggen van de autoriteiten van hun laatste woonplaats, waaruit bleek dat ze zelf in hun onderhoud konden voorzien en niet ten laste van de armeninstelling zouden komen. De meesten van degenen die zich hier vestigden waren arm en hadden geen verklaring bij zich.

Omdat men zich aan de voorschriften niet stoorde, moest door de magistraten steeds gewaarschuwd worden en met straffen gedreigd. Op 22 december 1678 besloot de Aardenburgse magistraat de bevolking er nogmaals aan te herinneren. Ieder die sedert 1672 in Aardenburg was komen wonen werd uitdrukkelijk gelast om binnen zes weken zijn attestatie over te leggen op boete van £ 2.—.— Vlaams. Bleef men in gebreke, dan kreeg men nog zes weken de tijd om aan zijn verplichting te voldoen. Daarna moest men de stad verlaten, indien men de attestatie niet kon overleggen. De boete was voor de diender, zodat deze zijn best deed om de overtredders op te sporen.

Om het misbruik beter te kunnen tegengaan, werd het aan de inwoners verboden om vreemdelingen zonder verklaring in hun huizen op te nemen of woonruimte aan hen te verhuren. Overtraden ze dit verbod, dan kregen ze een boete van £ 2.—.— Vlaams en wanneer de betrokken vreemdelingen of de bij hun overlijden nagelaten kinderen ten laste van de diakonie zouden komen, dan zouden de kosten door de overtreder moeten worden betaald of op zijn persoon of goederen worden verhaald.

Op 30 oktober 1679 kregen 8 gezinnen met kinderen, die nog niet lang tevoren in Aardenburg waren komen wonen en waarvan men verwachtte dat zij armlastig zouden kunnen worden, de aanzegging om binnen 14 dagen de stad te verlaten.

Niet alleen in Aardenburg deed zich de toevloed van vreemdelingen gevoelen, ook in Eede en andere plaatsen. Op verzoek van de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs, besloot de magistraat van het Vrije van Sluis op 2 maart 1683, om de inwoners aldaar te verbieden om hun huisjes of bakketen aan vreemdelingen te verhuren, tenzij tevoren

aan de hoofdmannen een attestatie was vertoond. Hier was de boete een bedrag gelijk aan een jaar huur. Ook te Waterlandkerkje kwamen volgens verklaring van de predikant en de kerkeraad van 21 maart 1684, vele huisgezinnen met kinderen zich vestigen zonder attestatie.

Een en ander leidde ertoe, dat burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis op 19 januari 1686 aan alle hoofdmannen der parochies in hun gebied een brief lieten uitgaan, waarin er nogmaals uitdrukkelijk op werd gewezen, dat zij «sonder eenigh uytstel» van de «papisten» die op hun parochie waren komen wonen en vooral van die op de hofsteden, een attestatie van hun plaats van herkomst moesten vorderen en een behoorlijke zekerheid, dat bij hun overlijden hun kinderen niet ten laste van de diakonie zouden komen. Om de naleving van deze maatregel te kunnen nagaan, moesten de hoofdmannen ten spoedigste berichten, hoever zij al met hun pogingen gevorderd waren.

Hervormden zag men wel graag komen. De hoofdman van Onze Lieve Vrouw Bezuiden, Jan de Smit, werd op 9 maart 1688 door de magistraat van het Vrije van Sluis geprezen voor «sijn goede genegentheyten en voorsorge omt land eerder met gereformeerde als papisten te peupleren». Hij had er voor gezorgd, dat een gewezen soldaat van de compagnie van kapitein Steenhuijs, Frans Louijssen, in Eede een huisje kon timmeren om er te blijven wonen en zodoende het aantal hervormden daar te doen toenemen.

Het binnenkomen van vreemdelingen bleef jaren lang aanhouden. Nog op 25 mei 1699 worstelde de magistraat van Aardenburg met het probleem van het «menigvuldig incomen van vreemdelingen, welke sigh alhier ter neder slaen en van tijt tot tijt sijn comen wonen, sonder noghtans behoorlijke attestatie van de plaetse hunner laetste domicilie te kunnen vertoonen en door welckers aflijvigheyt den armen alhier door desselfs natelaten vrouwen en kinderen merckelijcken staet belast en beswaert te worden». Toen werd besloten, dat degenen die sedert 1 mei 1696 waren binnengekomen, een bewijs waaruit zou blijken dat ze in hun onderhoud konden voorzien moesten overleggen en een borg stellen, dat zij of hun kinderen niet ten laste van de diakonie zouden komen. Blevén zij in gebreke, dan moesten ze de stad uit. Op 26 juni 1699 werden daarna weer een aantal personen uit de stad gezet.

Bij de eerste kerkvisitatie van deken Kerremans, op 16 mei 1691, gaven de baljuw, de burgemeester en de schepenen van Middelburg op verzoek van de deken een overzicht van de op Staats gebied wonende katholieken. Zij zeiden, dat er in de stad Sluis niet veel katholieken woonden en ook weinig in het land van Cadzand. Die van Sluis vervulden meestal hun kerkelijke plichten op het fort van Sint Donaas, die van het land van Cadzand gingen naar Sint Jan in Eremo, Watervliet, Sint Margriete of

Waterland-Oudeman. Voorts wisten ze te vertellen, dat er in Aardenburg veel katholieken waren en ook in Eede, maar in Sint Kruis waren er weinig. De katholieken van deze laatste plaatsen gingen gewoonlijk in Middelburg ter kerke.

Pastoor de Corte wist betrekkelijk weinig af van de katholieken die aan de overzijde van de grens woonden. Op een vraag van de deken, of hij wist hoe lang de hem bekende katholieken aldaar reeds door de kerk onderwezen waren, moest hij het antwoord schuldig blijven. De deken drong er daarom op aan, speciale aandacht en zorg aan hen te besteden, hetgeen de pastoor beloofde te zullen doen.

Pater Stalpaert wist bij de visitatie van 28 april 1692 te vertellen, dat er in dit gebied vele onbestendige en lauwe katholieken woonden, vooral in het land van Cadzand, waar ze Gods woord haast nooit hoorden. De deken was het hiermee niet geheel eens. Hij meende, dat het heel goed mogelijk was, dat deze katholieken niet zo wankelbaar waren als werd voorgewend, doch alleen door de omstandigheden in dat gebied, zoals het leven tusen andersdenkenden en het verstoken zijn van zielzorg, in een ongunstige positie verkeerden. Daarom moesten zij bezocht worden en was het ook gewenst om aan hen tijdens deze bezoeken de H. Communie uit te reiken. ⁽²⁰⁾.

De toename van het aantal katholieken op Staats gebied blijkt ook uit de parochieregisters van Middelburg (Zie bijlage I).

Het volgende overzicht is daaraan ontleend.

tijdvak :	aantallen		
	dopen	huwelijken	begravingen
1660-1669	10	7	17
1670-1679	38	49	38
1680-1689	190	81	30 ?
1690-1699	180	30	148

Het aantal dopen, huwelijken en begravingen van Staats gebied nam in de jaren 1680-1699 al een belangrijk percentage in van het totale aantal, dat in de Middelburgse registers werd ingeschreven, hetgeen uit het hier volgende overzicht blijkt.

(20) RZ : Vrije v. S., nr. 174, f° 151 r°, 195, 93 v° ; nr. 394, 19 jan. 1686.

RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 5, 7 r°.

GA : Resol. 22 dec. 1678, 30 okt. 1679, 25 mei, 29 juni 1699.

tijdvak :	percentages		
	dopen	huwelijken	begravingen
1680-1689	37	47	8 ?
1690-1699	33.4	22	32,5
1680-1699	35	35.5	21 ?

Dat de cijfers over de periode 1680-1689 hoger zijn dan die over de daaropvolgende periode 1690-1699, kan onder meer hierdoor worden verklaard, dat door het bezoek der missionarissen, meerdere katholieken aldaar, die vroeger alleen in de hervormde kerk getrouwd waren, nu ook katholiek huwden en katholieke kinderen die voordien door de hervormde predikant gedoopt waren, nu katholiek herdoopt werden. Zo werd bijvoorbeeld op 15 maart 1683 Adriana Catharina, dochter van Anthonius de Brois en Clara Verstajlie uit Aardenburg, gedoopt, die reeds 2 jaar oud was, en op 23 juli 1684 Maria Jacoba, dochter van Martinus van Haverbeeke en Cornelia de Wulf uit Sluis, die 15 maanden oud was.

Een andere oorzaak was, dat in 1683 een aantal inwoners uit Maldegem, Eeklo en Adegem de wijk nam naar Staats gebied omdat men verwachtte, dat de Franse troepen ook die plaatsen zouden binnentrekken. In Aardenburg werden vanaf augustus 1683 tot het einde van dat jaar, verscheidene kinderen van hen geboren, die in Middelburg werden gedoopt. In Sluis was de toename van het aantal geboorten in de jaren 1682-1684, met name in 1683, een gevolg van het groter aantal katholieke militairen in die stad.

Hierdoor kan ook het grote aantal dopen van Staats gebied in 1683 worden verklaard. Dit bedroeg 38 van de 63, dus veel meer dan de 25 van Middelburg zelf. Ook het aantal huwelijken van Staats gebied in dat jaar was groter dan dat van Middelburg zelf, namelijk 7 tegen 3. ⁽²¹⁾.

De genoemde cijfers en percentages beogen slechts een algemene indruk te geven. Zij zijn ontleend aan de vermeldingen bij de dopen, huwelijken en begravingen. Een waarborg, dat er steeds is bijvermeld, dat de betrokkenen van Staats gebied waren, is er niet. Integendeel, gezien de wijze waarop de inschrijving soms plaats vond, is wel enige twijfel op zijn plaats. Met name is dit het geval bij de overledenen in het tijdvak 1680-1689.

In het enige geval waarin vergelijking mogelijk was, namelijk met een fragment van een begraaflijst van Eede van september 1685-mei 1686 blijkt, dat volgens dat fragment er in die periode, van de 20 begravenen

(21) RG : Par. reg. Mid., nr. 8, *passim*.

van Eede er 7 te Middelburg en 1 te Maldegem werden begraven, de overige te Eede zelf. In het parochieregister van Middelburg is er in 1685 bij geen enkele begravene aangetekend, dat deze uit Eede of van Staats gebied afkomstig was en in 1686 slechts bij 1 begravene.

Ook in latere jaren liet de inschrijving nogal eens te wensen over. Bij de kerkvisitatie van 16 mei 1691 bleek, dat de dopen, huwelijken en overlijdens in het register vanaf januari van dat jaar niet meer waren bijgewerkt. De gegevens werden door de pastoor in de sacristie in het klad opgetekend en later door de koster overgeschreven in het register, dat de pastoor thuis bewaarde. Daar het kladexemplaar in de sacristie bewaard werd, waar iedereen toegang had, bestond de mogelijkheid dat er in werd geknoeid.

De missionaris, pater Stalpaert, verklaarde op 28 april 1692 tegenover de deken, dat hij de dopen van Staats gebied in een afzonderlijk register inschreef, dat door hem werd bijgehouden, maar deken Kerremans zei hem, dat hij ze in het doopregister van Middelburg moest inschrijven, hetgeen de pater beloofde te zullen doen.

Eerst in het verslag der kerkvisitatie van 21 mei 1697 kon worden vermeld, dat de parochieregisters van Middelburg volledig in tweevoud werden bijgehouden en iedere bladzijde door pastoor de Corte werd ondertekend. ⁽²²⁾.

Op 16 december 1698 werd een kind gedoopt uit het gezin van Joannes Bijnoodt uit de Bewestereedepolder. Daarbij bleek, dat door de missionaris, pater Benedictus Bels, al twee kinderen uit dat gezin waren gedoopt, die niet in het register waren ingeschreven, namelijk in 1694 en 1696. Die dopen werden er toen in 1698 maar bijvermeld. Ook dit getuigt niet van een nauwkeurige administratie.

Geven deze cijfers dus een aanduiding van de toeneming van het aantal katholieken in de streek van Aardenburg, in werkelijkheid zijn de aantallen wellicht groter geweest, doordat vergeten werd er een aantekening bij te plaatsen, waaruit de herkomst bleek of zelfs dat de inschrijving vergeten werd wanneer de doop of de trouw door de missionaris ter plaatse was geschied.

In ieder geval moet men aannemen, dat het getal van 30 begravenen gedurende het tijdvak 1680-1689, waarbij is aangetekend, dat zij op Staats gebied betrekking hadden, in feite beduidend hoger is geweest.

(22) RG : Par. reg. Mid., nr. 8, passim.

RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 4, 6 v°, 13 r°, 15 r°.

GA : Archief v. Eede, Begraaflijst 1685-1686.

Wat de verspreiding van de katholieken over de diverse plaatsen van Staats gebied betreft, ook hierover geven de parochieregisters van Middelburg ons enig inzicht.

tijdvakken :	1680-1689			1690-1699		
percentages :	dopen	huwel.	begr.	dopen	huwel.	begr.
Aardenburg	36	11	—	18	13	3
Eede	20	17	90 ?	33	40	63
Sluis	25	30	—	8	13	0
Heille	2	4	5 ?	23	7	27
Overige	5	8	—	17	13	6
Staats gebied	12	30	7 ?	1	14	1

(niet nader aangeduid)

Bij nadere beschouwing van dit overzicht en van bijlage 1, krijgt men met name voor het tijdvak 1680-1689 de indruk, dat de onder «Staats gebied» vermelde dopen en huwelijken in feite afkomstig moeten zijn geweest van Heille en Eede, dus het Staatse deel van de heerlijkheid Middelburg, zodat ook de bovenvermelde percentages van «Staats gebied» hoofdzakelijk aan Heille en Eede ten goede moeten komen.

Verder dient te worden opgemerkt, dat de katholieken van Sluis niet alleen naar Middelburg gingen maar ook naar het fort Sint Donaas en naar Westkapelle. Dit laatste blijkt uit de dispensatie, die op 17 december 1681 door de bisschop van Brugge aan Joannes de Smit en Petronella van Overschelde uit Sluis werd verleend, van de drie afkondigingen en van het trouwen in de adventstijd. De pastoor van Westkapelle werd daarbij gemachtigd om het huwelijk in te zegenen.

De onder «overige plaatsen» in bijlage 1 vermelde feiten hadden betrekking op katholieken afkomstig uit :

Aantal :	dopen	huwelijken	begravingen
Cadsandria	5	8	2
Noord- of Isabellapolder	21		1
Bewestereedepolder	6		5
Oostburg	2	1	
Breskens	1	1	
Groede	3		
Nieuwvliet	1		
Cadzand	1		
Zuidzande	1		
	—	—	—
	41	10	8

Zoals men ziet zijn er plaatsen bij die meer dan 25 kilometer van Middelburg verwijderd liggen.

Dat de katholieken van Staats gebied reeds een belangrijk deel vormden van de gelovigen die onder Middelburg hoorden, toont het volgende overzicht van enkele bijzondere jaren :

Aantal	Jaar	Staats gebied	Middelburg	Totaal
dopen :	1686	30	42	72
	1688	36	35	71
	1690	22	20	42
	1699	33	32	65
huwelijken :	1685	11	4	15
	1688	15	15	30
	1689	7	6	13
	1698	8	7	15
begravingen :	1692	31	37	68
(in de regel alleen	1695	15	22	37
uit Eede en Heille)	1697	10	14	24
				(²³).

Een schatting maken van het aantal katholieken in de streek van Aardenburg gedurende de laatste decennia van de 17^e eeuw is niet gemakkelijk, omdat de beschikbare gegevens daarvoor te onvolledig zijn.

Afgaande op de cijfers der parochieregisters, zou men tot de volgende berekening kunnen komen.

Bij een aantal van 37 geboorten per 1000 inwoners, wat voor die tijd en voor deze streek normaal kan worden genoemd, komt men aan de volgende schattingen :

tijdvak	totaal aantal geboorten		geraamde kath. bevolking	
	Middelburg	Staats gebied	Middelburg	Staats gebied
1680-1689	325	190	880	510
1690-1699	359	180	970	490
1680-1699	684	370	920	500

(23) RG : Par. reg. Mid., nr. 8, passim.

BB : nr. B 39, Acta, f° 20 r°.

Bij een aantal huwelijken van 10 per 1000 inwoners, wat voor die tijd en voor deze streek eveneens normaal kan worden genoemd komen we op :

tijdvak	totaal aantal huwelijken		geraamde kath. bevolking	
	Middelburg	Staats gebied	Middelburg	Staats gebied
1680-1689	92	81	920	810
1690-1699	108	30	1080	300
1680-1699	200	111	1000	555

Niet in overeenstemming hiermee is de berekening van de bevolking volgens het communicantencijfer. Volgens het verslag der kerkvisitatie van 1691 was het aantal communicanten 300. Nemen we aan dat dit aantal 65 % der bevolking bedroeg, hetgeen als een normaal gemiddelde voor die tijd kan worden beschouwd, dan komen we voor Middelburg op een inwonertal van 460.

We moeten hierbij aannemen, dat pastoor de Corte toen alleen zijn eigen parochianen heeft bedoeld en niet degenen die daar tijdelijk verbleven en degenen die aan de overzijde van de grens woonden.

Bij de beoordeling van de schattingen der bevolkingscijfers volgens de geboorte- en huwelijks cijfers, moet ten aanzien van Middelburg daarom met twee factoren rekening worden gehouden :

1. het verblijf van militairen, want gedurende vele jaren had Middelburg inkwartiering ;
2. het verblijf van vluchtelingen uit de door de Fransen bezette gebieden of uit plaatsen waar een bezetting door de Fransen werd gevreesd.

Een aantal van 900 à 1000 inwoners voor Middelburg is dus te hoog, doch ook het getal van 460 volgens het communicantencijfer mag niet zonder meer worden aanvaard, want dit berustte slechts op een globale schatting van de pastoor. Deze had namelijk geen register waarin zijn parochianen waren opgetekend zoals was voorgeschreven, zodat hij geen overzicht kon geven van het aantal zielen. De deken had hem gezegd, dat dit ten behoeve van een betere zielzorg wenselijk was. Hij beloofde wel om een dergelijk register aan te leggen, doch in 1692 was dit nog niet gebeurd en kon hij het aantal parochianen nog niet opgeven. Ook in de daaropvolgende jaren geschiedde dit niet.

Een berekening op grond van het communicantencijfer komt dus voor Staats gebied niet in aanmerking, zodat alleen op grond van de geboorte- en huwelijks cijfers het aantal katholieken aldaar in de periode 1680-1699 kan worden geschat op ongeveer 500. (24).

(24) Vgl. De Vos, Bevolkingsevolutie, in A.M. 1957, blz. 5-76.

De mate van welstand der Staatse katholieken kan men aflezen uit de gegevens der begraafdiensten. Hieruit blijkt, dat 82 % van de overledenen, de kinderen daarbij uitgezonderd, met de laagste dienst of alleen met een gezongen of gelezen mis werd begraven. Meerdere overledenen, vooral van Eede, maar ook van Heille, werden vanwege de dis begraven met een gelezen of gezongen mis. In de hele periode van 1679-1700 waren er slechts 4 personen die met de hoogste dienst werden begraven, namelijk 2 uit de Bewestereedepolder, 1 uit de Noordpolder en 1 uit Heille. Dit waren wellicht boeren, die reeds een zekere mate van welstand hadden bereikt.

De verdeling der diensten was als volgt :

gelezen mis	16 %
gezongen mis	22 %
laagste dienst	44 %
middelste dienst	14 %
hoogste dienst	4 %.

Ook pastoor Petrus de Corte gaf bij de eerste kerkvisitatie van deken Kerremans op 16 mei 1691 een overzicht van de toestand der katholieken op Staats gebied.

Hij vertelde, dat de kinderen die in Heille werden geboren, niet later dan twee dagen na de geboorte werden gedoopt. Bij de kinderen die in Sluis, Aardenburg, Cadzand en omliggend gebied werden geboren, was dit zeer verschillend. Soms gebeurde het eerst na acht of negen dagen, omdat ze niet eerder gebracht konden worden. Bij die van Eede lag dit anders. Daar had men tijd genoeg om de kinderen te laten dopen, omdat de mensen daar dichter bij de kerk woonden en omdat er daar niet zoveel moeilijkheden waren, aldus de pastoor.

Het gebeurde nogal eens, dat men de kinderen eerst door een hervormde predikant liet dopen. Wanneer dit was geschied, dan doopte de pastoor hen opnieuw onder voorwaarde, omdat zo zei hij, de wijze waarop door de predikanten werd gedoopt gevaarlijk was. Het kon namelijk gebeuren, dat het water het kind niet raakte. Daarom had de pastoor de katholieken aangespoord om hun kinderen niet door een predikant te laten dopen, tenzij zij daartoe werden gedwongen.

De vroedvrouw die hielp bij de bevallingen woonde in Aardenburg en was katholiek. Zij was goed in het geloof onderwezen en wist wat ze doen moest om in geval van nood het kind een nooddoop te kunnen geven. Zij was oplettend en zorgde ervoor, dat de katholieke kinderen van de naburige plaatsen op Staats gebied gedoopt werden, aldus verzekerde de pastoor. De deken was benieuwd om te weten hoe zij handelde bij niet-katholieke kinderen, in het bijzonder met kinderen van doopsgezinden, die daar nogal talrijk waren.

Pastoor de Corte vertelde ook, dat hij in de mogelijkheid verkeerde om aanwezig te zijn bij huwelijken van katholieken te Sluis en in omliggende plaatsen op Staats gebied. De afkondigingen en andere wettelijke voorschriften werden te Middelburg vervuld. Het gebeurde nogal eens, dat eerst voor een hervormde predikant werd getrouwd en daarna volgens de katholieke beginselen voor de pastoor.

Pater Stalpaert vertelde de deken op 28 april 1692, dat hij de kinderen die van Staats gebied bij hem gebracht werden doopte. Hij beloofde ook op deze kinderen toezicht te blijven houden, voor zover ze tot het gebied van de parochie Middelburg behoorden. De pater verklaarde grote moeite te hebben om de kinderen van de arme katholieken op Staats gebied, voor het geloof te behouden. Wanneer de ouders gestorven waren, werden deze kinderen door de hervormde diakonie opgenomen, die dan voor hun onderhoud liet zorgen. Hij trachtte dit zoveel mogelijk tegen te gaan. Voor het onderhoud van deze kinderen, die zelf niets meer hadden, diende onder meer het geld, dat bij de collecte voor de armen van Staats gebied in de kerk van Middelburg werd opgehaald.

In het verslag over de toestand van zijn diocees, dat de bisschop van Brugge, Willem Bassery, op 2 september 1699 gaf aan paus Innocentius XII, berichtte hij het volgende over het Staatse deel daarvan. «In de steden en dorpen binnen de grenzen van mijn diocees, welke de Hollanders eertijds hebben bezet en thans nog bezet houden, wordt er nogal fel opgetreden tegen de katholieken, ofschoon de ketters ook voor hen de uitoefening van onze godsdienst toestaan. Maar met niet geringe uitgaven mijnerzijds, onderhoud ik de een of andere goede en ijverige priester, die dan voor de daar wonende katholieken zorgt, hen in het geheim de sacramenten toedient, hen troost en onderricht, en de wankelmoedigen in het geloof versterkt. Bovendien kunnen deze katholieken als ze gezond zijn, wanneer ze dat willen, ook gemakkelijk naar verschillende naburige plaatsen van onze katholieke gebieden komen om daar onze godsdienst te beoefenen en onderricht te ontvangen». (25).

Het dopen van kinderen van katholieken stelde ook de hervormde predikanten voor problemen, zij het van leerstellige aard. Bij de doop moesten de ouders en peter en meter antwoorden, dat zij geloofden dat de kinderen die in staat van erfzonde verkeerden, door het doopsel in Christus gerechtvaardigd werden en dat zij geloofden, dat de gereformeerde religie de ware was. Tevens moesten zij beloven, dat de kinderen in de hervormde godsdienst zouden worden opgevoed en onderwezen.

(25) RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 2-3, 7 r°.

Cornelissen, Gentsche en Brugsche bissch., in A.Z.G. 1930, blz. 135.

In de vergadering van de Aardenburgse kerkeraad van 22 november 1681 liet men hierover zijn gedachten eens gaan. Men vond deze formule voor katholieken niet juist, doch wist er eigenlijk niet goed raad mee. Daarom oordeelde men het beter hierover om raad te vragen aan de classis. Ondertussen moest men zich maar behelpen en om aan de grootste bezwaren tegemoet te komen, zou men aan de gemeenteleden vragen of zij tevoren de predikanten zouden willen inlichten wanneer zij met een kind ten doop zouden komen, opdat de predikant dan zou weten dat het een kind van hervormde ouders was. In geval katholieke ouders een kind zouden laten dopen, zouden uit de tweede vraag van het formulier volgens het synodale resolutie, de woorden «en inde Christelijcke kerke alhier geleert wort» worden weggelaten. Wanneer de katholieke ouders met betrekking tot de doop onwetend waren, zouden zij hierover worden onderwezen.

Daarnaast was er het probleem van het gemengde huwelijk. De kerkeraad had met droefheid geconstateerd, «dat selfs van de ledematen van onse kerke sommige aenspannden met ongeloovige in het huwelijck». De vraag rees of men dergelijke personen niet gedurende de tijd van het avondmaal diende te schorsen. Sommige van de ouderlingen en diakens hadden hiertegen bezwaar, toen dit punt in de vergadering van 13 december 1681 aan de orde kwam. Met meerderheid van stemmen werd toen besloten ook dit aan de classis voor te leggen.

De classis die te Vlissingen werd gehouden op woensdag 31 augustus 1682 wist niet direct een oplossing voor deze problemen. Ook andere hervormde gemeenten hadden hiermee te makn. De afgevaardigden van Sluis en Sint Anna ter Muiden hadden met die van Aardenburg de vragen voorgelegd, hoe men moest handelen «met de bedieninge des H. Doops ontrent sulcke kinderen welker beyde ouders paeps zijn» en «met sulcke die een huwelijk aengaen met papisten». Deze vragen bleven onbeantwoord en de behandeling ervan werd uitgesteld tot de volgende bijeenkomst. In deze classis, die plaats vond te Vlissingen op 1 september 1683, werd overeengekomen, dat voor men tot het dopen van een kind van katholieke ouders zou overgaan, men eerst moest trachten de vader te overtuigen van de grondwaarheden van het geloof. ⁽²⁶⁾.

De toename van de katholieken had ook reacties en maatregelen van de hervormden en van de overheid tot gevolg. Volgens de toen geldende voorschriften moesten de kinderen gedoopt worden door een hervormde predikant, moest men trouwen in de hervormde kerk en moest de begrafenis plaats vinden door de plaatselijke hervormde doodgraver. Vooral in de

(26) HG : Kerk. hand., blz. 60, 43, 51bis.

RB : Nieuw kerkarch., nr. 388, f° 2.

plaatsen dicht bij de grens stoorde men zich daar meestal niet aan en vandaar dan ook de herhaalde klachten daarover.

Op 28 juni 1687 klaagden de hoofdmannen van Onze Lieve Vrouw Bezuiden en Sint Baafs, dat «de papen de Roomsgesinde op d'Eede komen beregten», op 18 september 1688 gevolgd door een klacht van predikant en kerkeraad van Eede «over het trouwen ende doopen der opgesetenen aldaar ende haar kinderen door de papen, mitsgaders 't begraven op Spaansen bodem» en op 28 september 1688 door een verzoekschrift van «d'opgesetenen van Heijle houdende klagten over het trouwen en doopen door de papen».

Volgens het «Echt-Reglement» moesten de huwelijken op Staats gebied voltrokken worden in de hervormde kerk des zondags na de middag- of avondpredikatie en in de week na de avondpredikatie. Aangezien in de regel alleen 's zondags gepreekt werd, begon men dit in een plaats, waar nogal wat katholieken waren komen wonen zoals in Eede, bezwaarlijk te vinden en wilde men ook op andere dagen en tijden trouwen, bij voorkeur in de voormiddag. Op de duur kon dit moeilijk geweigerd worden, omdat men dan kon dreigen met naar Middelburg te gaan en daar te trouwen. In Eede trouwden de katholieken dus ook op andere dagen. Dominee Drost vond, dat daarvoor dan ook maar extra betaald moest worden ten behoeve van de armen van Eede. Zijn verzoek aan de magistraat van het Vrije van Sluis had tot gevolg, dat op 27 april 1694 werd verordend, dat die katholieken die liever in de voormiddag wilden trouwen, ten behoeve van de armen de som van acht schellingen en vier groten dienden te betalen.

Op last van de magistraat van het Vrije van Sluis werd een onderzoek ingesteld welke personen uit Eede katholiek waren getrouwd en wie hun kinderen katholiek hadden laten dopen. Predikant François Drost en de hoofdmannen Jan de Smit en Mattheus Datijn dienden een lijst in en verzochten de magistraat te willen bevorderen «dat de disorders ontrent het trouwen ende doopen mochten worden geweert». Predikant en hoofdmannen kregen de opdracht om de diender daarover in te lichten, opdat deze daartegen zou optreden. Opdat dit in Eede goed zou geschieden werd een nieuwe diender aangesteld. Joseph Bellardijn, die «opentlijk professie doende van de gereformeerde religie», als betrouwbaar kon worden aangemerkt, hetgeen blijkbaar van de vroegere diender, Pieter Dreelinck, niet kon worden gezegd. Wanneer die bij de baljuw om zijn geld kwam vragen, werd hij telkens uitgescholden voor «een droncken furie» en naar men zei, was hij onbekwaam voor zijn functie.

Ook het begraven op Spaans gebied bleef de hervormde overheden zorgen baren. Zowel die van Onze Lieve Vrouw Bezuiden, Sint Baafs als Heille moesten het begraafrecht betalen te Eede, terwijl die van Heille hun overledenen ook in Aardenburg konden doen begraven. Verbieden om hen

op Spaans gebied te laten begraven was blijkbaar niet meer mogelijk. Daarom werd door de magistraat van het Vrije van Sluis op 5 oktober 1688 nog eens uitdrukkelijk gesteld, dat voordat de lijken zouden worden vervoerd, het kerkrecht zou moeten worden betaald en wel wanneer er begraven werd in de kerk £ 1.—.— Vlaams en voor degenen die op het kerkhof werden begraven 10 schellingen. Dit recht bestond dan uit een vergoeding voor de doodgraver en een bijdrage voor de armen van Eede. ⁽²⁷⁾.

Of al die maatregelen veel uithaalden valt sterk te betwijfelen, de aantallen geboorten, huwelijken en begravingen in de Middelburgse kerkregisters wijzen daarop. (zie bijlage 1). Slechts één enkel officieel verzoek aan de magistraat van het Vrije van Sluis om iemand in Middelburg te laten begraven is gedurende deze periode bekend en wel van Pieter Cattoor en Pieter Abeele, naaste vrienden van Jan Coop, die na een ernstig ongeluk was overleden. Omdat hij katholiek was vroegen zij burgemeester en schepenen om hem in Middelburg te laten begraven naast zijn huisvrouw, die een zestal weken tevoren met hun toestemming aldaar was begraven. Het verzoek werd toegestaan omdat de rechten werden betaald.

Soms betaalde men alleen de rechten zonder officieel toestemming te vragen. Dit blijkt uit een fragment van een begraaflijst van Eede van 1685-1686. Van de 20 daarop voorkomende begravingen, geschiedden er 7 te Middelburg en 1 te Maldegem na het betalen der rechten. Dat het echter nog herhaalde malen voorkwam, dat men een overledene niet meldde en stiekum in Middelburg liet begraven, bewijst de klacht van Louys Labruière, schoolmeester, koster en doodgraver van Eede in 1698, dat «sommighe personen, Roomsgesinde, ter parochie van Ste. Baafs en Onze Vrouwe Bezuiden Ardemburch, haer verstouten hunne doode soo lijffeijgen als domestijcquen vande voorseyde parochien te vertransporteren naer 's konincks bodem ende aldaer te begraven, sonder daer van de minste kennissen suppliant te doen, ofte 't recht van begraven, vanouts daer toe staende, te voldoen. Op zijn verzoek kreeg hij op 11 november 1698 verlof om het begraaf- en armengeld alsnog te innen. ⁽²⁸⁾.

Volgens het begraafregister van Middelburg waren het hoofdzakelijk inwoners van Eede en Heille die aldaar begraven werden.

In de negentiger jaren werden ook personen uit de polders rond Aardenburg in Middelburg begraven, uit de stad zelf niet. Dit is verklaarbaar. Hier kon men het vervoer van de overledenen uit de stad beletten,

(27) RZ : Vrije v. S., nr. 175, f° 60, 123, 124 v°, 125, 213 v°, 34 v° : nr. 155, 27 april 1694.

Echt-Reglement, art. XXIX.

(28) RZ : Vrije v. S., nr. 380, 7 mei 1688, 11 nov. 1698.

GA : Archief v. Eede, Begraaflijst 1685-1686.

omdat men steeds de poorten moest passeren, die door militairen werden bewaakt.

Van deze omstandigheid maakte men ook gebruik om de katholieken die op zondag naar Middelburg ter kerke gingen een stuiver te doen betalen voor de armen. Immers zo redeneerde men, de hervormden betaalden hun bijdrage bij hun kerkbezoek, waar diakens met de arbussen stonden te collecteren.

Het was de hervormde kerkeraad niet ontgaan, dat de in aantal toegenomen katholieken, die naar Middelburg ter kerke gingen en speciaal op de zondag, daar offerden voor de armen. Men vond dat de plaatselijke armen en vooral het vrij grote aantal wezen die steeds in nood verkeerden, daar nadeel van ondervonden, te meer omdat ook katholieke armen werden geholpen. Zo was bijvoorbeeld op 21 augustus 1683 het verzoek gedaan om een overleden katholiek op kosten van de diakonie te doen begraven. Besloten werd toen, de administrerende diaken de ter aardebestelling te doen verzorgen, doch hij moest tevens onderzoeken of de overledene nog vorderingen had, om daarvan eventueel zijn deel te kunnen krijgen.

Na overleg met de militaire commandant, had deze toegezegd geen katholieken te zullen laten passeren, dan nadat zij een penning voor de armen hadden gegeven. De wijze van uitvoering had de kerkeraad echter niet ten volle bevredigd en daarom besloot men op 29 september 1685 de beide predikanten en de administrerende diaken nog eens voor overleg naar de commandant te zenden. Deze kwamen nu met commandant Joan Cau overeen, dat hij order zou geven om geen burgers uit de stad te laten gaan voor zij een stuiver voor de armen zouden gegeven hebben. De kerkeraad kon hiermee op 13 oktober 1685 niet akkoord gaan en eiste dat de commandant een algemene order zou uitvaardigen, die zowel voor burgers als soldaten gold, daar de diakonie bij overlijden van soldaten ook genoodzaakt was om voor hun kinderen te zorgen. De commandant durfde echter een dergelijke order niet uit te vaardigen.

De kerkeraad wendde zich nu tot de magistraat om diens bemiddeling. De beide burgemeesters Aernout Roman en Aernout Vermere werden op 22 oktober 1685 door de magistraat afgevaardigd, om de commandant te verzoeken om «niet alleen papiste borgers maer oock papiste soldaten en allen anderen papisten geene uytgesondert die na de paepe kercke gaen een stuijver soude doen betalen». Het overleg had tot resultaat, dat de commandant voor iedere katholiek zowel burger als soldaat als ieder ander, die 's zondags naar Middelburg ter kerke ging, een halve stuiver zou vorderen voor de armen van Aardenburg.

Naast deze bijdragen ontvingen de diakonieën ook nog penningen uit de opbrengst van openbare verkopen. Over de penningen van verkopen van veldvruchten op verscheidene koopdagen te Heille, die door de «stock-

houder» van de heerlijkheid Middelburg N. Bultinck moesten worden afgedragen, was er in maart 1692 meningsverschil tussen de diakonieën van Aardenburg en Eede. De «stockhouder» had echter nog niets afgedragen en daarom zou van beide diakonieën een diaken naar Brugge gaan, om de penningen te innen, doch de Aardenburgse diakonie stond er op dat de penningen van Heille volledig aan haar zouden worden betaald, omdat de armen van Heille van tijd tot tijd door de Aardenburgse diakonie werden onderhouden. Deze regeling was conform de resolutie, die burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis destijds op 15 januari 1672 hadden genomen. Het geschil bleef nog verscheidene maanden aanslepen.

In de Noordpolder werd vanaf 1692 naast de opbrengst van de koopdagen ook nog tweemaal per jaar een collecte gehouden. (29).

Al deze beperkende maatregelen deden bij de katholieken een zekere wrok ontstaan, die tot uiting kwam in misprijzende uitlatingen over de hervormde godsdienst en de predikanten.

Als gevolg van een klacht van dominee Drost en de hoofdmannen over «t quaad ende ergerlijk spreken van de predikanten en de gereformeerden godtsdienst» werden op 2 oktober 1688 door burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis ter verantwoording geroepen Tanneken Dobbels, ook wel Tanne Lappers genoemd en een knecht wonende bij Josijne Hooge. Eerstgenoemde verscheen en werd wegens haar «lasteringen tegen de gereformeerde religie» gehoord. Zij kreeg de aanzegging, dat zij zich in het vervolg zodanig zou dienen te gedragen, dat er geen reden tot klachten zouden zijn, anders zou zij tot voorbeeld der anderen worden gestraft. De knecht liet niets van zich horen.

Dit bleken niet de enigen te zijn, want op 5 oktober 1688 werd weer gesproken over «de scandaleuse handeling ende lasteringe der papisten» en over ongeregeldheden der «papisten». De hoofdmannen kregen hierop van de magistraat van het Vrije van Sluis te horen, dat zij hierin maar zelf moesten voorzien en zo nodig de betreffende personen maar in het schandblok moesten zetten.

In oktober 1691 was er sprake van onbehoorlijk gedrag van dominee Drost tegenover zijn meid. Er waren beschuldigingen geuit, die zelfs aan de magistraat van het Vrije van Sluis waren overgebracht. Hij zou zijn meid uitgescholden, geslagen en hardvochtig behandeld hebben. De predikant meende, dat hij op losse gronden valselijk was beschuldigd en had volgens zijn zeggen in de kerkeraadsvergadering en bij zijn huisbezoek zijn onschuld en de ongerijmdheid der beschuldigingen aangetoond. Hij gaf

(29) GA : Resol. 22, 29 okt. 1685.

HG : Kerk. hand., blz. 59, 93, 95, 209-210, 213, 216, 225.

hiervan de «papisten» Goostmans, Schoolmeester en diens vrouw de schuld, die met hem over verscheidene dingen in een ernstig conflict gewikkeld waren. Het was er bij hen om te doen, zo meende de predikant, om de «predicanten door lasteringe, achterclap en andere loosen handel» in een kwaad daglicht te zetten en bespottelijk te maken. Men moest daarom met omzichtigheid te werk gaan, zo adviseerde dominee Drost de magistraat en vooral de zaak niet opschroeven.

In Aardenburg was het al niet anders. Hier werden op 13 oktober 1685 de beide predikanten door de hervormde kerkeraad naar de militaire commandant gezonden, omdat een «sekere paepse soldaten vrouw seer smadelijk van onsen godsdienst int openbaer gesproken had». Zij moesten de commandant verzoeken om «haer stoute onwetende boosheijt inte-toomen».

Ergers verliep het met Jacob Boone, zijn huisvrouw Janne Bette en hun gezin. Zij kregen op 19 januari 1699 de aanzegging binnen driemaal 24 uur uit de stad te vertrekken, «omdat se vilipendent ende spottelijck van de gereformeerde relighie» hadden gesproken. De beslissing van de magistraat van Aardenburg werd hen terstond door de stadsbode Joannis Zutterman aangezegd en de diender Josias Soetewey werd gelast hen bij weigering van vertrek uit de stad te leiden.

De ontevredenheid der katholieken over de overheidsmaatregelen uitte zich naast de kritiek op de hervormde godsdienst en de predikanten, met name in het grensgebied, ook in het niet zo nauw nemen, ontduiken en overtreden der voorschriften. Vooral de naleving van de strenge bepalingen omtrent de zondagsrust lag de katholieken niet.

Volgens ordonnantie van burgemeester en schepenen van het Vrije van Sluis van 14 maart 1673 was het uitdrukkelijk verboden om op de dag des heren te bollen en aan andere gemakkelikheden deel te nemen. In Eede, zo vlak bij de grens, had men daar wel wat op gevonden. Enkele katholieke inwoners gingen iedere zondagmiddag tijdens de hervormde kerkdienst over de grens, een vijftig roeden van de kerk van Eede verwijderd, naar een zekere herberg «De Flessche» genaamd en bleven daar bollen, roepen, kaatsen, kegelen en andere volksspelen doen.

Dit was voor sommige hervormden een doorn in het oog. Zij konden daar echter weinig tegen doen, omdat deze katholieken daar tegen in brachten, dat de feiten zich niet voordeden op Staats gebied en dus van Staatse zijde niet konden worden gestraft. Verzoeken om maatregelen aan de magistraat van het Vrije van Sluis gericht, hadden dus weinig uitwerking. Het enige wat men kon doen was de baljuw van Middelburg er over aanschrijven en hem gelasten om ervoor zorg te dragen, dat de plakaten en ordonnanties betreffende het onderhouden van de dag des heren op het Staatse deel van het graafschap werden nageleefd en dat bij na-

latigheid tegen de overtreders zou worden opgetreden. De baljuw trok zich echter weinig van dergelijke brieven aan en zo was het op 12 juni 1685 nogmaals nodig om hem daarop te wijzen. Het resultaat was echter dat er niets veranderde. ⁽³⁰⁾.

Erg gevoelig was men ook voor het zich inlaten met de katholieke godsdienst, voor gemengde huwelijken en vooral voor overgang tot het katholicisme.

Op 2 mei 1682 werd in de vergadering van de hervormde kerkeraad van Aardenburg bekend gemaakt, dat Pieter Zutterman «sigh in de paep-sche misse laet vinden als een die deel heeft aen den afgodt». Men had dit gehoord van Joan van Brouaene en achtte zich verplicht om de zaak te onderzoeken. Dominee Jacobus Fruijtier en ouderling Anthony Peurssen spraken enige tijd later van Brouaene daarover aan en deze getuigde dat Zutterman dit zelf had gezegd. Toen men echter Zutterman over deze beschuldiging aan de tand voelde, ontkende deze alles. Enkele leden van de kerkeraad hadden tevoren reeds inlichtingen ingewonnen en gehoord, dat een zekere Jezuïet had gezegd, dat Zutterman wanneer hij gecontinueerd zou worden als gezworene hij «als dan zijn religie afgaen soude», doch toen de Jezuïet hoorde «dat hij een boef was», hij Zutterman had laten schieten. Zutterman werd door de kerkeraad vermaand om zich te beteren, zo niet dan zouden de kerkelijke wetten toegepast worden. Voorhands werd hij niet toegelaten tot het avondmaal.

Dat Pieter Zutterman daar niet mee ingenomen was bleek bij het huisbezoek, dat geregeld voor het avondmaal werd gehouden. Toen eind december 1682 predikant en ouderling bij hem kwamen, had hij hen «zeer bitter bejegent», met het gevolg, dat de kerkeraad besloot hem van het avondmaal af te houden en indien hij zo doorging hem als kerkelid te schrappen.

Eveneens werd een «seekere vrouwe» die als vluchteling uit Frankrijk gekomen was en «die oock so verre was vervallen dat geteykent hadde te misse te zullen gaen» op 22 oktober 1686 niet tot het avondmaal toegelaten, voordat ze in het openbaar en in tegenwoordigheid van de voltallige Franse gemeente haar leedwezen had betoond. Men zou trachten haar daartoe te bewegen. Een andere vluchteling, Salomon Gauber, die ook getekend had, weigerde die openbare bekentenis te doen en zei zich niet in staat te achten om te communiceren.

(30) HG : Kerk. hand. blz. 48, 95.

GA : Resol. 19 jan. 1699.

RZ : Vrije v. S., nr. 175, f° 124 v°, 125 ; nr. 380, 2 nov. 1691 ; nr. 155, 3, 13 nov. 1691 ; nr. 64, 4 maart 1681.

Ook te Eede waren vluchtelingen uit Frankrijk aangekomen, die schriftelijk verklaard hadden, dat zij naar de mis zouden gaan. Aangezien het hun bedoeling was in Eede te blijven wonen, werd op 11 januari 1687 besloten dat ook zij niet tot de heilige tafel zouden worden toegelaten voordat zij hun besluit openlijk herroepen en hun leedwezen betuigd zouden hebben.

In dit verband was men ook gevoelig voor slechte voorbeelden uit eigen kring. Dit bleek onder meer uit het oordeel over de Aardenburgse schoolmeester en voorzanger Daniël Ame, die geregeld met de magistraat en de kerkeraad overhoop lag. De handtastelijkheden van Ame in 1691 beschouwden de hervormden als «een grouwelijke ergernisse», die aanleiding hadden gegeven tot bespotting van «den waren godtsdienst, soo van Mennonieten als Papisten, die onder ons wonen». ⁽³¹⁾.

Het bezoeken van de kermissen op Spaans gebied vormde voor de hervormde kerkeraad van Aardenburg een bron van voortdurende zorg en ergernis. Op 29 juni 1685 was het Gillis de Meijer, wien het avondmaal ontzegd werd, tot hij zich weer met de kerk zou hebben verzoend. Hij was op de zondag toen het avondmaal werd gehouden met zijn broer Jacob naar Middelburg ter kermis geweest en zij hadden zich daar «schandelijck verlooppen in dranck». In staat van dronkenschap hadden de broers «met groote bitterheyt en wreetheyt» Jacob Geemaerts zodanig geslagen, dat Gilles de Meijer genoodzaakt was geweest om de stad te verlaten.

Dergelijke gevallen noodzaakten de hervormde kerkeraad van Aardenburg op 2 augustus 1689 om met algemene stemmen de predikanten opdracht te geven om de gelovigen van de preekstoel te waarschuwen, dat zij niet meer op zondag naar de verschillende kermissen over de grens zouden gaan, die dan hier dan daar werden gehouden, op straffe dat ze anders van de tafel des heren zouden worden afgehouden.

Jaren later was het nodig om regels op te stellen hoe men in dergelijke gevallen zou handelen. Dit geschiedde bij akte van 2 augustus 1698. Deze regels werden toegepast op Johannes Vermere, die «sig op twee verscheijde sondagen ergerlijk op de paepsche kerkmissen sou hebben gedragen tot Ste. Laurens en Middelburg in Vlaenderen, jae selfs op den dag des H. Avondmaels». Op 25 september 1700 werd besloten hem ter verantwoording te roepen, doch Vermere loochende nagenoeg alles. Wel gaf hij toe de zondag na het avondmaal in Middelburg te zijn geweest. Dominee Jacobus Ratel en ouderling Pieter de Commer rapporteerden op 1 april 1701, dat hij wel had willen beloven «noijt meer op sondagen nae paepse kerkmissen te sullen gaen», maar dat hij niet wilde bekennen en zijn spijt betuigen, ofschoon «hij nochtans daer seer hertelijk en vrindelijk toe wierd

(31) HG : Kerk. hand., blz. 47, 49, 53, 118, 123, 190.

versogt», ja zelfs verscheidene malen. Daarom besloot men hem «noch onder censure te houden, om te sien of hij selve den godsdienst niet beter sal waememen als hij sedert zijn censure tot hier toe gedaen heeft, en niet tot inkeer sal komen, tot het naeste avondmael».

Dat men ook attent was ten opzichte van de overgang naar het katholicisme blijkt uit het volgende. Op 7 januari 1696 verscheen Flijp Corremen in de vergadering van de Aardenburgse kerkeraad om te spreken over het kind van zijn broer Gerrit Corremen, die hervormd en in Aardenburg woonachtig was geweest. Het kind liep nu te bedelen langs de straat en omdat er gevaar bestond dat het in de katholieke godsdienst zou worden opgevoed, vroeg hij de kerkeraad om het kind op te nemen, voor zijn onderhoud te zorgen, en in de gereformeerde religie op te voeden. Eenparig besloot men het kind ten minste voor de tijd van zes maanden aan te nemen. ⁽³²⁾.

In de vele gevallen dat men te Middelburg trouwde, naar mag worden aangenomen, nadat men eerst op Staats gebied voor de hervormde predikant was getrouwd, werd noch van de zijde van de kerkeraad, noch van de zijde van de magistraten gereageerd, ofschoon men ook in strijd handelde met het «Echt-Reglement». Alleen in bijzondere gevallen, wanneer men moedwillig het «Echt-Reglement» overtrad, bijvoorbeeld met opzet niet naar de predikant ging, of als deze weigerde het huwelijk te voltrekken, reageerde men wel.

Janneken D'Hooge, lidmaat der hervormde gemeente te Eede was op 18 juli 1688 van haar moeder weggelopen, had enige goederen meege-nomen en was 's anderendaags in Middelburg met «een papist», Matthijs Colombij, voor een pater getrouwd. Predikant, ouderlingen en armmeesters van Eede kwamen in het geweer, omdat ze er volgens hen ook toe was gebracht om haar geloof te verzaken en tot het katholicisme over te gaan en dat tegen wil en dank van haar oude moeder. Deze kwam hierover klagen. Ook de kerkeraad had men in het onwetende gelaten en die kwam nu bij de magistraat van het Vrije van Sluis met het verzoek om tegen hen, de pater die hen had getrouwd en de getuigen die mee geweest waren naar Middelburg op te treden, omdat zij in strijd gehandeld hadden met het «Echt-Reglement». Toen namens de kerkeraad een onderzoek over de juiste toedracht werd ingesteld, hadden Jacques van Hecke en anderen, de afgevaardigden uitgelachen en spottend gezegd : «Wilt de dominy of iemant anders na Middelburg gaen trouwen, wij sullen oock mede gaen».

(32) HG : Kerk. hand., blz. 86, 2 aug. 1689, 7 jan. 1696, 25 sept., 1 okt. 1700, 1 april 1701.

Volgens het trouwboek van Middelburg trouwden zij inderdaad aldaar op 19 juli 1688 en staan daar ingeschreven als Matthias Colenbenner en Joanna Maertens. Getuigen waren Jacobus van Hecke en Judoca de Neve.

De magistraat van het Vrije van Sluis kon er niets aan doen, omdat betrokkenen op het Staatse deel van de heerlijkheid Middelburg woonden, doch men zou aan de baljuw van Middelburg schrijven, dat hij er voor moest zorgen, dat de plakaten op het Staatse deel van de heerlijkheid werden nagekomen.

Een zeker soldaat, wiens vrouw 15 jaar tevoren van hem was weggelopen en waarvan men niet wist of ze nog leefde of reeds gestorven was, had verzocht om in ondertrouw te worden opgenomen. Dit werd hem geweigerd. De soldaat, Joannes Begijnmijn Peeters, trouwde daarna op 25 november 1685 in Middelburg met Antonia Hermij, waarbij een pater, Florentinus Adams, wellicht een recollect die daar assisteerde of mogelijk pater Boudens hielp bij zijn missiearbeid, getuige was. Toen dit aan de Aardenburgse kerkeraad bekend werd, besloot deze tegen die soldaat op 1 december 1685 een klacht in te dienen wegens overtreding van het «Echt-Reglement» bij de commandant Beylanus. Door het vertrek van de commandant moest dit een tijdje worden uitgesteld. Het valt sterk te betwijfelen of deze klacht iets uitgehaald heeft, want dit geval kwam nadien in de kerkeradsvergaderingen niet meer aan de orde. ⁽³³⁾.

Eenmaal werd melding gemaakt van een gevluchte priester. Op 24 augustus 1682 verscheen in de vergadering van de magistraat Godefridus Huyoel, die gevlucht was uit het klooster der dominicanen te Antwerpen. Hij verzocht om binnen de stad school te mogen houden in de Franse en de Latijnse taal. Het verzoek werd toegestaan en de stad huurde voor hem het huis genaamd «Den Haese» van de diakonie en stelde dit gratis ter beschikking. Het besluit van de magistraat had echter de afgunst opgewekt van de stadsschoolmeester Daniël Ame, zodat die ook plannen maakte om een Franse school op te richten. De magistraat had echter Huyoel toegezegd, dat niemand anders een Franse school zou mogen houden, zodat aan Ame verboden werd om zijn plannen door te zetten. De schoolmeester was daarover kwaad geworden en had de stadsbode, die hem de order van de magistraat kwam aanzeggen afgesnauwd. Hij was daarna op een avond bij burgemeester Aernout Roman gekomen en had na een twistgesprek gezegd, dat hij het hogerop zou zoeken, tot zelfs bij de Raad van State. Ook had hij «met groote verachtinge van den voornoemden rector Huyoel» gespro-

(33) HG : Kerk. hand., blz. 96.

RG : Par. reg. Mid., nr. 8, huwel. 25 nov. 1685, 19 juli 1688.

RZ : Vrije v. S., nr. 380, 1688 ; nr. 175, f° 119 v°.

ken. De magistraat besloot daarom op 15 oktober 1682 om Ame wegens zijn «grootte onbeleeftde bejegeninghen» tot nader order zijn traktement als stadsschoolmeester niet uit te betalen.

Deze onenigheid en de geruchten over nadering van de Farnsen zullen er wel toe geleid hebben, dat Godefridus Huyoel reeds op 6 september 1683 een verklaring van de magistraat kreeg, dat hij zich tijdens zijn verblijf te Aardenburg eerlijk had gedragen en in zijn onderhoud had voorzien, en naar elders vertrok. Ondertussen was hij in Aardenburg op 9 januari 1683 ondertrouwd en op 17 februari 1683 getrouwd met Maria Coragie, weduwe van Joan de Ruijter. ⁽³⁴⁾.

De overgang van een hervormde tot het katholicisme was een zaak die zeer ernstig werd opgevat. Hoe zwaar men dit opnam en hoe getracht werd een verloren schaap terug te winnen, kan het beste worden geïllustreerd door de correspondentie, die de Aardenburgse predikanten in 1699-1700 voerden om een vroeger lid te bewegen tot andere gedachten te komen.

Lydia Heyns, lid van de hervormde gemeente van Aardenburg, was getrouwd met Jan Bultijnck uit Middelburg en was aldaar gaan wonen. De kerkeraad was te weten gekomen, dat zij nu in Middelburg naar de kerk ging en besloot op 19 oktober 1699 haar een brief te schrijven, waarin zij werd uitgenodigd om bij de predikant Jacobus Ratel aan huis te willen komen, om door deze over de punten van de godsdienst bewerkt te worden, «ten eijnde sij eens noch mogte wederkeeren tot den waren godsdienst». De volgende dag reeds kweet dominee Ratel zich van zijn taak en schreef :

«Goede Vriendinne Lijdia Heijns.

De toegenegentheid mijnes herten tuw-waers heeft mij lange gedrongen om noch eens met uwe te mogen spreken ; bijsonder dringt mij daer toe de liefde van uwe dierbaere ziele, waer over ik ook eertijts als een wagter ben gesteld geweest, doch alsoo ik tot hier toe geen occasie hebbe konnen bekomen, om met uwe vrijelijk tusschen vier oogen te mogen spreken, soo en hebbe ik niet langer konnen wagten of in beste uwe versoecken door dit schrift om toekomende woonsdag morgen eens hier bij mij te komen om noch eens met uwe te konnen spreken ; ik sal uwe dan toekomende woonsdag voor de middag afwagten, en onder en tusschen biddende sijn, dat God uwe het ooge wilt openen en geven de verligtinge uwes verstants op dat gij soo konnet onderscheijden de waarheit van de valscheijt. Amen. Tsj goede vriendinne, dit wenst uwe toegenegenen vriend Jac. Ratel, eccl. Ardenb. den 20.10.1699».

(34) GA : Resol. 24 aug., 15 okt. 1682, 30 aug., 6 sept. 1683.

RZ : Retroacta, Aard. trouwb. nr. 8.

Het antwoord volgde spoedig :

«Goede Vriend Monsieur Ratel,

Ik heb uwe schrijvende, als ik dat woonsdag wat belet hebbe, ende dat het wat vuile weg is, soo dat het mij wat moijelijk wesen, maer gelieft mijn Heer selve te komen, daer ik ben, hij soude mij gemak aendoen ; gij en moet het nergens om laten om mijn man of om niemand. u.l.d. dienaer Jan Bultjnk.

Het antwoord kon de kerkeraad niet bevredigen, zodat opnieuw werd geschreven.

«Goede Vriendinne Lydia Heijns.

Ik hebbe voorleden weeke uwen brief wel ontfangen, ende de selve de E. consistorie van Ardenb. voorgelesen, waer op sij geresolveerd heeft, mij andermael te versoeken, dat ik uwe uijt haren name noch eens soude schrijven met bekendmakinge dat het haer ten hoogsten heeft gesmert dat het belang en tgewigte van uwe ziele uw soo weinig heeft gewoogen, dat het uwe niet eens en lustede om erwaers te komen om soo te samen te spreken, waer door veel ligte uwe dierbare ziele sou als uijt het vijer sijn gereddet geworden, maer dit is een bewijs dat de dierbaerheijd van uwe ziele uw weinig opt herte gedrukt is, daerom sijn we kennelijk, dat ik uijt de naem van de E. consistorie uwe noch versoeke om toekomende woonsdag of hier binnen Ardemb. of op de Eede of op Heijle te komen, om soo te samen te konnen spreken, want uwe moet versekerd weesen, dat de consistorie het daer niet bij sal laten, maer soo uwe weijgert te hooren, en nae hare noodigingen te luijsteren, dat sij verder en harder met uw sal moeten handelen ; hier op sal ik antwoorde verwagten, of gij sult komen en wanneer, en ik sal vast biddende sijn, dat God uw het werk wille op het herte drukken, de kosteljkheijd en tgevaer waer in uwe ziele is, doen uw soo wederkeeren tot hem van wien gij soo diepe en verre sijt afgeweken. Amen. Tsij soo, dit wenst Goede Vriendinne Uwen liefhebbenden vriend, Jacobus Ratel eccl. L. Ardemb. den 28.10b.1699.»

Hierop werd geen antwoord terugontvangen. Daarom kreeg nu de andere predikant, Willem Aelst, opdracht om opnieuw een brief te schrijven.

«Uijt ordre van de E. vergaderinge alhier, soo ist, dat ik als uwe leeraer en zielzorger uw wederom versoeke om overt stuk van de religie te mogen spreken morgen voor of nae de middag, dewijle de welstand uwer ziele ons alle seer ter herten gaet, laet ik soo gelukkig sijn van op een van dese sake te mogen antwoorde hebben : 1. of uwe van voornemens sijt het Pausdom aen te nemen, en onse kerke geheel te verlaten, dan sal onse E. vergaderinge haer daer nae reguleeren. 2. dan of uwe noch gesind sijt,

onder ons te komen woonen, en dese religie weder te omhelsen, laet ons daer sekerheijd van toekomen, ten minsten uwe wille of wensch, soo sullen wij ons daer nae reguleeren. Wij verhopē en wenschen uwe het beste toe, een bedaerd gemoet, en dat inkeer krijgt van sijn doen, en dat gij geloof dat dit leven eindigt met een eeuwig welstand of qualijk stand der ziele, daerom geen kleijne zake maer van groote aengelegentheijd, hier sal ik bescheijd op wagten ; blijve uwes toegenegend etc. W. Aelst. Ardenb. den 4 feb. 1700.»

Lydia Heijns maakte zich er van af door te antwoorden, «dat sij meijnde dat haer man selve soude komen om dominee Aelst daer over te spreken», doch haar man kwam niet opdagen. Nu probeerde dominee Ratel het nog eens.

«Goede Vriendinne,

Tis uwe kennelijk, hoe dat ik tot twee verscheijden wijsen door een brief hebbe aengesogt en versogt om met uwe te mogen spreken en handelen, rakende het verlaten en uw afscheijden van de ware kerke Godes en de suijsere leere des H. Evangeliums, jae en dat dominee Aelst uwe ten 3den male tot het selfde heeft versogt, doch hoe dat gij tot hier toe weigerig sijt geweest, daerom soo sij uwe nu ten laesten kennelijk, hoe dat ik uwe citeere en dagvaerde tegen toekomende woonsdag dat wesen sal den 24 feb. uijt name van de kerkenraet van Ardemb. ten eijnde gij met mij alhier sou konnen spreken over het afscheijden van onse kerke, doch soo uwe sulks als vooren weigerd te doen, soo sal de E. consistorie op een gansch ander en harder wijze met uwe moeten handelen, hier kon gij staet op maken, en daerom weest gewaerschouwd, en beradet uw wel wijsse, eer het te late is, want ik citeere uwe uijt haer naem de welke gesien hebbende uwe boosheijd in het niet willen luijsteren nae onse minnelijke noodigingen, soo sal sij (soo gij hartnekkig blijft henen gaen) uw op een andere wijze behandelen, doch wij sullen vast hopende en wenshende, jae biddende sijn, dat God uw uw dwaesheijd sal doen bekennen, in tranen voor hem nederleggen, ten eijnde gij barmhertigheijd meuge vinden bij hem, dit wenst Uwen vriend, Jacobus Ratel, eccl. L. Ardemb. 22 feb. 1700.

Hierop kwam het volgende antwoord :

«Uijt Middelb. den 23 feb. 1700.

Ik ben verwonderd dat uwe soo dikmael schrijft van naer Ardemb. te komen, dat ik daer met beschaemde kaken voor hen allen sal gaen diffenderen, en dat ik wel weet wat dat gijlieden mij soude voor oogen leggen, dat ben ik niet van sinnen, maer gelieft een van ulieden te komen daer ik woone, ik sal hem de reden seggen, waerom dat ik hier te kerke gaen, en de reden is om dat er mijn man gaat, geen ander antwoorde en kan ik

schrijven, maer is het mogelijk dat ik mijn man kan verwilligen, om nae daer te komen, of op eenige andere gereformeerde plaetse, dan sal ik in de Catolijke kerke niet meer gaen, anders en kan ik uw geen ander bescheijd geven. Ik ben verwonderd dat uwe schrijft van een harder handelinghe, wat voor een straffe dat sijn mag, gij maekt dat mijn man het aen andere menschen kenbaer maekt, dat gijlieden mij dreijgt ; wat wilt gijlieden dreijgen is het van God beschikt, het sal soo wesen, want gij leert dat er geen dingen bij gevalle en geschieden. Door mijn vrouwe Lijdia Hens. Jan Bultink».

De kerkeraad besloot nu om dominee Ratel en ouderling Anthony Berteloot naar Middelburg te zenden voor een persoonlijk onderhoud. Resultaat had het onderhoud niet. Na enkele maanden werd weer aandacht aan Lydia Heijns besteed. Op 25 september 1700 besloot men weer een brief te schrijven, omdat men gehoord had, dat het echtpaar naar Goes zou vertrekken. Men kreeg daarop geen antwoord. Inderdaad vertrokken zij naar Goes, waardoor in de vergadering van 6 november 1700 kon worden medegedeeld, dat men nu ervan ontlast was om nog verder met haar te corresponderen of haar op andere wijze te vermanen. Ongemoeid laten deed men haar echter nog niet, want de kerkeraad besloot «haar te houden onder censure tot dat dese vergaderinge verneemt hoese sich gedraegt tot Goes». ⁽³⁵⁾.

G. A. C. van VOOREN

(35) HG : Kerk. hand., 19, 25 okt. 1699, 1 jan., 6, 27 febr., 1 mei, 25 sept., 6 nov. 1700.

Bijlage 1.

OVERZICHT van de aantallen dopen, huwelijken en begravingen geregistreerd in de registers der parochie Middelburg betreffende personen van Staats gebied. (1679-1699).

JAAR	AARDENBURG			SLUIS			EEDE			HEILLE			STAATS GEBIED			OVERIGE PLAATSEN			TOTAAL STAATS GEB.			TOTAAL REGISTERS		
	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.	d.	h.	b.
1679		4		1	5				2				2						3	9	2	23	24	44
1680		1		5	4				3				1	2			1		4	8	3	37	20	50
1681	2			3	2		1		6				1						7	2	6	37	11	41
1682	6	1		6	4		1		2				1	3					14	8	2	47	21	32
1683	14			15	5		6	1	4				2	1		1			38	7	4	63	10	37
1684	7	1		6	4			1	2				2	6	2				15	12	4	49	24	44
1685	10	1		5	4		2						1	6					18	11	0	54	15	41
1686	10	2		4			4		1	1			9	5		2			30	7	1	72	17	40
1687	4				1		5		3		1	1	4	1			1		13	4	4	42	12	35
1688	13	3		4			14	9	5				1	1		4	2		36	15	5	71	30	36
1689	2			2			6	3	1	2	2					5	2		15	7	1	43	13	48
1690	2	1		2	2		7	2	5	7		2	2			2	2		22	7	7	42	18	49
1691		1	1	1			9	2	13	3		2				2	1	1	15	4	17	42	11	75
1692			2		1		3		17	5	1	10			2				8	2	31	29	17	68
1693	2		1	1			6	1	14	2		8				3		1	14	1	24	46	14	72
1694	2			3			4		9	2		7				1		1	12	0	17	47	10	48
1695	3			2			3		14									1	8	0	15	58	7	37
1696	5				1		4		8	7	1					3	1	2	19	3	10	72	14	26
1697	8			2			4		6	5		4		1		2			21	1	10	59	22	24
1698	4	2		1			8	4	4	5		4		2		10		1	28	8	9	79	15	27
1699	6			3			11	3	3	5		4		1		8		1	33	4	8	65	10	29
TOTAAL	100	17	4	64	33	0	98	26	122	44	5	42	26	29	4	41	10	8	373	120	180	1077	335	903

GERAADPLEEGDE WERKEN EN ARCHIEFSTUKKEN

- DR. J. D. M. CORNELISSEN, *De Gentsche en Brugsche bisschoppen over het Katholicisme in Zeeuwsch-Vlaanderen gedurende de 17^e en 18^e eeuwen*, in *Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 1930, Middelburg, 1930.
- J. VAN EEGHEM S.T.L., *Bisschoppelijke en Decanale kerkvisitaties in het bisdom Brugge van de 18^e eeuw*, in *Leuvense Universitaire Studiën*, 1954.
- A. HEYSSE O.F.M., *Tabulae capitulares almae provinciae Sancti Joseph in comitatu Flandriae Ordinis Fratrum Minorum Recollectorum (1629-1796)*, Brugge, 1910.
- A. HEYSSE O.F.M., *Necrologium Conventuum Brugensium Fratrum Minorum (1247-1807)*, Quaracchi, 1917, in *Analecta Franciscana*, Tomus VIII, *Necrologia* II.
- DR. W. P. C. KNUTTEL, *De toestand der Nederlandsche Katholieken ten tijde van de Republiek*, 2 delen, 's-Gravenhage, 1892-1894.
- P. Phol. NAESSEN, *Franciskaansch Vlaanderen*, Mechelen, 1896.
- F. J. G. TEN RAA, *Het Staatsche Leger*, deel VI (1672-1688), 's-Gravenhage, 1940.
- K. VERSCHELDE, *Geschiedenis van Middelburg in Vlaanderen*, Brugge, 1867.
- A. DE VOS, *De bevolkingsevolutie van Evergem, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem gedurende de XVIIe en XVIIIe eeuwen*, in *Appeltjes van het Meetjesland* 1957, Eeklo, 1957.
- Echt-Reglement, in *Groot Placcaet Boeck* II, kolom 2429 en volgende.

ARCHIEF DER GEMEENTE AARDENBURG

(afgekort GA)

- Correspondentie : Ingekomen en verzonden stukken over het tijdvak 1678-1700.
- Resolutie of notulenboek der Stad en Schependomme van Aardenburg van 1666-1697 en van 1698-1718.
- ARCHIEF VAN EEDE, *Begraaflijst* 1685-1686.

ARCHIEF DER NEDERLANDS HERVORMDE GEMEENTE TE AARDENBURG

(afgekort HG)

- Kerkeraads Handelingen der Hervormde Gemeente in Aardenburg van 1678-1695 en van 1695-1720.

BISSCHOPPELIJK ARCHIEF TE BRUGGE

(afgekort BB)

- Reeks B : *Acta Episcoporum Brugensium*.
nrs. B 38, B 39 Franciscus de Baillencourt 1680-1681.
nrs. B 40, B 41 Humbertus de Precipiano 1682-1690.
- Reeks F : *De parochies van het bisdom*.
nr. F 2 Aardenburg.

RIJKSARCHIEF TE BRUGGE

(afgekort RB)

NIEUW KERKARCHIEF.

nr. 388 Visitatieboek Middelburg, Lapscheure en Moerkerke (1691-1714).

nr. 417 Dagregister van de deken van Aardenburg (1690-1714).

nr. 426 Akten van ruil van pastoraten en kapelanijen (1576-1754).

RIJKSARCHIEF TE GENT

(afgekort RG)

PAROCHIE REGISTERS.

Middelburg, nr. 8. Doop-, trouw- en begraafboek 1676-1711 en de duplicaten daarvan nrs. 9-12.

ARCHIEF DER HEERLIJKHEID MIDDELBURG.

nrs. 452 en 453 Armenrekeningen van Middelburg en Hospitaal van 1676-1677 en van 1677-1678.

KERKARCHIEF VAN MIDDELBURG.

nrs. 5 en 6 Bisschoppelijke visitatie van 1685, in het Latijn en Franse vertaling.
nrs. 36, 37, 38, 39. Kerkrekeningen van Middelburg van 1677-1678, 1687-1688 (2 exemplaren) en van 1693-1694.

nr. 82 Armenrekening van Middelburg 1675-1676.

RIJKSARCHIEF IN ZEELAND TE MIDDELBURG

(afgekort RZ)

RETROACTA BURGERLIJKE STAND.

Aardenburg, nr. 8, Trouwboek 1660-1695.

VRIJE VAN SLUIS.

nr. 64 Stukken ingekomen uit Heille (1643-1795).

nr. 155 Resoluties 1689-1694.

nrs. 174 en 175 Registers van Resoluties van 1679-1686 en van 1686-1688.

nr. 380 Stukken betreffende kerkelijke zaken van Eede (1648-1793).

nr. 394 Stukken betreffende de Rooms-Katholieken (1686-1794).

DE KERK VAN EEKLO OMGEBOUWD TOT FORT IN 1595

In het kader van de strijd tegen de Vrijbuiters ⁽¹⁾ liet de kasselrij van de Oudburg in 1595 de kerk van Eeklo ombouwen tot een fort ⁽²⁾. De bedoeling van deze maatregel was een voornamelijk toegangsweg tot de kasselrij af te sluiten. Eeklo lag immers op een strategische plaats. De Antwerpse heerweg liep er voorbij, vandaar vertrok een weg naar Aalter en naar Gent, dus allemaal toegangswegen naar de kasselrij van den Oudburg. Eeklo stond ook via de Aardenburgse heerweg in verbinding met Aardenburg en Sluis.

De kerk zelf was volledig ontmanteld geworden door de Calvinisten. De inboedel was verkocht, de schaliën waren van het dak gehaald, zodat de kerk al sedert jaren aan weer en wind bloot had gestaan ⁽³⁾.

De stad Eeklo was bijna volledig verlaten door de burgerbevolking en daar de stad niet omwijd was, lag Eeklo open en onbeschermd tegen de voorbijtrekkende krijgsvelden zodat de inwoners verplicht waren veiliger oorden op te zoeken.

Het was dus zeer begrijpelijk dat de Oudburg de kerk van Eeklo uitkoos om die te laten versterken tot een fort. Het was het enige gebouw dat nog rechtstond en dat mits geringe kosten tot een versterkt steunpunt kon omgebouwd worden.

(1) Zie daarover A. DE VOS, *De strijd tegen de Vrijbuiters binnen de kasselrij van de Oudburg (1584-1609)*. Overdruk uit de Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Deel XI, 1957, p. 20.

(2) De heer De Vos vestigde mijn aandacht op het bestek en de rekeningen der versterkingswerken en op een grondplan van de kerk van Eeklo die in het Rijksarchief te Gent berusten in het fonds Oudburg nr. 843. Zie eveneens A. DE VOS, *Godsdienstberoerten te Eeklo tijdens de XVIe eeuw*, in *Appeltjes van het Meetjesland* nr. 12, p. 92-93.

(3) A. DE VOS, *Godsdienstberoerten*, p. 90.

De versterking werd uitgevoerd volgens de gebruiken van die tijd nl. door het aanbrengen van bolwerken met bijhorende grachten. Een bolwerk wordt voor de toren aangebracht en een tweede nabij de sacristie. Volgens het grondplan is er nog een derde bolwerk bijgevoegd voor de zuidelijke kruisbeuk, ofschoon het bestek er geen melding van maakt.

De kerk was aldus aan drie kanten versterkt. De oostzijde had geen versterking, want dit was de kant naar de Oudburg. De toren zal ongetwijfeld als uitkijktoren dienst gedaan hebben.

De principes van het Oud-Nederlands beveiligingsstelsel werden hier toegepast. Dit stelsel onderscheidt zich van de andere door het vermijden van steen en het gebruik van natte grachten bij de vestingbouw. ⁽⁴⁾. De bruggeling Simon Stevin was de meest schitterende vertegenwoordiger van dit stelsel ⁽⁵⁾.

HET BESTEK

a) *Beschrijving van het werk*

Het bestek handelt over «tmaken van twee ut stekenden pointen ofte bolleweercx voor de Intreeen vander kercke van Eeckeloo» ⁽⁶⁾.

Het bolwerk heeft de vorm van een gelijkzijdige driehoek met «elcke sijde drij roeden buuten ghemeten». Het bolwerk wordt «up ghesedt met steertsooden», die om de drie lagen onderbroken worden door een laag «sijncrijs» ⁽⁷⁾. Om de twee lagen wordt ook een verbandzode aangebracht om een stevig geheel te verkrijgen. Daarna moet het bolwerk opgevuld worden met aarde tot een hoogte van 12 voet. Aan de zuidzijde van de kerkdeur moet men «eenen steegher van sooden om upt voorn. bolleweerc te ghanen» plaatsen. Het bolwerk wordt bekroond door een borstweer van 5 voet hoog en 4 voet breed. De nodige aarde zullen de aannemers halen «uuter gracht die sij ghehauden worden te graven voor de voorn. bolleweercke tot ande mueren van voorn. kercke». Bovenaan is de gracht 1 ¼ roede breed en onderaan 9 voet, terwijl de diepte 7 voet bedraagt. Tussen de gracht en het «sooweerck» wordt een «bancket» van vier voet aangebracht. (Tekening 1 en 2).

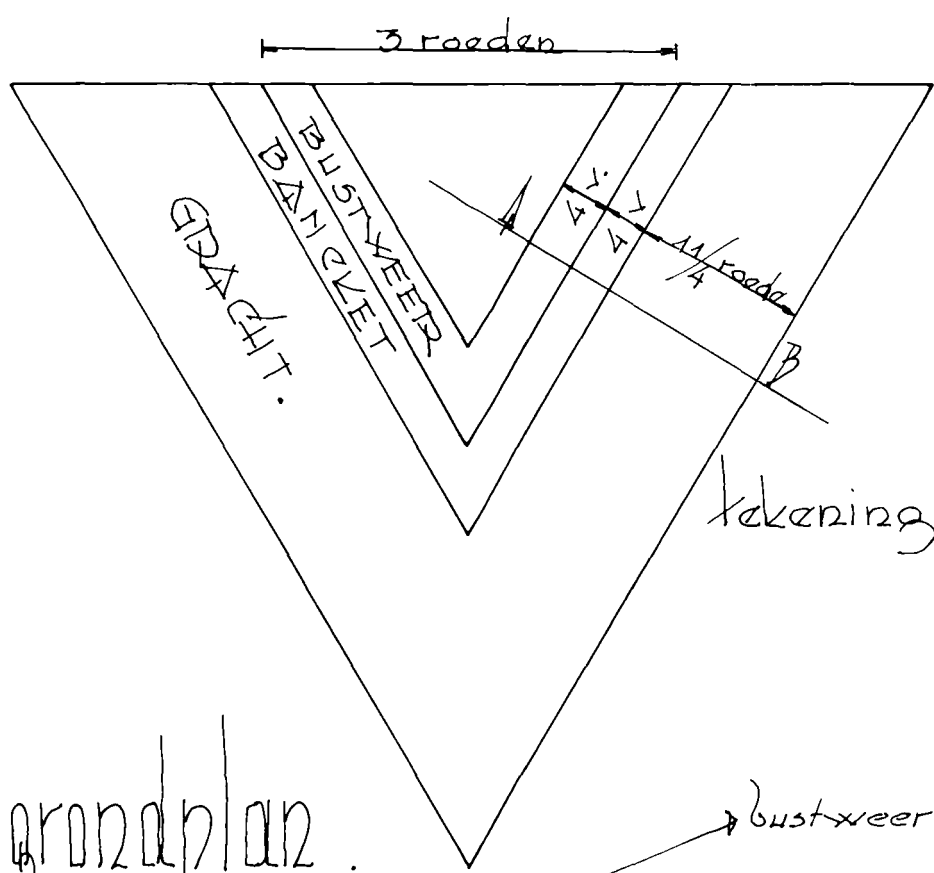
(4) M. VAN HEMELRIJCK, *De Vlaamse Krijgshouwkunde*, p. 137.

(5) Hij schreef in 1594 zijn werk over «Sterckten Bouwing» en later kwam daar nog «Nieuwe Stercktebouw door Spilsluysen» bij.

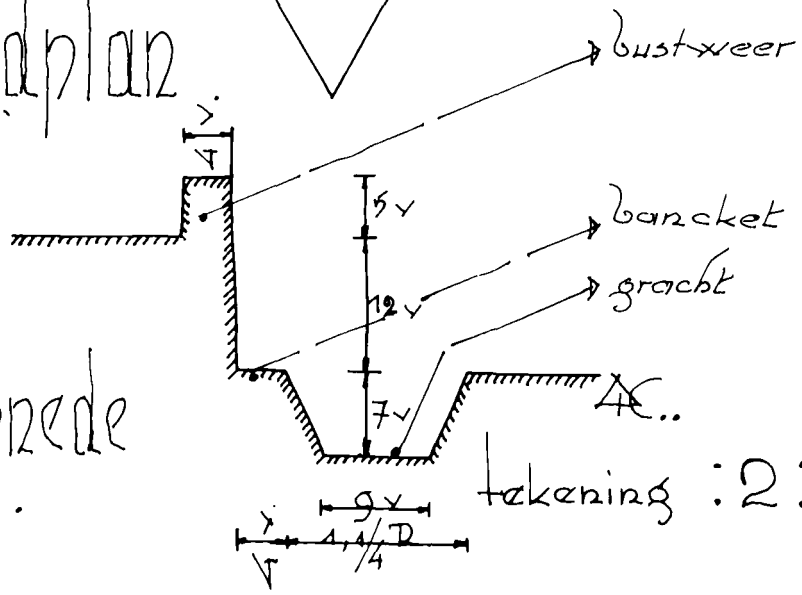
(6) Rijksarchief Gent fonds Oudburg nr. 843.

(7) «sijncrijs» is een soort rijshout dat veel gebruikt wordt bij waterbouwkundige werken.

BOLWERK:

grondplan

doorsnede
A.B.

De graszoden moeten 14 duim lang, 7 duim breed en 4 duim dik zijn. Het zinkrijs is 8 voet lang en 5 palm ⁽⁸⁾ dik. Tenslotte werd er nog een palissade geplaatst ⁽⁹⁾.

Het tweede bolwerk moet gebouwd worden «up de noortsijde vanden choir ande sanctuorre» dat «van lijngden, hoochden, ende wijdden van grachten» gelijk is aan het bolwerk voor de toren.

Het bestek schrijft ook nog voor «al het greys liggheende inden choir te effenen ende spreeden legghende 't zelve ande suudsijde hoogher dan ande noortsijde om het water te suveren naar de voorn. noortsijde».

b) Aannemingsvoorwaarden

De aannemers moeten veertien dagen na de toekenning van het werk dit als «vuldaen upleveren». Daartoe moeten ze het nodige volk aanwerven en het vereiste «hallem» ter beschikking stellen. De betaling zal geschieden in twee keer : een eerste betaling nadat het werk half uitgevoerd is, en de tweede betaling «ten upleveren vanden weercke».

Verder volgt dan :

- «Men zal deze bestedijnghe doen bij den hoope en bij 't schieten van bijlgetten zo wie de zelve minste inne stellen zal die zal hebben te wijne tot 9 guldene».
- «Daernaer zal men 't zelve weder ophanghen bij de wijne 'telcx rechte zo wie teerst mijn zal segghen die zal annemere bekendt zijn».

Deze aannemingsprocedure verschilt van de huidige door het gebruik van het wijngeld. Het wijngeld is eigenlijk een premie voor de laagst biedende. Nadien krijgt iedere inschrijver nog de kans het werk uit te voeren tegen de laagste prijs. De eerste die zich hiermee akkoord verklaart krijgt het werk. Nu krijgt de laagste inschrijver onmiddellijk het werk zo hij aan de vereisten van het bestek voldoet.

In de rekeningen is er herhaaldelijk spraak over betalingen van het wijngeld.

«Item an Pauwels Verbanck over 't wijngelt vanden bestedijnghe vanden aerdewerck».

«Item an Jan Piersens over twijngelt vanden eerste bestedijnghe vanden metswerck».

Verder vinden we dan :

«An Jooris Pieters van eerdwerck 6 pond groten».

«Is ghecompareert Stevin Maes annemere vanden metswerck ande Kercke van Eecloo» ⁽¹⁰⁾.

(8) palm = breedte der vlakke hand (volgens MnlW).

(9) «Nog betaelt an Jan Wante ter goeder rekeninghe vanden palissaden».

(10) R.A.G. Oudburg 169 f° 37 r°.

Uit deze vier teksten blijkt voldoende dat degene die het wijngeld ontvangen had, niet het werk uitgevoerd heeft.

DE PLATTEGROND

De plattegrond, die bij het bestek gevoegd is, is het oudst gekend grondplan van de kerk van Eeklo (figuur 3). Dr E. Dhanens geeft in haar studie over de voormalige parochiekerk van Eeklo ⁽¹¹⁾ de reconstructie van deze plattegrond aan de hand van latere plannen. Het plan van 1595 bevestigt heel goed de algemene schikking van deze reconstructie : de ingang, de indeling der traveen, de kruisbeuk, het koor enz. De totale lengte klopt goed, de breedte is echter verschillend. Volgens het plan is de totale breedte van het koor en de zijkoren gelijk aan deze van de beuk en de zijkoren (= 23,46 m), volgens de reconstructie bedraagt de breedte van het schip + zijbeuken ongeveer 24,30 m (hetgeen dus overeenkomt met het plan) en de breedte van het koor + zijkoren 26 m is (hetgeen dus niet overeenkomt). Een verdere afwijking is de lengte van de laatste travee van het koor die volgens de plattegrond van 1595 gelijk is aan de lengte van de drie overige, terwijl volgens de reconstructie deze travee gelijk is aan de helft van de andere traveen ⁽¹²⁾.

Verder geeft dit grondplan ons nog de ligging aan van de sacristie in het noordelijk zijkoor. We bemerken ook nog dat een gedeeltelijke scheiding aangebracht is tussen het koor en het transsept. Deze scheiding zal blijven bestaan tot 1772-1774. jaren waarin het koor heropgebouwd werd. ⁽¹³⁾.

VERDERE AFWERKING VAN HET FORT

Naast de versterkingswerken werden er ook maatregelen genomen voor het legeren van ruiters en voetvolk. De kasselrij had besloten 50 soldaten te leggen te Eeklo. ⁽¹⁴⁾. Daartoe werd het dak van de kerk hersteld. ⁽¹⁵⁾. De herstellingskosten bedroegen 30 pond. Op 2 maart 1595

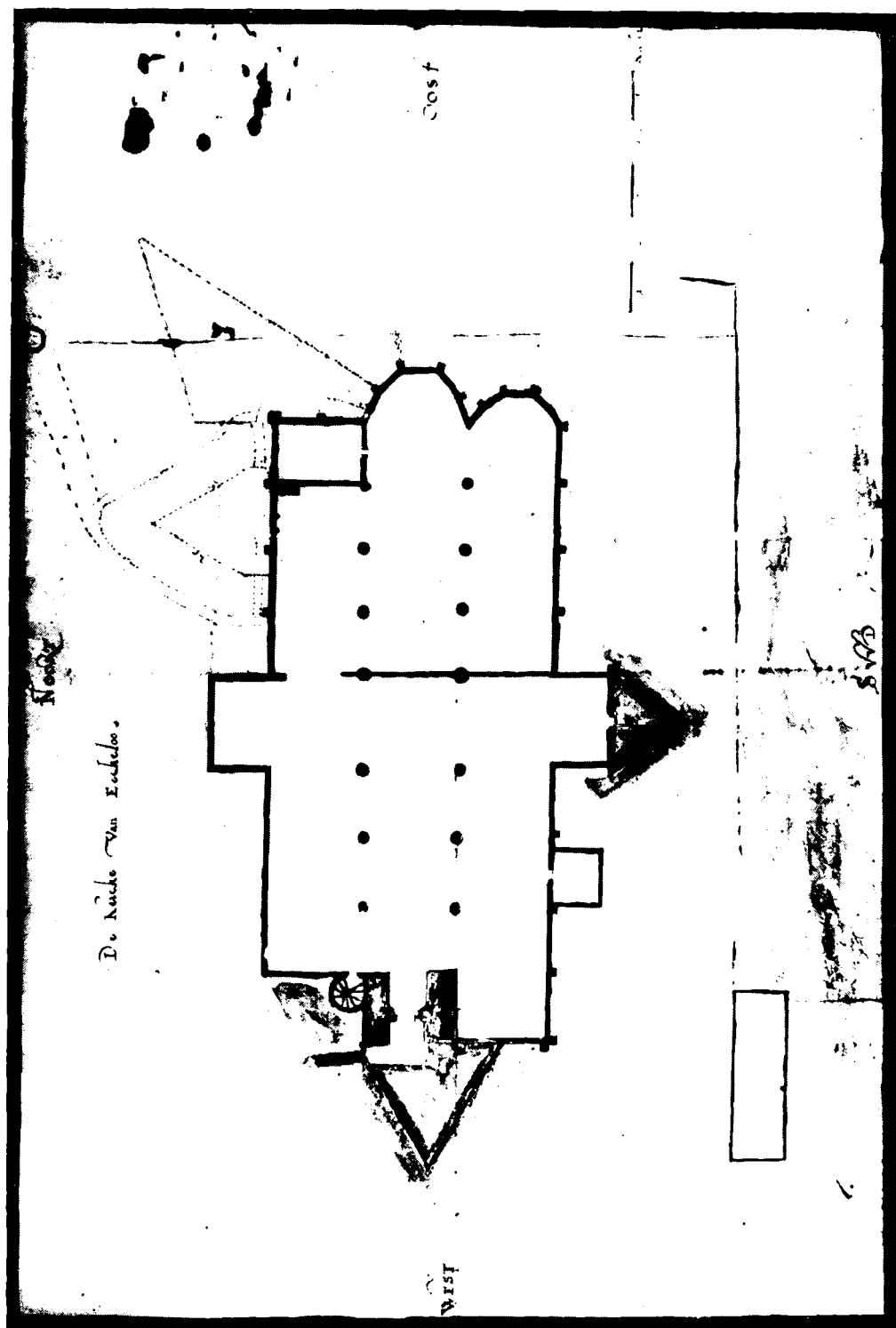
(11) Dr. E. DHANENS, *De voormalige parochiekerk van Eeklo*, De Sikkel, Antwerpen 1947, p. 44.

(12) Vermoedelijk is die gelijke breedte te wijten aan de schematische vereenvoudiging van de tekenaar gezien men hier geen uiterst nauwkeurige tekening nodig had, hetgeen wel nodig was bij de heropbouw van het koor in 1772.

(13) Dr. E. DHANENS, o. c. p. 30.

(14) R.A.G. Oudburg 169 f° 20 r°.

(15) R.A.G. Oudburg 169 f° 19 r°.

Figuur 3

was de aannemer van het metselwerk klaar gekomen en de week nadien moest het timmerwerk voltooid zijn. ⁽¹⁶⁾. Op 20 maart stelt de Oudburg vast dat «noch moeten ghemaect ende besteeet worden de hutten voor veertich-peerde ruuters, een houten duere omme het afsluiten van peerdevolck en de voetvolck, twee privaten, een corpsegarde voor tvoetvolck, een hutte voor de Capitein ende Luitenant». Verder nog «het accomoderen van een sentinelle huuseken ofte haubette dienende gheset boven de duere van quartiere vanden voetvolck omme sentinelle te hauden». ⁽¹⁷⁾. Op 2 Oogst 1595 betaalt men 16 sch. 8 g. «an Lanceloot Vander Meere van het maken van een kave tot Eecloo».

Men treft ook voorzieningen voor een goeie afwatering van het bolwerk voor de toren en men beslist tot «thollen vanden grachten an den turre voor te preserveren het invallen vanden steegher. ⁽¹⁸⁾. De rekeningen sluiten met een betaling aan Kapitein Oudegoede ⁽¹⁹⁾ «over twee soldaten gheruymt te hebben de voorkercke».

Het fort was nu volledig in orde gebracht zodat kapitein Oudegoede nu het recht kan vragen «over 'thebbene ordre buscruyt, lonten ende loot int fort van Eecloo». ⁽²⁰⁾. Dit verzoek zou echter fatale gevolgen hebben voor de kerk van Eeklo : er ontstond brand in de kerk zodat heel het gebouw de lucht inging en er slechts zwart gebrande muren meer overbleven. ⁽²¹⁾.

Ondanks veel kosten en moeite heeft de kerk van Eeklo haar rol als fort niet kunnen vervullen. Dit niet door de schuld van de vrijbuiters, maar door de zorgeloosheid van de eigen soldaten.

lr. Luk STOCKMAN

(16) R.A.G. Oudburg 169 f° 37 r°.

(17) R.A.G. Oudburg 169 f° 46 r°.

(18) De «steegher» diende om in het fort binnen te geraken daar alle toegangen door water en een aarden wal omgeven waren.

(19) Kapitein Oudegoede voerde het bevel over het korps van soldaten dat door de Oudburg was opgericht ter bescherming van de kasselrij tegen de invallen van de vrijbuiters. Zie A. DE VOS, *De strijd tegen de vrijbuiters binnen de kasselrij van Gent*. p. 11.

(20) R.A.G. Oudburg 169 f° 121 v°.

(21) Stadsarchief Eeklo processtuk juni 1601.

EEN PAALKWESTIE IN DE OMGEVING VAN SINT-MARGRIETE

Een paalkwestie kan wel niet zoveel stof doen opwaaien als een taalkwestie maar er kunnen toch ook heel wat moeilijkheden rond ontstaan. Niets is immers zo belangrijk als het juist afbakenen van een grens. Hier, in de omgeving van Sint-Margriete heeft dit afbakenen van grenzen, in vroeger eeuwen ook stof doen opwaaien. Het stof is echter sedert lang tot rust gekomen en heeft zich neergeveld op oude bundels processen. Veel palen die men geplant heeft zijn verdwenen maar enkele hebben de tand des tijds overleefd en zij staan daar nu als vraagtekens in het landschap. Zij kunnen de homo ludens er toe aanzetten om het stof van de folianten weg te vegen en te onderzoeken waarom die palen daar staan. Dit is echter een spelletje dat veel verwickelingen meebrengt. Een volledige oplossing van het probleem heb ik, voor wat de oudste periode betreft, nog niet gevonden. Het gaat hier over de afbakening van een streek waar de abdijen Sint-Baafs en het bisdom Doornik tienden mochten innen. Die afbakening gebeurde in 1244. ⁽¹⁾. De Sint-Baafsabdij was mistevreden over een grensscheiding die de bisschop had gedaan in 1243. Daarom kwamen twee geestelijken de zaak ter plaatse bekijken. De man van de Sint-Baafsabdij was Jan, voorzanger van Sint-Donaas te Brugge en de man van het bisdom was Nicolaas van Brugge, voorzanger te Doornik. Zij moesten juist bepalen hoever Sint-Baafs en Doornik recht hadden om tienden te heffen. Zij hebben een lijn uitgestippeld die van het zuidwesten naar het noordoosten loopt. Een gedeelte van die lijn is heden ten dage nog de grens tussen Sint-Margriete en Sint-Jan-in-Eremo.

(1) M. GOTTSCHALK, *«Historische geografie van westelijk Zeeuws-Vlaanderen»*, deel I, blz. 66. — Assen 1955.

D. VERSTRAETE, *«Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland»*, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 8, blz. 88-89. — Eeklo 1957.

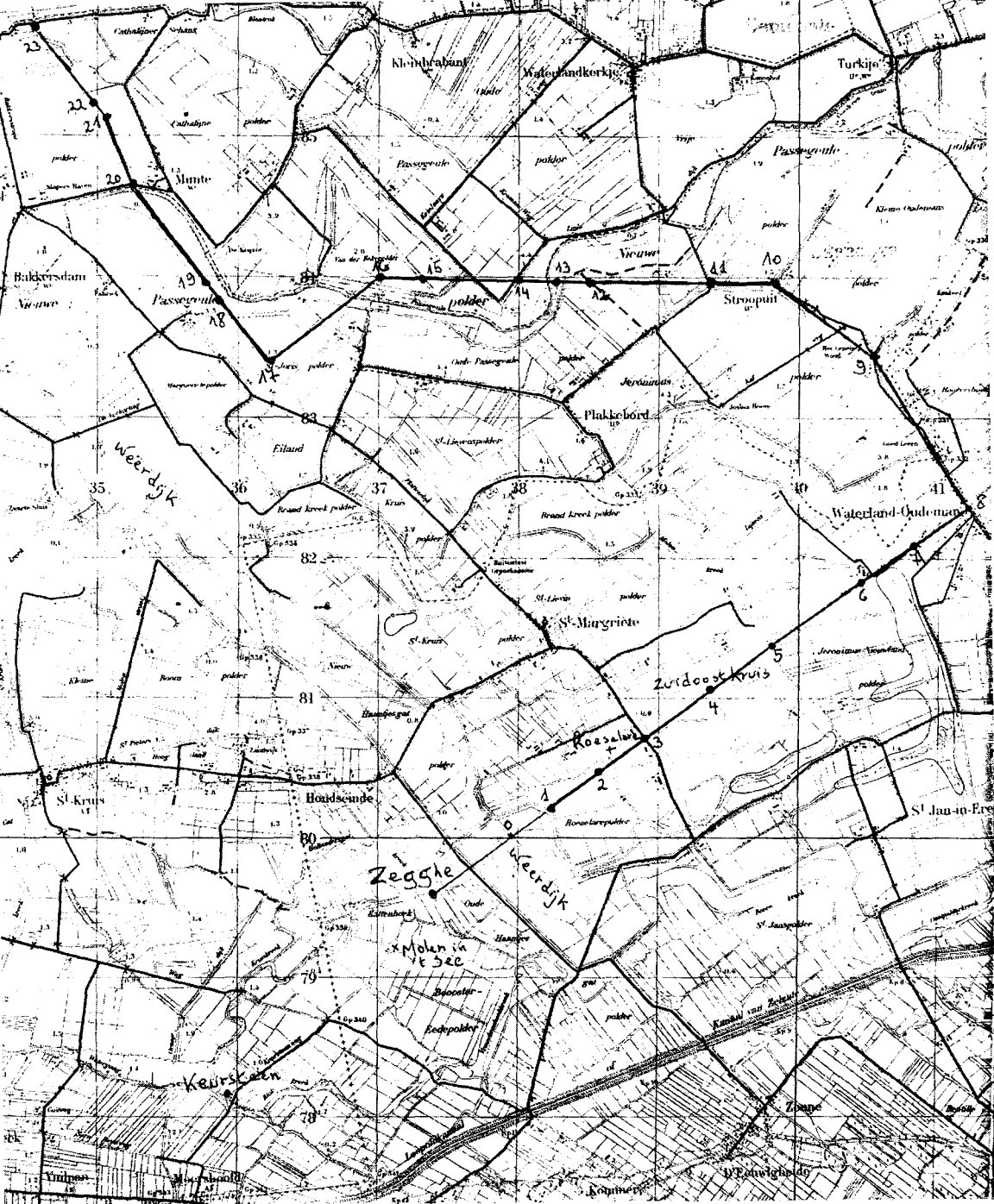
De uitleg van dit charter, gepubliceerd bij Serrure, Cartulaire de St.-Bavon nr. 239, werd in mijn artikel anders voorgesteld dan in het boek van dr. Gottschalk. Nu verlaat ik mijn stelling en geef nog eens een andere uitleg.

Naar de kerken van Rodenburg en Sint-Baafs te Oostburg toe, mocht de Sint-Baafsabdij van Gent tienden heffen. Aan de zuidkant en de oostkant van die lijn, zou het kapittel van Doomik de tienden heffen. Aan die zuidkant nu lag de Moer van Aardenburg die eerst een uitbatingsgebied was van turf (b. v. Sint-Laureins-te-Moere, Moerschoofde en talrijke Moerwegen) en daarna een woestijn werd (vandaar b. v. Sint-Jan-in-Eremo, Sint-Laureins-in-Eremo en andere meer). Nu werd die woestijn ook geleidelijk tot akkerland omgevormd en het was op dit nieuw akkerland dat men zo graag tienden zou heffen. Maar laten we eens kijken hoe en waar die grenslijn uitgestippeld werd. De twee scheidsmannen begaven zich naar het kruis dat gesteld was voorbij de huizen van de plaats die Zegghe genoemd werd. Van hier richtte men zich op de toren van Maldegem en er werd een teken geplaatst op de watergang die de parochies Rodenburg en Maldegem scheidde. Dan vertrok men terug van de plaats Zegghe en men richtte zich naar het oosten tot aan de Woutersweg waarbij, niet ver van de kerk van Sint-Margriete, een kruis geplaatst werd. Om de tekst goed voor ogen te hebben kunnen we die hier wel eens overschrijven : «... quod a cruce facta extra domos loci qui dicitur zegghe, directe procedatur super ecclesiam de Maldeghem usque ad signum positum per me N. (Nicolaas) super aqueductum qui dividit parochias de Rodenburg et Maldeghem et a dicta cruce de zegghe, usque ad crucem factam per me e dicta potestate, in via qui dicitur Woutersweg, prope ecclesiam be Margarete ad orientem»

Het komt er nu op aan te weten waar dit Zegghe ligt. Die plaatsnaam heb ik, na naarstig onderzoek, nergens gevonden. Ik vond echter iets dat er wel wat op lijkt namelijk Sec. Deze plaatsnaam komt in de 15^e eeuw voor ⁽²⁾ maar later niet meer.

Sec verschilt wel in spelling van Zegghe maar we mogen niet vergeten dat de naam Zegghe voorkomt in een Latijnse tekst en dan nog een uit de 13^e eeuw. Het komt wel meer voor dat plaatsnamen verkeerd gespeld worden in die Latijnse teksten. De molen van Sec (of van 't Sec) lag bij de kruising van de Poortweg en de Keursteenweg. Beide wegen zijn, door de overstroming van 1583, kreken geworden. De Poortweg is nu de noordkant van de Blokkreek (zie de kaart). Bij die Poortweg ston-

(2) B.v. archief van de Potterie te Brugge nr. 7. — Landboek van 1415 «in St-Laureins te Moere, beoosten Aardenburg, 2 en half gem. bus en ligt bi den molenwalle daer die meulne op stond in 't Sec, dewelcke meulne verbrand es». — Idem nr. 26, renteboek van begin 14^e eeuw : «een half gemet beoosten meulenwalle in Sec». Een landboek van Beoosterede laat ons de ligging van die molenwal kennen op de hier aangeduide plaats (Brugge. — R.A. fonds RAS nr. 4).

den vroeger verschillende hoeven. Die maakten deel uit van het gehucht Sint-Laureins-ten-Blokke, een naam die slechts sedert de 14^e eeuw voorkomt. In het stuk van 1244 wordt wel gezegd dat men buiten de huizen van het gehucht Zegghe ging. Dat kan best een beetje meer noordwaarts geweest zijn, op de grens van Sint-Jan en Sint-Margriete (die toen nog geen parochies waren maar het weldra zouden worden). Tot daar ook reikte de parochie Rodenburg waarvan men de zuidoostgrens in 1243 had afgebakend. Wij zullen die grens straks bespreken. Deze zuidoostgrens viel samen met de lijn die van het punt ten noorden van Sec naar de plaats liep waar Maldegem en Rodenburg aan elkaar reikten. In het charter van 1244 wordt gezegd dat men op dit punt, dus ten noorden van Sec (of voor ons Zegghe) een kruis aantrof dat daar reeds stond (a cruce facta extra domos loci qui dicitur Zegghe). Dat moet het kruis geweest zijn dat de bisschop van Doornik in 1243 deed planten (zie verder). Hier stonden, in latere eeuwen, een paal en een boom en men zegt dat de tienden van Doornik en Sint-Baafs er op scheidden. ⁽³⁾. De boom werd de Sint-Janspreekboom genoemd, waarschijnlijk in verband met een processie van Sint-Jan die tot hier kwam. Men vindt zo veel preekbomen in Vlaanderen. De boom is nog te zien op de kaart van Pourbus. Hij stond in de noordwesthoek van Sint-Jan-in-Eremo op de Vereweg die in oude teksten ook Stakevereweg wordt genoemd. ⁽⁴⁾. Heden ten dage bestaat deze weg niet meer maar een deel van de zuidwestgrens van Sint-Jan, volgt nog zijn vroegere loop.

Van Zegghe trokken de twee scheidsmannen nu naar het noordoosten toe en plaatsten een kruis op de Woutersweg bij de kerk van Sint-Margriete. Wij moeten hier aannemen dat de kerk van Sint-Margriete te vereenzelvigen is met Nieuw-Roeselare, door Goswijn van Roeselare kort voordien opgericht. De ligging van dit verdwenen stadje is voldoende bekend ⁽⁵⁾ en ook de loop van de Woutersweg is te volgen. Men heeft in de 16^e eeuw ook aangenomen dat hier de kerk van Roeselare bedoeld wordt want in een proces van 1545, in verband met tienden van Sint-

(3) R.A. Gent. Fonds St.-Pieters, 2^e reeks 1520 afbakening van tienden van de St.-Baafsabdij in 1567 : de hoek van Altenede : ... tot een paelsteen die staat op een straete ghenaeft den Verewech westwaerts van St. Jansboom». Brugg. Archief Seminarie — Doos 89 nr. 1384 : «zeker walleken daerbij St.-Jansboom gestaen heeft daer de tienden van het kapittel van Doornik en de tienden van St.-Baafs op scheen». (1651).

(4) Brugge. — Archief van de Potterie. — charters nr 216... den wege die men heet Stakevere (1359) en nr 12 — Landboek van 1515 de Stakevereweg aan de noordzijde, met westende aan de Meulenweg.

(5) D. VERSTRAETE, *Geteisterde dorpen in het noorden van het Meetjesland*, blz. 85-86 en kaart.

Pieters en Sint-Baafs, wordt bestendig naar het kerkhof van Roeselare verwezen als beginpunt van het tiendengebied van Sint-Pieters. In 1249 werd immers gezegd dat van hier dichtbij, in de richting van het noorden en het oosten, een tiendengebied zou liggen dat aan Sint-Pieters zou toebehoren. ⁽⁶⁾. In dat jaar ook zouden scheidsmannen juist aanduiden waar de rechten van St.-Pieters lagen. Zij vertrokken «a cruce que sita est in terris wastine predicti Gossuini in parte meridionale versus orientem, que vulgariter dicitur Zudostcruce». Dit Zuidoostkruis kunnen wij misschien zoeken op de plaats waar, in 1482, een paalsteen werd gezet, midden de St.-Lievenspolder. Een stuk van 1616 zegt dat hier de tienden van St.-Baafs en van St.-Pieters scheidden. ⁽⁷⁾. Die steen stond wel niet op de Wouters weg bij de kerk van Roeselare maar was er toch niet ver van verwijderd. Het Zuidoostkruis stond in de zuidoosthoek van de woestijn van Goswijn van Roeselare, woestijn die 170 bunders groot was en waarschijnlijk ook een deel van de St.-Lievenspolder omvatte. De scheidingslijn tussen het tiendengebied van St.-Pieters en van Doornik, werd naar het noordoosten doorgetrokken omdat men, in 1249 gezegd had dat St.-Pieters de tienden mocht heffen in de richting van Elmare. Wij zullen daar straks nog over spreken. Maar eerst moeten wij eens kijken hoe de parochies Rodenburg en St.-Baafs-Oostburg afgescheiden werden van de nieuw-ontgonnen gronden, de vroegere Moer van Aardenburg. Wij beschikken daarvoor slechts over twee charters van 1243, of liever, over twee copijen van charters, de originelen zouden verdwenen zijn in de brand van het bisschoppelijk archief te Doornik in 1940. De copijen zijn te vinden in Descamps, Notice sur Walter de Marvis, blz. 140. Hier volgt de tekst, eerst voor de afscheiding van de parochie Rodenburg : «Parochia de Rodenburg limitavimus et dividimus a novis terris quae extenduntur versus Mor, incipiente a cruce quae dicitur... quae crux dividit parochia Sti. Bavonis de Oestburg et dictam parochiam de Rodenburg et a dicta cruce, linea recta, transeundo contra turrim de Maldegem usque ad aquaeductum que dicitur Kutelote». De naam van het kruis op de grens van de parochies Aardenburg en St.-Baafs-Oostburg, is open gelaten. Dit kan echter niets anders zijn dan het kruis op Zegghe (dus Sec zoals hierboven verklaard). De grenslijn loopt immers rechtlijnig en is gericht op de toren van Maldegem. Nu weten wij, uit latere teksten, dat deze lijn inderdaad de grens vormde van Aardenburg (later St.-Kruis dat uit Aardenburg werd genomen) en van de Moergronden die later de

(6) Gent R.A. St.-Pieters 2^e reeks nr. 1503.

(7) Gepubliceerd door J. De Wilde in Appeltjes van het Meetjesland 1962, blz. 176 en 177, en bij Van Lokeren nr. 446.

(8) R.A. Gent St.-Pieters 2^e reeks nr. 529.

parochie St. Laureins vormden. Men zal nu opmerken dat aan dit kruis van Zegghe niet de parochie Oostburg maar wel St. Margriete begon. Vergeten wij echter niet dat de parochie St. Margriete (dus Roeselare) toen nog geen parochiegrenzen had. Slechts in 1247 ziet bisschop Walter de noodzakelijkheid in om een nieuwe parochie op te richten in de Roeselarepolder. ⁽⁹⁾. Wij kunnen aannemen dat deze nieuwe parochie grondgebied kreeg uit het vroegere St.-Baafs te Oostburg. Wat de plaatsnaam Kutelote betreft, die heb ik tot nog toe nergens gevonden. Het was een watergang die misschien op de grens Aardenburg-Maldegem lag (een eind ten westen van Moershoofde, op de hedendaagse staatsgrens). Ofwel moeten wij die Kutelote vereenzelvigen met de Landswatergang die liep waar nu de Eeklose Watergang te zien is. Op die plaats, achter het huis van Leonie Fabbe, stond de Keursteen (er zijn heden ten dage nog brokstukken van over) en de weg die op de scheidingslijn van de bisschop ligt, heet nu nog de Keursteenweg. Bij die Keursteen tekent Pourbus ook een grote boom. Een Keursteen is echter heel wat anders dan een tiendenpaal en wij mogen dan ook aannemen dat die Keursteen daar geplaatst werd door Aardenburg om de scheiding aan te duiden tussen de keure van Aardenburg en het gebied in de Moer.

Het tweede stuk dat wij bij Descamps vinden, eveneens van 1243, luidt als volgt : «Nos limitavimus parochiam Sti Bavonis de Oostburg en dividimus a novis terris quae extenduntur versus novam ecclesiam de Rolliers, a cruce facta quae est prope domum Hugonis filii Walteri Baie, in limite que dividit parochiam Sancti Bavonis a parochia Sanctae Catharine, recta linea transeundo contra turrin de Maldeghem, terminantes in recta linea ubi conjungitur parochia de Rodenburg». Deze grenslijn liep dus ook rechtlijnig en was eveneens gericht op de toren van Maldegem. Wij kunnen niet anders dan aannemen dat dit een verlengstuk naar het noordoosten is van de grenslijn die de parochie Rodenburg afbakende. Het punt waar men eindigde op deze parochie Rodenburg, zal Zegghe geweest zijn. Zoals reeds gezegd moeten wij aannemen dat St. Margriete toen nog deel uitmaakte van de parochie St.-Baafs-Oostburg. Het huis van Hugo Baie kan ik echter niet situeren. Het zal waarschijnlijk meer naar het noordoosten gelegen hebben, misschien op de hedendaagse dijk van de St.-Lievenspolder (de weg van St.-Jan naar St.-Margriete). Het charter zegt dat hier het grondgebied van St.-Katelijne begon. Dat is mogelijk en dan moeten wij aannemen dat St. Margriete ook gedeeltelijk uit grondgebied van St.-Katelijne gevormd is. Voorlopig blijft dit een onopgelost punt maar in alle geval neem ik aan dat de scheidingslijn van St. Baafsparochie, een

(9) DESCAMPS. *Notice sur Walter de Marvis.*

verlengstuk was van de scheidingslijn van Rodenburg en dat de scheidsrechters van 1244 diezelfde scheidingslijn bewandeld hebben tot dichtbij de kerk van Roeselare.

DE TOESTAND IN DE 16^e EEUW

De zuid-west en noord-oost gerichte scheidingslijn van de 13^e eeuw, bleef lang in het geheugen van de mensen geprent maar de ligging van de kerken werd erg in de war gestuurd door de overstromingen van 1376 en 1404. St.-Margriete werd pas in 1470 heropgericht op een veel meer noordwaarts gelegen plaats, namelijk in de hedendaagse Brandkreek op de Belgisch-Nederlandse grens. Dr. Gottschalk zegt dat ze reeds kort na de overstroming van 1376 heropgericht werd in de St.-Jorispolder. Om dit te bewijzen steunt zij zich op een stuk van 1450 waarin gesproken wordt over een stuk land in de St. Jorispolder, ten noordoosten van het kerkhof van St.-Margriete. ⁽¹⁰⁾. Een tekst van 1466 spreekt ook over dit stuk land maar situeert het ten noordwesten van het kerkhof. ⁽¹¹⁾. De St. Jorispolder ligt ook ten noordwesten van het vroegere Roeselare en men kan dus het kerkhof van dit verdwenen stadje bedoeld hebben. Er zijn geen aanwijzingen op het terrein en proefboringen in de omgeving brachten niets op. Toch worden in sommige stukken de namen Roeselare en St.-Margriete afzonderlijk vermeld. Zo b.v. in het registrum decimae biennalis dat van 1530 zou dateren ⁽¹²⁾ en dat de namen van de parochies van de dekenij Aardenburg aanduidt. Die lijst is echter weinig betrouwbaar want naast sommige dorpsnamen wordt de aanmerking «overstroomd» geschreven, iets wat voor die dorpen in 1530 hoegenaamd niet het geval was. Een lijst van namen van die dekenij, daterend van 1429 ⁽¹³⁾ vermeldt noch St.-Margriete noch Roeselare. Anderzijds worden in een charter van 1408, negen parochies vermeld die van IJzendijke afhingen en overstroomd werden. ⁽¹⁴⁾. Hier worden Roeselare en St.-Margriete afzonderlijk vernoemd. Het blijft dus nog een onopgeloste kwestie. Maar het geheimzinnige St.-Margriete is toch

(10) GOTTSCHALK. *Historische geografie* deel II, blz. 63.

(11) Gent — R.A.-St.-Baafs nr. K 7724, rekening van 1466 «drie gemet land liggende in voorleden tijde in de prochie en polder van St.-Margriete, noordwest van daer de kercke was van St.-Margriete». Deze 3 gemet lagen sedert 1450 in een nieuwe polder, St.-Jorispolder geheten.

(12) M. ENGLISH, *Het voormalig dekenaat Aardenburg*, in Appeltjes van het Meetjesland, nr. 12 blz. 147.

(13) Brugge R.A. — Kerkelijk archief nr. 371.

(14) Vermeld in een proces tussen Marc Lauwereijn en het Vrije in verband met de heerlijkheid Watervliet. Brugge R. A. Découvertes nr. 4279.

ook verdwenen met de overstroming van 1404. Slechts in 1470 wordt er een nieuw St.-Margriete geschapen en daar nog niet veel parochies hersteld waren van de schade veroorzaakt door de overstroming, kwamen mensen van alle kanten naar de nieuw-opgerichte kerk. De pastoor voelde zich sterk en hij begon ook de tienden te innen in de streek vanwaar die mensen herkomstig waren. Het is te begrijpen dat de abdij van St.-Pieters zich hier tegen verzette en dat er een lange reeks processen volgde. In 1482 werd de St.-Lievenspolder ingedijkt door Jan de Plaet. ⁽¹⁵⁾. Reeds in 1482 zette de St.-Baafsabdij vier paalstenen op de, in 1244 uitgestippelde lijn. ⁽¹⁶⁾. In 1502 verklaarde het bisdom Doornik zich accoord met die paalstenen en er wordt dan gezegd waar die, rond 1482 opgerichte paalstenen, juist stonden. De eerste werd geplaatst op de Weerdijk, bij het begin van de Roeselarepolder. De tweede kwam op de dijk tussen de Roeselarepolder en de St.-Lievenspolder. De derde kwam midden in de St.-Lievenspolder en de vierde op de zeedijk van die St.-Lievenspolder, naar het noord-oosten toe. ⁽¹⁷⁾. Twee van die palen zijn tot heden ten dage bewaard : de eerste staat op de dijk tussen de Roeselarepolder en de St.-Lievenspolder en de tweede stond middein de St.-Lievenspolder. Hij was echter een hinderpaal voor de akkerbouw en de eigenaar van het stuk land waarop hij stond, heeft hem, veel jaren geleden weggenomen. De paal lag dan lange tijd vergeten in een gracht tot hij verkocht werd en nu op een meer gunstige plaats prijkt. Dat zou dus de paal zijn die op de plaats stond waar in de 13^e eeuw het zuidoostkruis stond. In een stuk van de 17^e eeuw zegt men immers dat hier de tienden van St.-Baafs en van St.-Pieters scheidden (zie hierboven). De St.-Baafsabdij had dus reeds een beetje van haar tienden-gebied overschreden maar dit was niet alles, deze abdij knabbelde verder aan het tiendengebied van St.-Pieters. Zij steunde zich hierbij op de bewering dat de parochie St.-Margriete, ver oostwaarts reikte en dat zij steeds het recht had in die parochie tienden te heffen. Men bezat geen gegevens over de grenzen van St.-Margriete en men steunde zich op allerlei vage verklaringen. De St.-Pietersabdij deed een uitgebreid onderzoek instellen, een vue de lieu noemde men dat. ⁽¹⁸⁾. Bij die gelegenheid verwees de abdij bestendig naar het kerkhof van Roeselare en naar Elmare omdat, in 1249, gezegd werd dat deze plaatsen twee grenspunten van het tiendengebied van St.-Pieters waren. Men wilde ook weten hoe ver de parochies St.-Katelijne en Oostmanskerke zich naar het zuiden toe uitstrekten. ⁽¹⁹⁾.

(15) Gent R.A. — Bisdom nr K 7728 — rekening van St.-Baafs 1489.

(16) Idem — rekening van 1486.

(17) Gent R.A. — Bisdom nr K 8947.

(18) Gent R.A. — St.-Pietersabdij 2^e reeks nr 1503.

(19) Gent R.A. — St.-Pietersabdij 1^e reeks nr. 8 blz. 62 en volgende.

Na aanhoren van verschillende getuigen, nam men aan dat St.-Katelijne tot aan de noordoosthoek van de St.-Jorispolder reikte (waar de molen van Passegeule stond) en ook nog een deel van de St.-Jorispolder besloeg. Verder liep de grens in de richting van het oosten en volgde de Nieuwe Weg (die nu verdwenen is maar ongeveer samenviel met de hedendaagse Passegeule) tot aan de zuidoosthoek van de Vrije Polder. Van de Dweersstraat af begon de parochie van Oostmanskerke en gans de Vrije Polder lag op het grondgebied van die parochie. De getuigen wisten niets over de grenzen van St.-Margriete en zij vermoedden niet dat St.-Katelijne en Oostmanskerke zich in het begin van de 13^e eeuw nog meer naar het zuiden toe uitstrekten en dat het grondgebied van St.-Margriete uit gebied van St.-Baafs-Oostburg ontstaan is terwijl St.-Niklaas-in-Varne grondgebied van St.-Katelijne en misschien ook van Oostmanskerke afgenomen heeft. De getuigen wisten echter wel te vertellen dat St.-Pieters recht had om tienden te heffen ten noorden van een lijn die van Roeselare naar de toren van de St.-Niklaaskerk te Biervliet liep. Dat is een verlengstuk van de lijn die, naar het zuid-westen toe, gericht was op de toren van Maldegem en die wij hierboven behandeld hebben in verband met de grensscheidingen van de 13^e eeuw. De St.-Baafsabdij inde echter wederrechtelijk de tienden ten noorden van die lijn en zij deed dit omdat de mensen uit die streek naar St.-Margriete ter kerke kwamen en omdat zij zo dacht dat dit gebied tot de parochie van die naam behoorde. De getuigen verklaarden ook dat de kerk van St.-Margriete, in de Brandkreek, daar nog niet lang stond en dat vroeger Roeselare als een parochiekerk werd beschouwd. Dit werd allemaal verteld rond 1530 door mensen die reeds bejaard waren en die dan nog verwezen naar ouderen.

De uitspraak van het proces gebeurde in 1551 en reeds het volgende jaar deed de St.-Baafsabdij door landmeter Thomas de Zwaef, enkele palen plaatsen om het nieuwe tiendengebied af te bakenen. Die palen hadden lange tijd bij de monding van de oude Passegeule gelegen omdat Herman De Corte, zaakwaarnemer van de St.-Baafsabdij, niet wist waar hij ze moest zetten. ⁽²⁰⁾. De kaart Van de Velde, die in 1542 gemaakt werd in verband met die tiendenkwestie, duidt daar bij de monding van de Passegeule, vijf palen aan. Deze vijf palen werden nu geplaatst op de lijn die de zuidkant van de parochies Oostmanskerke en St.-Katelijne begrensd. Deze lijn viel ongeveer samen met de Nieuwe Weg die, zoals hierboven gezegd, grotendeels in de Nieuwe Passegeule verdwenen is. Zij vertrok van het punt waar de Vrije Polder, Oudemanspolder en Jeronimuspolder, samen komen. Zij liep over Stroopuit, lichtjes noordwestwaarts en was georiënteerd op de toren van Lievevrouwkerk te Sluis. Zij eindigde op de molen

(20) Gent R. A. — Kaarten 611.

van de Passegeule. Tussen Stroopuit en die molen, werden vier palen gezet, een vijfde kwam op de hals van de Passegeule. Wij kunnen de juiste plaats van die palen terugvinden dank zij een stuk uit het midden van de 17^e eeuw en wij gaan dit stuk hier nu bespreken. Maar eerst moeten wij nog vermelden dat, bij het accoord van het bisdom Doornik in verband met de vier palen die rond 1482 door de St.-Baafsabdij werden geplaatst, ook gezegd werd dat nog meer palen zouden geplaatst worden op een lijn die, voorbij de St. Lievenspolder, gericht was op de toren van de St.-Niklaaskerk te Biervliet. Men zou er alvast een drietal zetten in de pas ingedijkte Jeronimuspolder. Deze palen zullen wij ook in ons stuk van de 17^e eeuw terugvinden. De kaart van Pourbus duidt een paal aan op de zeedijk van de Jonkvrouwspolder, op de dijk tussen de Jonkvrouwspolder en de Oudemanspolder, midden de Oudemanspolder, op de dijk tussen Oudemans- en Jeronimuspolder, op de dijk tussen de Jeronimus- en St.-Lievenspolder, op de dijk tussen St.-Lievens- en Roeselarepolder en op de Weerdijk. Zoals boven gezegd, duidt deze kaart ook de St.-Janspreekboom aan maar geen paal op de plaats van het 13^e eeuwse Zegghe. Verder vinden wij op deze kaart ook een boom en een paal bij de Eeklose Watergang, op de plaats waar de Keursteen stond. Dat men, in 1482, een paal plaatste op de Weerdijk en niet bij Zegghe, is te verklaren door het feit dat deze Weerdijk een beter orientatiepunt was. Zoals boven gezegd, zijn er echter 17^e eeuwse kaarten die op het oude Zegghe ook een paal plaatsen.

DE TOESTAND IN DE 17^e EEUW

In 1650-51 werd de Prins Willemspolder ingedijkt en in 1652 ontstond de Generale Vrijepolder. Dat waren nu grote polders die verschillende kleinere oude polders groepeerden. Het was nodig dat men nu eens opnieuw de grensscheiding van de tienden aanduidde. Dit gebeurde dan ook in 1653, en in 1654 ⁽²¹⁾. De scheidsrechters die zich hier mede bezig hielden waren de landmeters Jan Baele en Pieter van de Maele, afgevaardigden van de St.-Pietersabdij, Joos Soetaert, afgevaardigde van de St.-Baafsabdij, Adriaan de Mets, afgevaardigde van het bisdom Doornik, Nicolaas Gerskens, pastoor van Watervliet en zijn kerkmeester Amout Wittevrongel en dan nog dominus Ambrosius Nieulant, een geestelijke van de St.-Pietersabdij. Zij begonnen hun metingen in november 1653 te Watervliet op de dijk tussen de Jonkvrouw- en Thibautspolder (vroeger Greniuspolder genaamd) en zij vonden daar een paalsteen in een huizeken «ofte kete» op die dijk staande en 26 roen, 3 voeten ver van de dijk van de Clara-polder, in de richting van IJzendijke. Dit punt lag op de noordelijke grens

(21) Gent R.A. — Bisdom nr K 1133.

van Watervliet. Dat is heden ten dage op grondgebied van IJzendijke bij de Roskam. Van hier trok het gezelschap westwaarts, dwars door de Jonkvrouwpolder tot op de dijk tussen die polder en de Oudemanspolder. Daar vonden zij nog een oude paal. Dat was dan op het hedendaags gehucht het Meuleken, op de Belgisch-Nederlandse grens, er staat daar nu nog een paal. Maar de scheidsrechters plaatsten, in 1654, een nieuwe paal, midden de Jonkvrouwpolder op de toenmalige Langeweg die nu de weg is van Watervliet naar IJzendijke. Die nieuwe paal stond 157 roen 8 voet van de paal in dat huisje en 134 roen van de paal op de dijk tussen Jonkvrouw- en Oudemanspolder. Op die nieuwe paal waren aan de noordkant drie sleutels afgebeeld (het wapen van St.-Pieters) en aan de zuidkant stonden ook drie sleutels met ernaast de letters DORN (dat is Doornik) en eronder de letters KWT (dat wil zeggen kerk van Watervliet). Ook de twee oude palen werden zo getekend. Men kon er uit afleiden dat St.-Pieters aan de noordkant de tienden mocht heffen en dat de zuidkant te verdelen was tussen de kerk van Watervliet, die de helft van de tienden mocht hebben, en Doornik met St. Pieters die elk een vierde van de tienden opstreken. De heren trokken dan verder westwaarts langs de Oudemansstraat (nu de Zandstraat) tot op de Kruisweg (nu de Oudemanse polderstraat) en zij vonden daar nog een oude paal die op de grond lag. Zij stelden hem terug op zijn plaats, na tussenkomst van jonkheer Albert le Bœuf, heer van Watervliet en trokken dan zuidwaarts langs de Oudemanspolderstraat tot op de dijk van de Jeronimuspolder waar zij ook een paalsteen vonden. De twee laatste paalstenen waren daar geplaatst in 1528 bij de grensafbakening van Watervliet ⁽²²⁾ maar bij de kruising van de Oudemansstraat en de Kruisweg of Middelstraat (nu de Zandstraat en Oudemanspolderstraat) stond reeds in de 14e eeuw een paalsteen die de noord-oosthoek aanduidde van de Nieuwe Keure van Watervliet en die naast een andere paal stond die de keure van Langaardenburg begrenste. ⁽²³⁾. Ook de kaart Van de

(22) Brugge R.A. — Découvertes nr. 4279.

(23) Brugge — Stadsarchief — Cartularium Watervliet blz. 148 verso. Volgens mijn mening moet Langaardenburg niet vereenzelvigd worden met St.-Niklaas-in-Vame maar moeten wij dit gebied zoeken in de strook grond die ten zuiden van de 13e eeuwse tiendengrens lag, dus ten zuiden van de lijn die gericht was op de toren van Maldegem en op de toren van Biervliet. Zo kunnen wij verklaren waarom Langaardenburg op het grondgebied van dit St.-Niklaas-in-Vame lag (op de zuidkant er van) zoals ook op een deel van Watervliet, en op het stuk van Aardenburg dat bij het Vrije werd gerekend (nu de zuidkant van St.-Margriete). De Keursteen aan de Keursteenweg en aan de Eeklose Watergang kan misschien in verband gebracht worden met dit Langaardenburg. Hij scheidde immers het eigenlijke Aardenburg af van Aardenburg 't Vrije. Reeds meer dan honderd jaar geleden opperde J. Ab Utrecht Dresselhuis de mening dat Langaardenburg moest vereenzelvigd worden met de Moer van Aardenburg die zich inderdaad ten zuiden van die 13^e eeuwse grenslijn bevond.

Velde duidt deze paalstenen aan en bij deze op de Jeronimuspolderdijk (die daar nu nog staat) staat geschreven dat hier de tienden van St.-Pieters en van Watervliet scheiden.

Van de steen op de Jeronimuspolderdijk, grens Watervliet, trok men voort in noordwestelijke richting langs die dijk tot in het koppelen van het eerste gedeelte van Jeronimuspolder met de oude zeedijk van diezelfde polder. Dat is dan in de hedendaagse dorpskom van Waterland-Oudeman waar toen nog geen kerk stond maar wel een hoeve die aan de Kartuziers te Brugge behoorde en die uitgebaat werd door Joos Callant. ⁽²⁴⁾. Men begon te meten van af de plaats waar de hedendaagse Appelstraat en de Dorpsstraat uitkomen op de Jeronimuspolderdijk (nu Oudemansdijk genoemd) en richtte zich langs die dijk naar het noorden toe, 15 roen en 6 voet ver. Dat is dan tot dichtbij de plaats waar de watergang (het vroeger riviertje de Elmare) onder de weg loopt die naar Nederland leidt. De herberg van Jacques Callant stond op de hoek van de Dorpsstraat en de weg naar Nederland en voorbij die herberg werd een nieuwe paal geplant (hij staat daar nu niet meer en er zijn huizen gebouwd op de plaats waar hij stond). De voornaamste palen waren allemaal gemerktekend zoals de nieuwe paal in de Jonkvrouwpolder. De laatste nieuwe paal kreeg de drie sleutels op de noordoostzijde jegens de Oudemanspolder, de andere letters werden op de zuidoostzijde gezet, gekeerd naar de herberg van Jacques Callant en dan kwam nog, op de zuidwestzijde jegens de Jeronimuspolder, de vermelding S.B. (St.-Baafs) op de helft van het vlak in de richting van noordwesten. Die nieuwe palen hadden immers een vierkante kop en zo kon men daar goed de merktekens op zetten. De oude palen waren meestal rond. Zij werden waarschijnlijk in het begin van de 16^e eeuw geplaatst zoals het accord van Doornik van 1502 had laten vermoeden. Naar gelang het inpolderen vorderde, kregen de palen hun plaats want wij mogen niet vergeten dat dit gebied maar sedert begin 1500 werd bedijkt. Eigenaardig is ook het feit dat men hier een nieuwe paal moest plaatsen alhoewel de kaart van Pourbus ongeveer op deze plaats ook een paalsteen aanduidt. Ten slotte zal de goedgunstige lezer die de moed heeft gehad deze paalperikelen tot hier te volgen, opgemerkt hebben dat ook de kerk van Watervliet, samen met het bisdom Doornik en de St.-Pietersabdij, deel nam aan het tiendenrecht aan de zuidkant van onze lijn. Dit is gebeurd na een reeks processen waarover wij hier nu niet gaan spreken, alles in verband met de wederoprichting van de parochie Watervliet waarover St.-Pieters-

(24) E. H. De Wilde heeft de vermelding Karthuisers op de kaart Van de Velde verkeerd gelezen en er Hatereynsen van gemaakt, in zijn artikel over de Priorij van Elmare, Appeltjes van het Meetjesland 1962, blz. 151.

abdij het patronaatsrecht opeiste. Dit houdt geen verband met het onderwerp van dit artikel en ook de palen die wij hier voor de 17^e eeuw besproken hebben, vallen buiten de zone die ons aanbelangt, uitgenomen de laatste steen op de dijk tussen Jeronimuspolder en Oudemanspolder. Wij hebben de andere paalstenen echter ook vermeld omdat zij de oude grenslijn naar het noordoosten voortzetten.

Ons gezelschap trok nu door de Jeronimuspolder, zuidwestwaarts naar de dijk van de St.-Lievenspolder. De heren troffen in de Jeronimuspolder nog twee platte stenen aan, de eerste stond 127 roen van de dijk van de Jeronimuspolder. Als wij dat op de kaart meten komen wij juist op de plaats waar een landweg, die van de Jeronimus Oudlandpolderstraat komt, eindigt op de Brandkreek-Onder-Dijk. Nog 116 roen zuidwestwaarts werd de tweede steen gevonden. Dat leidt ons op de kaart naar de ingang van de grote hoeve die daar aan de Brandkreek-Onder-Dijk staat, op het einde van de toegangsweg die van de Kasteleinstraat komt. Die beide stenen waren platte stenen. Zij werden op de zuidoostkant gemerktekend met de drie sleutels, de letters Dorn en KWT. De noordwestzijde kreeg de vermelding S.B. Die palen staan daar nu niet meer, misschien is één ervan verwerkt in het hek van die hoeve. Bij een andere ingang van het hof staan twee platte arduinstenen. Die kunnen afkomstig zijn van de paal die op de Brandkreek-Onder-Dijk stond maar zekerheid is er niet.

Twee honderd en twaalf roeden verder zuidwestwaarts, kwam men dan op de St.-Lievenspolder-zeedijk (de zeedijk is de kant van de polder die tegen het water lag tot een andere polder dat water hier ook verwijderde). Hier moest één van de vier palen van 1482 gestaan hebben maar er stond niets meer. De scheidsrechters plaatsten dan een nieuwe paal, getekend als de twee voorgaande en die paal staat daar nog. Het verslag zegt dat hij dezelfde inschriften draagt als de voorgaande palen maar dat is niet juist. Aan de noordoostkant staat niets, aan de zuidoostkant staat Dornick, links van het vlak. Van hier af immers, naar het zuidwesten toe, had Watervliet geen recht meer op tienden want hier eindigde het gebied van de familie Lauwerein. Aan de zuidwestkant staat links SB en rechts Dornick en aan de noordwestkant staat SB. Dat komt overeen met de werkelijkheid : de St.-Baafsabdij had immers de tienden ten noorden van de grenslijn en Doornik ten zuiden van die lijn. De nieuwe paal stond 212 roen van de voorgaande paal in de Jeronimuspolder. Van hier trok men dan door de St.-Lievenspolder naar de twee palen van 1482. Die kregen de letters DORN op de zuidoostkant en S.B. op de noordwestkant. De eerste paal, midden in de St.-Lievenspolder, stond 138 roen van de paal op de zeedijk van die polder en 141 roen van de tweede paal op de dijk tussen St.-Lievenspolder en Roeselarepolder. Zoals boven gezegd staat deze paal nog steeds op zijn plaats.

Het gezelschap wandelde dan door de Roeselarepolder en op een afstand van 225 roen werd een nieuwe witte paal geplaatst. Al die nieuwe paalstenen waren gemaakt in Balegemse zandsteen en zij hadden een vierkante kop. Deze paal, midden in de Roeselarepolder, was ook een belemmering voor de landbouw en hij werd verwijderd. De burgemeester van St.-Margriete heeft hem nu op een veilige plaats doen zetten. Ten slotte werd er op die lange grenslijn nog een paal gezet in de dijk tussen de Roeselarepolder en het Haantjesgat dat toen nog overstroomd was. De Weerdijk was in dit Haantjesgat weggeslagen door de overstroming van 1583 en dus kon men daar geen merkteken plaatsen. Deze laatste nieuwe paal zit nog altijd op zijn plaats en hij is ook gemerkt zoals de voorgaande drie palen.

Van dit laatste punt tot aan de Jeronimuspolder stonden nu dus acht palen. Wij gaan ze nummeren van één tot acht. De andere palen die nu nog volgen gaan wij ook een nummer geven. Deze op de lijn die verder loopt naar de Roskam bij de Clarapolder geven wij geen nummer omdat die zone hier voor ons minder in aanmerking komt. Het gaat er immers nog altijd om de streek af te bakenen die door de St.-Baafsabdij in de 16^e eeuw wederrechtelijk werd ingenomen.

Zo hebben wij dan de negende paal die aan de kerk van de Oudeman, gezet werd. Wij bedoelen hierbij niet de hedendaagse kerk van Waterland-Oudeman maar de 16^e eeuwse kerk die gebouwd werd, op het hedendaagse gehucht Goed Leven (op de stafkaart het Groene Woud genaamd). Het gezelschap begaf zich hiervoor terug naar de dijk van de Jeronimuspolder en noordwaarts langs die dijk werd een afstand van 334 roen afgemeten. Er werd hier dan ook terug een nieuwe paal gezet met de drie sleutels aan de noordoostzijde en S.B. aan de zuidwestzijde. Die paal staat daar nu niet meer maar er is zo een te zien in het hedendaagse centrum van Waterland-Kerkje (dus op Nederlands grondgebied). Het is best mogelijk dat deze paal van zijn oorspronkelijke plaats naar hier werd overgebracht. De datum van die overbracht is mij echter niet bekend. ⁽²⁵⁾.

Een tiende, weeral nieuwe paal, werd 229 roen verder gezet, op het punt waar de dijken van Oudemans-, Vrije- en Jeronimuspolder samen komen. Bij die plaats stond vroeger de molen van de Oudeman. Deze tiende paal werd gemerktekend zoals de negende.

Van hier trok men verder, 113 roen en half noordwestwaarts, op de dijk tussen Oudemans- en Jeronimuspolder en men vond daar een oude paal die in 1553 geplaatst was door Thomas de Zwaef en Hendrik van Bernhem. Die paal lag op de grond maar hij werd terug op zijn plaats gezet. Wij zitten hier op het gehucht Stroopuit, op de plaats waar de

(25) Het was de heer J. Van Hinte die deze paal signaleerde.

dijken van de Vrije-, de Jeronimus- en de Passegeulepolders samen komen. Heden ten dage staat er, rechtover de herberg Stroopuit, een achtkantige bazaltsteen die een ijzeren paal zou vervangen hebben. De 16^e eeuwse paal blijkt verdwenen te zijn. Het was een ronde stenen paal die getekend werd zoals de negende en tiende, dat wil zeggen de drie sleutels op de noordzijde en S.B. op de zuidzijde. Wij geven het nummer elf aan deze paal.

Van hier trok ons gezelschap verder noordwestwaarts, op een rechte lijn die gericht was op de toren van de Lieve-Vrouwkerk te Sluis en op de noordoosthoek van de St.-Jorispolder waar de molen van de Passegeule gestaan had. Na een afstand van 223 roen afgestapt te hebben, kwam men op de hoek van een oude straat die de Middelstraat genoemd werd (de voortzetting naar het zuiden toe van de Dweersstraat) en men vond daar een oude paal, dus een van de 16^e eeuw. Dat is nummer twaalf in onze reeks. Een beetje verder (79 roen) kwam men op de dijk van de Generale Vrije Polder (de zuidoosthoek van de Nieuwe Passegeule) en men zette daar een nieuwe paal. Heden ten dage staat een vrij recente bazaltpaal dichtbij de Passegeule, dus niet meer op de dijk. Nu trok men dwars over de Passegeule en op een afstand van 82 roen vond men een oude paalsteen die daar in 1502 was gezet door landmeter De Zwaef. Dat is de veertiende in onze reeks. Die paal bevond zich op de zuidoosthoek van de Prins Willem-polder. Heden ten dage is hij verdwenen. Men trok dan door de Oude Passegeule (die nu niet meer bestaat) en op een afstand van 158 roen zette men een nieuwe paal, de vijftiende in onze reeks. Ook deze paal is verdwenen. Al deze palen waren gemerktekend zoals deze op Stroopuit, dat wil zeggen met de drie sleutels op de noordzijde en S.B. op de zuidzijde.

De laatste paal op deze rechte lijn was dan deze op de oost-zuidoosthoek van de St.-Jorispolder, bij de plaats waar de molen van de Passegeule gestaan had. Op een afstand van 105 roen vond men hier ook een oude paal die getekend werd zoals de voorgaande. Hij was daar in 1502 gesteld en in onze reeks draagt hij het nummer zestien. Heden ten dage staat daar geen paal meer maar men vindt er wel een op de westdijk van de Vander Bekepolder. Waarschijnlijk is dit een verplaatsing geweest.

Men verliet nu de rechte lijn en trok zuidoostwaarts, 248 roen ver, tot ongeveer midden de St. Jorispolder bij de Roomsche Geule (die nu niet meer bestaat). Daar zette men een nieuwe paal (de zeventiende) en op de zuidwest- en zuidoostzijde werd hij getekend met S.B. en op de noordwest- en noordoostzijde met de letters S.B. links en de drie sleutels rechts. Op een hoeve daar dichtbij staat nu zo een paal en het is waarschijnlijk deze van de St.-Jorispolder. (26).

(26) Ook deze paal werd door Jan Van Hinte gesignaleerd.

Van hier noordwest, 151 roen verder, vond men, tegen de Hals van de Passegeule, een oude ronde arduinen paal. Hij werd getekend met S.B. op de zuidwestzijde en de drie sleutels op de noordoostzijde. Voor ons is dit de 18° paal.

De Hals van de Passegeule was 47 roen breed en over dit water (dat nu niet meer bestaat) werd een nieuwe paal gezet, getekend zoals de voorgaande. Deze paal stond op de zeedijk van de Generale Vrije Polder. Deze dijk lag aan de zuidkant van de Nieuwe Passegeule die vroeger een kreek was in de Dierkenssteenspolder.

Over de Nieuwe Passegeule kwam men op de dijk van de Prins Willemspolder op een afstand van 201 roen. Daar werd terug een paal gezet, de 20° in onze reeks. Van hier tot aan de Brugse Vaart bij Oostburg, werden nog drie palen gezet : op een afstand van 149 roen, 48 roen en 174 roen. Zij werden allemaal gemerktekend zoals de paal op de Hals van de Passegeule. Het waren nieuwe palen. Zij volgden ongeveer de loop van de verdwenen Woutersweg en de twee laatsten stonden bij de geul van de Woutersweg. (27). Hiermede was de tiendenscheiding afgelopen. In het kort gezegd kunnen wij er uit besluiten dat St.-Baafs de tienden mocht innen aan de westkant van de lijn en St.-Pieters aan de oostkant. Aan de zuidkant was het bisdom Doornik de tiendenheffer maar moest, op grondgebied van Watervliet, één vierde van de tienden afstaan aan St. Pieters en één vierde aan de pastoor van Watervliet. (28).

D. VERSTRAETE

(27) De Woutersweg kan hier nog op het terrein gevolgd worden, niet meer als weg maar als begrenzing van percelen.

(28) De paal die in 1482 op de Weerdijk werd gezet, is op de kaart aangeduid met het teken o. Verder werden op die kaart Zegge, de molen van 't Sec, de Keursteen en de Weerdijk aangeduid.

FEODAAL OVERZICHT VAN RUISELEDE

In het verslag over het bisschoppelijk bezoek aan de kerk van Ruiselede, ten jare 1623, leest men, als antwoord op de vraag wie de wereldlijke heer van de parochie is (*Quis dominus temporalis?*) :

«Unus partis parochiae est comes *Flandriae*, cuius tamen magistratus tamen habet administrationem in tota parochiae. Sunt et in eadem parochia alia *plura dominia usque ad 72*, inter quae principuae sunt : *Ter Vlaecht* (Equitum Melitensium) ; *Axpoele* (dominus de Guernoval) ; *Eleemosynam Monasterii Sancti Petri* ; baronis de *Poucques*, et *Hamme*, etc.

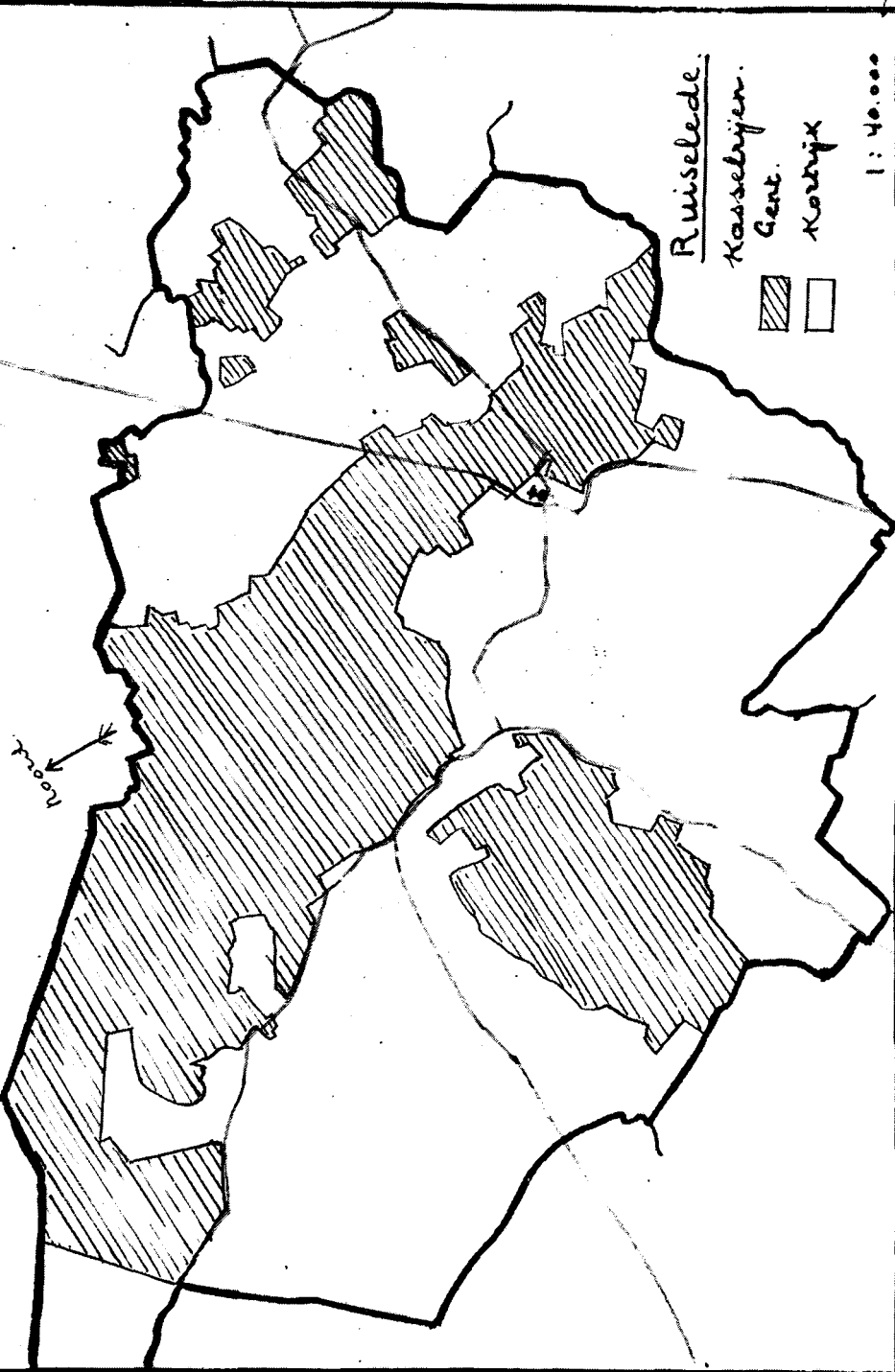
Het is spijtig dat de verslagschrijver geen volledige lijst van die 72 heerlijkheden gegeven heeft. Dit aantal van 72 schijnt zó groot, dat men moeite heeft aan de werkelijkheid ervan te geloven. Opzoeken hebben echter toegelaten een 70-tal daarvan terug te vinden. Sommige van die heerlijkheden, gelijk men verder zal zien, waren echter uiterst klein in uitgestrektheid.

* * *

Vooraleer over te gaan tot een overzicht van al deze heerlijkheden is het nuttig er op te wijzen dat het grondgebied van Ruiselede voor een deel lag onder de *kasselrij van Kortrijk* en voor een ander deel onder de *kasselrij van Gent*. Ongeveer 3/5 was Kortrijks en 2/5 was Gents. Hierna wordt bij elke heerlijkheid aangegeven tot welke kasselrij haar grondgebied behoorde. De grens tussen de twee kasselrijen was nog al grillig. Het Gentse gebied, ten oosten van de kerk van Ruiselede, drong door het Kortrijkse tot op de grens met Kanegem. Bovendien lagen er grote Gentse eilanden midden in het Kortrijks gebied. (Zie de kaart).

Voor het bestuur van gans de parochie, zowel voor het Kortrijkse als voor het Gentse, was er maar één baljuw en één wet, namelijk die van Zijn Majesteits heerlijkheid in Ruiselede. Deze heerlijkheid was Kortrijks gebied. Dit bracht herhaaldelijk wrijvingen mede met de Oudburg en in het algemeen werd de toestand beheerst door compromissen tussen de colleges van de twee kasselrijen.

In 1668, door het verdrag van Aken, werd de kasselrij van Kortrijk bij Frankrijk ingelijfd. Het bestuur van gans de parochie bleef echter, zoals voorheen, in handen van de wet van Zijn Majesteits heerlijkheid. Het is

Ruiselede

Kasselrijen.

Gent.

Kortrijk

1:40.000

av. 1965

klaar dat deze toestand tragisch-komieke gevolgen moest hebben. Als voorbeeld : het gebeurde eens dat de griffier, die op het Spaanse woonde, weigerde het landboek, dat in zijn bezit was, aan de wethouders mede te delen, zodat deze in de onmogelijkheid waren de belasting om te stellen ! In 1671 richtten de parochianen van Spaans Ruiselede zelfs een smeek-schrift aan de Koning, vragende om bij Frankrijk ingelijfd te worden. Het is klaar dat dit smeek-schrift op grote verontwaardiging ontvangen werd door de leden van het college van de Oudburg, die dit de «Spaanse» Ruiseledenaren zeer kwalijk namen. Gelukkig maar dat in 1672, door het verdrag van Nijmegen, de kasselrij van Kortrijk teruggegeven werd aan de koning van Spanje.

* * *

1. — De *heerlijkheid van Zijn Majesteit*, ook geheten de heerlijkheid van *Vlaanderen of 's Graven heerlijkheid*.

De graaf van Vlaanderen had uitgestrekte bezittingen in Ruiselede, waaronder een voornaam deel van de dorpskom.

Robrecht I (de Fries), graaf van Vlaanderen, gaf Ruiselede, benevens Drongen en Waas, in leen aan Boudewijn I van Gent, heer van Aalst. Het juiste jaar van deze schenking is niet gekend. Robrecht was graaf van Vlaanderen geworden in 1071, na de dagen van Kassel en van Bavikhove, in opvolging van Boudewijn VI, van Bergen, in 1070 overleden als graaf van Vlaanderen en van Henegouwen, met uitschakeling van zijn neef Arnold, die graaf van Henegouwen werd. Boudewijn I van Gent overleed in 1082 ; hij werd opgevolgd door zijn zoon Boudewijn II van Gent, heer van Aalst.

In 1097 gaat de graaf van Vlaanderen Robrecht II, gezegd van Jerusalem op kruistocht naar het Heilig Land. De heer van Aalst, Boudewijn II, vergezelt hem, maar sneuvelt tijdens het beleg van Nicea, in 1098. Bij zijn terugkeer uit het Heilig Land, in 1100, ontnam Robrecht II Drongen en Waas aan de weduwe van Boudewijn II van Aalst. Doch in 1117 gaf de graaf van Vlaanderen Boudewijn VII de helft van Drongen terug aan Boudewijn III van Gent, heer van Aalst en zoon van Boudewijn II ; in 1120 gaf de graaf Karel de Goede hem de andere helft van Drongen, als ook Waas terug.

Bij dit afnemen en teruggeven van leengoederen wordt Ruiselede niet vermeld ; het lijkt alsof dit laatste leengoed in het bezit van de heren van Aalst gebleven is.

Boudewijn III van Gent, bijgenaamd de «Schele» en ook «met de Baard» overleed in 1127 (de Smet) of in 1130 (Mirœus). Zijn broeder Iwein van Gent, bijgenaamd de «Kale», volgde hem op als heer van Aalst en denkelijk dus ook van Ruiselede. Iwein was gehuwd met Laurentia van

Vlaanderen, dochter van Dirk van den Elzas, graaf van Vlaanderen, en van dezes eerste vrouw Swanehilde. Samen met zijn vrouw had Iwein in 1136 een mannenklooster gesticht te Salichem (Saleghem), onder Vrasene, midden in de bossen. De kloosterlingen volgden aanvankelijk de regel van Sint Augustinus; in 1158 namen zij de regel van Sint Norbertus aan (Premonstratenzers) en in 1159 kwamen zij zich in het oude, maar vervallen klooster van Drongen vestigen. Iwein overleed in 1145, een zoon van nauwelijks een jaar oud achterlatend. Deze, Dirk geheten naar zijn peter Dirk van den Elzas, huwde Laurentia, dochter van Boudewijn IV, graaf van Henegouwen. Hij overleed in 1174, zonder kinderen na te laten. De heerlijkheid van Aalst kwam nu in het bezit van Filip van den Elzas, graaf van Vlaanderen, zoon van Dirk. Dit zal ook het geval geweest zijn met Ruiselede, Waas en Drongen. (Koch, Rechterlijke organisatie van Vlaanderen, blz. 111, zich steunend op archief van de abdij van Drongen, zegt dat de graaf in 1179 heer van Drongen was).

BRONNEN VOOR HET VORENSTAANDE

- *Annales de Saint-Pierre de Gand et de Saint-Amand. Annales Elmarenses.* Uitgegeven door Philip Grierson, Brussel, 1937. Blz. 93, 95. Ten onrechte meent Grierson dat «Rusla, Rulsa» in deze teksten Roeselare is.
- Meyerus : *Annalium Flandr.*, blz. 29 van de uitgave van 1561.
- Sanderus : *Flandria illustrata*, uitgave van 1732, III, 39. Verheerlijkt Vlaanderen, II, 22.
- André du Chesne : *Histoire généalogique des maisons de Guines, d'Ardres, de Gand et de Coucy*, Paris, 1631. Tomus I, blz. 104, 136.
- J.J. de Smet : *Recueil de chroniques de Flandre*. Brussel, 1837. Tomus I. *Chronicon Trunchiniense*, blz. 590-700.
- J.J. de Smet : *Description de la ville d'Alost*, Aalst, 1852, *passim*.
- J.J. de Smet : *Les seigneurs d'Alost*, in *Biographie nationale*, t. I, Brussel, 1886.
- Ferdinand Vercauteren : *Actes des comtes de Flandre, 1071-1128*, Brussel, 1938, *passim*.
- Vredius : *Genealogia Comit. Flandr.*, t. I, blz. 55, 190, *passim*.
- Miræus-Foppens : *Opera diplomatica* (1723), t. I, 104, 177.
- Raphaël van Waeffelghem : *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire des monastères de l'ordre de Prémontré*. Brussel, 1930, blz. 298.

Mijn dank gaat naar pater Gerolf van Daele, O.P., die vele teksten uit de aangehaalde bronnen voor mij opgezocht heeft.

Na 1174 bleef de heerlijkheid van Ruiselede voor goed aan het grafelijk domein gehecht tot op het einde van het oud regiem. In 1757 echter had de regering, in de vorm van leenpand, de stad Tielt en de «dorpen en parochies» Ruiselede en Wontergem in veiling aangeboden. Mher Charles-Florent-Idesbald de Preud'homme d'Hailly, heer van Poeke, deed een aanbod voor 60.000 gulden courant Vlaams; hij wilde zelfs 70.000 gulden betalen als de Majesteit hem de erfelijke titel van markies zou verlenen. Gans deze zaak is zonder gevolg gebleven. (Rijksarchief Gent, fonds Preud'homme d'Hailly, bundel 737).

Hoe groot nu was de leengifte van omtrent 1071 aan Boudewijn I van Aalst? Waren de heerlijkheden van Akspoele, Poelvoorde, Hansbeke, Poeke, enz., toen reeds uit het grafelijk domein genomen en in leen uitgegeven geweest? Wij weten het niet, want over geen enkele van die heerlijkheden bezitten wij gegevens die tot in de twaalfde eeuw reiken.

Uit hetgeen wij weten over Zijn Majesteits heerlijkheid te Ruiselede zien wij dat deze hoofdzakelijk bestond uit het gewest te westen van de kerk en strekkende tot aan de Abeelstraat. Op de kaart valt het onmiddellijk op hoe, door grote enclaven van de heerlijkheid Poeke, Zijn Majesteits heerlijkheid grotendeels uitgehold werd. Zelfs het dorpsplein van Ruiselede en de naaste omgeving waren gedeeltelijk Poeks; meer nog, op dit plein stond het pilorijn of heerlijkheidsteken van Poeke. (R.A. Gent, Preud'homme d'Hailly, 499/506, renteboeken van Poeke).

De verkanking van het centrale deel van Zijne Majesteits heerlijkheid te Ruiselede door de heerlijkheid van Poeke ging echter nog veel verder. Honderd en negen percelen land waren belast met een haverrente, waarvan de opbrengst voor de helft ging naar de Majesteit en de andere helft naar de kapelrij van Poeke. (Preud. H., 835, 737, passim.).

Deze 109 percelen besloegen quasi gans de westelijke helft van de heerlijkheid van Zijn Majesteit, zodat de baron van Poeke, in zijn reflexies bij zijn bod nopens zijn voorgenomen koop ervan, terecht kon zeggen dat de heerlijkheid van Ruiselede maar van geringe belangrijkheid was uit oorzaak van de menigvuldige enclavementen. Zij had geen leenhof en ook geen heerlijke renten. Bovendien, zo voegde hij er aan toe, de jacht is er van geen de minste importentie.

Zij bezat de hoge, middelen en lage justitie, het recht van straatschouwing, tol, vondst, bastaard en strangiersgoed, boeten tot 60 pond parisis, een volle wet van zeven schepenen, een baljuw, griffier en serjanten. De baljuw en de griffier werden, in beginsel, benoemd door de Vorst; in werkelijkheid werden deze ambten verpacht. Het baljuwschap van Ruiselede werd verpacht samen met dat van Wontergem, terwijl het griffierschap verpacht werd samen met Tielt en Wontergem. De griffier moest te Tielt wonen. (R.A. Gent, fonds Preud'homme d'Hailly, 737, stukken betreffende

de de voorgenomen verkoop van Tielt, Ruis. en Wont. in 1757). De schepenen van Zijne Majesteits heerlijkheid van Ruiselede werden benoemd door de baljuw van de stede en roede van Tielt. (Registers prinselijk leenhof van Tielt). De wet van deze heerlijkheid oefende het bestuur uit (maar niet de jurisdictie!) over gans het grondgebied van de parochie. (Jurisdictie had zij maar binnen haar eigen heerlijkheid).

Door een akte gegeven te Rijsel, in juli 1087, verzaakt Robrecht II, gezegd van Jerusalem, (die het jaar voordien door zijn vader Robrecht I geassocieerd geweest was aan de regering van het graafschap Vlaanderen) voor hem en zijn opvolgers aan alle seculiere jurisdictie over de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Drongen; hij behoudt alleen maar het recht de proost ervan voor te dragen. In die akte somt hij de goederen en rechten op die deze kerk bezit en bepaalt welke ervan tot de tafel van de broeders behoren en welke tot de tafel van de proost. (F. Vercauteren : *Actes des comtes de Flandre, 1071-1128*, Brussel, 1938, blz. 19. Vercauteren vermeldt de werken waarin deze akte vroeger gepubliceerd geweest werd). Tot de tafel van de broeders behoorden de tienden van gans Drongen en van gans Landegem, met al de offergiften aldaar. Verder : «et *bodium Rusledensis* ecclesie parochie nove et veteris terre». Tot de tafel van de broeders behoorde ook het bij die kerken staande gebouw waarin de broeders de opbrengst van hun tienden opborgen (tiendeschuren).

Over de betekenis van dit woordje «*bodium*» is heel wat geschreven geweest. Ten slotte zal iedereen het nu wel eens zijn dat daarmee bedoeld wordt de twee derden van de tiende, het andere derde, het altare, voorbehouden zijnde aan de geestelijkheid. (Met *bodium* beduidde men ook het schip van het kerkgebouw, dat zich tot het koor in lengte kon verhouden als twee tot een. (Dr L. Voet in «*Archivum Latinitatis Medii Aevi*, XX, 297; Koch, «*Rechterlijke organisatie van Vlaanderen*», blz. 96, Gent, 1951).

De broeders van Drongen hadden dus het genot van de opbrengst van de twee derden van de tiende van Ruiselede, zowel van de van ouds ontgonnen gronden als van de nieuw ontgonnen. Dat het wel om de twee derden van de tiende gaat wordt bevestigd in een akte van 1143, waardoor de graaf Dirk van den Elzas die van 1087 bevestigt. «*Duas partes decimationes totius parochiae Ruslensis veteris terrae et novae, tam futurae quam praesentis*» zegt Dirk van den Elzas. (*Diplomatam Belgicorum nova collectio sive supplementum ad opera diplomatica Auberti Miraei, apud P. Foppens, Brussel, 1734, t. III, p. 18*). De tekst van 1143 doet uitschijnen dat het in 1087 om een schenking ging (... *decimationes... quas comes Robertus filius Roberti Frisonis ecclesiae Trunciniensi donaverat...*) (De tekst van de akt van 1087 kan ook wel begrepen worden als de bevestiging van een reeds bestaande toestand). Dirk van den Elzas zegt

verder, dat hij nu dezelfde schenking doet aan de kerk van Drongen, en wel met medewerking en op aanvraag van Iwein van Gent en van dezes vrouw, Dirks dochter Lauretta.

Uit voorgaande teksten moeten wij besluiten dat de tiende van Ruiselede voor een groot deel, zo niet geheel, in handen van de graaf van Vlaanderen geraakt was. Het is hier de plaats niet om uit te wijden over de inpalming van de kerkelijke tienden door de wereldlijke heren, iets wat algemeen en bijna als de gewoonste zaak van de wereld geworden was in de 10^e en 11^e eeuwen, noch van de strijd van de kerk tegen dit onverkwikkelijk schandaal; de lezer raadplege hiervoor gespecialiseerde werken. Al die schenkingen van tienden aan kerken en aan kloosters waren in regel niets anders dan restituties afgedwongen door de maatregelen van paus Gregorius VII (in 1078) en door het concilie van Lateranen (1079), dat aan de wereldlijke bezitters van tienden verbood deze nog over te maken aan hun nazaten, dit op straffe van excommunicatie en beroving van de kerkelijke begrafenis.

Ofschoon Ruiselede in 1174 of omstreeks terug tot het domein van de graaf gegaan was, bleven de van Gent's noch daarna betrekkingen ermede onderhouden, zoals blijkt uit de naarovolgende voorbeelden.

F. D'Hoop, in «Receuil des chartes de la prieuré de St. Bertin à Poperinghe», onder nr. 50, citeert dat Ywein, zoon van Wouter, ridder van Ruiselede, aan de St.-Bertensabdij van St.-Omaars tienden schenkt gelegen te Ruiselede, ten jare 1221. Misschien is dit dezelfde schenking die Haigneré («Les chartes de St. Bertin» I, 388) in 1240 plaatst, maar gedaan door Jakob, zoon van Walter van Ruiselede, ridder.

Dhoop, op. cit. nr. 106, haalt aan dat in 1267 Hugo, kastelein van Gent en heer van Heusden, er in toestemt dat zijn leenman, Jan van Massemen, een tiende te Ruiselede aan St. Bertens verkoopt.

Vroeger nog, in 1214, schenkt Petronilla van Kortrijk aan de abdij van Affligem de som van 170 pond Vlaams die voortkwamen van hare tienden in Tielt en in Ruiselede. Deze Petronilla was weduwe van Zeger I van Gent. (Andreas du Chesne, op. cit., I, 104 & II, 467). Deze Zeger was Tempelier geworden en in 1200 had hij aan de Tempelridders het goed van Viggezele geschonken. (Léopold Devillers : «Inventaire analytique des archives des commanderies belges de l'ordre de Saint-Jean de Jérusalem ou de Malte», Mons, 1876). (Gelijk wij verder zullen zien, is Viggezele een leen van de heerlijkheid van de Vlaagt geworden, welke heerlijkheid aan de Ridders van Malta toebehoorde).

Bovengenoemde Walter, Ywein en Jakob van Ruiselede kan ik niet identificeren. Misschien waren zij leden van het geslacht van Gent. Zeger I van Gent behoorde tot de tak van dit geslacht waarin het kasteleinschap van Gent erfachtig was.

In dit verband moet ook nog het volgende aangestipt worden :

De van Gent's, heren van Aalst, waren ook heren van Dendermonde. Een belangrijke heerlijkheid op Ruiselede, namelijk Maalstapel, hing, over het leenhof van Vinderhoute, van het prinselijk leenhof van Dendermonde af.

Nog iets anders stemt tot nadenken. Het wapenschild van het geslacht van Gent is van sabel (zwart) met het schildhoofd van zilver. Een tak van dit geslacht, gesproten uit Walter alias Villanus van Gent ($\pm$ 1250), hebben ter nagedachtenis aan dezen de bijnaam «Vilain» behouden en hun wapenkreet was «Gand à Vilain sans reproche». Welnu, de heren van Akspoele, op Ruiselede, hadden het zelfde wapenschild, maar met schildhoofd beladen met een een hoekige dwarsbalk van keel. (Dit wapenschild is in 1847 het wapenschild van de gemeente Ruiselede geworden). De wapenkreet van de heren van Akspoele was : «Vilain à Gand». (Le blason des armes, par Corneille Gailliard, $\pm$ 1500).

* * *

De wettelijke passeringen, wezenstaten en dergelijk archief van de Majesteits heerlijkheid in Ruiselede zijn spoorloos geworden sedert de oorlog 1914-18. Nochtans zijn ons uittreksels daaruit bekend die mogelijks zelfs nog na die oorlog gemaakt geweest zijn. Was dit oud archief nog op het gemeentehuis van Ruiselede ?

Wat er van zij : het archief dat aldaar nog in 1914 was is sedertdien verdwenen. Onder de verschillende versies die verteld werden om deze verdwijning te rechtvaardigen is er deze, namelijk dat de Duitsers het zouden verbrand hebben. De toenmalige gemeentesecretaris, door mij daarover geïnterpelleerd, bekende dat dit niet waar was, maar wilde niet nader ingaan over de omstandigheden van die verdwijning ! Een andere versie is dat het archief in handen van een privaat persoon zou geraakt zijn, iets wat dezès erfgenamen ten stelligste loochenen... De burgemeester, de schepenen, de sekretaris, de gemeentebedienden die van die verdwijning moesten afweten zijn thans allen overleden, zodat een verder onderzoek thans onmogelijk geworden is.

1bis. — De rente ten voordele van de Majesteit en van de kapelanij van Poeke, gelegd op 109 percelen grond binnen de heerlijkheid van de Majesteit en waarvan hiervoren reeds spraak geweest is, blijkt een leen geweest te zijn dat lage (fonsiere) justitie vermocht, dat baljuw en schepenen had en dat zijn vierschaar staan had voor de Zwaan, op de dorpsplaats van Ruiselede. (R.A. Gent, Processen Raad in Vlaand., 1^e reeks, nr. 65, anno 1519).

2. — De *heerlijkheid van Poeke*, waarvan de zetel gelegen was in het dorp van die naam, had verscheidene, sommige zeer uitgestrekte en belangrijke enclaves liggen binnen de prochie Ruiselede.

Daaronder waren : gans de Molenakker, kleine enclaves rond de kerk en de plaats, een zeer grote enclave langs weerkanten van de Bruggestraat, van aan de (oude) Tieltstraat tot aan de Poekebeek en zelfs daarover, een grote enclave aan de Abeelstraat en verscheidene kleinere omtrent de Klap-hulle. Verder nog aan de Brandstraat, bij het Haantje. De Schalkledemolen (Strokotmolen) was eveneens renterende onder Poeke.

Wij zijn zeer goed ingelicht over deze heerlijkheid door een overvloed van archiefstukken in het fonds Preudhomme d'Hailly op het Rijksarchief te Gent. Gezegd fonds, dat buitengewoon rijk is, werd omstreeks 1920 naar gezegd archief overgebracht van uit het kasteel van Poeke.

De heerlijkheid van Poeke in Ruiselede had het recht van justitie in alle graden, had een baljuw, een volle bank van zeven schepenen en een griffier. Deze wet was onafhankelijk van die van de heerlijkheid van Poeke in het dorp van die naam.

Volgens het denombrement vermocht de heer een halle te bouwen te Ruiselede, maar er blijkt uit niets dat hij daarvan gebruik zou gemaakt hebben. Midden op het dorpsplein van Ruiselede, rechtover de kerk, stond het pilorijn, het heerlijkheidsteken van Poeke. Dit feit is zeer merkwaardig, want nergens vond ik vermelding van een pilorijn op het dorpsplein van Poeke zelf. Wel stond aldaar, in oude tijden, een pomp.

De heerlijkheid van Poeke hing af van het kasteel van Kortrijk middellijk het grafelijk leenhof van Tielt.

Het Poekse in Ruiselede bestond voor een deel uit leengrond en voor een ander deel uit met rente belaste gronden.

Onder de lenen was er een, «een omwalde mote met bogaert, syngel ende twee stickx lants, groot 2 bunder, met een dreefken tot op de plaetse», gelegen achter de huizen op de plaats, tussen de Kasteelstraat en het Eierstraatje.

Het «goed te Moerkerke» strekte zich uit tussen de Brugstraat en de Pontstraat, van af de zuidkant van de (oude) Tieltstraat tot aan de Poekebeek. Het bestond uit zes lenen van Poeke. In de bek tussen de Bruggestraat en de Knokstraat (aan de «Kroon») lag het Galgeveld, wat er op wijst dat hier eens de galg van de heerlijkheid Poeke gestaan heeft.

Reeds van in de 12^e eeuw behoorde de heerlijkheid van Poeke aan de heren met die naam. Dit geslacht stierf echter uit toen Jan van Poeke in de lente van 1563 (n. st.) kinderloos stierf. (Jan had wel een bastaardbroeder, maar deze kon de heerlijkheid niet erven). — Gabriel de Jauche, heer van Mastaing, werd toen heer van Poeke. In 1597 werd de heerlijkheid verkocht aan Mher Jan de Preudhomme, ridder, heer van La Oultre. Dezes

opvolger (1613) was zijn zoon Jan, burggraaf van Nieuwpoort en van Hailly : dit geslacht zal voortaan bekend zijn als «de Preudhomme d'Hailly, burggraven van Nieuwpoort». De laatste heer van Poeke was Louis-Karel-Ernest-Antoon-Hubert de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort. Onder zijn menigvuldige titels, behalve die van heer en baron van Poeke, vindt men die van heer van Hamme, van Hondschote, van Kwadestraat, van Bussche, van Pinnox, van Ramont en van Akspoele. Dit zijn allen heerlijkheden op Ruiselede die hierna zullen vermeld worden. Hij overleed in 1830.

3. - 4. - 5. - 6. — Onder de lenen van Poeke in Ruiselede zijn er vier die heerlijke rechten bezaten.

Het zijn de lenen nrs. 3, 7, 8 en 13 in het leenboek van 1673. (P. d. H. 487).

Het eerste lag in de Steenakker, de drie andere in het goed te Moerkerke. Aan deze lenen behoorde toe tol, vondst en de boete tot £ 5 par. Zij vermochten wet te doen met de schepenen van Poeke.

7. — De heerlijkheid van *Sint-Pieters-Schalklede* behoorde toe aan de Aalmoezenij van de Sint-Pietersabdij neffens Gent. Deze heerlijkheid, kerkgoed zijnde, hing van geen hoger leenhof af ; zij lag binnen de kasselrij van Kortrijk.

Voldoende gegevens over deze heerlijkheid zijn te vinden in het Rijksarchief te Gent, fonds St.-Pietersabdij.

Deze heerlijkheid had een baljuw en zeven schepenen die fonciere justitie vermochten en, in geval van nood, met baljuw en mannen van leen van de kerk van St.-Pieters, hoge, middele en nedere justitie. (St. Prs nr. 1344). Elke opgezeten laat die op de heerlijkheid woonde was jaarlijks drie pond parisis aan de aalmoezenij verschuldigd.

Nopens de oorsprong van deze heerlijkheid is niets bekend : het zal wel een gifte geweest zijn van een of andere graaf van Vlaanderen aan de St.-Pietersabdij.

Zij bestond hoofdzakelijk uit renteplichtige landen. Behalve het uitgestrekte St.-Pietersveld, bezat de abdij slechts enkele percelen grond in eigendom.

De heerlijkheid van St.-Pieters strekte zich uit in de noordwesthoek van Ruiselede, namelijk op het St.-Pietersveld en over het grootste deel van de huidige parochie Doomkerke. Zij had enclaven liggen van weerszijden van de grens tussen Ruiselede en Kanegem in de omgeving van Viggezele en van de Oude Wal. Verder lagen nog enkele enclaven op Aarsele. De vierschaar van deze heerlijkheid stond aan de Wijtstraat, terwijl haar galg aan de Zoutweg, op de grens met Wingene stond.

De heerlijkheid had maar een leen, dat gelegen was in de bek waar de Wijtstraat en de Brandstraat samenkomen.

In 1221 verkoopt gravin Joanna van Constantinopel 45 bunder veld aan de abdij, gelegen bij Bulskamp. Dit is waarschijnlijk het bekende St.-Pietersveld, dat onontgonnen gebleven is tot in 1771.

8. — De heerlijkheid van Maalstapel, lag te Ruiselede op het Gentse en was een leen van de heerlijkheid Vinderhoute-Merendree, die zelf afhing van het prinselijk leenhof van Dendermonde.

Deze heerlijkheid was een «vliegend leen», d.w.z. dat het enkel bestond in renten gevestigd op een groot aantal percelen grond. Deze lagen in één grote blok tussen de Abeelstraat en de Klaphullebeek, tot op de grens met Schuiferskapelle (wijk Kortekeer). Ver te noordoosten van het gros van de heerlijkheid lagen er twee enclaves van Maalstapel langs de kant van de Wijtstraat, een op de oostkant van die straat zelf, te zuiden van de Wantebeek en een in de «Vorte bossen, te noorden van die beek. Deze laatste enclave, die aan de hertog van Aarschot toebehoorde en die in de renteboeken van Maalstapel van 1615 en van 1660 vermeld wordt, vindt men eveneens vermeld in het renteboek van Ooigem van 1641.

De heerlijkheid vermocht te hebben een baljuw, een stedehouder en zeven schepenen. Zij vermocht «put en galg»; elders leest men dat zij alle recht van justitie bezat. De galg van Maalstapel stond langs de straat van Vlaagt naar Brugge, op de grensscheiding met Tielt (nu met Schuiferskapelle), ter plaats gezegd Grietjensgalg. (K. de Flou zegt, ten onrechte, dat de Grietjesgalg de galg was van Gruuthuyse, alias Tielt-ten-hove). Het leenboek van Maalstapel van 1660 geeft volgende interessante bijzonderheid: «de galge ende tgerechte van Maelstaple die van nieuws by den heere is gedaen stellen, alwaer op den XV septembris 1660 is justitie gedaen met de coorde in den persoon van Margriete de Guchtenaer, jonghe dochter, ter causen dat sy haer kyndt om den hals ende ghedemembreert hadde».

Onder Maalstapel lagen twaalf lenen, allen in Ruiselede binnen de kasselrij van Gent (Oudburg). Daaronder was het Ramouts leen, dat hierna volgt. Eveneens het «Klein goed ter Vlaagt» (ook genaamd het goed te Maalstapel), dat aan de ridders van Malta toebehoorde. (De ridders van Malta waren leenheren van de heerlijkheid van Vlaagt, die verder volgt. Het «Klein Goed ter Vlaagt» heeft niets gemeen met de heerlijkheid van Vlaagt: het was een leen van Maalstapel).

De rente van Maalstapel was verdeeld in de «grote schuld» en «de kleine schuld». Deze benamingen slaan op de grootte van het bedrag van de rente.

Archief over Maalstapel is te vinden, onder meer :
Rijksarchief Gent, fonds Vinderhoutte en fonds Land van de Woestijne
(voor het goed te Zevekote) ;
Rijksarchief Brugge, fonds van Caloen, bundel III, gemerkt «3454».

De oudst gekende heren van Maalstapel waren de van Hecke, heren van Oudegoede op Lotenhulle ; van het begin van de 17^e eeuw af, echter leden van het geslacht de Schietere. Laatste heer was Charles-Albert de Schietere, heer van Kaprijke, Heine, Maalstapel, enz., overleden in 1801.

De de Schieters hebben ook heren van Eekhoutte op Ruiselede geweest : van daar dat men soms vindt «heerlijkheid van Maalstapel en Eekhoutte». Van daar ongetwijfeld ook het gezegde dat het herenhuis staande achter het koor van de kerk van Ruiselede (waarschijnlijk op Eekhoutte) het foncier van Maalstapel zou geweest zijn ! (Maalstapel had geen foncier, vermits het een leen was dat in de lucht hangende was, een vliegend leen).

9. — Het *Ramoutsleen* (Ramonsleen) was een leen van Maalstapel, dat een baljuw vermocht te hebben. Het bestond in een rente op slechts 5 percelen land met het recht van tiende daarop. Deze percelen waren gelegen op de westkant van de straat van de Klaphulle naar Brugge, aan de Wantebeek. (nu kadaster G 743 tot 751).

10. — Er was een *andere* heerlijkheid van *Maalstapel* die afhing van het hof van *Pittem* en die bestond in een rente op gronden in Wingene, Tielt, Ruiselede en Zwevezele. (R.A. Brugge, Aanw. 2122, 2126, etc.).

Slechts één enkel perceel in Ruiselede renteerde onder deze heerlijkheid. Het was gelegen op de grens met Schuiferskapelle, langs de straat van de Vrouwenboom naar de Renneplas, ingesloten, op Ruiseleeds grondgebied, door de heerlijkheid te Busse. (kadaster G 158/159).

11. — De heerlijkheid *Akspoele* was gelegen ten noorden van de kerk van Ruiselede, langs de grens met Aalter.

Alhoewel de gemeente Ruiselede, sinds 1847, het wapenschild van deze heerlijkheid draagt, is zij geenszins de belangrijkste voor wat de uitgestrektheid betreft. De voornaamste bron voor de studie ervan is het fonds Preud'homme d'Hailly in het R.A. te Gent.

De heerlijkheid bestond uit leengronden en uit met rente belaste gronden. Haar foncier was de hofstede van Akspoele. Zij hing af van het kasteel van Kortrijk over het leenhof van Tielt. Zij strekte zich uit in Ruiselede, Kanegem, Dentergem, Gottem, Zwevegem, Roksem, Jabbeke, St.-Jans-Leerne, Deinze en Drongen. Zij had de hoge, middele en lage justitie en vermocht te hebben een baljuw en een stedehouder, een prater

en zeven schepenen om elks recht te doen. Dertig achterlenen hingen van Akspoele af, die gelegen waren in de voormelde parochies. Tot de heerlijkheid behoorde vrije maalterij : de heer had een wind- en een watermolen, alwaar de opwonenden van de heerlijkheid hun graan moesten laten malen op de boete van 3 pond groten en inbeslagname van het graan. De watermolen diende tevens als oliemolen.

De heerlijkheid van Akspoele behoorde aanvankelijk toe aan leden van het geslacht van die naam, dat in het midden van de 15^e eeuw in mannelijke lijn uitgestorven was. Aldus kwam zij in handen van een zijlijn en na achtereenvolgens aan verschillende personen toebehoord te hebben kwam zij in 1591, door huwelijk, in handen van de heer Philips Lequieu, heer van Guernoval. Zij bleef in het geslacht van de Guernovals, heren van Ekelsbeke (bij Hazebroek) tot in 1756. Gezegd jaar werd zij verkocht aan de heer Jan Frans Dierickx, die zijn koop in 1760 moet overlaten aan de heer Charles-Maximiliaan de Viron, die er de naardede van bloed op gelegd had. de Viron verkocht ze echter reeds in 1761 aan Charles-Florent-Idesbald de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort en baron van Poeke.

De heerlijkheid van Akspoele bleef in handen van de heren van Poeke tot op het einde van het oud regiem.

12. — De *heerlijkheid van Knevelgem*, was een leen van Akspoele dat maar een Kortrijks bunder (1 ha 40) groot was. Het lag 600 meter noordoost van het hof te Akspoele, op de grens met Aalter, langs de Noordkant van de straat genaamd de «Kattewegel». — Knevelgem paalde met zijn westkant aan de partij genaamd de «Bunt» (of Kruisdries), alwaar het gerecht van Akspoele stond. Haar oostkant was de grens met Aalter en daarover lag een leen van Weibroek op Aalter, dat altijd dezelfde leenhouders gehad heeft als Knevelgem. Deze heerlijkheid vermocht een baljuw te hebben, maar moest schepenen ontlennen aan Akspoele om wet te doen. Namen van baljuws van deze miniatuur heerlijkheid, evenmin als van de twee volgende zijn niet tot ons gekomen. Misschien hebben er nooit geweest...

13. — Het *Valland* was een leen van Akspoele, slechts 8 Kortrijkse gemet (2 ha 80 a) groot, gelegen 1 kilometer te zuiden van het hof te Akspoele, op de zuidelijke oever van de Poekebeek. Het was rondom ingesloten door gronden die onder de heerlijkheid van Kwadestraat lagen. Dit leen vermocht een baljuw te hebben, maar moest, gebeurlijk, schepenen ontlennen aan Akspoele (Kadaster C 249/253).

14. — Het *leen van Akspoele* groot 400 roeden (1 ha 40 a) vermocht ook een baljuw te hebben en kon wet doen met schepenen ontleend aan

Akspoele. De grond van dit leen lag op drie verschillende plaatsen. Een deel lag op de oostkant van de Wantebeek, dicht bij de «Beerbrug», terwijl twee andere stukken in de omgeving van de «Roskam» lagen. (Kadaster C 527, 528, B 786, 787).

Overvloedige gegevens over Akspoele en zijn lenen zijn te vinden in het fonds Preud'homme d'Hailly, op het Rijksarchief te Gent. Over Knevelgem vindt men bovendien nog gegevens in het fonds Land van de Woestijne, o.m. in de bundels nrs 386 en 385.

15. — De *heerlijkheid van Hamme* hing af van het grafelijk leenhof van het kasteel van Kortrijk. Zij strekte zich uit in Kanegem, Ruiselede, Aarsele en Poeke. Deze heerlijkheid vindt men soms vermeld als «Claerhout» omdat leden van het geslacht met die naam er de bezitters van waren in de 16^e eeuw. De heerlijkheid van Hamme had de regering, het bestuur, van de prochie Kanegem : de heer van Hamme droeg derhalve ook de titel van heer van Kanegem.

Het foncier van deze heerlijkheid lag te noorden van de kerk van Kanegem en omvatte «een behuysde mote, casteel ende nederhof, omme-walt». Zie «Kasteelgoed» op de stafkaart.

Deze heerlijkheid vermocht een baljuw te hebben, die een onderbaljuw en een stedehouder mocht aanstellen, twee dienaars (veldwachters!) en twee volle banken van zeven schepenen, namelijk een te Kanegem en een ter *Kwadestraat* in Ruiselede. Er behoorde toe «justitie van sweirde, put ende galghe ende voorts alle andere justitien».

Hamme strekte zich hoofdzakelijk in Ruiselede uit door zijn hierna opgesomde lenen, die op hun beurt heerlijkheden waren. Slechts een enkel leentje, gelegen aan de Bundingstraat, dicht de grens met Kanegem, hing rechtstreeks van Hamme af.

Er bestaan sporen van een geslacht met de naam Hamme in de 14^e eeuw. Later behoorde de heerlijkheid toe aan het geslacht Scaec. Jozijne Scaec huwde in 1501 Jan van Claerhout, heer van Pittem en Koolskamp. Daarna kwam Hamme achtereenvolgens aan de geslachten d'Hane et van Oignies. Antonina van Oignies huwde in 1713 Marc-Antoine-Albert de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort en baron van Poeke. De heerlijkheid bleef vervolgens in het bezit van de heren van Poeke tot op het einde van het oud regiem.

Veel archief over Hamme is te vinden te Gent in het fonds de Preud'homme d'Hailly.

16. — *Kwadestraat* of *Hamme-ter-Kwadestraat* was het gebied van de heerlijkheid van Hamme dat zich in Ruiselede uitstrekte. Kwadestraat had een volle bank van zeven schepenen die gans onafhankelijk was van die

van Hamme-in-Kanegem. De baljuw was echter dezelfde. Deze was verplicht in Kanegem te wonen.

Het renteboek van Kwadestraat bevat 177 items. Deze percelen lagen in een strook gaande van de Pietakker tot aan de grens met Lotenhulle. Het goed *te Buren* wordt soms aangeduid als het foncier van Kwadestraat, maar ten onrechte. Kwadestraat, slechts een deel van Hamme zijnde, had geen eigen foncier. (te Buren, Burrent, Borrent, Blauwleen).

Archief : Rijksarchief Gent, fonds Preud'homme d'Hailly. — Rijksarchief Brugge, Aanwinsten, nrs 2086, 2087, 2088, 2090, 2091 en 2092. Dit zijn registers met de wettelijke passeringen van Kwadestraat gaande van 1636 tot 1794. Nr 2089 is een dergelijk register van Poeke-in-Ruiselede. Dit zijn de enige dergelijke registers van Ruiselede die ik kon ontdekken. Dit zijn zeer waardevolle dokumenten die, uitteraard, ook veel gegevens bevatten over veel andere heerlijkheden.

17. — Het *Hof te Kanegem* was een leen van de heerlijkheid van Hamme. Het had een baljuw om wet te doen met schepenen ontleend aan Hamme.

Jonker Jan de Castillo, filius jor Jans, was heer van deze heerlijkheid in 1647. Daarom wordt zij meestal aangeduid als de *heerlijkheid van Castillie*. Mijnheer van der Stricht, proost van Onze-Lieve-Vrouw te Brugge, was in 1763 «heere der heerlicheide ende leenhove van Castille, gheseyt 't hof te Caneghem». Het «*Strichtensgoed*» op Kanegem is het foncier van deze heerlijkheid.

Enclaves van deze heerlijkheid zijn gelegen te Ruiselede, in de Zuidwijk, tegen de grens met Kanegem.

Archief : Zie bij Kwadestraat. Bovendien : Rijksarchief Gent, fonds Poeke, nr 32. — Ook het tiendeboek van Ruiselede de anno 1640 (R.A. Brugge, Aanwinsten 2125), tiendewijkjes «jor Jan de Castille», «kerk van Caneghem I» en «kerk van Caneghem II».

18. — De *heerlijkheid van Drinkeveld* (Drienkerveld, Drynckevelde) was een leen van het Hof te Kanegem. Het bestond uit een rente op een aantal percelen land gelegen te Ruiselede, op de Zuidwijk, tussen de Strichtensgoedstraat en de grens met Kanegem. Zij vermocht een baljuw te hebben om recht en wet te doen met de wet van Hamme als het van node wezen zou. De leenhouder haalde op de twee delen van drie van de tiende zover deze heerlijkheid strekte.

Archief : Zie Hamme en Hof-te-Kanegem. Ook tiendeboek van Ruiselede. De Potter (Geschied. Lotenh.) haalt het opschrift aan van de grafzerk in de kerk van Lotenhulle van sieur Joseph de Camer, filius Joannis, heere van Drynckevelde, overleden in 1775, oud 81 jaar.

19. — De heerlijkheid van de Drie Manschepen was een leen van Hamme. Een van die manschepen was de *heerlijkheid van Boris*, waarvan het foncier het goed te Boris te Poeke was. Een paar percelen op Ruiselede, aan de Strichtensgoedstraat, renteerden onder Boris.

Boris vermocht een baljuw te hebben, maar moest schepenen ontlennen aan Hamme.

20. — Een ander van die drie manschepen was de heerlijkheid van *Crickman en Schoutteet ten Walle*, gelegen op Poeke, maar dat een paar berente percelen liggen had op Ruiselede, ergens op de Zuidwijk. Evenals Boris vermocht deze heerlijkheid te hebben een baljuw die wet kon doen met schepenen ontleend aan Hamme.

Archivalia (ook voor Boris) : voornamelijk Gent, Preud'homme d'Hailly nr 704 en Brugge, fonds van Caloen.

21. — De *heerlijkheid van Vliendergem* was een leen van Hamme dat een baljuw vermocht te hebben, maar dat schepenen moest ontlennen aan Hamme om wet te kunnen doen.

Haar foncier was het goed te Vliendergem, gelegen ten oosten van de kerk van Kanegem, dicht de Dammekensbrug.

Negen percelen land op Ruiselede waren renteplichtig onder deze heerlijkheid. Zij waren gelegen langsheen de Bundingsbeek, die de grens vormt tussen Ruiselede en Kanegem, tussen de Bundingstraat op de oostkant en de Pontstraat (steenweg naar Kanegem) op de westkant.

Een ontvangstenboek van Vliendergem van 1702 (R.A. Br. Aanw. 2747) vermeldt, behalve deze met rente belaste percelen, nog een in zes delen gesplitst leen van 3 bunder op Ruiselede. Dit leen is gelegen op drie verschillende plaatsen aan de Zomerstraat (Strichtensgoedstraat). (Kad. sectie D, nrs 349, 359, 367, 373 tot 377). Het zonderlinge in dit geval is, dat deze percelen ook staan, deels in het renteboek van Castille en deels in het tiendeboek van Ruiselede onder Drinkerveld.

Vliendergem behoorde in de 16^e eeuw toe aan het Gentse geslacht van Nieuwlande. Adriaan Helias kreeg het in 1596 van zijn moei Catharina van Nieuwlande, echtgenote van Zeger van der Straeten. De laatste heer was Emmanuel-Frans Helias, overleden in 1837. (Helias d'Huddeghem).

De van Nieuwlande's waren, behalve in Vliendergem, ook heren van Poelvoorde-Stoppenherge en Hondskote-Kraaijenbroek, twee heerlijkheden op Ruiselede die verder zullen behandeld worden. Deze drie heerlijkheden behoorden daarna aanvankelijk ook aan de Helias'. Pieter Helias, filius Adriaan, verkocht deze drie heerlijkheden omstreeks 1685. Zijn broeder, Adriaan-Jacques Helias, trok echter Vliendergem tot hem «bij naardede

van bloed». Poelvoorde en Hondschote echter gingen voor goed uit het geslacht Helias.

Archief : R. A. Brugge, Aanwinsten 2747, 2861. — R. A. Gent, familiefondsen 251, 252, 1331.

22. — De *heerlijkheid van ter Beken* was eveneens een leen van Hamme dat een baljuw vermocht te hebben, maar dat schepenen moest ontlennen aan het hoofdleen. Het is nog een van die miniatuur-heerlijkheden en het bestond uit een rente op enkele percelen gelegen in de Heuvelinksakker. Voor zoveel als is kunnen achterhaald worden in de wettelijke passeringen van Kwadestraat, was de oppervlakte van de onder ter Beken berente percelen maar amper 2 hectaren ! (Kad. C 616, 632). Zij waren gelegen op de grens met Aalter, met de Wantebek op de noordkant en het Literveldstraatje op de westkant.

De leenhouder van ter Beken hief eveneens de tiende op de Heuvelinksakker. Dit is het gewest te zuiden van de Wantebek, van af de Arend tot aan de samenvloeiing van de gezegde beek met de Poekebek, aan de Nieuwendam (nu : de Gete) en te zuiden begrensd ongeveer door een lijn die zou lopen van de Arend naar Mortelwalle.

Leenhouder in 1545 was Myliadeus (Melderik) van Poeke, een bastaardbroeder van Jan van Poeke, de laatste heer van Poeke uit het geslacht met die naam, overleden zonder nageslacht in 1562.

Archief : R. A. Gent, Preud'homme d'Hailly, 704. — R. A. Brugge, Tiendeboek Ruiselede (Aanw. 2125). — Verspreide gegevens in de register van de wettelijke passeringen van Kwadestraat.

23. — De *heerlijkheid van Damast* is nog een leen van Hamme dat een baljuw had maar gebeurlijk schepenen moest ontberen. Over deze heerlijkheid weten wij niet veel, tenzij wat wij er over vinden in de wettelijke passeringen van Kwadestraat. Dit was nog een van die heerlijkheden die maar amper een paar hectaren groot was. Zij was gelegen in de omgeving van ter Beken (O.m. kad. C 633).

R. A. Brugge, fonds Colens, roede van Tielt, nr 95 is een register van de wettelijke passeringen van Damast, begonnen in 1791, maar... er staat niets in !

Antwoordende op een schrijven van de kasselrij van de Oudburg dd. 22 sept. 1794, zegt de griffier van Ruiselede dat Damast in het Gentse ligt en slechts het recht van lage justitie bezit.

24. — De *heerlijkheid van der Vlaagt* behoorde toe aan het Order van Sint-Jan van Jeruzalem (*Ridders van Malta*), namelijk aan de commanderie van Kaaster van het gezegd order. (Kaaster ligt te Eke bij Haze-

broek). De heerlijkheid, als kerkelijke bezitting, hing van geen hoger leenhof af.

Niets is ons bekend nopens deze stichting op Ruiselede : gaat zij terug tot de Tempeliers? Hoogstwaarschijnlijk wel. In 1200 trad Zeger, kastelein van Gent en van Kortrijk, in het order van de Tempeliers en hij schonk te dezer gelegenheid, aan gezegd order zijn allodium van Viggezele met zijn afhankelijkheden. Welnu, later vinden wij Viggezele als deel van de heerlijkheid van der Vlaagt, waaruit afgeleid kan worden dat deze reeds bestond toen de schenking gebeurde.

Om de Kristenen die zich naar het Heilig Land begaven te beschermen tegen mishandelingen door de Arabieren werd er rond 1050 een gasthuis voor bedevaarders opgericht te Jerusalem. Dit gasthuis, dat onder de aanroeping stond van Sint Jan de Dooper, werd bediend door geestelijken die, aanvankelijk de regel van St. Benedictus, doch later die van St. Augustinus volgden. Dit order was tevens militair en geestelijk.

Een ander, gelijkaardig order werd in 1118 gesticht, dat de naam kreeg van Tempeliers, omdat hun eerste huis zich te Jerusalem bevond, dicht bij de plaats van de gewezen Tempel.

Na de inname van Jerusalem in 1187 trokken de Ridders van St.-Jan van Jerusalem zich terug in Akkra, van waar zij in 1291 verjaagd werden. Zij vestigden zich alsdan op het eiland Cyprus en veroverden het eiland Rhodos in 1310.

Het order van de Tempeliers werd in 1312 afgeschaft en, door een bulle van de Paus, kregen de Ridders van St.-Jan de goederen, titels en privileges van de Tempeliers. (Filips de Schone, koning van Frankrijk, is de grote aanstoker geweest van de beweging die uitliep op het afschaffen van het order van de Tempeliers. Hij liet hun grootmeester Jakob Molay en al de Tempeliers die zich in Frankrijk bevonden aanhouden en, liet ze na een onrechtvaardig geding, op de brandstapel sterven en maakte zich van hun goederen meester).

Rhodos werd op zijn beurt door de Turken genomen in 1522 en de Ridders trokken zich achtereenvolgens terug op Kreta, Sicilië en Rome. Karel V gaf hen in 1533 Malta als verblijfplaats. Napoleon maakte zich in 1798 meester van Malta. De grootmeester trok zich terug in Trieste, vervolgens in Messina, daarna in Catana. De zetel van de Orde is te Rome gevestigd sedert 1834.

In de laatste tientallen jaren zijn herhaaldelijk moeilijkheden losgebroken tussen de Ridders van Malta en het Vatikaan. Dit laatste streefde er naar dit order, waarin de wereldse geest alles overwoekerd had, te hervormen. Het is hier echter niet de plaats om over deze moeilijkheden uit te wijden. In 1796 immers werd de heerlijkheid van der Vlaagt, gelijk alle

andere heerlijkheden door de Fransen te niet gedaan en de Ridders van Malta hadden geen verband meer met Ruiselede.

De heerlijkheid van ter Vlaagt, ook «Mark van de Vlaagt» geheten, strekte zich voornamelijk uit in Ruiselede en in Kanegem, doch ook in Tielt (Schuiferskapelle), Dentergem, Melle, Mannekensverea en nog elders. Zij had een hoogbaljuw, die een onderbaljuw vermocht te hebben en zoveel dienaars of praters als hij nodig had. Er was een volle bank van zeven schepenen en tot de heerlijkheid behoorde het justitierecht in alle graden, laag, middel en hoog.

Het foncier was het nog bestaande goed ter Vlaagt, gelegen ver te westen van de kerk van Ruiselede. Meer dan driehonderd percelen land waren renteplichtig onder deze heerlijkheid. Evenals onder Maalstapel, waaraan Vlaagt trouwens paalde, was de rente onderverdeeld in grote en in kleine schuld, naarvolgens het bedrag ervan. Al deze renteplichtige gronden lagen in een enkele, grote blok die strekte van het «Zwijntje te noorden, over het goed ter Vlaagt en de «oude wal», tot op de Westhoek in Kanegem. Binnen deze aaneengesloten blok lagen slechts enkele kleine enclaves van de heerlijkheden St.-Pieters-Schalklede en Kapittel van Doornik.

Op het goed ter Vlaagt stond (en staat nog) een kapel alwaar de Ridders drie missen per week moesten doen celebreren. — De verslagen van de bisschoppelijke visitaties aan de kerk van Ruiselede verhalen ons de vele moeilijkheden daaromtrent. Zo, onder andere, in 1745 werd er maar één mis op ter Vlaagt gedaan : de twee andere werden te Gent, met toelating van de bisschop, gedaan. In 1773 was de kapel van ter Vlaagt in zulkdanigen staat van verval geraakt en waren de misgewaden zo slecht geworden, dat het niet langer mogelijk was de goddelijke diensten op betamelijke wijze te celebreren. De bisschop beval dat alles binnen de drie maanden in goede orde moest gebracht worden, bij gebreke waarvan hij verbood nog langer goddelijke diensten in de kapel te celebreren. Het gevolg dat aan dit bevel gegeven werd is ons onbekend, maar 1795 bracht, met de Fransen, het einde mede van de heerlijkheid en van de kapelanij.

Archivalia. — Het archief van de Belgische commanderijen van de ridders van Malta werd bewaard te Bergen, maar is er waarschijnlijk door de brand van 1940 vernield geworden. Daar waren ook rekeningen van de heerlijkheid van der Vlaagt te Ruiselede. — Zie Léopold Devillers : *Inventaire analytique des archives des commanderies belges de l'ordre de Saint-Jean de Jérusalem ou de Malte*. Mons, 1876.

R. A. Brugge, fonds Colens, 2e reeks, nr 491 is een leen- en renteboek van ter Vlaagt van 1672, met zeer veel gegevens over de bezittingen van de Ridders in gans Vlaanderen.

Voor de kapelanij : de bisschoppelijke kerkvisitaties (R.A. Gent) en de dekanale visitaties (dekenij Tielt).

De Ridders van Malta waren eigenaars, behalve van het reeds vermelde groot goed ter Vlaagt, van het iets meer noordwaarts gelegen «Klein goed ter Vlaagt». Dit laatste lag echter niet onder de heerlijkheid van der Vlaagt, maar wel onder die van Maalstapel : daarom werd het ook soms het hof te Maalstapel geheten.

De Ridders hadden $\frac{1}{3}$ van de opbrengst van de tiende van het Kerkgeleed, van het Middelgeleed en van het Schalkledegeleed. Bovendien bezaten zij nog een tiende gaande met het Klein goed ter Vlaagt.

De goederen van de Ridders van Malta te Ruiselede werden ook door de Fransen aangeslagen. Men vindt ze weliswaar niet in het register der «gealiënerde domeinen (R.A. Brugge, Archief departement Leie, nr 625), maar in 1840 vinden wij Jacob-Lieven van Caneghem als eigenaar van het goed ter Vlaagt. Deze van Caneghem is bekend als koper van zwart goed. In 1809 had hij het kasteel en het domein van Bellem gekocht (dat echter geen zwart goed was !). Later vinden wij dit goed in het bezit van de de Kerchove'n van Bellem. Een kleindochter van Van Caneghem was in 1837 gehuwd met Frederik de Kerchove, die het kasteel van Bellem ging bewonen. Archief over de hofstede ter Vlaagt is voorhanden te Bellem.

Hiervoren werd de *oude wal* vernoemd. Deze is gelegen op de heerlijkheid van Vlaagt, op de Westhoek te Kanegem, even over de grens met Ruiselede. Dit was een 3 à 4 meter hoge hoop aarde die over enkele jaren volledig afgevoerd werd. Waarschijnlijk was dit een oude molenberg. Enkele honderd meter meer noordwaarts, ook op Vlaagt, lag de Viggezele-molenwal, die ook reeds van tijdens het oud regiem verdwenen is. Nog meer noordoostwaarts, langs de oude Tieltweg op Ruiselede, stond de Vlaagtmolen, waarvan de kuip nu nog bestaat.

De «ouden wal», «antique mote», wordt reeds als dusdanig vermeld in een stuk van 1434 nopens de limietscheiding van een tiende. (P.H. Dhoop, Recueil des chartes de la prieurie de St.-Bertin de Poperinghe, nr. 163).

25. - 26. — Tot de heerlijkheid van de Vlaagt behoorden 31 lenen, waarvan de meeste op Kanegem lagen. Daaronder waren de heerlijkheid van Viggezele en de heerlijkheid van Tolleboom.

Beide deze heerlijkheden vermochten een baljuw te hebben, maar moesten schepenen ontlenen aan Vlaagt.

Het foncier te Viggezele was de hofstede van die naam, gelegen op Kanegem, te zuiden van de hofstede ter Vlaagt. Hiervoren, onder Vlaagt,

werd reeds melding gemaakt van de gift, ten jare 1200, van het allodium van Viggezele aan de Tempeliers.

Tolleboom, dat weinig uitgestrekt was, lag eveneens op Kanegem, in de Westhoek, bij de «oude wal».

Beide heerlijkheden hadden elk een zeer kleine enclave op Ruiselede : Viggezele 22 roeden te noorden van de hofstede Viggezele en Tolleboom enkele roeden dicht de oude wal.

27. — De *heerlijkheid van Hansbeke*, die haar zetel had in het dorp met die naam, was een leen van de Burggravij van Gent en wel van het hof te Heusden.

Deze heerlijkheid had enkele enclaves liggen in Ruiselede (waarvan sommige heerlijkheden waren, gelijk wij verder zullen zien), evenals enkele in Kanegem en in Aarsele. Dit vormde het «*Hansbeekse in Ruiselede*», dat een baljuw vermocht te hebben en een volle bank van zeven schepenen. De wet van het Hansbeekse-in-Ruiselede diende eveneens voor die lenen die de rang van heerlijkheid hadden.

Als lenen, niet heerlijkheden, had het Hansbeeks eigenlijk maar drie enclaves liggen, allen in het gewest van de Pietakker, samen niet groter dan 6 ½ gemet. — In de Veldakker, ten oosten van het goed te Vossenberge, lagen enkele percelen belast met een rente, waarvan het Hansbeeks dan nog de opbrengst moest delen met de volgende heerlijkheid van Poelvoorde-Stoppenberge.

28. — De *heerlijkheid van ter Straten* was een leen van Hansbeke. Zij vermocht een baljuw te hebben, maar moest, om wet te doen, schepenen van het Hansbeekse-in-Ruiselede ontlennen. Zij was gelegen op beide kanten van de tegenwoordige steenweg van Ruiselede naar Poeke, ongeveer halfweg tussen de Meulemote en de Meulenakker. (kad. C 786, 789/791, D 616, 649, enz.) Haar foncier was 10 ½ bunder groot en bestond uit een onbehuide hofstede en landerijen. Het is eigenaardig, maar de huizing van ter Straten renteerde onder Kwadestraat. (R.A. Gent, Preud'homme d'Hailly, nr 708, Rtbk Kwadestraat, art. 124). Deze huizing ligt iets zuidwest van de hofstede te Burent. Heer van ter Straten in 1690 was jor Jan de la Coste en in het kadaster (Popp, ± 1850) vinden wij een weduwe de la Coste als eigenares van dit goed.

29. — De *heerlijkheid van Kraaienbroek-Hansbeeks* was ook een leen van Hansbeke dat een baljuw vermocht te hebben, maar dat schepenen moest ontlennen aan het Hansbeekse-in-Ruiselede. Het foncier van deze heerlijkheid was 8 bunder 124 roeden Kortrijks groot. Het besloeg het noordelijk deel van het goed te Kraaienbroek, samen met het huis en de andere ge-

bouwen van de hofstede, ongeveer $2/5$ van het goed te Kraaienbroek. De ander $3/5$ waren foncier van de heerlijkheid *Kraaienbroek-Ooigems*, dat 12 bunder groot was. Dit besloeg het zuidelijk deel van het goed en strekte tot op de Poekebeek. Deze heerlijkheid zal verder nog vermeld worden, als de lenen van Ooigem zullen behandeld worden. (nr. 61).

Tot deze heerlijkheid behoorden enkele renteplichtige percelen land die lagen te noorden van het goed. Ertoe behoorde ook een tiendeke dat strekte zover als de heer van Kraaienbroek rente haalde onder Hansbeke (zie tiendeboek).

Het is van zelf sprekend dat de beide heerlijkheden (Hansbeeks en Ooigems) dezelfde heer hadden, vermits hun beider foncier een deel was van een en hetzelfde goed.

In de eerste helft van de 17^e eeuw waren leden van het geslacht de Basta, graven van Moeskroen en heren van Zulte, heren van Kraaienbroek. Vervolgens waren het leden van het geslacht de Jauche de Mastaing. Omstreeks 1850 (kadaster, Popp) was een Rodriguez d'Evora eigenaar van het goed te Kraaienbroek.

Er heeft te Ruiselede een geslacht van Craeyenbroeck bestaan. In de rekening van Tielt over 1418-1419 vindt men dat het stadsmagistraat een kroon (42 schellingen) present gedaan had aan Johan van Craeyenbroeck «te zinen huwelicke» en dat zij een afgevaardigde gezonden had naar «Ruuslede ter brulocht» van dezelfden... Wij weten echter dat toen eigenaar van het goed te Kraaienbroek was Jan Clocman filius Jans. (Ach. de Vos : Inv. landpachten... nr 498). Nog andere ons bekende leden van het gezegde geslacht kunnen wij niet in verband brengen met de heerlijkheid van Kraaienbroek.

30. — De *heerlijkheid van Stopenberge*, gezeid *Poelvoorde*, was eveneens een leen van Hansbeke.

Het foncier van deze heerlijkheid, gelegen in het Gentse, bestond in een omwalde behuisde hofstede, groot met de landerijen 9 bunder. Een honderdtal percelen land waren bovendien renteplichtig onder Poelvoorde. Deze waren gelegen in een strook gaande van het goed te Poelvoorde, over Stuivenberge en de westkant van de Pietakker en langsheen de Walstraat tot aan de Poekebeek, bij de Walplas (nu de «dobbelbuize»). — Bovendien deelde Poelvoorde de opbrengst van de rente op de Veldakker (zuid-oost van Vossenberge) met de heer van Hansbeke.

De heer van deze heerlijkheid vermocht een baljuw aan te stellen. Hij beschikte over een volle bank van zeven schepenen, bevoegd voor civiele zaken alleen. Deze schepenen moesten gemeenzaam aangesteld worden door de heren van Hansbeke, van Hamme, van Kraaienbroek en van Poelvoorde.

Zes onderlenen hingen af van Poelvoorde. — Er stond een windmolen op deze heerlijkheid die rond 1933 afgebroken werd. Hij was laatst in 1764 herbouwd geweest.

In het leenboek van het kasteel van Kortrijk van 1365 (Arch. Rekenkamer 1559) vindt men Olivier van Poelvoorde, heer van Poelvoorde op Wingene, Olivier van Poelvoorde, heer van Westakker en Geraard van Poelvoorde, heer van Schalklede. (Westakker en Schalklede zullen verder nog besproken worden). Olivier, heer van Poelvoorde op Wingene, was getrouwd met een moei van de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male. Te dier gelegenheid kreeg hij van de graaf terug het schenkschap (bottelarij) van Vlaanderen dat hem vroeger voor een of ander misdrijf ontnomen geweest was. — Wij bezitten geen gegevens om het verwantschap tussen de drie voormelde personen aan te tonen. — Geraard van Poelvoorde, heer van Schalklede, was waarschijnlijk ook heer van Stoppenberge. In 1391 schonk hij Schalklede aan zijn oudste zoon Eustaas (Ystaes) van Poelvoorde (Rekenkamer 1061, fol. 48 v°). Omtrent hetzelfde tijdstip (ongedateerd stuk, Brugge, Aanw. 2901) verhiel «Stasin» van Poelvoorde de heerlijkheid van Stoppenberge. Dezes zoon Pascharis verkoopt deze heerlijkheid in 1442 aan Jan van Nieuwlande, gehuwd met Catharina van Poelvoorde. (Zie de L'Espinoy, Noblesse et antiquitez de Flandre. Reeds in 1426 had Pascharis Schalklede verkocht).

Catharina van den Nieuwlande, filia Pieter, schenkt in 1596 Stoppenberge aan Adriaan Helias, filius Gillis. De heerlijkheid blijft in dit geslacht (Helias van Huddegem) tot dat honderd jaar later (1699) Pieter Helias ze verkoopt aan Jakob van den Dender. (De van den Nieuwlande en de Helias' waren ook heren van het reeds besproken Vliendergem en van het nog te bespreken Honskote). — De zoon van Jacob van den Dender, Alexander-Joost, overleed ongehuwd in 1775 en Stoppenberge kwam in het bezit van de erfgenamen van zijn moeders zijde, namelijk van de van der Heyden. Maria-Anna van der Heyden (1789) was de laatste «vrouw» van Stoppenberge alias Poelvoorde. — In het kadaster (Popp, ± 1840) vinden wij dit goed in het bezit van Jan-Jos. Douglas (de Gelas?) eigenaar te Mechelen.

Gegevens over Stoppenberge en zijn bezitters zitten verspreid in verschillende archieffondsen. Vermelden wij o.m. : Brugge, Aanwinsten 2901. — Gent, familiefondsen 252, 1331. — Gent, Preud'homme d'Hailly 739. — Gent, Land van de Woestijne 158, 159 en 2 bij het 190^e leen.

31. — De heerlijkheid van Bellem en Schuurveld was ontstaan als, in 1577, de Majesteit de parochie Bellem, samen met de heerlijkheid van Schuurveld, verkocht aan jor Karel Rym, een Gents patriciër. (R.A. Gent, Staten van Vlaanderen, 539, fol. 167). De aldus nieuw gevormde heer-

lijkheid werd afhankelijk gemaakt van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen, alhoewel Schuurveld tot dan toe van het leenhof van de Oudburg afgehangen had. Protesten hiertegen mochten niet baten. (R.A. Gent, Resolutieboeken Oudburg, 156 - 1580 - passim.).

De heerlijkheid van Bellem en Schuurveld bezat hoge, middele en lage justitie en verder al de gewoonlijke heerlijke preëminenties. Zij vermocht te hebben een baljuw, een amman, een volle bank van zeven schepenen, griffier, prater, enz.

De voormalige heerlijkheid van *Schuurveld*, waarvan het foncier de hofstede van die naam was, gelegen te Lotenhulle, in de wijk Malsem, omvatte bijna gans de noordkant van Lotenhulle, de zuidoosthoek van Aalter en de zuidkant van Bellem. Zij had verder uitgestrekte enclaven liggen in Poeke, in Ruiselede, in Kanegem.

Philippe de l'Espinoy (*Recherches sur les antiquitez et noblesse de Flandres*) zegt dat Schuurveld door de graaf van Vlaanderen Lodewijk van Male aangeslagen geweest was op Jan van Schuurveld. De Potter en Broeckaert (*Geschied. Lotenh.*) zeggen, naar de jaarregisters van de Gentse schepenen, dat dit in 1375 zou gebeurd zijn. In 1383 schenkt de graaf deze heerlijkheid aan een van zijn bastaardzonen, Jan van Vlaanderen, gezegd «zonder land». (Zie de l'Espinoy, op. cit., en Vredius, *Genealogia Comitum Flandriae*, t. II, preuven op de tabel 16). — Jan van Schuurveld was eveneens heer van Drinkham (in Frans-Vlaanderen), welke heerlijkheid ook aangeslagen en aan Jan-zonder-land gegeven geweest werd. Deze laatste huwde met Willemina van Nevele, die de dochter was van Jan van Schuurvelde! (*Archives du Nord*, B 1319 en B 421).

Het leenboek van de Oudburg van 1504 (R.A. Gent, fonds 7-bis nr 4) zegt dat Schuurveld «es ghesuccedeert anden buut (= domein) van mynen gheduchten heere (= de graaf van Vlaanderen)» «by versterfte zonder hoyrs van den lichame commende». Waarschijnlijk zal dit gebeurd zijn na het overlijden van Filips van Vlaanderen, heer van Drinkham, kleinzoon van Jan-zonder-land, gestorven ongehuwd. (Zie Vredius, op. et loc. cit.). Dit moet omstreeks 1469 gebeurd zijn, want er bestaan rekeningen van de baljuws en ontvangers van Bellem en Schuurveld van gezegd jaar 1469 af. (R.A. Brussel, Rekenkamer, 13661). Gelijk men ziet waren Bellem en Schuurveld al van dat jaar af feitelijk reeds verenigd.

Gelijk reeds gezegd, werden zij in 1577 verkocht aan jor Karel Rym, die heer was van Ekenbeke op Aalter. Dit gebeurde (*Archives du Nord*, 34e rég. des chartres de Flandre, 1576-1580, pag. 264) door Filips II «afin de subvenir à l'entretien et au licenciement des gens de guerre mis sur pied à cause des troubles».

Het geslacht Rym stierf uit in mannelijke lijn met Karel-Frans Rym, heer van Bellem, Schuurveld en Ekenbeke, overleden te Gent in 1715.

Hij was gehuwd geweest met Anna-Maria-Francisca van den Eeckhaute, vrouw van Zomergem. Hun enig kind, Maria-Anna-Theresia Rym huwde met Louis-François, prince de Montmorency, burggraaf van Roeselare, enz. Onder de titels die de prinsen van Montmorency droegen, was die van «eerste Kristen baron van Frankrijk».

De kleindochter van de bovenstaande, Louise-Augusta, prinses van Montmorency, geboren te Gent in 1762, was de laatste «vrouw» van Bellem en Schuurveld, van Roeselare, van Zomergem, enz. Zij verkocht het kasteel van Bellem met het daarmede gaande domein, in 1808, aan de heer Jacob-Lieven van Caneghem, waarmede wij hiervoren reeds kennis maakten ter gelegenheid van het goed ter Vlaagt.

Voornaamste bronnen voor de Rym's en Montmorency's :

- *Supplément au Nobiliaire des Pays-Bas et du comte de Bourgogne* (1779) ;
- *Goethals, Dictionn. généalog. et héraldique, etc.*
- *Histoire chronologique des évêques de Gand, etc.*, door kanunnik de Hellin ;
- *Biographie nationale de Belgique, t. 20, Charles Rym († 1584)* ;
- *Stadsarchief Gent — State nvan goed : 1717 fol. 292 v° ; 1755 folio 242* ;
- *Rijksarchief Gent, ararchie van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen, nr 287, passim.*
- *Privaat archief van het kasteel van Bellem, voornamelijk voor de verkoop van het kasteel in 1808* ;
- *R.A. Gent, fonds Bellem, passim.*

De heerlijkheid van Bellem en Schuurveld strekte zich uit op verschillende plaatsen in Ruiselede. Drie van de aldaar gelegen enclaven waren heerlijkheden en zullen hierna besproken worden (Jagersakker, Mortelwalle en Gijselo). Vier andere enclaven waren gewone lenen die rechtstreeks aan het hoofdleen onderhorig waren. Deze laatsten waren :

1. — een leen groot een oud bunder en 40 roeden, liggende in de Meerlaanhoek of Jagersakker, palende met de noordkant aan de Reigersbeek en met de westkant aan «de Sceppers van Gent». (Dit laatste zijn de «Neringschippers» van Gent, wier «Goed ter Kwadestraat» later eigendom werd van het bisdom Gent). — Heel nauwkeurig kan ik de ligging van dit leen niet bepalen, misschien is het kadaster, sectie D 277 en 278.

2. — een leen groot 20 bunder onder velt ende vivers, buyten de Wyde straete alzomen gaet te Brugghewaert, in de prochie van Ruuselede. In latere leenverheffingen, b.v. in die van 1794, leest men dat dit leen ligt in de «Haentjeswijk» en met de oostkant paalt aan het goed van de graaf de la Faille d'Assenede en met de noordkant aan de straat van Wingene naar de Brugse vaart.

Dit leen is het «*Gentse veld*»; de straat van Wingene naar de Brugse vaart is de straat van het Veldkapelleke naar St. Maria-Aalter en het goed van de la Faille is het goed waarin dhr Willy van Pottelsberghe thans zijn villa staan heeft.

3. — een leen in Ruussele, ant hende van de Gyseloodam straete, op Bulscampvelt, groot onder viver ende velt twee oude bunder, paelende noort anden Cruusbeerch.

Dit leen ligt op Kruiskerke. De Cruusbeerch is de Aalterse berg en de Gyseloodamstraete is de hoofdstraat van Kruiskerke. Kadaster sektie A 628 tot 632 + 601 tot 606.

4. — een weinig uitgestrekt leentje in de Zuidwijk, niet ver van de plaats waar Ruiselede, Poeke en Kanegem samenkomen.

Onder de lenen van Bellem en Schuurveld was er een geheten de *Bissegemse tiende*. Men vindt als naam van deze tiende ook «*Wissegemse tiende en Wessegemse tiend*». Wat deze naam betekent is onbekend. Deze tiende was in lekenhanden en sedert 1758 in het bezit van de familie Moerman d'Harlebeke.

Zij strekte zich uit in Lotenhulle, op het grootste deel van de heerlijkheid van Bellem en Schuurveld aldaar, en in Ruiselede.

Men vindt deze tiende niet vermeld in het tiendeboek van Ruiselede van 1640 (R.A. Brugge, Aanwinsten 2125). De grenzen van deze tiende binnen Ruiselede vindt men wel in de denombrementen die ervan overgegeven werden in 1705, 1728 en 1755. In een denombrement van 1787 worden deze grenzen echter ook niet opgegeven, hoewel dit stuk wel zegt dat de tiende zich uitstrekt binnen Lotenhulle en Ruiselede.

Dit tiendeke, naar de tekst van het denombrement van 1728, zou gelegen hebben in de Meerlaanshoek, daar waar de grenzen van Ruiselede, Poeke en Kanegem samenkomen. In het tiendeboek echter staat er dat de kerk van Kanegem hier de tiende heft, tenminste op het zuidelijk deel van deze hoek.

Gegevens over deze tiende zijn te vinden in de wettelijke passeringen van Bellem (R.A. Gent) en in de nummers 854 tot 862 van het fonds Moerman, Rijksarchief te Gent.

32. — De heerlijkheid van *Jagersakker* strekte zich uit in de Meerlaanshoek (Zuidwijk), oostwaarts van de Bundingstraat, tussen de Reigersbeek, over de Groenstraat, tot de Karmersstraat. Zij was 6 bunder (8 ½ ha) groot, terwijl verscheidene «laten» ervan 40 gemeten (14 ha) grond hielden die rente verschuldigd waren.

De heerlijkheid vermocht te hebben een baljuw en kon wet doen met laten als enig laat van dit leen zijn land verkocht of hypothekeerde.

In 1464 wordt Jagersakker verheven door Gillis van Vuusbroeck. (A.R.A. Brussel, Wetacht. Kamer 10828). Mogelijks was dit dezelfde Gillis, wiens weduwe, in uitvoering van het testament van haar man, in 1528 een stichting doet tot het dagelijks zingen van de zeven Roomse getijden in de kerk van Ruiselede.

In 1708 was Joos van de Weghe, de bewoner van de hofstede, heer van Jagersakker. Hij verkoopt ze in 1714 aan sieur Louis Reylof fs Olivier tot Gent. In 1749 wordt Jagersakker opnieuw verkocht aan de bewoner ervan, Frans van Parys, door Marie-Barbara Ballet, duairiere van Filip de Thiennes, heer van Rumbleke.

Archief : R.A. Gent, fonds Bellem, wettelijke passeringen, passim. R.A. Brugge, aanw. 2091, folio 149.

33. — De *heerlijkheid van Moortelwalle* was een leen van Bellem en Schuurveld dat 6 oude bunders groot was en waarvan 18 achterlenen afhingen, die samen ongeveer 45 gemet groot waren. Zij vermocht een baljuw te hebben die wet kon doen met mannen van het leenhof in zaken die de lenen betroffen, maar die schepenen van Schuurveld moest ontlene voor andere civiele zaken.

Het foncier van deze heerlijkheid was het goed te Moorter (te Moertier, Moortelwalle), gelegen gans op de oostkant van de gemeente, langs de Poekebeek, alwaar het, samen met zijn lenen, een aaneengesloten blok vormde.

Deze heerlijkheid was, althans in de 18^e eeuw, evenals Jagersakker in niet adellijk bezit. Guillebert Damours was er in 1715 heer en baljuw van. (R.A. Br. Aanw. 2092, fol. 170). Hij werd opgevolgd door zijn schoonzoon, Pieter-Theodoor de Meyer, raadspensionnaris van de schepenen van de Keure van Gent. In 1788 stelt zijn weduwe, Isabella-Rosa Damours nog de heer Bouxsan van Poeke aan als baljuw van Moortelwalle en van ter Eken.

Archief : In de wettelijke passeringen van Kwadestraat vindt men veel gegevens over Moortelwalle. Nummers 27, 28 en 29 van het fonds Poeke (R.A. Gent) zijn registers van de wettelijke passeringen van deze heerlijkheid.

34. — De *heerlijkheid van ter Eken*, waarvan het foncier was het goed ter Eken in Poeke, groot 15 ½ bunder, was een leen van Bellem en Schuurveld, dat een baljuw vermocht te hebben en zeven schepenen. Het blijkt dat, althans in de 18^e eeuw, er een gemeenzame schepenbank bestond voor Moortelwalle en ter Eken. (R.A. Br. Aanw. 2092, fol. 154).

— Het goed ter Eken ligt zuidwest van de kerk van Poeke, op de grens

met Kanegem en te noorden van de weg van Poeke naar Kanegem. De erve van de laten lag in Poeke, Kanegem en Ruiselede.

Gegevens uit de wettelijke passeringen van Kwadestraat hebben toegelaten te vinden dat deze erve in Ruiselede maar weiniag uitgestrekt was en hoofdzakelijk lag aan de Nieuwendam (nu de Gete), tussen de Poekebeek en de Wantebeek.

Het weinige dat wij over deze heerlijkheid weten komt, gelijk gezegd, uit de wettelijke passeringen van Kwadestraat. Ook in die van Bellem is er iets te vinden over het goed in Poeke.

35. — De *heerlijkheid van Gijselo* was een leen van Bellem en Schuurveld bestaande in 10 bunder land. Het vermocht een baljuw te hebben en drie schepenen; de andere vier schepenen, om volle bank te hebben, moesten aan het hoofdleen ontleend worden. — Eén achterleen werd ervan gehouden, groot 10 gemet, gelegen te Aalter, in de Sterrewijk, tegen de Meersenberg.

Het foncier van deze heerlijkheid was het goed te Gijselo, gelegen wat zuidwest van de Wante, op de zuidkant van den Aaltersen weg.

Het leenboek van de Oudburg van 1504 geeft als leenhoudster van Gijselo vrouw Margriet filia Mher Joannes van Gistel, echtgenote van Cornelis van den Bossche. Het is mij niet mogelijk uit te maken wie deze personen zijn. Er hebben verscheidene Jan van Gistels geweest, waarvan sommigen heren van Woestijen op Aalter geweest zijn.

In 1616 (R.A.G. Land v. d. Woest. 247) was jor van Cortenbach, heer van Hellemont, heer van Gijselo en in 1726 (L. v. d. W. 248) was het Mher Joseph van Arenberch, causa uxoris, douairiere van Cortenbach, filia de heer van Hellemont.

In 1727 verkoopt de graaf van Arenberg, wonende te Peer, het goed van Gijselo aan Gijsselbrecht-Hubert de Cock, griffier van Ruiselede. (Bellem 22, fol. 276) — In 1762 verheffen Joannes de Roo en Anna-Marie de Bels, zijn huisvrouw, de heerlijkheid te Gijselo, bij successie van de weduwe van Gys.-Hub. de Cock, die moeder was van de voorzeide de Roo. (Bellem, 7). In het kadaster (Popp) vinden wij dit goed later als toebehorende aan een baron de Secus, wonende te Brussel.

Er is mij geen eigenlijk archief van Gijselo bekend.

Al de bovenstaande lenen van Bellem en Schuurveld zijn *oorspronkelijk lenen van Schuurveld*.

Archief voor al die lenen, buiten het reeds aangeduide :

— de leenboeken van de Oudburg van Gent, waarvan er een in het Stadsarchief van Gent is, reeks 7-bis, nr. 4. Andere zijn in het Algemeen Rijksarchief van Brussel, Rekenkamer, nrs 1089 tot 1092 en nr 45936.

— Rijksarchief Gent, fonds Bellem : al de registers van de wettelijke passeringen.

— idem — Bellem nr. 7 : Leenverheffingen 1744-1794.

36. — De *heerlijkheid van Schalklede*, gezeid *Pinnox* was een leen van het prinselijk leenhof van het kasteel van Kortrijk. Het was slechts 50 roeden, min of meer, groot in erfgrond maar had een inkomen van 160 hoenderen en 11 schellingen parisis 's jaars dat bezet was op een groot aantal percelen land. (Er is jammerlijk geen renteboek van deze heerlijkheid tot ons gekomen) Zij vermocht te stellen een baljuw en een volle bank van zeven schepenen.

Deze heerlijkheid strekte zich uit te noordwesten van de kerk van Ruiselede, in het gewest vroeger Schalklede geheten, dit is langs de grens met Wingene en met Schuiferskapelle, ter wijk tegenwoordig «Strokot» geheten.

Het noordelijk deel van het gewest Schalklede lag onder de heerlijkheid van St.-Pieters-Schalklede, die hiervoren reeds besproken werd.

Het is mij niet mogelijk te zeggen waar de 50 roeden «erfgrond» van deze heerlijkheid lagen. (De oudste dokumenten spreken maar van 16 roeden).

De lijst van de lenen gehouden in 1365 van het kasteel van Kortrijk («Coutume de la ville et châteltenie de Courrtai, XV) vermeldt dat tot dit leen toebehoort de helft van de «wollen walle» van Schalklede. Dit vindt men niet meer in latere stukken en het is mij niet bekend wat die «wollen walle» was. Er toe behoorde eveneens, zegt dat stuk, «de *vesterie* up t velt minen heere van Vlaenderen, up de woeste, also verre als t gheleghen es binnen der casselrie van Cortricke».

Een denombrement van 1420 zegt dat deze vorsterij eveneens het recht gaf van te visschen, te jagen, watervogels te vangen, alsmede het recht van «patrijzerij». Verder behoorde daartoe het recht van «veldscatte», dat is van elken voeder (voer = wagenlading) hout 4 deniers, van elken voeder turf 2 deniers; bovendien 4 d. van elk paard, 2 d. van elke koebeest en 1 d. van elk schaap die op het veld kwamen te weiden en die toebehoorden aan inwoners van buiten de kasselrij. (A.R. Brussel, Denombr. lenen, 2008).

(De heer van Zotschore te Beernem bezat een dergelijk recht van veldschatting in Beernem, Oedelem, Loppem,... Zie R.A. Brugge, Burg. nr 5, t. II, fol. 175).

In gezegde lijst van 1365 wordt Geraard van Poelvoorde opgegeven als heer van Schalklede. In dezelfde lijst vindt men nog Olivier van Poelvoorde als heer van Poelvoorde, elk met de helft van de stede te West-

akker te Tielt en Wingene. Welke de graad van verwantschap van al deze personen is kan niet uitgemaakt worden.

Geraard van Poelvoorde, poorter van Brugge en klerk, schenkt in 1391 Schalklede aan zijn oudste zoon, Eustaas, eveneens poorter van Brugge en klerk. (A.R.A. Rekenkamer 1061, 48 v°). — Ystaes van Poelvoorde (dezelfde als de voorgaande Eustaas?) geeft in 1420 een denombrement over van dit leen en in 1426 verkopt Pascharis van Poelvoorde het aan de vrouw van Joris Metteneye, poorteres van Brugge. (R.A. Brugge, Aanw. 3123).

Stasin van Poelvoorde geeft omstreeks 1400 een denombrement over van het hiervoren besproken leen en heerlijkheid van Poelvoorde-Stoppenberge (R.A. Br., Aanw. 2901) en Pascharis van Poelvoorde verkoopt dit in 1442 (de l'Espinoy). Mogelijks zijn dit de voornoemde Ystaes (= Eustaas) en Pascharis.

Voornoemde Joris Metteneye was op verschillende tijdstippen burgemeester van de gemeente van Brugge en overleed in 1456. Dezes achterneef, Margareta Metteneye, vrouw van Marquillies, Marke en Poelvoorde op Wingene, overleden in 1532, was in eerste huwelijk getrouwd geweest met Philips Pinnoc († 1517), schildknaap, heer van Dierdonck en, in 1498, pachter van het schoutetendom van Brugge. Het is mogelijk dat deze Pinnoc heer van Schalklede geweest is en dat van hem de bijnaam van deze heerlijkheid komt.

In 1707 werd de heerlijkheid van Pinnox ten decrete (= gerechtelijk) verkocht, samen met al zijn ander goed, tot laste van jonker Gyselbrecht d'Hane, heer van Hamme in Kanegem. Dit decreet werd gewezen ten voordele van vrouw Antonetta-Alexandra d'Oignies, die eigenares werd van al dit goed. (A.A.G., Preudh. Hailly, 693). Deze huwde in 1713 met Marc-Antoine-Albert de Preud'homme d'Hailly, burggraaf van Nieuwpoort en baron van Poeke. (de Hellin, Hist. chronol. des évêques de Gand; Herckenrode, Nobiliaire des Pays-Bas).

Pinnox bleef aan de heren van Poeke tot het einde van het oud regiem.

Onder Pinnox lag het *goed te Bankers*, 14 bunders groot en gelegen ter wijk Strokot, aan de Bankersstraat, ter noordzijde van de Pachtenbeek alias Klaphullebeek, hier Bankersbeek geheten.

De meeste archivalia over Pinnox werden reeds in de tekst vermeld. De registers van wettelijke passeringen, die reeds bij Kwadestraat vermeld werden, bevatten ook de wettelijke passeringen van Pinnox.

* * *

Het voormelde denombrement van Schalklede-Pinnox van 1420 zegt dat er tot de heerlijkheid toebehoort een tiendeke, waard zijnde twaalf schellingen parisis 's jaars. Het tiendeboek van Ruiselede van 1640 ver-

meldt inderdaad een «Spinnoek thiendeken» dat lag op 3 ½ gemeten land die paalden met de oostzijde aan de straat naar Brugge en met de zuidzijde aan de Diksmuide weg, dat is ongeveer 200 meter noord van Lievens' molen. De aldus aangewezen percelen liggen echter op de heerlijkheid van St.-Pieters-Schalklede.

* * *

De *heerlijkheid van Nevele*, waarvan het foncier in de gemeente met die naam lag, had verscheidene uitgestrekte enclaven liggen in Ruiselede, die hierna besproken worden. Deze heerlijkheid was een leen van de Oudburg van Gent.

Nevele behoorde in de 16^e eeuw toe aan het geslacht de Montmorency. Daaronder was Philips van Montmorency, graaf van Hoorne, die in 1567, onder Alva, samen met de graaf van Egmont onthoofd werd. Dezes dochter was gehuwd met Antoon, heer van La Laing, graaf van Hoogstraten, maar reeds in 1592 verkoopt Filips de La Laing de heerlijkheid van Nevele aan Maarten della Faille. De heerlijkheid bleef onafgebroken aan de della Faille's tot het einde van het oud regiem.

Mijn voornaamste bron van gegevens over het Nevelse in Ruiselede zijn de leenboeken van die heerlijkheid. (Rijksarchief te Gent).

57. — De *heerlijkheid van ten Driese* (ten Driessche) was een leen van Nevele dat op Ruiselede, binnen het Gentse lag en enkel het recht van lage justitie bezat. (R.A. Gent, Oudburg 781). Vermoedelijk had zij noch eigen baljuw, noch eigen schepenen : dit recht staat in geen enkel van de leenboeken vermeld. Zij was slechts 4 bunder = 5 ha 34 a groot en was gelegen op de noordkant van de straat naar Poeke, aan de «meulemote». (Kadaster, sectie C 241 tot 245 + 266). De laatste ons bekende heer van ten Driese, in 1726, was jor Jeronimus-Olivier Limnander.

De oliemolen alhier (de «meulemote»!) vindt men vermeld in een ontvangstenboek van Nevele, ten jare 1635. (Nevele, nr 1281, fol. XII). Aldaar wordt aangestipt dat deze molenwal «emmers den wint van den voorseyden meulene» voorheen door Jan, heer van Fossex en van Nevele (± 1350) uitgegeven was (in leen of in cijns) aan Mher Heilaert, heer van Poeke en dat daarna, in 1538, Jan, heer van Poeke, hem verder vercijsd had.

58. — De *heerlijkheid Moerakker* was een leen van Nevele dat zich uitstrekte in Ruiselede en in Vinkt. Zij vermocht een baljuw en een volle bank van zeven schepenen te hebben.

Deze heerlijkheid was een zogezegd vliegend leen : zij bestond in een rente van 83 razieren en 2 achtelingen evene, Nevelse mate en in 2 schellingen parisis per jaar. Deze rente lag op een aantal percelen land

(27 in aantal in 1577) die, te Ruiselede, gelegen waren op de oostkant van het goed te Zevekote (dat Maalstapels was), tussen de Abeelstraat en het Pachtenbeekstraatje bij de Klaphulle.

Twee achterlenen hingen af van Moerakker, een in Ruiselede en een in Vinkt. Alle twee bestonden in een tiende. Deze leentiende staat in het tiendeboek van Ruiselede als het tiendeke van Vincent van de Couttere en zij strekte zich uit op gronden die van Moerakker afhingen.

Wouter, heer van Halewijn, wordt vermeld als heer van Moerakker in het leenboek van Nevele van 1460. Romain van Ryckeghem was heer van Moerakker in 1577 en jonkvrouw Maria-Theresia van Ruyteghem was «vrouw» van deze heerlijkheid in 1749.

R.A. Gent, fonds Poeke, nr 30 is een renteboek van Moerakker van het jaar 1577.

39. — De *heerlijkheid Westakker* was een leen van Nevele dat een baljuw en een volle bank van zeven schepenen vermocht te hebben. Het bestond in een heerlijke rente van 7 hoet evene, Tieltse mate, en 9 schellingen parisis per jaar, bezet (in 1662) op 38 percelen land. Volgens de leen- en renteboeken waren deze gelegen in Ruiselede en in Wingene, in het Kortrijkse. In werkelijkheid waren bijna al die percelen in Wingene gelegen, ten oosten van den Hekke. Slechts één perceel en een kleine hoek van een ander perceel lagen op Ruiselede, iets noordwaarts van Lieven's molen. (Kadaster, sectie F nr 126.

Als heren van deze heerlijkheid kennen wij, onder meer, in 1726 mr Marcus-Anthone Baselis, advocaat in de Raad van Vlaanderen; in 1752 Isabelle Baselis, douairiere van jor Charles-Anthone de Bruyne en in 1759 Catharina-Carolina de Bruyne, filia jor Charles.

Hiervoren, onder Schalklede-Pinnox werden leden van het geslacht van Poelvoorde als bezitters van Westakker in 1360 vernoemd. Deze waren geen heren van dit Westakker-bij-den-Hekke, maar van een ander Westakker, waarvan het foncier, de Lombaartswal, 1500 meter zuidwest van den Hekke gelegen is. De Lombaartswal ligt vlak op de grens tussen Wingene en Tielt (nu Schuiferskapelle) en dit Westakker strekte zich uit op de beide gezegde gemeenten.

Om beide, bijna aan elkander palende Westakkers te onderscheiden, werd datgene dat leen was van Nevele «*Westakker-ten-Hekke*» geheten en het andere dat leen was van het kasteel van Kortrijk : «*Westakker-ten-Pellorine*».

R.A. Gent, fonds Poeke, nr 31, is een renteboek van Westakker-ten-Hekke van 1662.

Hoe dit renteboek en het hiervoren vermelde van Moerakker in het fonds Poeke terecht gekomen zijn, is een open vraag.

40. — De *heerlijkheid van den Hauweelsen*, was een leen van Nevele dat enkel in renten bestond en dat een baljuw en zeven schepenen vermocht te hebben om alle civiele zaken te berechten. Het strekte zich voornamelijk uit in Wingene, maar ook in Tielt, Pittem, Ruiselede, Dentergem en Markegem.

De renteboeken van den Hauweelsen vermelden 35 percelen gelegen in Ruiselede en verspreid over verschillende, soms uitgestrekte enclaven. De twee grootste van die enclaven lagen in het gewest van de Klaphulle, een te zuiden hiervan, langs de weg naar het dorp. en een andere te noordwesten van de Klaphulle, tussen de Klaphullebeek en de hofstede van Galletas. Andere min uitgestrekte enclaven lagen dicht bij het Haantje en op de Schalkledeberg, waar in 1844 Lievens' molen gebouwd werd. De Schalkledemolen (Strokotmolen) stond op een enclave van Poeke, maar de rest van het perceel waar de molen opstond was Hauweels.

Het Hauweelse dankt waarschijnlijk wel zijn naam aan het geslacht Hauweels, dat grote eigendommen in Wingene placht te bezitten. De oudste ons bekende heer echter is Willem van Halewijn, heer van Willekome op Tielt (1450). Reeds van in het begin van de 17^e eeuw is deze heerlijkheid in het bezit van het geslacht de Schietere, heren, o.m. van Maalstapel, Loppem, enz. en is het zo gebleven tot op het einde van het oud regiem.

R.A. Gent, fonds Nevele, nr 78 is een renteboek van den Hauweelsen van 1666.

In het fonds van Caloen, bundel III, met etiket 3448 op de rug zitten renteboeken van den Hauweelsen uit de 15^e, 16^e, 17^e en 18^e eeuwen, waarvan een met kaarten.

In het fonds douairiere Alph. de Schietere de Lophem, nr IX, R.A. Brugge, worden insgelijks gegevens over deze heerlijkheid gevonden.

Kaart nr 933 van het Rijksarchief Brugge is een kaart van den Hauweelsen in Wingene.

Een ander leen van Nevele bestond in een heerlijke rente van 56 ½ rasieren evene, Nevelse mate, in de prochie Ruiselede; 35 ½ rasieren evene in Wingene en in een penning-rente van £ 9.6.7 parisis in Tielt, Pittem en Wingene.

Ik heb geen enkel dokument gevonden die mij toelaat te zeggen waar de gronden in Ruiselde lagen die met deze rente belast waren. Dit leen werd nog in 1757 verheven door jor Charles-Albert-Emmanuel de Schietere, heer van Kaprijke en Maalstapel.

Misschien wel is dit de «*Ronsevaalse*» rente, waarvan ik sporen vond in de omgeving van het goed te Poelvoorde in Wingene.

Er blijkt echter geen enkel heerlijk voorrecht aan het bezit van dit leen gekleefd te hebben.

41. — De *heerlijkheid van Langemeers*, was een heerlijkheid die zich, volgens de Potter en Broeckart (Geschiedenis van Poeke) uitstreckte in Poeke, Ruiselede en Kanegem.

Ik bezit geen verdere gegevens over deze heerlijkheid.

42. — De *heerlijkheid van het kapittel van Doornik* strekte zich uit in Dentergem, Aarsele, Ruiselede en Kanegem. Gegevens uit de renteboeken van Vlaagt en van Sint-Pieters-Schalklede laten ons toe de ligging te bepalen van de enclaven die deze heerlijkheid in Ruiselede liggen had. Zij lagen, grotendeels ingesloten binnen het gebied van Vlaagt, te zuiden van de kerk van Ruiselede. Bijna gans het gebied begrensd door de steenweg naar Tielt, de steenweg naar Kanegem, de Bundingbeek en het Nagelstraatje lag onder de heerlijkheid van het Kapittel. Andere, kleinere enclaven lagen te westen van de steenweg naar Tielt.

43. — De *heerlijkheid van het Dentergemse* in Ruiselede lag dicht de Wante, tussen de Gijselostraat (Aalterweg) en de Wantebeek. Westwaarts reikte zij tot dicht de Wijtstraat en ten oosten kwam zij tot dicht de Gijselodamstraat. Het renteboek vermeldt 20 percelen, samen ongeveer 53 Kortr. gem. groot (18 ½ ha).

R.A. Gent, fonds Lippens, bevat verscheidene bundels betreffende het Dentergemse in Ruiselede, dat een «vrije» heerlijkheid was, gelegen in het Gentse.

44. — De *heerlijkheid van Galletas* was een leen van het kasteel van Kortrijk dat 30 bunder groot was (42 ½ ha). Het had een baljuw en zeven schepenen.

Zijn foncier was het goed te Galletas, gelegen noordwest van de Klaphulle, op de parochie Doomkerke. De heerlijkheid had, onder meer andere, een uitgestrekte enclave liggen op het veld, te noorden van het goed, over de Wijtstraat, tussen de Bruwaan (Vorte bossen) en het Gentse veld.

Rechtstreeks archief over deze heerlijkheid is mij niet bekend, maar enkele gegevens konden geput worden uit het archief van aanpalende heerlijkheden.

Wouter van Halewijn was leenhouder van Galletas in 1365. (Lenen van Kortrijk). Misschien was dit de Wouter die, volgens «Bruges et le Franc», heer van Watervliet was en die leefde in 1379. Deze was een zoon van Roland van Halewijn en van Margareta van Gruuthuyse. Er

was toen echter nog een andere Wouter van Halewijn, overleden in 1381 en begraven in de Augustijnen te Brugge, zoon van Wouter, maar over wie wij niet meer inlichtingen bezitten.

In een staat van goed, ten jare 1600 overgegeven aan het magistraat van Oudenaarde, vermelden de erven van jor Philips van der Vichte onder het door dezen nagelaten goed «een leengoet ghelegghen in de prochie van Ruysselede, gheheeten Galathas».

Galletas wordt in 1616 gekocht door Filips van Aremberghe, hertog van Aarschot en heer van Zevenbergen. (R.A. Br., Aanw. 3123.)

In 1660 vindt men als heer van Galletas Jan-Baptist della Faille, president van de Raad van Vlaanderen, heer van Assenede en Eeklo. (R.A. Br., van Caloen III, 3455, lenen van Maalstapel.)

Meer dan honderd jaar lang bleef Galletas aan de della Faille's, heren van Assenede en Eeklo. Door het huwelijk, op het einde van de 18e eeuw, van Sabina, dochter van Emmanuel-Joannes-Jozef della Faille, met Joannes-Franciscus-Jozef de Kerchove de Denterghem kwam dit goed aan dtt laatste geslacht. (de Hellin, Hist. chronol. évêques de Gand.)

45. — Het *Land van de Woestijne* was een heerlijkheid die afhing van de Soevereine Wetachtige Kamer van Vlaanderen te Gent. Het foncier ervan was het Woestijnegoed, gelegen op Aalter, ter noordzijde van de vaart. Zij strekte zich uit in Aalter, Knesselare, Ursel, Ruiselede, Tielt, Ursel, Zomergem, Bellem, Lotenhulle, Waarschoot, Beernem en in andere diversche prochien ende plecken. (Behalve in de genoemde plaatsen lagen er nog lenen van deze heerlijkheid in Oostkamp, Schoondijke, Westkapelle, Moerkerke, Oedelem, Bassevelde en Bevere-bij-Oudenaarde. In deze laatste plaats was het de prochie zelf die een leen van het Land van de Woestijne was). In Ruiselede strekte deze heerlijkheid zich uit, hetzij rechtstreeks, hetzij door aan haar onderhorige heerlijkheden, op de noordweestkant van de gemeente, van Akspoele ten oosten, tot aan het Gentse Veld en te Vorte bossen ten westen; te zuiden paalde zij aan de heerlijkheden Poelvoorde en Dentergem.

De wet van het Land van de Woestijne had het bestuur van de gemeenten Aalter en Knesselare en de heren ervan droegen de titel van «heer van het Land van de Woestijne, Aalter en Knesselare». De heerlijkheid bezat het recht van justitie in alle graden. Zij had een enkele baljuw voor gans de uitgestrektheid van de heerlijkheid. Oudtijds was er een amman in Knesselare, maar in moderne tijden was die vervangen geweest door een baljuw, die echter maar bevoegdheid had in civiele zaken alleen.

Er waren verscheidene schepenbanken binnen de heerlijkheid. Aalter (die de baljuw had) had drie schepenen, Knesselare had er vier, maar

deze zeven schepenen moesten zich verenigen als er een volle bank vereist was. Ruiselede en Tielt hadden elk twee schepenen, maar om een volle bank te maken moesten zij zich aanvullen met de drie schepenen van Aalter. Evenzo in Ursel en Zomergem, die ook elk maar twee schepenen hadden.

Er was een dienaar (veldwachter) te Aalter, Knesselare, Ruiselede, Tielt, Ursel en Zomergem.

De oudst gekende heer van Woestijne is Zeger van Zomergem, uit een Brugs patriciërsgezicht. (d'Herbomez : Cartul. St. Martin de Tournai). Deze kleinzoon, Filips, heer van de Woestijne, 1247, is ons beter bekend uit allerlei archiefstukken. Omstreeks 1269 huwde Elisabeth, vrouw van de Woestijne, met Jan, heer van Gistel. Woestijne kwam aldus aan het huis van Gistel en onder die heren is er een, Jan van Gistel, die een zekere vermaardheid verwierf als Lelieaard en persoonlijke vijand van Gwijde van Dampierre. Katelijne van Gistel, vrouw van Woestijne huwde met Wulfaart van Borsele, heer van Vere (Stadsarchief Gent, Staten van goed, 1366-67, folio 57.) - Deze Wulfaart verkocht de heerlijkheid in 1376 aan Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. (de l'Espinoy, Recherches sur les antiquitez et noblesse de Flandres, p. 127 ; - Sanderus : Verheerlijkt Vlaanderen, uitgave 1735, deel I, p. 255.)

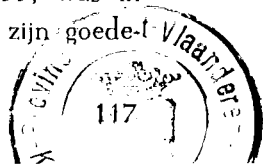
Lodewijk van Male schonk ze aan een van zijn talrijke bastaardzonen, Lodewijk van Vlaanderen, gezegd «de Fries».

Onder de heren uit het geslacht van Vlaanderen is de vermaardste Mher Lodewijk van Vlaanderen, ridder van het Gulden Vlies, heer van het Land van de Woestijne, van Praat, van Elverdinge, Vlamertinge, enz., raad, kamerheer en raad van de financies van keizer Karel V, verscheidene malen dezes gezant, enz., overleden in 1555. Deze heer, evenals verscheidene andere uit de geslachten van Gistel en van Vlaanderen, liggen begraven in de kerk te Aalter.

Deze Lodewijk van Vlaanderen stierf zonder kinderen achter te laten. Woestijne ging na hem naar een neef uit een zijtak van het geslacht van Vlaanderen, maar ook deze tak stierf uit in 1591. (Voor de van Vlaanderen, zie : Vredius : Genealogia Comitum Flandriæ, 1644, ofwel de Franse uitgave, de Wree : La généalogie des comtes de Flandre, 1644.)

Het Land van de Woestijne ging vervolgens naar verwanten uit aanverwante zijlinies, om in 1641, door huwelijk te komen in het geslacht van de Rijngraven, graven van Salm. (L. v. d. Woest. 3 ; Wetacht. Kamer 287 fol. CLII v°.)

Een van de Rijngraven, Frederik-Karel, overleden in 1699, was in slechte financiële toestand geraakt : het regende klachten op zijn goede-

ren en inbeslagname van deze. Hij werd opgevolgd door zijn broeder, Willem-Florentijn, die in 1707 overleed. Zijn weduwe wilde wel de leengoederen verheffen op naam van haar zoon Nikolaas-Leopold, Rijngraaf, maar zij wilde niet tussenkomen in de schulden door haar schoonbroeder nagelaten. De schuldeisers dienden klacht in en de goederen werden onder sekwester gesteld. Ten slotte werden de goederen verkocht ten dekrete (= gerechterlijk) in 1713. Bij vonnis van de Grote Raad van Mechelen van 1715 werden de kopers in het bezit van de goederen gesteld, mits nederlegging van de koopsom. — De koper was Philips-Frans, graaf van Merode, prins van Rubempré en Everberg, ridder van het Gulden Vlies, Groot Stalmeester van de Keizerlijke Majesteit en Raad van deszelfs Raad van State en veel andere titels meer. Door zijn koop werd Philips-Frans heer van het Land van de Woestijne, Aalter en Knesselare, alsmede van de heerlijkheid van Praat op Oedelem. Sedert de gifte van Lodewijk van Male was deze laatste heerlijkheid altijd in het bezit geweest van de heren van het Land van de Woestijne en zij is het gebleven tot het einde van het oud regiem. Sommige van die heren hebben bij voorkeur de titel van heer van Praat gedragen.

Philips-Frans van Merode was getrouwd met de weduwe van de voormelde Rijngraaf Frederik-Karel, Ludovica-Brigitta, ervrouw van het geslacht van Rubempré, en bracht aldus de titel van prins van Rubempré in het huis van Merode.

De laatste heer van het Land van de Woestijne, bij gifte van zijn moeder, gravin van Lannoy wegens haar tweede huwelijk, en bij verhef in 1785, was Willem-Karel-Gisleen, graaf van Merode, prins van Rubempré en van Everberg. Hij droeg verder nog de titels van markies van Westerlo en van Trelon, graaf van Olen, vrijen keizerlijken baron van Petersheim en van Lanaken, baron van Ronse, Archies en Grandglise, mitsgaders van Kwabeek, heer van Herselt, Aalter, Knesselare, Woeste en Weibroek en van den Lande van de Woestijne, van Eppe-Sauvage, van Ohain, van Walers, van Zulzeke, Kwaremont, van Esschenbeke en andere plaatsen, Groten van Spanje van de eerste klas, etc. (Onder deze titels vindt men die van heer van Woeste en Weibroek, een heerlijkheid op Aalter, waarvan hierna ook spraak zal zijn. Philips-Frans, prins van Rubempré had deze in 1720 gekocht). Willem-Karel-Gisleen van Merode werd, tijdens de Franse overheersing, lid van het «Légion d'honneur» en meier van de stad Brussel.

Archivalia. — Er bestaat in het Rijksarchief te Gent een omvangrijk archief van het Land van de Woestijne.

Voor al de Rijngraven en voor de Merode's heb ik gebruik gemaakt van papieren toebehorende (1945) aan de douariere van graaf Karel de Grunne, toen bewoonster van het kasteel te Aalter. Blijkbaar

waren dit de dokumenten die in 1893 uit het archief de Merode weggenomen werden en aan de toenmalige gravin de Grunne overhandigd geweest zijn. Dit archief, dat te Brussel in het Algemeen Rijksarchief berust, bevat nog zeer veel dokumenten die Aalter en het Land van de Woestijne aanbelangen.

Al de geraadpleegde dokumenten en geschriften vermelden is onmogelijk : het zou bladzijden plaats vergen ! Laat mij enkele van de voornaamste bronnen vermelden, behalve de reeds geciteerde.

- *Oud gemeentearchief van Aalter, dat in 1946 naar Gent gedaan werd en versmolten werd met het fonds Land van de Woestijne ;*
- *R.A. Gent, archief van de Wetachtige Kamer van Vlaanderen, vooral de registers met de leenverheffingen ;*
- *R.A. Brugge, archief van den Burg van Brugge, leenboeken (voor Praet). Ook de «verhoofdingsboeken» en de «ferieboeken» van den Burg.*
- *Stadsarchief Gent, Jaarregisters van de schepenen en Registers van staten van goed.*
- *Epitaphes et monuments des églises de Flandre au 16e siècle, etc. uitgegeven door baron de Bethune, 1900.*
- *«Bruges et le Franc» door Gaillard.*
- *L. Gilliodts-van Severen : Coutume du Bourg de Bruges.*
- *Sanderus : Flandria illustrata en Verheerlijkt Vlaanderen.*
- *chan. de Joigny († 1697) — Manuscrit relatif aux seigneuries de Flandre, uitg. graaf H. de Limburg-Stirum, in Handel. Kring Oude-naarde, vols 7 en 8 (1930-1931).*
- *Inventaire sommaire des archives départementales du Nord. Archives civiles.*
- *Inventaire sommaire des archives hospitalières de Lille.*
- *Philippe de l'Espinoy : Recherches sur les antiquitez et noblesse de Flandres. 1632.*
- *baron Jules de Saint-Genois : Chartres de Flandre déposés autrefois au château de Rupelmonde.*
- *G. de May : Inventaire des sceaux de la Flandre.*
- *Andreas du Chesne : Hist. généalog. des maisons de Guines, d'Ardres, de Gand, etc., Paris, 1631.*
- *L. Gilliodts-van Severen : Coutume du Franc de Bruges.*
- *Mussely : Invent. archiv. ville Courtrai.*
- *comtesse de Lalaing : Maldeghem la Loyale, Brux. 1849.*
- *Cartulaire de Louis de Male.*
- *T. cte de Limburg-Stirum : La cour des comtes de Flandre. I. Les chambellans de Flandres et les sires de Ghistelles. Gand, 1868.*

- *Annales de Merckem*, door ridder de Coninck de Merckem, 1878. (niet veel waard!).
- *Robert de Beaucourt de Noortvelde : Sainte Godelieve de Chistelles. Oostende*, 1897.
- *Diegerick et ... — Histoire d'Esquelbecq (Ekelsbeke)*.
- *L. Gilliodts-van Severen : Inv. archiv. ville Bruges*.
- *de Potter en Broeckaert : Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen*.
- *Stadsarchief Gent — «Penningkohieren»*.
- *Rijksarchief Brugge. Staten van goed van het Vrije*.
- *Inventarissen van het archief van de Rekenkamer (A.R.A. Brussel)*.
- *Melis. — Invent. des comptes en rouleaux. (A.R.A. Brussel)*.
- *Biographie Nationale. Artikel : Louis de Flandre*.
- *R.A. Brugge, Aanwinsten 2874/I (St. v. g. Jacob van Vlaanderen † 1566)*.
- *Vredius : Geneal. Comit. Flandr. (reeds in tekst vermeld)*.
- *L. Gilliodts-van Severen : Coutumes des petites villes enclavées dans le Franc de Bruges. (Winendale ; Biervliet)*.
- *R.A. Gent — Archief Staten van Vlaanderen. Resolutieboeken*.
- *R.A. Gent — Archief Oudburg. Resolutieboeken*.
- *M. de Vegiano (uitg. Herckenrode) : Nobiliaire des Pays-Bas et du comté de Bourgogne. (artikel Salm)*.
- *Théo Bernier : Recherches historiques sur le village d'Angre. Mons, 1875*.
- *Annuaire de la noblesse de Flandre. (Merode)*.
- *Inv. des archives de la cour féodale de Brabant (A.R.A. Brussel)*.
- *Coutume du Vieux-Bourg de Gand*.
- *Kerkarchief van Aalter*.

46. — De heerlijkheid van Schoonberge was een leen van het Land van de Woestijne, dat zich uitstreckte in Aalter, Ruiselede, Lotenhulle en Bellem. Zij had een baljuw en schepenen die wet mochten doen alleen in civiele zaken. Van deze schepenen stelde de heer van Schoonberge er vier aan en de erven van wijlen Jan van Valenchijne de andere drie. (Zie Valenchijne hierna).

Het foncier van deze heerlijkheid was 36 bunder groot, het «Schoonbergbos», dat zich ook gedeeltelijk op Ruiselede uitstreckte. Dit «bos» bestond uit bos, weede, water, velt ende woestijne. De hofstede van Schoonberg, die in dit gewezen bos staat, dateert maar van omstreeks 1825.

Een groot aantal percelen land (246 in het renteboek van 1726) waren renteplichtig onder deze heerlijkheid. Zij waren gelegen op verschillende plaatsen in Aalter (in Stratem, rond het spoorwegstation, in

Oostmolen en elders), in Lotenhulle (Malsemhoek), in Bellem (goed te Kromeke op Markette). In Ruiselede strekte zich deze heerlijkheid uit op Kruiskerke, langs beide kanten van de Gijselodamstraat en verder zuidwaarts, over de Wantebek, over het goed te Vossenberge, tot op de hofstede «Helias», gelegen juist te noorden van de hofstede Poelvoorde.

De vierschaar van Schoonberge stond te Ruiselede, langs de heerweg, rechtover de herberg de Wante. De galg van deze heerlijkheid stond echter te Aalter, op de Pietberg, ongeveer 300 meter noordwest van het tegenwoordig spoorwegstation.

Leden uit het geslacht Borluut blijken al van in de 14^e eeuw heren van Schoonberge geweest te zijn. Barbara-Catharina Borluut († 1744) was de laatste «vrouw» van Schoonberge uit dit geslacht. Haar nicht, Isabella-Alexandrina de Brunswick-Lunebourg was haar feodale erfgename. De heerlijkheid kwam in 1755 aan Charles-Philippe-Antoine Maelcamp (Maelcamp de Schoonberghe), die in 1766 opgevolgd werd door zijn zoon Charles-Robert-Jean, markies de Maelcamp, die de laatste heer van Schoonberge was. Hij overleed in 1809.

Archief. — Rijksarchief Gent, fonds Land van de Woestijne, passim, voornamelijk de leen- en renteboeken, de wettelijke passeringen en de nummers 246 tot 257 (renteboeken, wettelijke passeringen, staten van goed en varia van Schoonberge).

— *Rijksarchief Gent, fonds Borluut.*

— *de Hellin : Hist. chronol. des évêques de Gand.*

— *Goethals : Dictionnaire généalogique.*

— *kan. de Joigny, op. cit. (Seigneuries de Flandre).*

etc.

47. — De heerlijkheid van Amelberge was een leen van het Land van de Woestijne dat vermocht te hebben een baljuw en zeven schepenen. Het was maar 5 ½ bunder (7 ha 25 a) groot. Het was gelegen op Ruiselede, te westen van de Gijselodamstraat en paalde te zuiden aan de Wantebek. (Kadaster, sectie A, nrs 429 tot 434, 436, 451, 452, 684, 685, 700, 701).

Heer van deze heerlijkheid was in 1546 mr Pieter de Rycke, advocaat in de Raad van Vlaanderen. Tn tijde van Alva was zijn goed aangeslagen geweest wegens ketterij. (Stadsarchief Gent, Penningkohier van Ruiselede, 1572). Pater de Jonghe, in zijn «Ghendtsche Geschiedenissen of chronycke van de beroerten en ketterye binnen en omtrent de stadt van Ghendt sedert t jaer 1566 tot het jaer 1585, schrijft (I, 85) : Mr Pieter de Rycke was in dese heroerten een grooten belhamer van de Geusen. Hy werd in 1567 voor 50 jaer gebannen. Een dochter van Pieter de Rycke huwde met Joos Balde en zo kwam Amelberge aan het geslacht Balde, heren van

Wijngaarde. In 1764 werd dit leengoed gekocht door Jan de Roo, griffier van Ruiselede en in het kadaster (Popp) staat het op naam van baron de Secus, die ook eigenaar was van het goed te Gijsselo, in welks nabijheid dit leen lag.

Als archief is mij alleen bekend de leenboeken van het Land van de Woestijne (L. v. d. W. 1 en 2) en een vermelding in L. v. d. W. 402 als een partij gaande met het goed te Zevekote, groot 5 bunder 292 roeden. Zie ook aldaar een kaart van dit goed, waarop deze partij aangeduid staat.

48. — Amelberge had vier achterlenen die in de leenboeken van het land van de Woestijne niet beschreven worden en waarover wij niet de minste gegevens beschikken. Een daarvan mocht wet doen met schepenen ontleend aan Amelberge. Daartoe behoorde een «hilde weire», zijnde een inrichting om vis te vangen, wat aantoonde dat dit achterleen langsheen de Wantebeek moest liggen. (L. v. d. W. 2).

49. — De *heerlijkheid van Valenchijne* was een vliegend leen van het Land van de Woestijne bestaande in een heerlijke rente van 30 schellingen 's jaars die diversche laeten geldende syn uyt haerlieder gronden van erfve gelegen in Ruysselede, volgens rente rolle. Die rente rolle is tot ons niet gekomen.

Toch bezitten wij, uit andere bronnen, enkele gegevens die ons toelaten de ligging van het Valenchijnse te bepalen. (Zie L. v. d. W. nr 247, art. 196. — L. v. d. W. 255 en de «tiendepennykohieren van Ruiselede», onder de pachten van het goed van de heer van Hellemont). Deze heerlijkheid lag op Kruiskerke, te westen van de Gijsselodamstraat, waarvan zij slechts door een smalle strook Schoonbergs gescheiden was en paalde met haar zuidkant aan de Wantebeek en met haar westkant aan de heerlijkheid Amelberge.

Wij zagen reeds dat Valenchijne gemene wet had met Schoonberge : van de zeven schepenen stelde de heer van Valenchijne er drie aan en die van Schoonberge vier.

Pieter van Valenchijne fs Jans was houder van dit leen in 1545. In 1707 werd het in 's heren handen gewezen. (L. v. d. W. 2, 196-e leen).

50. — De *heerlijkheid van Litervelde* was een leen van het Land van de Woestijne dat een baljuw vermocht te stellen en dat zijn schepenen van het Land van de Woestijne moest ontlennen. Het was maar 12 bunder groot en het was gelegen te Aalter, in de Beerlovijver, dit is waar men het nu noemt «Clerck's bossen» of Eendekooi. Dit is op de grens met Ruiselede, dicht bij Akspoel.

Enkele percelen land, gelegen zuidoost van de Beerlo renteerden onder Litervelde. Een deel daarvan, enkele gemeten groot en deel makende van «'s Voos' hofstede» lagen op Ruiselede. Dit hofstedeke bestaat nog en ligt noordoost van Akspoele, vlak op de grens met Aalter.

De heren van Akspoele waren ook heren van Litervelde.

Archief. — Zie Akspoele. — Preud'homme d'Hailly, 743, is een renteboek van Litervelde van 1520.

Verder de leenboeken van het Land van de Woestijne en de wettelijke passeringen van die heerlijkheid.

51. — De *heerlijkheid van Vossenberge*, alias *Vossenhole* was een leen van Schoonberge. Zij had baljuw en schepenen (L. v. d. W. 41, folio 215). Het goed te Vossenberge ligt zuidoost van de Wante, aan de brede straat. Het behoorde toe in 1539 aan mr Pieter de Rycke (L. v. d. W. 158) waarvan spraak geweest is hiervoren, onder Amelberge. Daarna waren de Balde's er eigenaars van en in het kadaster (Popp) staat het op naam van de markies van Rodes.

Geen rechtstreeks archief over deze heerlijkheid is mij bekend. Vermelding ervan vindt men in L. v. d. W. 158, 159, 246, 247, 248.

52. — De *heerlijkheid van Woeste* was een leen van het prinselijk leenhof van de Oudburg te Gent. Zij had het recht van justitie in alle graden, had een baljuw, zeven schepenen, enz. — Zij besloeg gans het westelijk deel van Aalter (daaronder gans de tegenwoordige parochie St.-Maria-Aalter) en een groot deel van de zuidkant van die gemeente.

Zij strekte zich niet uit in Ruiselede binnen de grenzen die deze gemeente scheidden van Aalter voor 5 messidor van het Frans jaar XII (24.6.1804). Een keizerlijk dekreet van die datum wijzigde die grenzen. (Bulletin des lois, 4e série, pag. 107. — Een kaart die bij dat dekreet gevoegd was zat in het oud gemeentearchief van Aalter en moet nu te Gent te vinden zijn, waarschijnlijk in het modern archief).

Als gevolg van dit dekreet werden delen van de Geraardsvijvers (kad. Ruiselede A 146/178 en 565/573) en een deel van het Egypteveld (kad. A 52 en 53) bij de gemeente Ruiselede gevoegd. (De grenswijziging betrof de strook tussen de Aalterse berg, op het Ruiseleeds veld, en het Hoge Ersgat (of Kruiske) aan het St.-Pietersveld.

Heren van Woeste waren, sedert de gifte van Lodewijk van Male, dezelfde als die van het Land van de Woestijne (zie hiervoren) tot in 1591 en van 1720 tot het einde van het oud regiem wederom de heren van het Land van de Woestijne.

De voornaamste archiefbron is het fonds Land van de Woestijne te Gent. (Dit fonds draagt verkeerdelijk die naam, want het bezat archief van het Land van de Woestijne en van Woeste, welke laatste heerlijkheid in genen dele onderhorig was aan de eerste).

53. — In de wettelijke passeringen van Kwadestraat de anno 1697 (R.A. Brugge, aanwinsten 2091, folio 121) staat een perceel land, 133 roeden groot, als sorterende onder de heerlijkheid van *Woeste en Weibroek*. Dit perceel (kad. C 663) is gelegen ten oosten van den Arend, heel dicht de Wantebeek.

Woeste en Weibroek waren twee afzonderlijke heerlijkheden gelegen op Aalter, maar die men sedert de 17e eeuw gewoon was aan te duiden onder hun verzamelnaam, omdat zij in het bezit van één zelfde heer gekomen waren. Naar zijn ligging te zien, meen ik te mogen aannemen dat dit lapje grond Weibroeks was, des te meer omdat gezegde heerlijkheid daar dichtbij, op Aalter, langsheen de grens met Ruiselede, verscheidene grote enclaven liggen had. Weibroek was een leen van Woeste.

54. — De *heerlijkheid van Biesem* was een leen van Woeste, dat de lage justitie bezat en een baljuw en zeven schepenen had. Het foncier ervan was het goed te Biesem op Aalter, gelegen 900 meter te zuidoosten van de kerk.

Biesem had op Ruiselede een enclave liggen van amper 100 roeden groot, op de zuidelijke oever van de Wantebeek, dicht bij de samenloop van deze beek met het Oud Leike. (kad. C 670). Zie Stadsarchief Gent, fonds Pycke de ten Aerden, nrs 27 en 28).

55. — De *Burggravij van Gent*, bevattende de heerlijkheden van Heusden, Haasdonk, enz., was een leen van de Oudburg van Gent.

In een leenboek van Heusden uit de 17^e eeuw (R.A. Gent, Bruggravij, nr 6) staat er, als liggende in de prochie van Ruysselede, op folio 167 :

«Den grave van St. Pol haut een leen van mynen heere den burchgrave van Ghendt, theerscip dat hy heeft in Ruuslede alsoo verre alst leeght in de caselsrye vanden Audenburch ende daer op heeft hy hooft justitie, middel ande nedere ende al datter onder is. Hiertoe behoort de selve rente die inde selve prochie leeght van den Audenburch».

In tegenstelling met de andere lenen in hetzelfde leenboek, waarvan de mutaties aangegeven zijn tot het einde van het oud regiem, staat hier geen enkele mutatie bij. Er staat evenmin een jaartal bij.

Welke was die heerlijkheid? De tekst laat vermoeden dat zij zich ook uitstreckte buiten het Oudburgse, dus ook op het Kortrijkse. Alleen de

heerlijkheid van de *Majesteit* en de heerlijkheid van *Ooigem* (zie verder) waren in dat geval.

Wie was die graaf van Sint-Pol? Vermoedelijk heeft de schrijver uit het leenboek van de 17^e eeuw een oudere tekst eenvoudig afgeschreven, zonder zich de moeite te doen hem aan de toenmalige toestand aan te passen.

In 1302, ten tijde van Gwijde van Dampierre en van Filips de Schone, was goeverneur van Vlaanderen : Jacques de Châtillon, graaf van St.-Pol. Doch hier uit besluiten te trekken in verband met de heerlijkheid van de Majesteit te Ruiselede zou gewaagd en niet te bewijzen zijn.

Blijft dan de *heerlijkheid van Ooigem*, die verscheidene en grote enclaven liggen had te Ruiselede in het Gentse, en in het Kortrijkse. — Dit was een «vrije» heerlijkheid die van niemand afhing, tenzij van God en de zon. Doch dit zal maar waar geweest zijn voor het foncier van de heerlijkheid, gelegen te Ooigem, en waarschijnlijk niet voor al haar afhankelijkheden, waarvan er waren, zoals te Ruiselede, die zeer ver van het foncier verwijderd lagen.

In de Handelingen van de Kring van Kortrijk, X, blz. 227, verscheen een lijst van heren van Ooigem, getrokken uit de rekeningen van de kasselrij van Kortrijk. Daaronder zijn :

- 1439, Grave van St. Pol, van sinen goede ende heerscepe van Odegem ;
- 1490 : mijn heere van Fiennes.

Anderdeels vond ik in de rekeningen van Ooigem, R.A. Brugge, Aanwinsten 2879/2881 :

- 1489 : monseigneur de Fiennes, de sa terre et seigneurie d'Odeghem.

P. de Brabander, Geschiedenis van Oyghem, pag. 33, haalt volgende tekst aan (zonder opgave van bron?) :

«De voors. heerliche — van Ooigem — ghecomen bi aflivicheyt van den hertoghe *Waleran de Saint-Pol*, van *Jan ende Philippe hertoghe van Brabant*, van edele ende moghende vrouw *mevrouw van Luxemburch*, van hoghe ende moghende heere *hertoghe van Saint-Pol* heere van Engghien, vadere van *mijn heere van Fiennes*, op hoghen ende moghende heere *Loys hertoghe van Saint Pol*, broeder van den heere van Fiennes ende daernaer by hem getransporteert op zijnen broeder...».

Waleran van Luxemburg († 1415) was graaf van St. Pol, heer van Fiennes, konstabel van Frankrijk, enz. Zijn vader was Guy van Luxemburg, wiens moeder Alix van Vlaanderen was, een kleindochter van Gwijde van Dampierre. Walerans moeder was Mahault de Châtillon, gravin van St. Pol, afstammeling van Jacques de Châtillon, die gouverneur van Vlaanderen geweest was in 1302.

Walerans dochter en enig kind, Joanna van Luxemburg, gravin St.-Pol, was gehuwd met Antoine de Bourgogne, hertog van Brabant, die in

1415 te Azincourt sneuvelde. Zijn twee zonen, hertogen van Brabant en graven van St. Pol, stierven, Jan in 1427 en Filips in 1430, zonder wettige kinderen na te laten. Het graafschap van St. Pol en de heerlijkheid van Fiennes keerden daardoor terug naar de kant van hun moeder.

Pieter van Luxemburg, kastelein van Rijsel, heer o.a. van Edingen (Enghien) werd aldus graaf van St. Pol en heer van Fiennes. (Pieter was de broeder van Jan van Luxemburg die in 1430 Jeanne d'Arc aan de Engelsen overgeleverd had).

Gezegde Pieter had verschillende zonen, waaronder Louis, graaf van St. Pol en konstabel van Frankrijk, die in 1475 te Parijs onthoofd werd wegens verraad. Dezes broeder, de heer van Fiennes uit het door de Brabander aangehaald stuk, was Thiebault van Luxemburg. (Zie : Vre-dius. Genealogia Comitum Flandriæ, en de Limburg-Stirum : Les cham-bellans de Flandre, preuve LII.)

Bij al de hierboven vermelde heren vindt men de titel van heer van Fiennes. (Fiennes is een dorp in het Bonense-Boulonnais, 15 km te zuiden van Kales gelegen.) In ontelbare dokumenten wordt de heerlijkheid van Ooigem aangeduid als het heerscip van Fienes, de heerlijkheid van Finis, de heerlijkheid van Fynes, en zo meer.

Wij mogen daaruit besluiten dat de heerlijkheid die de graaf van St. Pol hield van de Burggravij van Gent, het deel was van het *Ooigemse in Ruiselede* dat in het Gentse kwartier lag.

Het *Ooigemse in Ruiselede* was tamelijk ingewikkeld. Het lag verspreid over verschillende plaatsen in de gemeente, deels binnen de kasselrij van Gent, deels binnen die van Kortrijk. Het vermocht twee vierscharen te hebben : een binnen ieder van die twee kasselrijen. In werkelijkheid zou er maar een vierschaar bestaan hebben, «de wet van de vrije heerlijkheid van Ooigem in Ruiselede».

Ooigem had twaalf lenen liggen op Ruiselede, die zoveel heerlijkheden uitmaakten en die hierna elk afzonderlijk zullen behandeld worden. Verder lagen er aldaar een aantal percelen land die rechtstreeks renteplichtig waren onder Ooigem.

Onder deze laatste percelen had men vooreerst, in het Gentse, in de Bruwaan of Borrewaan een blok van meer dan 30 ha groot die heden-daags deel maakt van de «Vorte bossen».

Een 25-tal percelen lagen in het Kortrijkse, aan de Klaphulle, op de westkant van de weg van Ruiselede naar Brugge en strekten zich verder uit in westelijke richting tussen de Klaphullebeek en de Tielweg tot tegen het goed te Zevekote.

Heren van Ooigem uit het geslacht van Luxemburg werden hier-voren reeds vermeld. Ferry de Gros was heer in 1544 en de heerlijkheid

bleef in dit geslacht tot dat, in 1637, Agnes de Gros in het huwelijk trad met Antoine de Lens. In 1775 kwam de heerlijkheid aan Marie-Charlotte de Lichtervelde, dochter van Charles-Joseph, graaf van Lichtervelde, en van Marie de Lens.

Onder de aanwinsten van het Rijksarchief Brugge zijn er een 50-tal bundels archief van de heerlijkheid Ooigem, waaronder verscheidene leen- en renteboeken. Nummer 2718 is een renteboek met kaarten van 1641. In het R.A. te Gent, familiefonds nr 1332, is er een renteboek van Ooigem uit de 15^e of 16^e eeuw.

Hondskote is de gemeenzame naam voor twee verschillende heerlijkheden, beiden leen van Ooigem en bestaande in een rente op een aantal percelen land. Om ze te onderscheiden gebruikte men soms de benamingen Hondskote-Kraaienbroek en Hondskote-Ooigem. (Honscote; Hond-schoote.)

56. — *Hondskote I (of Hondschote-Kraaienbroeks)*, bestond uit een heerlijke rente van 20 schellingen parisis 's jaars gaande uit een aantal percelen land gelegen tussen de Klaphulle en het goed te Poelvoorde, voornamelijk aan de Klaphullestraat. Deze heerlijkheid, die op het Gentse lag, vermocht een baljuw te hebben, maar moest wet doen met de schepenen van Ooigem-in-Ruiselede.

De oudst ons bekende heer is Pieter van den Nieuwlande, «cirurgijn» te Gent, die ook heer was van het aanpalende Poelvoorde-Stoppenberge. Deze beide heerlijkheden hadden vervolgens dezelfde heren tot dat Pieter Helias Hondskote in 1687 verkoopt aan Symoen van Hulle. Jacobus van Hulle, filius Augustien, is de laatste ons bekende heer (1778).

57. — *Hondskote II (of Hond-schoote-Ooigems)* bestond uit een heerlijke rente van 50 schellingen parisis 's jaars gaande uit een aantal percelen land gelegen te Ruiselede, in het Gentse, en te Kanegem, in het Kortrijkse. Deze heerlijkheid had een baljuw en zeven schepenen.

De onder deze heerlijkheid berente landen te Ruiselede lagen eveneens in het gewest van de Klaphulle en vormden een blok met die van Hondskote I. Een deel ervan lag te noorden van deze laatste heerlijkheid, tussen de Klaphullebeek en het goed te Gijselo; een ander deel lag te zuiden ervan.

Hondskote II blijkt altijd dezelfde heren gehad te hebben als Ak-spoele.

Gegevens over deze heerlijkheid vindt men dan ook, behalve te Brugge, in het archief van Ooigem, te Gent, in het fonds Preud'homme d'Hailly. (P.d.H. 737, 738, 743 onder meer.)

58. — De *heerlijkheid van Bruwaan* was een leen van Ooigem, gelegen te Ruiselede, in het Gentse, in het gewest van de Wijtstraat. Zij bestond uit «land, bos, meers en water», 6 bunder groot en een rente van 25 schellingen 's jaars. Zij lag ingesloten in de tegenwoordige «Vorte bossen», aan de Kortekeerstraat.

Dit heerschap schijnt altijd samengegaan te hebben met het goed te Galletas. (Bruwaan, Borrewaan, Bederwaan, Bederwaart). Bruwaan had een baljuw, maar moest schepen ontlennen aan Ooigem.

59. — De *heerlijkheid van Zwijnhage*, was een leen van Ooigem, gelegen te Ruiselede, in het Gentse, groot negen oude bunders. Zij lag op de wijk Molenakker, ingesloten tussen de heerlijkheden ter Straten en Poeke, palende met haar zuidkant aan de Reigersbeek en de gemeente Poeke daarover. Zij had een baljuw, maar moest schepenen ontlennen van Ooigem.

In 1400 was Gheerom Borluut houder van dit leen. (R.A. Gent, Borluut, 16.) Nadien is het in het bezit geweest van verschillende geslachten en werd in 1773 de eigendom van Karel-Frans Billiet, filius Karel-Emmanuel, van Poeke.

60. — De *heerlijkheid van ten Busse* (ten Bossche, ten Bussche) was een leen van Ooigem, bestaande uit een heerlijke rente van 50 sch. paris 's jaars gaande uit 40 bunderen land. Zij strekte zich uit in Ruiselede (Kortrijkse) op de westkant van het goed ter Vlaagt, langs beide kanten van de Abeelstraat, gans tegen de grens met Tielt (nu Schuiferkapelle). Enkele van de percelen land die onder ten Busse renteerden, lagen zelfs op Tielt.

Deze heerlijkheid vermocht een baljuw en zeven schepenen te hebben. Zij hoorde al van in de 14^e eeuw toe aan de heren van Hamme. Zie onder nr 15.

De registers R.A. Brugge, Aanwinsten 2086/2088 en 2090/2092, waarvan reeds gesproken werd onder Kwadestraat (nr 16) bevatten eveneens de wettelijke passeringen van ten Busse van 1636 tot 1795. Het fonds Preud'homme d'Hailly (R.A. Gent) bevat ook stukken betreffende deze heerlijkheid. (P.d.H. 693, 706, o. m.). R.A. Brugge, Aanw. 2900 bevat een kaart van ten Busse van 1639.

61. — De *heerlijkheid van Kraaienbroek-Ooigems* was een deel van het goed te Kraaienbroek en werd hiervoren reeds vermeld met *Kraaienbroek-Hansbeeks* (nr 29). Zij was een leen van Ooigem dat een baljuw ver-

Ruiselede.

Heetsheden

afwachtingen

Antspelle	Wan. Waddeboorn
Bellem in Schuur	W. de Lander Waddeboorn
Borrel	P. Boer
C. Cappel	Am. Pinner
Doorn in Brussaer	Doorn. Poelvoorde
Galetas	Doorn. Ransdijk
Gyselo	St. Schuursburg
Huursveld	St. Pieters
Hamme	To. Tjallingham
K. Kapittel Dorck	Vig. Vrijzelle
K. Kruisshuis	W. Waddeboorn

mocht te hebben, maar dat schepenen moest ontlennen aan de vierschaar van Ooigem in Ruiselede.

62. — De *heerlijkheid ter Wale* (Waele, Walle) was een leen van Ooigem gelegen te Ruiselede, in het Gentse. Het was oorspronkelijk 13 gemet groot, maar was reeds in de 16^e eeuw gespleten in twee delen, het een 7 gemet groot, het andere 6 gemet. Hierbij behoorde een onderleen, groot 9 gemet, in een blok liggende met het hoofdleen.

Ter Wale was gelegen te zuiden van het goed te Kraaienbroek, op de zuidkant van de Poekebeek of Waalkandel. Het wordt van west naar oost doorsneden door de steenweg naar Aalter en het begin van de tegenwoordige dreef naar Kraaienbroek ligt op de westkant van ter Walle. Deze heerlijkheid vermocht te hebben een baljuw, maar moest schepenen ontlennen van Ooigem.

63. — Het *heerschap van Eekhout* was een leen van Ooigem liggende te Ruiselede, in het Gentse. Het was een «vliegend» leen, bestaande in een rente van 39 schellingen 11 penningen obole parisis 's jaars. De heerlijkheid vermocht een baljuw te hebben en had recht van put en galg. De heer mocht twee schepenen aanstellen en deze twee schepenen kozen er vijf andere uit de laten van de vijf verder volgende achterlenen van Eekhout. Ieder van deze achterlenen mocht een baljuw hebben, maar moest schepenen ontlennen van Eekhout.

Eekhout, alias *Groten Eekhout* strekte zich uit van in het kapelanijland gelegen op de zuidkant van de kerk, over de Kapellerijstraat, op de oostzijde van de Bundingstraat tot aan de Pannemeersen en de Bundingbeek.

Eekhout heeft altijd dezelfde heren gehad als Maalstapel. De oudste ons bekende, van in de 15^e eeuw, behoorden tot het geslacht van den Hecke. Frans van den Hecke verkocht omstreeks 1600 zijn goed aan Jos de Schietere en beide heerlijkheden zijn in het bezit van dit laatste geslacht gebleven tot op het einde van het oud regiem.

Gegevens over Eekhout en over zijn achterlenen zijn te vinden in het Rijksarchief te Brugge, in het archief van Ooigem. Leen- en renteboeken vindt men ook aldaar in het fonds van Caloen.

Hier volgen de vijf achterlenen van Eekhout : (alle liggende in het Gentse.)

64. — De *heerlijkheid van ten Hooke* strekte zich uit op de Hoekelouter, ten oosten van de Groten Eekhout, tussen de Poekse steenweg en de Bundingbeek, met de Kwadestraat (weg uit de Poekse steenweg naar de Zuidwijk) op haar westkant. Deze heerlijkheid was 3 b. groot en had een inkomen van 40 avot evene.

65. — De heerlijkheid van de Kleinen Eekhout strekte zich uit achter het koor van de kerk, tussen de Aalterstraat over de Poekse steenweg, tot dicht de Bundingbeek, met de Waalstraat gedeeltelijk als oostgrens. Zij was eveneens 3 b. groot en had een inkomen van 48 avot evene gaande uit 48 gemet land. Op deze heerlijkheid stond de «Ravenest»- of «plaetsemeulen» en het foncier van de heerlijkheid lag in de «Plaetsemeulencauter» of Maalakker. Het leenboek van Eekhout van 1592 vermeldt hier een «stede te Maele» die misschien wel de hofstede Verhaeghe zou kunnen zijn.

66. — De heerlijkheid van Grevelinge bestond in een rente van 60 razieren evene. Zij strekte zich uit langs de oostkant van de voornoemde Kwadestraat, langs weerkanten van de Bundingbeek.

67. — Meyerskouter was 7 bunder groot en is gelegen tussen de Bundingstraat en de steenweg naar Kanegem, met een klein hoekje aan de steenweg naar Tielt komende.

68. — Ten slotte is er nog een leen van 4 bunder dat gelegen was op de oostkant van de Waalstraat, langs beide kanten van de Poekebeek (aan de zogenaamde «dobbele buize»).

Zoals reeds gezegd werd, ieder van deze vijf lenen vermocht een baljuw, maar moest schepenen ontlennen aan Eekhout.

69. — Het leen van Abraham van Hulle was een leen dat afhing van Zijne Majesteits prochie ende vierschare van Ruysselede. De schepenen van deze vierschaar dienden als ontleend te dezer heerlijkheid van Ten Hulle. (1738 - Register van kennissen en verbanden van S. M. jurisdictie der prochie van Ruysselede, fol. 169 v°, thans onvindbaar). Jacques van den Hende, baljuw van Ruiselede, overleden 1753, was houder van het leen van Abraham van Hulle. Zijn hoor feodaal was Augustinus van Hulle, griffier van het Land van Nevele. (Nota's van dhr Arthur Impe van Tielt). Dit leen was 4 ½ bunder groot en lag te Doomkerke, recht over het Haantje, op de oostkant van de Brandstraat. (kadaster, G 758, 762. 763, 690/696, 684).

70. — Het leenboek van de Oudburg van Gent van 1504 (Stadsarchief Gent, fonds 7-bis, nr 4) vermeldt op folio LIIII v^o een leen binnen Ruysselede, wesende een heerlycke rente van 5 sch. par. sjaers ende vermacht te stellen eenen baillu die met laten dinghet, eervet ende onteervet.

Daartoe behoorde zelfs een achterleen in Ruiselede, wezende een heerlijke rente van 15 schellingen parisis 's jaars.

Er is niets meer bekend over dit leen.

71. — In hetzelfde leenboek staat, op folio LV, een leen gehouden door Gheerom Borluut, wesende een thiendeken streckende in myns heeren thiende van Praet ende up Scuurveld. Nu jor Andreas de Bavière staat er nog bij.

Misschien is deze tiende het Woestijne tiendeke uit de tiendenboek van Ruiselede van 1640, art. 342 tot 349. Met de heer van Praet zal wel de heer van het Land van de Woestijne bedoeld zijn en Schuurveld had in de nabijheid van deze heerlijkheid een grote enclave liggen, namelijk het Gentse veld.

72. — In het leenboek van de Burggravij van Gent (R.A. Gent, fonds Heusden, Burggravij van Gent, nr 6) vindt men op folio 168 dat Mher Adriaan Bette houdende is in Ruiselede een leen, zijnde het derde deel van de grote tiende. Mher J. B. Dhane wordt in 1676 houder van dit leen door koop en in 1788 wordt het nog verheven door Mher Emmanuel, grave d'Hane, heer van Leeuwergem.

In de staat van goed nagelaten door jor Ferdinand-Maximiliaan d'Hane († 1730) ziet men dat het hier gaat om drie schoven van negen in het Kerkgeleed, het Middelgeleed en het Schalkledegeleed. (R.A. Gent, familiefondsen, bundel 325).

Er blijkt echter geen enkel heerlijk voorrecht gehecht geweest te zijn aan het bezit van dit leen.

Volgens het tiendeboek van Ruiselede ging een derde van de tiende binnen die drie geleden naar de commandeur van de Vlaagt, een ander derde naar de heer van Gangherelles en van het laatste derde kreeg de gezegde prelaat nogmaals twee derden en de pastoor het laatste derde.

Arth. VERHOUSTRAETE

HET ALINSHOSPITAAL TE GENT

DE OORSPRONG VAN DE VETE

TUSSEN DE RIMS EN DE ALINS

In 1354, op klaarlichte dag, werden in de St. Janskerk, terwijl in verschillende kapellen de mis werd gelezen, de Gentse poorter Hendrik Alin vermoord evenals zijn broeder Zeger en een knape op het St. Janskerkhof. De moord werd gepleegd door Simoen en Gossin Rim en hun medeplegers Jan, de bastaard van Walembeke, Diederik of Lanceloet, knape van Simon Rim, Jan Bette, broeder van Joos, Gilles de Baerbeke, Fierin den Juede, «die hem also doet heeten», Gossins Rims knape, Gijselbrecht Van den Briele, zoon van Gijselbrecht, Lauwerine van der Elst en Jan den Dievel, die bij Gossim Rim woonde. ⁽¹⁾.

Deze driedubbele moord wekte niet alleen ontroering in de kerk, vooral onder de aanwezige vrouwen van wie er sommige zwanger waren «ende van vare eenige bedorven sijn ende de vrucht die si droughen» maar ook in de stad waar nochtans de bloedige vetes tussen rijke poorters niet zeldzaam waren. De moord op de gebroeders Alin herinnerde tevens aan een andere, jaren geleden, toen bij het uitgaan van de uitvaartplechtigheid van een van de kinderen van Jurdaen Rim in dezelfde St. Janskerk, een aanslag werd gepleegd op de gebroeders Justaes en Willem Van den Kerchove door Pieter De Visschere, die zelf in het gevecht werd gedood. ⁽²⁾.

Over de oorzaak van de vete tussen de Rims en de Alins die deze driedubbele moord voor gevolg had en ook het ontstaan gaf aan het Alijns-hospitaal te Gent werd reeds door meer dan een geschiedschrijver een en ander medegedeeld.

(1) de ST. GENOIS, *Origine de l'hospice de St. Cathérine*. (Messages des sciences hist. 1850) p. 106.

(2) De moord geschiedde op het kerkhof .Pieter De Visschere en de Van de Kerchoves waren betrokken in de bloedige vete tussen de ser Macheleyns van St. Baafs en de Borluuts. F. BLOCKMANS, *Een patricische vete te Gent*, p. 661.
Pieter de Visschere werd bijgestaan door zijn magen.

Sommigen zoals Diericx, Voisin, Steyaert, e. a. hechtten geloof aan een liefdedrama dat de twee families tegenover elkaar stelde. Anderen zoals de St. Genois, die authentieke stukken raadpleegde, en anderen, meenden dat deze bloedige vete waarschijnlijk haar oorsprong vond in een van de vele twisten en vechtpartijen die volders en wevers te Gent verdeelden. ⁽³⁾.

HET LIEFDEDRAMA

Naar de volksoverlevering verhaalt was een jonge Gentse volder, Alin genaamd, verliefd geworden op een meisje, Godelieve, wiens familie een voornamende rol speelde onder de Gentse wevers. Godelieves vader, die de volders niet kon uitstaan, weigerde echter zijn dochter een huwelijk te laten aangaan met de jonge Alin en verkoos zijn dochter in de echt te verbinden met de rijke Simon Rim die in het weversambacht was opgenomen. Godelieve miskende echter de rijke poorter, die in woede ontstoken en uit haat tegen de volders, de onnoemelijke moord pleegde op Hendrik Alin, zijn broer Zeger en een knecht van de Alins. Na zijn misdaad schaakte de moordenaar met geweld de schone Godelieve. Opgejaagd door de Gentse rechters liet Simon zijn prooi los die begijntje werd in het Hof van Sente Lisbet. Simon en zijn aanhangers werden voor eeuwig verbannen terwijl de familie Rim de moord verder uitwiste door het stichten van het Alijnshospitaal. ⁽⁴⁾.

Men kan hier de vraag opwerpen : Wat is in dit verhaal «waarheid» en wat «dichtung»? Met de werkelijkheid kwamen overeen 1. de moord gepleegd door Symoen Rim op de gebroeders Hendrik en Zeger Alin ; 2. in bepaalde zin de verbanning van de moordenaar (en zijn broer) ; 3. de stichting van het Alijnshospitaal.

Over de lieve Godelieve, haar schaking door Symoen en haar intrede in het begijnhof bestaan geen authentieke bronnen. Maar toch steekt in die schaking van Godelieve door Symoen een andere waarheid. Uit een officieel stuk uitgaande van de grafelijke kanselarij vernemen wij dat voor 1335 een Jan Rim een vrouw schaakte en ze meer dan 5 weken «comme en prison» hield. Hetzelfde stuk verhaalt dat «li bailli li seut, il n'a put avoir loy». ⁽⁵⁾. Als men nu weet dat de schaker Jan Rim waarschijnlijk de vader was van Simon en Gossin Rim begrijpt men beter de legende

(3) de ST. GENOIS, *Origine de l'hospice de Sainte Catherine*, p. 101. In zijn *Histoire de Gand* trekt V. Fris deze laatste oorzaak enigszins in twijfel. o.c. 86.

(4) ib. p. 99-100.

(5) Rijksarchief Brussel. *Pièces revenues de Vienne en 1864*. n° 743. (de baljuw wist van de zaak af maar kon van de schepenen geen wet verkrijgen).

van de schone Godelieve. In de mist der jaren werd de schaking van de vader op de zoon-moordenaar overgedragen. Of was de hele schaking toch pure verbeelding?

Maar nog een andere vrouw duikt in het drama op n.l. een waartichtige met name Maria Rim, de zuster van de moordenaars en gehuwd met... Pieter Alin, de broer van de slachtoffers. Uit de processtukken betreffende de driedubbele moord blijkt dat zij met haar echtgenoot mede schuld had aan het drama. Inderdaad, kort nadat de moord gepleegd was beloofde Pieter Alin, op straf van boete van 1000 pond torn., gewaarborgd door magen en vrienden, geen weerwraak te zullen nemen ten aanzien van de moord gepleegd op zijn broeders. Hij beloofde tevens «no te gane no te stane metten joncvrouwe, sijnen wive, no te hare huuse te comen, het en ware bi consente van vader ende moeder». (6).

Uit dit gegeven blijkt duidelijk dat Maria Rim op zijn minst verdacht werd van medeschuld in het drama. Dit werd nog klaarder toen Pieter Alin, een jaar later ongeveer, zijn belofte in de wind sloeg. Hij werd door de Gentse schepenen voor 50 jaar uit Vlaanderen verbannen «omme dat hij wiste van rade ende dade ende toebriughere was van den jammerliken faite dat gheviel te Sente Jans in de kerke...» en omdat hij was «ghetrocken tote de ghene die hem zijne broeders namen». (7). Man en vrouw hadden eenvoudig, met medeweten, de moord laten begaan. (8).

Is de Godelieve uit de volksoverlevering te vereenzelvigen met Maria Rim? Slechts één element pleit ervoor. Godelieve als Maria Rim lonken naar een Alin. Maar dit is ook alles. Godelieve huwde nooit Alin, Maria trouwde met Pieter. En wat dan met de schaking en het beginnhof voor Maria Rim? Niets!

DE RIMS CONTRA DE ALINS OF WEVERS TEGEN VOLDERS

Nagenoeg alle historici die over deze bloedige vete handelden waren van oordeel dat met de vete Rim-Alin volders tegen wevers of omgekeerd waren gemoeid. Welke waren echter de families die elkaar bestreden?

(6) de ST. GENOIS o.c. 109.

(7) ib. De Maria Rim, zuster van Gossin en Simon, is niet te verwarren met de Maria Rim uit een andere familietak van de Rims die met de moordenaar Gossin was gehuwd en die in het proces ook werd betrokken. S.A.G. Wezenboek 1573-74 fol. 277-279 ; 1376-77 fol. 7.

(8) Het huis van Maria Rim werd afgebroken zoals dit van haar broeders. Voor haar broeders luidde het vonnis «ende daertoe hare huse doen afbreken ende die nemmermeer te betemmerne teeughen (eeuwige) daghen», de LIMBURG-STIRUM. *Cart. Louis de Male I*, 471. Voor Maria luidde de tekst : «Marie Rijn... scelt quite al de schade sconfieringhe ende grief die haer gedaen syn omme tocquison van der doot van Heinricke Aline... van hare husinghen te brekene», de ST. GENOIS o.c. 110.

Zo de Rims als de Alins behoorden tot het geslacht der viri hereditarii die in de XIIIe eeuw, zo niet reeds op het einde van de XIIe eeuw, de Gentse portusbodem in bezit hadden genomen. ⁽⁹⁾. Het staat vast dat de familie Rim in het blokbezit gevormd door de Grote, de Kleine en de Achtersikkel een vaste hand heeft gehad. ⁽¹⁰⁾. Het is waarschijnlijk dat de Rims hun stamgrond hadden in het St. Pietersdorp ⁽¹¹⁾, van waaruit ze zich verder in het St. Baafsdorp en in de Gentse kuip of portus verspreidden en verbrokkelden. We ontmoeten inderdaad in de bronnen nu eens een Jan Rim St. Pieters ⁽¹²⁾, dan weer een Jan Rim St. Baafs ⁽¹³⁾ en een Jan Rim in de Scelstrate in het portus ⁽¹⁴⁾.

Onder de grondhouders van het St. Pietersdorp voor 1270 waren o.m. Boidin, Jurdaan en Simon Rim. Op het einde van de XIIIe eeuw dreven talrijke Rims handel in laken en geld, Simon met betrekking tot Lübeck, Hendrik en Jordaan met Travestad, Jam Rim met Utrecht. Steeds delen de bronnen mede dat ze schuldeisers waren in het buitenland. ⁽¹⁵⁾.

Maar ook te Gent bouwden ze hun fortuin en hun macht op. Hendrik en Jan Rim maakten deel uit van het tyrannisch bewind der oude XXXIX, Simon van de nieuwe XXXIX. ⁽¹⁶⁾. In de XIVe eeuw werden, van 1330 af, afwisselend een Hendrik, een Boidin, een Sanders en een Goessin Rim schepenen te Gent. ⁽¹⁷⁾. Een Jan Rim werd schepenklerk in 1332-33 en

(9) F. BLOCKMANS, *Het Gentsche Stadspatriciaat tot omstreeks 1302* (Antwerpen 1938), 134.

(10) DESMAREZ. *Etude propr. fonc.* 45. Nog in 1362 verkochten Jan Borluut Geremsonne en zijn vrouw Maria Rim, Jan Rims dochter in de Scelstraete, aan Symoen Van der Sickelen hun recht aan huis en erven staande op de Hoogpoort «up den houc van der straten naest den huus dat men eedt de Zickelen ter Sceldenwaert jeghen over den huus dat men eedt de Cleene Pellikaen». S.A.G. JBK. 1368-69 fol. 46. In 1353-54 verzaakten de gebroeders Simon en Gossin Rim aan hun recht «an den steen ende an therve die staet up den oernic van der Sickelen. S.A.G. JBK. 1353-54 fol 5 v°. In 1323 verkochten Sanders Rim met anderen het eifrecht dat ze hadden op het Sersanderswal. DE POTTER *Petit Cartul.* p. 37.

(11) F. BLOCKMANS o.c. 385.

(12) DEPAUW. *Rek.* II 158 (XIVe eeuw).

(13) VUYLSTEKE. *Rek.* F.V.A. 164 (XIVe eeuw).

(14) de ST. GENOIS o.c. 110.

(15) G. BROM. *Regesten Utrecht*, 2^e deel n° 2319 p. 125 ; *Urkundebuch der Stadt Lübeck*, II, H., N. 144 p. 122. F. BLOCKMANS o.c. 187-188 en *Peilingen* p. 643. (R.B.P.H. 1937 n° 3 en 4 t. XVI).

(16) F. BLOCKMANS o.c. 460-463-464. Jan Rim behoorde ook tot de herstellende XXXIX schepenen. *ib.*

(17) *Memorieboek van de stad Gent* p. 40-41-44-45-69-73 (van 1330 tot 1353).

deed nog volledig het schepenjaar 1337-38 uit. ⁽¹⁸⁾. Het is mogelijk dat hij de vader was van de moordenaars.

Sommige Rims raakten ook in 's graven dienst. Jurdaan Rim kreeg van graaf Lodewijk Van Male in pacht het kasteel en goed van Bornem met land, herscepe, tienden en renten. ⁽¹⁹⁾. Een Pieter Rim werd leenman van de abt van St. Baafs, een Gossin Rim schaftmeester in de St. Pieters-abdij. ⁽²⁰⁾.

In de XIVe eeuw waren de Rims zo talrijk dat men ervan een ellenlange lijst van namen zou kunnen samenstellen. ⁽²¹⁾. Zoals hun grootvader of vader bleven ze handel drijven in laken en geld, werden te Gent stadspachters, ook borgen voor hostelliers en wisselaars. Het waren Jan Rim en zijn zoon Jan, Staes Rim, Goessin Rim, Simon Rim, Boidin en Hendrik Rim. ⁽²²⁾.

Vele Rims leefden van erfrenten, van lenen of waren bezitters van moeren. Zo had Jan Rim een leen in Hulsterambacht, liggend in St. Pauwelspolder. ⁽²³⁾. Gossin had van Filip van Erpe een leen gekocht in de ser Pauwelspolder en Adendijk. ⁽²⁴⁾. Simon Rim had een vierendeel van de tol van Ayshove. ⁽²⁵⁾. Wasselin Rim had cijnsrechten te Drongen. ⁽²⁶⁾. Jan Rim werd ontvanger van de taxe op de weversleerknapen te Gent ⁽²⁷⁾. Nog een Jan Rim kocht «Boven Zelzate» in Assenede-ambacht moeren. Ook Gossin kocht er ⁽²⁸⁾, enz...

(18) P. ROGGE, *Gentse klerken in de XIVe en de XVe eeuw*, 70.

(19) Met het recht schepenen aan te stellen enz. de LIMBURG-STIRUM, *Cart. II* 374-414. Hij bleef kastelein tot december 1353. *ib.* p. 449.

(20) Rijksarchief Gent. Bisschopl. Archief, casse 13 n° 178.

(21) Jurdaan f. Jurdaan, Lisbet f. Jurdaan, Jan Rim en zijn zoon Jan, Sanders Rim en Staes Rim, Hendrik Rim, oom van de moordenaars, Pieter Rim f. Jurdaan, Boidin Rim, Braem Rim, Wasselin Rim, Boidin Rim f. Boidin, Maria Rim f. Jan, Clara Rim, Ydier Rim, Zeger Rim, Katelijne Rim, Alexandra Rim, Filips Rim, Luc Rim, Daneel Rim, e.a. cfr. VUYLSTEKE. R. I 500-624-929-991-946-20; ESPINAS et PIRENNE. *Industr. drap.* II 470; J. BETHUNE. *Cart. Elisabeth.* 30-83; DE-PAUW, *Rek.* II 557-552-543. III 406; Archief Bijlokeghospitaal n° 72 en 75; S.A.G. Wezenboek 1370-71 fol. 72; 1358-59 fol. 37 v°; JBK 1359-60 fol. 54. Archief St. Jan B. n° 25; Zoendingboek 1353-54. Stat. v. G. I 25. St. Ebbrechtshospitaal 12 aug. 1374.

(22) DEPAUW R. II 552-543-547, III 276-330-153. VUYLSTEKE R. I 143.

(23) van de ridder, heer van Assche, de LIMBURG-STIRUM, *Cart. II* 244.

(24) S.A.G. JBK 1353-54 fol. 1.

(25) de LIMBURG-STIRUM, *Cart. I* 437.

(26) J. BETHUNE o.c. p. 83 (1335).

(27) ESPINAS et PIRENNE o.c. II 470.

(28) de LIMBURG-STIRUM, *Cart. II* 490 - I 34 n.l. in de parochie van Wachtebeke «up Scoeter leede» II 455.

De Rims zo uit de XIIIe eeuw als uit de XIVe eeuw waren vermaagschap met andere voornamelijk Gentse patriciersfamilies als de Borluuts, de Raveschoets, de Willebaerts, de Gualterotti's. ⁽²⁹⁾. Verder nog met de Rikes, de Van de Walles, Van Axelen, Van Brakelen, Van Rassegems, de Crudeneres, Van de Brugges, Van de Kerchoves, de Van Strates, de Braems, ⁽³⁰⁾ enz...

Waren de Rims uit de XIIIe eeuw, zij, die deel uitmaakten van de raad der XXXIX antigraafgezind en aanhangers van de Franse koning, sinds het democratisch schepenvewind te Gent was gevestigd werden de afstammelingen uitgesproken graafgezind, zeker van 1330 af. Van dan af zetelden ze in de schepenraad. Tijdens het bewind van Jacob Van Artevelde bleven ze voorzichtig buiten de raad om na de uitschakeling van het Anglofielc beleid in januari 1349 opnieuw een schepenvewind te bekleden. ⁽³¹⁾.

De Rims waren berucht geworden door hun geweldddaden, door troebelen die ze verwekten, door hun verwickelingen in tal van twisten en veten. We deelden reeds mede hoe Jan Rim, vermoedelijk de vader van de moordenaars, een vrouw schaakte en ze wekenlang in zijn steen opsloot. Wegens «*verbis conviciosis*» doodde dezelfde of een ander Jan Rim zijn stadsgenoot Willem Trijl. ⁽³²⁾. Ydier Rim moest tal van ponden betalen omdat hij in een twist Jan van Coelne zwaar had gewond. ⁽³³⁾. Symoen Rim moest met Jan Bette f. Joos zich verzoenen over de dood van Jacob De Witte ⁽³⁴⁾, Pieter Rim over de dood van Gheraerds Andriessone ⁽³⁵⁾, Jurdaan Rim over deze van een Van de Putte. ⁽³⁶⁾. Sanders Rim werd boete opgelegd omdat hij een Gentenaar buiten de poorten had gearresteerd. ⁽³⁷⁾. Braem Rim werd gedood in een «*wapeninghe*» te Gent. ⁽³⁸⁾. Hun knechten en knapen waren niet beter. Ze

(29) de ST. GENOIS o.c. 110 ; ROGGHE. *Italianen te Gent*, p. 219. DEPAUW, R II 547 ; J. BETHUNE. *Cart. Elis.* 30 ; F. BLOKMANS, *Peilingen* o.c. 644 ; Rijksarchief Gent. Carton. Rijkc Klaren n° 3 fol. 280 v° ; S.A.G. Wezenboek 1350-51 fol. 3.

(30) S.A.G. Wezenboek. 1354-55, 1363-64 fol. 7 v° ; 1350-51 fol. 3 ; BLOKMANS *Peilingen* (R.B.P.H. 1937 n° 3-4 t. XVI p. 643 ; Charterboek Alijnshospitaal fol. XI. S.A.G. JBK 1349-50 fol. 34 v° ; 1365-66 fol. 17-47, 1358-59 fol. 37 v°, 1368-69 fol. 25.

(31) Zie Memorieb. 40-41-44-45-69-73. Hendrik, Gossin en Sanders.

(32) DEPAUW, *La vie intime en Flandre*. p. 30-31.

(33) S.A.G. Zoendincb. 1353-54 st. v. G. I fol. 25.

(34) ib. 1351 I fol. 130 v°.

(35) ib. 1356-57 fol. 8.

(36) ib. Wezenboek 1352-53 fol. 192.

(37) VUYLSTEKE R. I 20.

(38) S.A.G. Rek. 1314-15 fol. 11.

schopten herrie in de badstoven waar «arde worden» vielen ⁽³⁹⁾, waren mede de daders van de moord op de gebroeders Alin. ⁽⁴⁰⁾. De Rims zelf bleven niet gespaard. Braem Rim en Staes Rim werden om het leven gebracht ⁽⁴¹⁾ en Jurdaen Rim, de kastelein van Bornem, werd wegens een misdaad op pelgrimage gezonden naar Bazel. ⁽⁴²⁾.

Over de familie van de moordenaars van de gebroeders Alin zijn we tamelijk goed ingelicht.

Simon en Gossin waren zonen van Jan Rim, die evenals een Boidin Rim woonde in de Scelstrate ⁽⁴³⁾, in de XIVe als in de XVe eeuw bekend als een straat van rijke Gentse poorters. De vader van de moordenaars was waarschijnlijk die Jan Rim, zelf zoon van Jurdaen, en die gehuwd was met Margriete, dochter van Gerem Borluut. ⁽⁴⁴⁾. Wellicht was dezelfde Jan de man die een vrouw wekenlang in zijn huis hield opgesloten en die ook Willem Trijl met het zwaard had afgemaakt. In dit geval hadden de zonen aan hun vader een stichtend voorbeeld genomen.

Gossin en Simon hadden ook een zuster van wie reeds eerder sprake was. Zij was gehuwd met Pieter Alin, de broer van Hendrik en Zeger Alin. ⁽⁴⁵⁾. Ook Simon en Gossin waren gehuwd, Gossin met Maria Rim, niet te verwarren met zijn zuster, en behorend tot een andere tak van de grote familie Rim. Hij had zes kinderen met name Symon, de oudste, Goessin, Jan, Braem, Sander en Callekine, al vertrouwd namen bij de Rims. Op het ogenblik van de moord waren ze nog allen minderjarig. ⁽⁴⁶⁾. Simon ⁽⁴⁷⁾ had twee kinderen, Avezoete en Gertrude. Avezoete werd non «ten Bossche», Gertrude zuster in St. Clara te Gentbrugge. ⁽⁴⁸⁾.

(39) S.A.G. JBK 1354-55 fol. 260 ; Zoendincb. 1353-54 St. v. G. I 25.

(40) De knechten van Simon en de knape van Gossin. de ST. GENOIS o.c. 106. Lauwerin Van der Elst was ook knecht van Symon. S.A.G. JBK 1349-50 fol. 57.

(41) S.A.G. Rek. 1314-15 fol. 11 en ROGGHE, *Italianen te Gent*, p. 219. In de moord op Staes Rim door de gebroeders Willem en Wasselin Van de Putte (1352-53) was Hendrik Alin borge voor de moordenaars bij de verzoening. Voor Staes Rim waren borgen Jan Rim Sinte Pieters en Hendrik Rim f. Jan. ROGGHE o.c. 219.

(42) S.A.G. Zoendincb. 1351-52 fol. 140 v°.

(43) de ST. GENOIS o.c. 110. S.A.G. JBK 1365-66 fol. 47.

(44) Jan Rim f. Jurdaen overleed in 1358, Margriete Borluut in 1343. Rijksarchief Gent. Cart. St. Clara n° 3 f. 280 v°. Als borge in het proces tussen de Alins en de Rims was Jan Borluut, zoon van Gerem Borluut eerste borg. de ST. GENOIS o.c. 110.

(45) de ST. GENOIS o.c. 110.

(46) S.A.G. Wezenboek 1373-74 fol. 277-279 en 1376-77 fol. 7 ; de ST. GENOIS o.c. 110.

(47) Niet te verwarren met Simon Rim f. Gossin, erfachtig man. S.A.G. 1360-61 fol. 14 v°.

(48) Rijksarchief Gent. Rijke Klaren. Beiden begiftigden het Alinshospitaal in maart 1363. de ST. GENOIS o.c. 128.

Goessin Rim woonde in de Onderstraat, waar, toen hij «wetteloos» was verklaard geworden na de gepleegde moord, zijn huis werd afgebroken. ⁽⁴⁹⁾. Hij behoorde tot de kleinadel. Zijn naam werd door «mher» voorafgegaan en uit een processtuk blijkt dat hij zijn onschuld in de moord had gezworen voor «Riddren ende cnapen». ⁽⁵⁰⁾. Hij werd schepen te Gent in 1350 en 1353. ⁽⁵¹⁾. Hij was geassocieerd — borge — met de hostellier Jan Langhe Gheraerdszone in 1346 en 1349. ⁽⁵²⁾. Ook Simon, zijn broer, werd meermaals borge voor een Gents hostellier. ⁽⁵³⁾. En het is mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de Jan Rim die stadspachter werd van het koren, de wijn, het bier, de poorten, borge voor hostelliers en wisse-laars, hun vader was. ⁽⁵⁴⁾. Delen wij nog mede dat Pieter en Boidin Rim ooms waren van de gebroeders Simon en Gossin. ⁽⁵⁵⁾.

De Alins

Gelijktijdig met de Rims had zich het geslacht Alin in de XIIIe eeuw opgewerkt. In 1289 voert Simon Alin handel in geld en waren en hij staat toen reeds bekend als schuldeiser van patriciërs in Braunschweig. ⁽⁵⁶⁾.

(49) S.A.G. JBK 1386-87 fol. 31. Hij woonde in «de Boomgaard».

(50) de ST. GENOIS o.c. p. 118. de LIMBURG-STIRUM. *Cart. I* 423-425.

(51) *Memorieb.* p. 69-73.

(52) DEPAUW, *Rek. III* 158-406.

(53) *ib.* II 554-557-559.

(54) In de stadsrekeningen wordt hij aangeduid door Jan Rim in tegenstelling met die andere Jan gevolgd door «St. Pieters» DEPAUW, *Rek. II* 543- - III 158. Zie verder voor Jan Rim als stadspachter en borge . DEPAUW R. II 542-560-552-555, III 406-330-VUYLSTEKE R. I p. 929.

(55) de ST. GENOIS 110-119. Het is mogelijk dat oom Boidin dezelfde was die in de Scelstrate woonde. Deze was ridder en gehuwd met Yde van Rassegem. S.A.G. JBK 1365-66 fol. 47. Hij overleed in 1389. S.A.G. Wezenb. 1389-90 fol. 17. Nog een Boidin Rim was gehuwd met Maria Rijnvisch en had een zoon eveneens Boidin genoemd. S.A.G. Wezenb. 1355-56 fol. 26 v° en 1359-60 fol. 40 v°. Ook deze Boidin was ridder. *ib.* 1359-60 fol. 40 v°. Wellicht is deze Boidin dezelfde die later met Yde van Rassegem huwde. Er waren nog andere Boidins Rim, een gehuwd met Katelijne Van de Walle, met een dochter Trude. (Charterb. Alijns-hospitaal fol. XI) en Boidin Rim f. Jurdaan die een neef had eveneens Boidin genoemd. R.A.G. Rijke Klaren 2 carton n° 85. Een Pieter Rim f. Jurdaan, wellicht broer van laatstgenoemde Boidin Rim f. Jurdaan was gehuwd met een dochter van de heer Van Straten. S.A.G. Wezenboek 1354-55. Een Pieter Rim was ook leenman van de abt van St. Baafs.

(56) F. BLOCKMANS o.c. 187-188.

Ook hij maakte deel uit van de raad der oude XXXIX te Gent ⁽⁵⁷⁾ en beschikte over erfrenten. ⁽⁵⁸⁾.

Het geslacht Alin breidde zich echter minder uit dan dit van de Rims.

In de XIVe eeuw ontmoeten we twee Simon Alins; een ervan was voor het schepenjaar 1321-22 overleden. Hij was waarschijnlijk de Simon Alin die schepen werd met de XXXIX ⁽⁵⁹⁾, de andere Simon dreef handel in laken ⁽⁶⁰⁾. Handelaar in laken was ook Hendrik Alin ⁽⁶¹⁾ die ook stadspachter werd te Gent. ⁽⁶²⁾. Er was ook een Jan Alin, broer van Simon. ⁽⁶³⁾.

De vader van Hendrik en Zeger die in de St. Janskerk of op het kerkhof werden vermoord was Simon Alin, gehuwd met Katelijne Zilverbergs. ⁽⁶⁴⁾. Hij woonde in de St. Michielsparochie, in de nabijheid van de Leie en van de Oudeburgstraat. ⁽⁶⁵⁾. Hij was erfachtig man ⁽⁶⁶⁾ en maakte waarschijnlijk deel uit van de poorterie. Simon Alin had twee broers Jan en Hendrik ⁽⁶⁷⁾ en drie kinderen Hendrik en Zeger die vermoord werden en Pieter die gehuwd was met Maria Rim. Hendrik Alin, de zoon van Simon, werd schepen van Gent in 1349 en 1351 ⁽⁶⁸⁾ en steunde dus het reactionair bewind dat de Anglofielen had weggevaagd op 3 januari 1349. ⁽⁶⁹⁾.

De Alins waren vermaagschapt met de Dammans, van wie Symoen Damman ongetwijfeld met een zuster van de vermoorden was gehuwd ⁽⁷⁰⁾, de Van der Sickelen, de Van Oudenaardes, de ser Thomassen, 't Suuls en zelfs de Borluuts. ⁽⁷¹⁾.

(57) ib. 463.

(58) ib. 879.

(59) In dat jaar staat een Simon Alins weduwe vermeld. Vuylsteke R. I 145.

(60) ib. R. I 991. Er is in de Rekeningen ook sprake van een Simon Alin in de Oudburg. DEPAUW R. III 502.

(61) VUYLSTEKE R. I 159.

(62) ib. I 500-624.

(63) de ST. GENOIS o.c. 129.

(64) ib. oc. 129-112.

(65) ib. oc. 127.

(66) DEPAUW R. III 495.

(67) de ST. GENOIS o.c. 122-102-129. Jan Alin was blijkbaar betrokken in de troebelen van 1321-22 tot 1328. Hij werd verbannen. VAN DUYSE. Inv. 122. Deze Jan is wellicht dezelfde die in 1307 wegens vechten werd veroordeeld. VUYLSTEKE R. I 38.

(68) Memorieb. 66-70.

(69) Evenals de Rims hadden de Alins zich neutraal gehouden tijdens het bewind van Van Artevelde en de anglofielen.

(70) Met Hendrik Alin bijzonderste borg in het proces. de ST. GENOIS o.c. 116.

(71) ib. 109.

Was hun vader Simon koopman in laken, dan werden zijn zonen Pieter en Hendrik scheeders en Zeger hostellier. Ook hun oom Jan was scheerder ⁽⁷²⁾ en Hendrik lakenkoopman. ⁽⁷³⁾.

In tegenstelling met wat sommige historici beweren was de vete tussen de gebroeders Rim en Alin niet uitgelokt door de rivaliteit die te Gent heerste tussen de volders en de wevers. Noch de Alins noch de Rims behoorden tot deze ambachten. De Rims waren hostelliers en lakenkooplui, die ofwel in de poorterie waren opgenomen of in de nering van de hostelliers-makelaars of in beiden, wat toen mogelijk was, ⁽⁷⁴⁾. De Alins waren scheeders of hostelliers en geen volders zoals de overlevering het wil.

Noch de schone legende van Godelieve noch de haat of de rivaliteit die de wevers en volders tegenover elkaar stelden waren oorzaak van de twist tussen Hendrik en Zeger Alin enerzijds en Simon en Gossin Rim anderzijds. Wat dan ?

HET DRAMA TE VIJVE ST. BAAFS

Toen in 1348 te Gent het beleid der Anglofielen, die het bewind van Jacob van Artevelde hadden overgenomen, werd aangewreten, lieten vele edelen en patriciërs die Jacob van Artevelde krachtig hadden gesteund, en ook sommige Gentse neringen als de vleeshouwers, de visverkopers en de schippers het Anglofielc beleid van Geraard Denijs en Jan Van de Velde in de steek en streefden naar een verzoening met de jonge graaf Lodewijk Van Male. ⁽⁷⁵⁾. Reeds in 1347 en 1348 liepen edelen als de heer Van Spiere en Gauthier Van Halewijn naar de graaf en de Franse koning over. ⁽⁷⁶⁾. Toen de laatste weerspannige Gentse Anglofielen op de Gentse Vrijdagmarkt in januari 1349 waren verslagen, deed graaf Lodewijk Van Male een ware terreur voeren onder de Van Arteveldisten, en de aanhangers van Denijs en Van de Velde te Gent. Ook de Brugse en Ieperse Anglofielen werden niet gespaard. ⁽⁷⁷⁾. Sommige

(72) ESPINAS et PIRENNE o.c. II 603 ; DEPAUW, R. I 26. S.A.G. JBK 1351-52 fol. 64. De scheeders waren in 1324-25 nog onafhankelijk ; in 1336 moesten ze de voogdij ondergaan van de volders en na 1360 van de wevers. ROGGHE. *Gentse hoofdmannen*, p. 13. DEPAUW, R. I 26-27.

(73) VUYLSTEKE, R. I 159-500-624.

(74) P. ROGGHE. *De samenstelling der Gentse schepenbanken*. p. 29.

(75) P. ROGGHE. *Gemeente ende vrient*, p. 114-117.

(76) Li Miusis (Uitg. De Smedt) p. 270 «dominus d'Espire existens cum Flamingis venit in Tornacum, et ivit ad dominum regem Franciac, offerens se esse pro parte sua».

(77) ROGGHE. *Gemeente ende vrient*, p. 118-119.

vroegere collaborateurs van de Anglofielen poogden nu door een «excès de zèle» de smet van die collaboratie uit te wissen zodat zelfs de reactionaire gemeentenaren die op de Anglofielen het bewind hadden veroverd de graaf moesten verzoeken tegen de gewelddaden van die edelen in te grijpen, wat dan ook geschiedde. Tegen de Heer Van Spiere en Gauthier Van Halewijn werd te Kortrijk door de afgevaardigden der drie steden Gent, Brugge en Ieper de doodstraf uitgesproken. Op de vooravond van Kerstdag werden beiden onthoofd. ⁽⁷⁸⁾.

Toen de Gentse afgevaardigden uit Kortrijk naar Gent terugkeerden werden ze onverhoeds te Vijve St. Baafs overvallen door een verwante van de terechtgestelden, de ridder Geraard Van Steenhuyze. Twee Gentse schepenen Otto Van Gheetscure en Zeger Boele werden door de ridder en zijn helpers gedood. De ridder-moordenaar werd verbannen en zijn kasteel werd vernield. ⁽⁷⁹⁾. Namens zijn broer Geraard verzoende Willem Van Steenhuyze de moord gepleegd op de twee Gentse schepenen. Dit geschiedde op 16 april 1353. Als borge voor Willem Van Steenhuyze trad ook, benevens talrijke edelen, als de heer Van Pouke, Roland Van Pouke, de heer Van Praet, de heer van Borre, mer Gossin van der Moere, mer Bernard Van Herzele en Jurdaan Sersanders, ook mer Gossin Rim op. Onder de borgen van Hendrik Boele was o. m. Hendrik Alin. ⁽⁸⁰⁾.

Nog geen maand later verzocht de graaf de Gentse schepenen in zijn naam «in de name van ons» een «wettelic soendinc» te maken tussen Gossin Rim en Hendrik Alin. Naar aanleiding van de moord gepleegd door Geraard Van Steenhuyze te Vijve St. Baafs had Hendrik Alin «despiteuse worden» uitgesproken tegenover Gossin Rim waardoor «wanconste en onvrienscepe» was ontstaan. ⁽⁸¹⁾. Van een verzoening tussen beide borgen in de zaak Van Steenhuyze is blijkbaar niets terecht gekomen, want nog in de loop van het schepenjaar 1353-54 verzocht de graaf opnieuw de Gentse paysierders een verzoening te bewerken. Uit een processtuk blijkt nu ook dat Simon Rim en Zeger Alin in de zaak waren betrokken.

Deze maal bewerkten de schepenen de facto de verzoening nadat Hendrik Alin in zijn naam en in deze van zijn broer Zeger openlijk «mondsprekende met eede ende met al dat hi doen mochte» had verklaard «noynt alsulcke worden (te) hebben ghesproken te Symoene ofte te Gossine Rim». Uit de aanklacht van Gossin Rim blijkt «dat Heinric (Alin)

(78) FRIS, *Origine de la reforme*, p. 14.

(79) FRIS, o.c. 14.

(80) de LIMBURG-STIRUM, *Cart.* 423-425.

(81) S.A.G. DEPAUW, *Nota's Bundel* n° 292.

gheseit soude hebben dat Goessin Rijn, mitsgaders Pieter Aljne, Heinrix broeder, ghestaen saude hebben naer Heinrix lijf; voert saude Heinric gheseit hebben dat em niet soleet en ware thuwelech van Pietren, zinen broeders, alst ware dat hi wandelde met Goessijne, zijnen doetsleghenen viant, dwelke Heinric swoer dat hi noient en zeide». ⁽⁸²⁾.

Maar de Rims staken de verzoening op zak, verzoening die, naar de graaf verklaarde, nochtans «zonder eenich bedwanc ofte constraint van iemene» was gedaan maar met «vrijen wille in beede ziden». ⁽⁸³⁾. En toen gebeurde de schokkende driedubbele moord in de St. Janskerk en op het kerkhof.

WIJ KUNNEN BESLUITEN

Ofschoon sommige historische authentieke gegevens duiden op de schaking van een vrouw door een Rim — wellicht de vader van de moordenaars — ruim 20 jaar voor de moord werd gepleegd in de St. Janskerk, heeft de vete tussen de gebroeders Gossin en Simon Rim, zonen van Jan en de gebroeders Hendrik en Zeger Alin, zonen van Simon met de schone legende van een liefdegeschiedenis, niets gemeens. En natuurlijk evenmin met de lieve Godelieve en haar minnaars, ofschoon het historisch vaststaat dat een Pieter Alin, broer van de slachtoffers huwde met Maria Rim, zuster van de moordenaars. De vete Rim-Alin staat evenmin in betrekking met de sterk uitgesproken rivaliteit tussen de wevers en de volders in de XIVe eeuw. Noch de moordenaars, noch de slachtoffers waren of wevers of volders. De Rims, Gossin en Simon, waren hostelliers of geassocieerd met hostelliers. Gossin zelf behoorde tot de kleinadel. Beiden, Gossin en Simon, maakten waarschijnlijk deel uit van de poorterie, een klasse of groepering van «erfachtige lieden».

Evenals Gossin en Simon Rim was Zeger Alin hostellier, zijn broer Hendrik was scheerder. Ook zij kunnen deel hebben uitgemaakt van de poorterie.

De oorsprong van de bloedige vete houdt rechtstreeks verband met de zaak van de edelen, de heer Van Spiere, Van Halewijn, Geraard Van Steenhuyze en de moord gepleegd op de Gentse reactionaire schepenen Otto Van Gheetscure en Zeger Boele. Ze is gesproken uit een twist tussen borgen van deze twee partijen n. l. Gossin Rim en Hendrik Alin.

(82) S.A.G. Staten v. Goed 1353-54 fol. 255 v°. S.A.G. N. DEPAUW, not.a's n° 59, p. 6.

(83) de ST. GENOIS o.c. 106.

(84) ROGGHE. *Gemeente ende vrient*, 119.

Ofschoon de «despiteuse» of smadelijke woorden die Hendrik Alin naar het hoofd slingerde van Gossin Rim niet alles verduidelijken, mag men aannemen dat de twist van politieke aard was en in betrekking stond met de terugkeer van de jonge graaf Lodewijk Van Male in Vlaanderen waaruit hij in 1346 gevlucht was om te ontsnappen aan het huwelijk met een Engelse prinses, huwelijk dat hem de Gentse Anglofielen hadden opgedrongen. De edelen, van wie sprake, waren van Anglofiel in 1348 Francofiel geworden in tegenstelling met de reactionaire Gentse schepenen die wel graafgezind waren maar daarom nog niet het verbond met Engeland, ten tijde van Jacob Van Artevelde aangaan, hadden opgegeven. ⁽⁸⁴⁾.

Verweet Hendrik in een kwade bui zijn stadsgenoot Gossin Rim dat hij verraad pleegde door Francofielen te steunen ? En werd dit Hendrik Alin kwalijk genomen ? Vast staat het in elk geval dat Goessin Rim zich zo beledigd voelde dat hij Hendrik Alin, die reeds het huwelijk van zijn broer Pieter met een Rim moeilijk kon verteren, fel naar het leven stond, wat later door de moord op Hendrik Alin gepleegd, wordt gestaafd. Hendrik en Zeger Alin bekochten hun despiteuse woorden met de dood.

Hun moordenaars bleven leven evenals Geraard Van Steenhuyze ⁽⁸⁵⁾, de moordenaar van de Gentse schepenen te Vijve St. Baafs, die zelfs in het proces tussen de Alins en de Rims als borge fungeerde voor de Rims. ⁽⁸⁶⁾. Van schaamte gesproken ! Simon en Gossin Rim — deze laatste ontkende steeds mede schuld te hebben aan de moord ⁽⁸⁷⁾ — verzoenden tenslotte hun misdaad. ⁽⁸⁸⁾. Ze gaven jaarlijks 100 p. par. «erveliken renten teenen eeweliken hospitale» ⁽⁸⁹⁾ en «20 pond par. torn. sjaers erveliker renten teenre capelrien bouf» en trokken op pelgrimage eerst naar Rome daarna naar St. Jacob in «Galissien». ⁽⁹⁰⁾.

Maar ze zagen Gent terug en mochten er in vrede leven. ⁽⁹¹⁾.

(85) die reeds door de graaf in 1356 uit ballingschap werd teruggeroepen evenals zijn medeplichtige Jan van Houtryve, de LIMBURG-STIRUM. *Cart. I*, 551.

(86) Wat mede pleiten kan voor de oorsprong van de vete, de ST. GENOIS oc. 118.

(87) de ST. GENOIS oc. 118.

(88) ib. 120.

(89) Het Alijnshospitaal aan de Leie.

(90) de ST. GENOIS oc. 121-122.

(91) Gossin overleed in 1373. S.A.G. Wezenb. 1373-74 fol. 277-279. Wanneer Simon overleed is niet precies geweten.

Van twee andere personages die in dit bloedig drama een rol speelden n. l. Pieter Alin en zijn echtgenote Maria Rim ⁽⁹²⁾, zuster van de moordenaars, weet men alleen dat Maria Rim, Jans dochter uit de Scelstrate, reeds in 1362 hertrouwd was met Jan Borluut Geremssone ⁽⁹³⁾ wat toelaat te vermoeden dat haar eerste echtgenoot Pieter Alin toen reeds was gestorven, misschien in ballingschap of na zijn pelgrimage. ⁽⁹⁴⁾.

Eens te meer vermaagschapten zich twee families, de Borluuts en de Rims, die bewust van hun macht, uitdagend, gewetenloos en zonder genade, de Gentse straten met rood bloed hadden doorstreept. ⁽⁹⁵⁾.

Dr. P. ROGGHÉ

(92) Er waren omtrent de tijd dat de moord op de gebroeders Alin werd gepleegd meer dan één Maria Rim. In de eerste plaats Maria, de zuster van de moordenaars. Een andere Maria, de echtgenote van Gossin Rim (Wezenb. 1373-74 fol. 277-279 en 1376-77 fol. 7). Nog een Maria, dochter van Zeger Rim (archief St. Jan B. n° 25) en tenslotte een Maria Rim eveneens dochter van een Jan Rim, wellicht van St. Pieters, die huwde met Jan van Brakele (JBK 1365-66 fol. 17 en 1367-77 fol. 5 v°) en Maria Rim filia Hendrik die met Willem de Pape was gehuwd. N. DEPAUW, *Enquête sur les capitaines de Courtrai*, 24.

(93) S.A.G. JBK 1368-69 fol. 46. Jan Borluut f. Gerem was reeds gehuwd geweest met Margareta Masch die in 1343 was overleden. DE POTTER. *Second Cart.* 390.

(94) Hij werd inderdaad op pelgrimage gezonden. ESPINAS et PIRENNE oc II 603. Pieter Alin wordt voor het laatst vermeld in een stuk van 1356 (o.s.) dat in betrekking stond met de moordzaak. DESPLANQUES. *Inventaire I* 153.

(95) De Rims waren onverbeterlijk. Simon, zoon van de moordenaar Gossin Rim verweet die andere Gentse patriciër Jan Van der Sickelen dat hij schuld had aan de dood van zijn oom Jan. Hij doodde Jan Van der Sickelen in een rechterlijke tweekamp te Rijsel in 1384. Toen stond Simon, Gossins zoon, ook aan de grafelijke kant tegen de Gentse rebellen geleid door Frans Ackerman en Pieter Van den Bossche. FROISSART, *Chroniques XXI* (ed. Kervyn) 180-182.

HET SOCIAAL-ECONOMISCH ASPECT TE ZOMERGEM ONDER HET FRANS BEWIND

In ons vorig artikel, dat een algemeen beeld ophangt van de toestand te Zomergem onder de Franse Revolutie, hebben wij het hoofdstuk over het sociaal-economisch aspect achterwege gelaten, omdat dit onderwerp op zichzelf reeds een afzonderlijke studie uitmaakt en meer nog wegens plaatsgebrek. Dit artikel is derhalve een aanvulling van het voorgaande.

Een studie over het sociaal-economisch aspect van een gemeente of resort onder een bepaald regime, komt niet in een handomdraai voor elkaar en vergt soms lange en geduldige navorsingen. Derhalve wil dit artikel geenszins aanspraak maken op volledigheid of synthese, maar werd enkel beoogd daarin een bescheiden, maar toch duidelijk en objectief beeld te scheppen van het behandeld onderwerp.

DE BEVOLKING

Het bevolkingscijfer wordt in het algemeen, en meestal terecht, als de barometer van de welvaart beschouwd. De bevolkingstoename had zich sedert 1775 bijzonder geopenbaard in de plattelandsgemeenten. Zomergem telde in 1775, 4.600 inwoners, in 1792, 5.933 en in 1800 reeds 6.221. Een eeuw vroeger, n.l., in 1698 waren er slechts 3.246. Tussentijdse cijfers, bekomen aan de hand van nauwkeurige berekeningen, en per kurven van tien jaar, tonen aan, dat deze aangroei eerder geleidelijk gebeurde. ⁽¹⁾.

1686-1695 = 3.237	1746-1755 = 4.600
1696-1705 = 3.640	1756-1765 = 4.997
1706-1715 = 3.139	1766-1775 = 4.935
1716-1725 = 3.383	1776-1785 = 5.083
1726-1735 = 3.827	1786-1792 = 5.933
1736-1745 = 4.089	in 1800 = 6.221

(1) DE VOS ACHIEL, *De Bevolkingsevolutie van Evergem, Lovendegem, Sleidinge, Waarschoot en Zomergem gedurende de XVIIe en XVIIIe eeuwen*, in Appeltjes v. h. Meetjesland, jaargang 1957, n° 8, bl. 61.

Hetzelfde geldt voor het aantal woningen dat van 650 in 1698 tot 1.080 in 1792 was vermeerderd. De meesten waren toen reeds in steen opgetrokken en met pannen bedekt, in tegenstelling met deze van een eeuw vroeger, die nog voor het grootste deel in hout waren en een dak van stro en riet hadden.

Uitgaande van dit standpunt, zouden wij moeten concluderen dat de Zomergemse bevolking in die periode welvarend was. Laten wij ons echter niet misleiden. De aangroei van de bevolking op het platteland in het begin der Franse Revolutie, was niet uitsluitend het gevolg van de welstand die het geboortecijfer deed stijgen of het aantal overlijdens deed afnemen. Nochtans was dit te Zomergem wel enigszins het geval. Van 1776 tot 1815 werden hier 8.140 geboorten aangetekend of een gemiddeld van 203 per jaar, waarvan het hoofste cijfer in 1806 met 280, en het laagste in 1776 met 163. Gedurende ditzelfde tijdstip stierven 6.769 personen, wat een gemiddelde van 170 per jaar aangeeft, met het hoogste getal in 1794 met 382 (het epidemiejaar), en het laagste in 1795 met 113.

Per kurven van vijf jaar komen wij aan het volgende gemiddelde :

Geboorten	1776-1780 =	933 of 186,6
	1781-1785 =	948 of 189,6
	1786-1790 =	1.094 of 218,8
	1791-1795 =	1.065 of 213,0
	1796-1800 =	1.085 of 217,0
	1801-1805 =	999 of 199,8
	1806-1810 =	1.099 of 219,8
	1811-1815 =	917 of 183,4

Gemiddelde per kurven van tien jaar :

Geboorten	1776-1785 =	1.881 of 188,1
	1786-1795 =	2.159 of 215,9
	1796-1805 =	2.084 of 208,4
	1806-1815 =	2.016 of 201,6

Per kurven van vijf jaar :

Overlijdens	1776-1780 =	798 of 159,6
	1781-1785 =	804 of 160,8
	1786-1790 =	805 of 161,0
	1791-1795 =	906 of 181,2
	1796-1800 =	853 of 174,0
	1801-1805 =	918 of 184,0
	1806-1810 =	860 of 172,0
	1811-1815 =	825 of 165,0

Per kurven van tien jaar :

Overlijdens	1776-1785 = 1.602 of 160,2
	1786-1795 = 1.711 of 171,1
	1796-1805 = 1.771 of 177,1
	1806-1815 = 1.685 of 168,5

Het overtreffen van het aantal geboorten op het aantal sterfgevallen is zeker niet de enige reden van deze snelle bevolkingsaangroei. Er moet dus een tweede factor geweest zijn die de bevolkingstoename op de buiten sterk in de hand heeft gewerkt, en inderdaad. Er was de immigratie der stedelingen, die, door het stilvallen van het wol- en katoenweven, hun vroegere welstand hadden moeten ruilen voor armoede en hongersnood en naar het platteland waren gekomen om zich op de linnenweverij te werpen die er een snelle opgang beleefde. Deze bevolkingsaangroei zou ten andere te Zomergem nog blijven voortduren tot in 1829 en opklimmen tot 7.396 zielen, waarna een nieuwe achteruitgang zou beginnen als gevolg van het uitwijken naar de steden van een groot aantal weversgezinnen, waar het machinaal weven en spinnen een hoge vlucht nam, die de plattelandsgemeenten niet konden volgen. Deze aangroei van de bevolking was dus niet, zoals men verkeerdelijk gaat denken, zozeer het gevolg van een betrekkelijke welstand waarmee men op de buiten begenadigd was, want zo breed had men het daar ook niet. Verliezen wij vooral niet uit het oog dat de vestiging van de stedelingen in onze dorpen een overbevolking met zich bracht die weldra een nood aan voedsel en woongelegenheid deed ontstaan. De algemene stelling : bevolkingsaangroei is gelijk aan welvaart, gaat hier dus niet op.

DE LANDBOUWER EN DE OPEISINGEN

De Zomergemse bevolking heeft vanouds steeds bestaan uit landbouwers en kortwoners, die, voor eigen rekening, of voor rekening van een ander, op het land of in de bossen werkten, en tussendoor, en dit vooral dan in de lange winteravonden, enkele ellen linnen weefden op het handweefgetouw als bijverdienste.

De landbouwer werd, vroeger meer dan thans, door de oorlogsomstandigheden meestal het zwaarst getroffen. Denken wij maar aan de opeenvolgende en schier onnakomelijke leveringen van fourage, wagens, hout, stro, hooi, vee, paarden en materialen aan ingekwartierde of doortrekkende legers. Leveringen en opeisingen die veelal met onwaardig papieren geld werden betaald, zoniet gewelddadig werden afgeperst. Voegen wij daarbij nog de enorme schade die door marcherende legerbenden aan de oogst werd toegebracht en de aanzienlijke verliezen die door onze bevolking geleden werden door losbandige en dronken soldaten, die maar al te dik-

wijls zichzelf vergaten en zonder enige reden, maar meestal uit overmaat en onevenwichtigheid op de bevolking de meest onzinnige excessen pleegden. Vergeten wij vooral niet de overlasten die onze mensen te torsen hadden door ganse benden bedelaars en landlopers, die, door honger en armoede gekweld, als een ware plaag over onze dorpen zwermden en door diefstal en plunderingen een sfeer van onveiligheid schiepen.

Uitgeperst door lange oorlogen tegen een ganse wereld, was Frankrijk genoodzaakt de ingelijfde gebieden af te schuimen. Zowel de smeders van de Conventie als van het Directoire en het Keizerrijk, waren het er, ondanks hun uiteenlopende zienswijzen inzake politiek, roerend mee eens, dat de rijkdommen van België Frankrijk moesten redden op financieel gebied, want België opgeven zou voor Frankrijk zoveel betekenen als dit land zijn rijkste bron ontnemen voor zijn financieel herstel. ⁽²⁾. «Alles wat zich in België bevindt moet naar Frankrijk worden overgebracht. Men zal betalen met assignaties of met bons. Wij moeten het land afschuimen en het in de onmogelijkheid stellen zichzelf op te richten of aan de vijand de nodige steun te verlenen die zijn terugkeer zou kunnen bestendigen». Dit waren de orders die reeds in 1792 door de Conventie werden gegeven en men voegde er stoutmoedig aan toe : «Onze soldaten verheugen er zich over weldra in België een triomftocht van plunderingen en vernielingen te kunnen beginnen». ⁽³⁾.

Begonnen werd met het opnemen van alle beschikbare voorraden aan levensmiddelen en fourage. Gedurig kwamen afgezanten van het leger of van de prefectuur opnemingen doen van de veestapel, de voorraden graan, stro, hooi, wagens, hout en materialen. Onmiddellijk daarna kwam op de sekretarie der gemeente de ene opeisingsbrief na de andere. De veldwachters, de schepenen en andere aangestelden vulden hun dagen met het ronddelen van aanslagbiljetten.

In april 1793 waren te Zomergem 276 paarden, 135 wagens en 21 karren. ⁽⁴⁾. De veestapel bestond uit 29 ossen, 991 koeien, 497 kalveren, 193 schapen en 16 geiten. ⁽⁵⁾. Einde oktober 1794 telde men nog 210 paarden, waarvan er reeds 26 in dienst waren van het leger, maar het jaar daarop was dit aantal gedaald tot 178, terwijl er reeds 38 door het leger waren opgeëist. ⁽⁶⁾.

(2) VERHAEGEN P., *La Belgique sous la domination Française*, Brussel 1922, deel II, bl. 176.

(3) VERHAEGEN P., op. cit. deel II, bl. 252.

(4) R.A.G. (Rijksarchief Gent) Oudburg n° 1850

(5) R.A.G. Oudburg n° 1964

(6) R.A.G. Oudburg n° 2020, 8153 en 1852

Van 9 frimaire tot 3 germinal jaar III (30 november 1794-23 maart 1795) leverden de inwoners van Zomergem aan het depot te Gent, 2 ossen en 46 koeien met een totaal gewicht van 12.735 kg en voor een bedrag van 6.122 pond groten. (7).

Op 7 vendimaire jaar III (23 september 1794) werden te Zomergem 120 eieren ingezameld ten behoeve van het hospitaal der «Vrye Borghers» te Gent. (8).

Van de 1.500 kwintalen tarwe en de 6.000 kwintalen rogge die op 2 ventose jaar III (22 december 1794) door gans de Kasselrij van de Oudburg dienden geleverd, kreeg Zomergem er 162 voor zijn deel. (9).

Op 24 frimaire jaar IV (15 december 1795) werd de gemeente opnieuw aangeslagen voor 1.048 kwintalen of 52.400 kg rogge. (10).

Ook de leveringen van vee liep voor Zomergem tot hoge cijfers op. Een beschrijving van 1 vendimaire jaar III (22 september 1795) kwoteerde de gemeente voor het leveren van 30 koeien. (11).

Vooral de inkwartiering van ruiters kwam onze bevolking duur te staan en grabbelde diep in de parochiekas, want het onderhoud van een paard kostte gewoonlijk het dubbel van dit van de ruiter, aangezien de fourage schaars en onmenselijk duur was. Zo bedroeg het verblijf te Zomergem van 16 ruiters en 6 paarden in mei 1796, 16 pond voor de manschappen en 13 pond voor de paarden. (12).

Bij de opmars der Fransen door ons land in 1794 werd Zomergem op één dag beschreven voor 130 wagens, ieder bespannen met twee kloeke paarden. Dit was, volgens een protest vanwege het gemeentebestuur, meer dan dat er in gans de gemeente te vinden waren. (13).

In antwoord op een brief, uitgaande van de Kasselrij in date 27 januari 1793, liet het gemeentebestuur van Zomergem weten dat de inwoners van deze gemeente sedert de inval der Fransen in 1792 tot 25 januari 1793, in totaal 4.133 transporten hadden gedaan. Hiervoor hadden zij 250 pond 11 schellingen 10 groten ontvangen, terwijl de schade daarentegen, veroorzaakt door verlies aan paarden en wagens, 457 pond 16 schellingen 5 groten beliep, wat een verlies van 207 pond 4 schellingen 7 groten uitmaakte. En dit, aldus het gemeentebestuur, «desondancks alle devoiren door de inzetenen voor de goede zaak gedaen». (14).

(7) R.A.G. Oudburg n° 2021

(8) R.A.G. Oudburg n° 703

(9) R.A.G. Oudburg n° 1852

(10) R.A.G. Oudburg n° 2017

(11) R.A.G. Oudburg n° 1846 en 703

(12) R.A.G. Oudburg n° 384

(13) R.A.G. Oudburg n° 1846

(14) R.A.G. Oudburg n° 1846

Zonder verpozen ketsten de Zomergemse konvooien over de wegen van het bezette gebied. Men trof ze aan te Bergen, te Menen, te Gent, te Doornik, ja zelfs te Valenciennes et te Strasbourg. ⁽¹⁵⁾.

In 1796 werd door het gemeentebestuur de balans opgemaakt van de geleden verliezen. Zij vertoonde 23 paarden die dood of achtergebleven waren en 15 wagens, wat een som van 1.056 pond 8 schellingen 4 groten vertegenwoordigde. ⁽¹⁶⁾.

De Fransen hadden voortdurend tekort aan werkrachten voor het opwerpen van verdedigingsstellingen en de transport van fourage en materialen. Eerst werden vrijwilligers gevraagd tegen betaling van een betrekkelijk hoog loon, maar er waren weinig liefhebbers te vinden die deze vaak levensgevaarlijke karweien wilden opknappen. De meesten van onze jongens verkozen het rustiger en zeker minder gevaarlijke werk op het land, in de bossen of achter het weefgetouw.

Er bleef de Fransen niets anders over dan over te gaan tot opeisingen. Bij decreet van 22 februari 1795 werd bepaald dat alle mannelijke personen van 18 tot 50 jaar zich ter beschikking van de natie moesten stellen. Ieder contingent werd bij middel van een loting aangeduid. Al degenen die een nummer trokken minder dan 500 vielen te lote. In Zomergem waren er 863. De notabelen, de leden van de municipale raad, de bedienden, de landbouwers en hun knechten werden voorlopig van de loting vrijgesteld, maar het duurde niet lang. De boeren hadden al meer dan eens tot hun schade en schande moeten ervaren dat de Franse beloften niet op stenen tafelen waren gebeiteld, maar meestal ijle woorden waren, gelijk de Sansculot er reeds zo veel in de wind had gezaaid.

Spoedig kwamen ook hun namen op de lotingslijsten te staan en kregen zij hun marsbevel thuis besteld. Gedurende de drukke maanden, de tijd waarin het werk op het land alle bezige handen opeiste, smeekten onze landbouwers om van het pionieren ontslagen te worden, maar zij klopten aan de deur van een Franse fanatieke doveman, niettegenstaande de verzoeken door het gemeentebestuur fel werden gesteund. ⁽¹⁷⁾. Vooral het gemeentebestuur stond vaak tussen twee vuren in de as. Zij diende gehoor te geven aan de bevelen door hogerhand met drang en dwang gegeven, maar het moest ook gehoor hebben voor de noodkreet van het volk ; want het ontnemen van zovele stoere handen aan de landbouw en de huisweverij, stelde deze bedrijven vrijwel geheel schaakmat. Vaak werd naar de pen gegrepen voor het schrijven van een smeekbrief. Uit een van

(15) R.A.G. Oudburg n° 1853

(16) R.A.G. Oudburg n° 2024

(17) R.A.G. Département de l'escaut n° 886

deze brieven, geschreven op 26 juni 1793, prikken wij de volgende passage. ⁽¹⁸⁾.

«Wy hebben ingevolge Uedl. circulaire van date 17 Juni 1793 den 18 snamiddags ontfangen, gedaen alle mogelyke devoiren om ingevolge het request daerby gedaen te leveren den nombre van vyftien pioniers, wy hebben Uedl. messive ten yulkomen van het volck tot tweemaal doen publiceeren aen het volck, ende met de belle doen rondgaen, omme het volck 't saemen te krygen, d'orders vooren gelesen, ende het versoeck van vrywilligen gedaen synde, hebben diverse personen uyt het vergadert volck geseyt, dat het niet redelyk en was, van dese prochie, alteyd te moeten opgaen, inden tyd datter van vele omliggende prochien geene en hadden opgegaen in de letste beschryvinge. Gevolgentlyk en hebben wy in 't volck niets als ongewilligheyt gevonden om voor den gestelden loon op te gaen...

Het enige antwoord dat de autoriteiten aan dergelijke smeekschriften verleenden, was het afsturen van soldaten, gendarmen of eenheden van de mobiele colonne, om op onze jongens jacht te maken of hun ouders overlasten te bezorgen.

Men vond de Zomergemse opgeëisten zowat overal. 38 vertrokken er op 4 september 1793 per schip uit Aalter naar Duinkerke om aldaar «tranchés» te gaan graven. 33 werden op 26 september daarna naar Menen gezonden. Op 3 mei 1794 viel het lot op 74 anderen om te gaan helpen bij het optimmeren van barrikaden te Valenciennes. 15 pioniers vertrokken op 23 december daarna naar leper. 30 stoere jongens werden in oktober 1796 ingezet voor het graven van loopgrachten te Nieuwpoort. Anderen vertrokken naar Bergen, Doornik, Aalst, Condez en nog vele andere plaatsen. ⁽¹⁹⁾.

Opgetrokken tegen wil en dank, tegen de belofte van een hoog loon, goede behandeling en degelijke voeding, waarvan niets in huis kwam, gedreven door heimwee naar huis, naar hun familie en de grond waaraan zij gehecht waren, of onder de druk van velerlei omstandigheden, is het te begrijpen dat het grootste deel van deze opgeëiste jongens hun werk in de brand lieten en als gedeserteerden de vlucht namen om in de bossen of bij een landbouwer te gaan onderduiken. Dit was, volgens een verklaring van het gemeentebestuur in de maand fructidor jaar II (1794) het geval te Zomergem, waar een groot aantal gedeserteerden zich in de bossen van de wijken Rijvis en Nekke verscholen en van roof en diefstal leefden. ⁽²⁰⁾.

(18) R.A.G. Oudburg n° 2046

(19) R.A.G. Oudburg n° 705

(20) R.A.G. Oudburg n° 1852

Ook de landbouwers, die door herhaalde leveringen, opeisingen en door sommige laakse praktijken van de bezetter het ergst getroffen waren, kwamen vanzelfsprekend op hun beurt in het verzet. Te Zomergem weigerden veel boeren de pacht prijs van hun landerijen en hoeven aan hun pachtheren te betalen, omdat zij, naar zij beweerden, eenvoudig niet konden. De ommestellingen op de oogst van 1793 bedroeg 3354 pond 7 schellingen groten aangedikt met een buitengewone belasting van 643 pond zes schellingen groten. De dieren werden als volgt belast : 1 os met 4 tanden, 32 stuivers, 1 os met 2 tanden, 22 stuivers, 1 koe, 18 stuivers, 1 vaars, 11 stuivers, 1 varken, 9 stuivers, 1 kalf, 7 stuivers, 1 schaap, 4 stuivers en 1 lam, 2,5 stuivers. Ook het aantal belastingontduikers en wanbetalers was vrij aanzienlijk. Zij verenigden zich in verzetsgroepen en boden kranig het hoofd aan de herhaalde en strenge bedreigingen vanwege de autoriteiten. Aan hun hoofd stonden Jozef Van De Weghe en Karel De Vlieghe, die hardnekkig het verzet aanmoedigden en niet aarzelden met de bende achter zich naar het gemeentehuis op te marcheren, wat aanleiding gaf tot relletjes. ⁽²¹⁾. Soldaten en gendarmen ketsten bijna dagelijks langs Zomergem's wegen op jacht naar mensen die de sluwe praktijken van de Franse bevrijder beu waren geworden en in opstand waren gekomen.

Fanatiek in hun verzet verloren de meeste landbouwers en arbeiders er hun gezonde beredenering bij, lieten hun bedrijven verslappen en zelfs totaal teniet gaan. Dit stelde de bezetter ongetwijfeld voor grote moeilijkheden, maar het kind van de rekening werd tenslotte de koppige en slecht redenerende landbouwer zelf, wier levensmogelijkheden vrij snel naar het nulpunt daalden en hem de weg van de bedelarij opstuurden.

Om de balans van het onheil te doen doorslaan, brak in 1795 te Zomergem onder het vee een vreselijke ziekte uit, waaraan men toen de naam van «strangeljoen» gaf en die hier lelijk huishield. Deze ziekte was meegebracht door de paarden die in het Frans leger hadden dienst gedaan en in het park te Gent waren besmet geworden. ⁽²²⁾. Tientallen dieren werden afgeslacht en andere in daartoe aangewezen plaatsen afgezonderd en verzorgd. Een van deze verzamelplaatsen was ingericht op het gehucht Schipdonk te Zomergem, dat ver van de bewoonde agglomeratie gelegen was. ⁽²³⁾. De zorg over de besmette dieren werd toevertrouwd aan Jan Baptist Wieme, die tot expert-dierenarts voor het kanton Zomergem was

(21) R.A.G. Oudburg n° 706

(22) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 886

(23) R.A.G. Zomergem n° 384

aangesteld. Hij oefende reeds sedert vele jaren het beroep van «koemeester» uit, dat sedert meer dan een eeuw in de familie was gebleven. ⁽²⁴⁾.

Wanneer wij de balans zouden opmaken van de verliezen die door al deze opeisingen, overlasten, ziekten en eigenzinnige ondernijming werden teweeggebracht, zou het ons moeilijk vallen de Franse tijd voor Zomergem voorspoedig te noemen. Ongetwijfeld moet deze toestand zijn stempel hebben gedrukt op het sociaal en economisch leven van onze bevolking, vooral onder het Directoire (1795-1799) wanneer de toestand gerust ellendig mag worden genoemd.

Maar kijken wij ons niet blind op de donkere zijde van het medaljon.

Objectief beschouwd moeten wij ons toch even afvragen of het verzet van onze landbouwers wel degelijk gemotiveerd was door de zogezegde armoede en voedselschaarste waartoe zij door de reeds genoemde overlasten gebracht waren. Zij waren immers toch de producenten die op de eerste plaats voor zichzelf konden zorgen en geenszins door armoede en voedseltekort konden worden gekweld. Is het vaak niet zo dat in tijden van oorlog en voedselschaarste de noodklok het eerst geluid wordt door de grote landbouwers, bij wie de nood het kleinst was of zich helemaal niet deed voelen. Als bewijs daarvan diene het feit dat op 2 frimaire jaar VII, (22 november 1798) een Frans officier met 25 soldaten bij de moedwillige landbouwers te Zomergem huiszoeken kwam doen, en er grote hoeveelheden graan en levensmiddelen in beslag nam. ⁽²⁵⁾. Werden deze producten niet eerder achtergehouden om voor grof geld in de sluikhandel te worden gebracht?

Maar er waren meerdere factoren die het verzet van de bevolking tegen de bezetter aanspoorden. Er was op de eerste plaats de hervorming zelf; het opschorten van het feodaal regime, met zijn costuimen, hoe gebrekkig sommige ook waren dat eeuwen lang onze bevolking had geregeerd en in een te korte tijdspanne was opgedoeft geworden. Onze mensen hadden er zich moeilijk kunnen bij aanpassen, reden waarom de hervorming algemeen als een dwangregime werd beschouwd.

De vlaming was van nature uit altijd gekant geweest tegen elke administratieve verandering en was er dan ook telkens tegen in het verzet gekomen. Zelden heeft hij zich vooraf de vraag gesteld of deze verandering er soms niet nodig was en zijn bestaan kon verbeteren. Zijn opstand was veelal onberedeneerd en het was soms veel later, en niet zelden na veel bloedvergieten en fatale verwoestingen, dat het tot hem doordrong dat het regime waaronder hij leefde, reeds lang versleten was en een totale om-

(24) R.A.G. Zomergem n° 355 en Départ. de l'escaut n° 886

(25) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 886

wenteling van het administratief en sociaal-economisch lichaam meer dan dringend was.

Daarom mogen wij niet alles door dezelfde bril bekijken. De Franse Revolutie, met haar twintigduizend wetten, zal voor onze bevolking ongetwijfeld meer dan een goede kant hebben gehad. Als de bezetter ons land moest afschuimen en onze rijkdommen de economie van Frankrijk moesten redden, kunnen wij er niet aan twifelen dat de leiders alles in het werk zullen hebben gesteld om de landbouw, de industrie en de handel, die toch de steunpilaren van onze economie waren en onze levensstandaard schraagden, zo veel mogelijk te beschermen, te bevorderen en naar een hoger peil te stuwen.

Het verplichten van de teelt van nieuwe en renderender gewassen, de strijd tegen veeziekten, de vooruitstrevende wegenpolitiek, betere controle op de gezondheid, de armenzorg en de openbare veiligheid en andere maatregelen, die aanvankelijk door onze mensen met lede ogen aanschouwd werden en waartegen zij onberekend in opstand waren gekomen, moesten nadien als gelukkige initiatieven geprezen worden.

DE HUISVESTING

Over de manier waarop de bevolking van Zomergem onder de Franse Revolutie gehuisvest was, is het archief tamelijk zwijgzaam. Nochtans kan uit de grote massa destijdsse boedelstaten worden verstaan dat onze mensen een zeker comfort genoten en het hen aan huisraad niet ontbrak. In zijn *Mémoire des Statistiques* betoogt Faipoult, dat alle huizen een net uitzicht hadden, gans uit steen waren opgetrokken en met pannen bedekt. Dit kan niet worden gezegd van de woningen die men hier een eeuw vroeger aantrof, die voor het grootste deel nog uit hout waren en een dak van stro of riet droegen. Faipoult verhaalt verder dat de bewoners over een goede uitrusting beschikten en er gelukkig leefden. Uit de gegevens die wij uit het archief oppikten, moeten wij de prefect tenvolle gelijk geven.

De woningtypen kan men in drie categorieën indelen, die niet zozeer in stijl, maar dan zeker in grootte duidelijk te onderscheiden waren. Deze drie typen waren ; het kleine werkmanshuisje of kortwoonst, het burgershuis ; waaronder de handelshuizen, de herbergen en de winkels dienen gerekend, en ten slotte de boerenwoning.

De eerste bestond slechts uit de keuken of woonkamer, één enkele slaapkamer, het voutekamerken boven de kelder en het achterhuis of schotelhuis. Niet elk van deze kleine huisjes, die een lengte hadden van zes à zeven meter en een breedte van drie à vier meter, bezat een zolder. Bij sommige van deze werkmanshuisjes was een weefkamer aangebouwd of een klein bijgebouwtje waar het zwijn werd gekweekt. De voordeur gaf recht-

streeks toegang tot de woonkamer, waar veelal een houten lijst was geplaatst om de tocht te verhinderen, terwijl de achterdeur in het schotelhuis uitkwam.

In de burgerswoning waren de vertrekken iets ruimer en vond men, naast de ruime zolder, doorgaans twee à drie plaatsen meer. Gewoonlijk was er een plaats weerskanten de keuken, waarvan een als slaapvertrek voor de ouders en de andere voor winkel, weefkamer, werkplaats of gewoon als pronkkamer werd gebruikt. De voordeur gaf meestal uit in een gang, vanwaar men in de andere vertrekken binnentrad.

Zeer ruim was de boerenwoning. Men trof er niet zelden zeven à acht plaatsen aan, een ruime zolder die, naargelang zijn gebruik, in twee of drie plaatsen was verdeeld en een of twee kelders. Onder de plaatsen op het gelijkvloers noemen wij: twee slaapkamers, de keuken, het schotelhuis, de voor- of beste kamer en het voutekamerken dat eveneens boven een der kelders gelegen was. De ramen waren veelal klein en vierkantig en beschermd met een ijzeren traliewerk. 's Avonds werden ze langs de buitenkant afgesloten met wit-groen geverfde luiken, en langs de binnenzijde met houten blinden. 's Zondags werden ze versierd met geborduurde gordijntjes. Over de aard van de vloer worden in het archief geen aanduidingen gevonden. Wellicht waren sommigen nog uit leem, maar de meesten zullen wel met rode tegels belegd zijn geweest, die eenmaal in de week met zand of gruis werden geschrobt en daarna met wit zand bestrooid, waarin rond de tafel en vóór de haard met de vaagborstel sierlijke krullen werden getekend. De zoldering bestond uit ruwbewerkte, evenwijdliggende balken van eikenhout, geschraagd door een zware dwarsligger, waarin, naast een paar motieven, het bouwjaar van de woning was gesneden. De zoldering was overal zwartbruin van de rook uit de haard en bedekt met een laag vet, dat bij het braden uit de braadpan opwalmde of door de olielamp werd afgegeven. De daken van de schuur en andere bijgebouwen waren van stro of riet, kunstig bewerkt, bestand tegen regen en wind en boden een aantrekkelijker uitzicht dan het pannendak van het woonhuis. Typisch voor elke schuur en voor vele boerenhuizen, was de windwijzer op de nok van het dak, in de vorm van een haan of jager. Ook het kleine torentje met het werkklokje dat de tijd van arbeid en de maaltijden aankondigde ontbrak op geen enkel dak.

In de beste kamer of hoogkamer sliepen de ouders in een bed met wollen dekens, witlinnen lakens en een hoofdkussen. Daar stond de kleerkoffer, bij de begoede lieden de staanklok, de kleerkast, de commode en een garderobe met neusdoeken en kousen. In de andere kamers sliepen de andere huisgenoten in een bed met strozak en Spaanse dekens, die van veel mindere hoedanigheid waren, tussen een rommel van alaam en kleine veldwerktuigen die er wanordelijk doorheen lagen.

De kelder was de plaats waar men de vaten en teilen aantrof, waarin de etelijke waar diende bewaard. Men vond er de karn, de karnemelkkuip, wijnpotten, een vaatje bier, de melkstande, de roompot, de vleeskuip, de boter- en smoutpotten, het boterkuipken, de vleesblok, stopen met azijn, genever en olie.

Op de zolder lagen wat aardappelen, de bonen en de erwten, stonden enkele zakken met tarwe, rogge of boekweitmeel, hingen de werktuigen die op het gepaste seizoen wachtten zoals de zeef, de pik met haak, de zeis, stak de tuinschaar tussen het gebint, hingen de tabaksplanten en geneeskundige kruiden te drogen en lagen het wafelijzer en de koekpan te wachten op feestelijke gelegenheden.

In de schuur, het wagenhuis en het karrekot trof men de zware veldwerktuigen, de wagen, de kar, de slede, de ploeg, de eg, de sleep, de rol, de kruiwagens en de berrie, naast tal van kleinere werktuigen als de houten raak, de zeis, de baansten, de vorken en rieks, de spade, de vlegel, de mesthaak.

In het wagenhuis hingen een grote voorraad staken die werden aangewend bij het herstellen van de zolderingen van de stallen.

In het bakhuis of ovenbuur vond men naast de trog, de ovenspaan en de blusketel, tal van kleine gebruiksvoorwerpen.

Tegen de muur van de schuur, hingen langs de buitenkant onder de dakbedekking, de lange fruitladder en de tronkladder, die veel korter was dan de eerste en gebruikt werd voor het kappen van de knotwilgen die de velden en weiden afzoomden. Daar hingen ook de boonstaken, netjes in pakken samengebonden en wachtend op de volgende lente.

Het meubilair in de achttiende eeuwse woning was hoogst eenvoudig maar vooral praktisch. In de keuken stonden de tafel, een viertal stoelen met biezen zitting, een zitbank, de schapraai of provisiekast. Bij de haard behoorden de hangel, de brander, een rooster, de vuurtang, het hangijzer, de blaaspijp, de vuurschop, het braadspit, de kookpan, de waterketel en een grote vleesvork. Ketels, pannen, emmers, het stramien, het schuimspaan, de pollepel, de boterpot, de smouttest, aarden potten en eetborden, drinkkroezen, het broodmes en het broodberd vond men meestal in het schotelhuis.

De meeste gebruiksvoorwerpen in de keuken waren bij de werkmensen en keuterboerkens in tin of hout en bij de burgerij en de grote landbouwers in koper en vaak met sprekende motieven versierd. De vork als eetgerei komt te Zomergem voor het eerst op tafel rond 1730. Waarschijnlijk was hij op het einde der XVIIIe eeuw nog niet overal ingeburgerd. Ook de bierglazen waren toen nog alleen het gemeengoed van de

welstellenden. De uit teen gevlochten wieg sierde elke woonkamer, waar ze een ereplaats bekleedde en waaraan de moeder zeer veel zorg besteedde.

De binnenhuisverfraaiing was bij onze voorouders uit de XVIIIe eeuw uiterst sober. Op de broodkast stond het zwarte kruisbeeld met de witte Kristus, onder een glazen stolp, tussen papieren bloemen. Op de schoorsteen prijken de tinnen potten en teilen, of andere emblemen in tin of koper, die meestal door een lid van de familie in een schutterswedstrijd werden gewonnen. De muren waren meestal kaal. Er hing het pijpenrek, het bakje met de eelepels en soms een oude klomp met een plantje daarin. Bij de begoede families vond men er nog enkele plaatjes of schildertjes, met of zonder glas ingelijst, die een jachtpartij, een parabel uit de Gewijde Geschiedenis, of een wijze spreuk voorspelden. Ook het ophangen van een pistool of het jachtgeweer naast de schouw, was algemeen in gebruik.

's Zondags bedekte men de tafel met een geborduurd tafelkleed, waarop een tuiltje bloemen werd geplaatst.

Dit beeld konden wij ons over de huisvesting vormen, na het uitrafelen van het voorhande archief, en wij moeten het betoog van de prefect van het Departement der Schelde tenvolle beamen, dat onze mensen in Vlaanderen, inzake huisvesting, veel beter bedeed waren dan om het even waar in de bezette gebieden.

Het nummeren van de huizen werd te Zomergem in 1798 ingevoerd. Pieter Plovijt, die toen als bode was aangesteld, zou daardoor, althans volgens een verklaring van het gemeentebestuur, zijn taak als bestellen van brieven en berichten allerlei, beter kunnen volbrengen.

Het vuur werd aangemaakt in de open haard en gevoed met houtblokken en fassael. Het diende zowel als verwarming als voor het bereiden van de spijzen voor mens en dier. Voor het aansteken van het vuur werd gebruik gemaakt van het solferstokje. Het brandhout was op elk hof overvloedig aanwezig. Er groeide enorm veel in de velden, waar elke strook land, elke weide en elke meers met houtgewas of knotwilgen was afgezoomd. In de herfst van ieder jaar werd het hout gekapt, in bussen opge maakt en in grote mijten op het hof opgestapeld. Te Zomergem werd vooral veel hout gehaald uit de uitgestrekte bossen, die op het einde der XVIIIe eeuw ruim 200 hectaren besloegen. ⁽²⁶⁾. De opeising van brandhout door de Fransen bracht er geen nood aan. Bij een opname van het brandhout te Zomergem in 1792 telde men 1.800 blokken, 45.000 faselen en 2.200 mutsaarden. ⁽²⁷⁾. Van 4 juli 1794 tot 18 februari 1795 werden aan de Fransen geleverd: 1.300 faselen en 19.462 mutsaarden. ⁽²⁸⁾.

(26) R.A.G. Oudburg n° 1967

(27) R.A.G. Oudburg n° 699

(28) R.A.G. Oudburg n° 1978

De armsten onder onze mensen vergaarden hun brandhout door het sprokkelen in de bossen, waar sprokkelhout en dennenappels bij hopen te rapen lagen. Alvorens het huisgezin zich ter ruste begaf werd de smeulende asse met de vuurschop in de ijzeren blusketel of doofpot gestopt om 's anderendaags onder de vorm van bluskool, gebruikt te worden voor het aanmaken van de haard. Soms werd het vuur voor de nacht afgedekt met de haardplaat, waardoor het soms tot de volgende morgen smeulen bleef, zodat het met de blaaspijp opnieuw op gang kon worden gebracht. Over het gebruik van turf als brandstof te Zomergem wordt in het archief gezwezen. Wellicht had men reeds sedert vele tientallen jaren met het turfsteken te Zomergem opgehouden in de uitgestrekte moeren in de wijken Kruisstraat en Overdam, waar in vroegere eeuwen, gelijk de naam «Moerstraat» het verklapt, veel turf werd gewonnen.

Het fornuis of de stoof wordt voor het eerst te Zomergem vernoemd in het jaar 1790. Wellicht was deze manier van verwarming op het einde der XVIIIe eeuw en zeker sedert omstreeks 1810 reeds algemeen in de woningen van de burgerij, niettegenstaande de steenkool nog lang geen gemeengoed was geworden en in 1800 nog zeer zuinig werd gestookt in het gemeentehuis en in een paar partikuliere woningen. De gewone man heeft het nog lang met de open haard en de met hout of turf gestookte stoof moeten stellen.

De verlichting van de woningen in de XVIIIe eeuw liet nog veel te wensen over. In de meeste huizen zat men 's avonds nog bij het dansende licht van de open haard, waarin de vlammen geheimzinnig de houtblokken likten. Het beste licht kwam van de waskaars die in een kaarsepan of soms met drie en meer tezamen in kandelaren werden geplaatst, maar waskaarsen brandden snel op en waren doorgaans duur. Het meest werd nog gebruik gemaakt van het olielampje, dat uit tin of koper was vervaardigd en met olie of vet werd gevoed. De olie werd meestal uit koolzaad gestampt. Onze landbouwers kweekten er onder de Franse Revolutie grote hoeveelheden en een goede oogst leverde 8 à 9 zakken zaad per gemet of 21 hl per hectare. Men sloeg 1 hl olie uit 4 ½ hl zaad. (29). De vlam van de olielamp was vaster en ook groter dan die van de kaars maar bood dit grote nadeel, dat ze veel rook en een walgelijke reuk afgaf. Geregeld diende gezorgd voor nieuwe wieken en moest het glas elke dag opnieuw gereinigd worden. In de stallen gebruikte men de lantaren, die op het einde der XVIIIe eeuw vrijwel algemeen was. Vermelden wij terloops nog dat waskaarsen, kaarsroet en lampolie door de bezetter werden opgeëist. Te

(29) LINDEMANS P., *Geschiedenis v. d. Landbouw in België*, De Sikkel, Antwerpen, Deel II, Bl. 272

Zomergem werden in 1794 ruim 10 stenen (35 kg) kaarsroet en menig vaatje lampolie geleverd. ⁽³⁰⁾.

Een grote stap naar een betere verlichting werd gezet in 1800 door het plaatsen van straatlantarens op de dorpsplaats, aan de kruispunten en langs de bijzonderste straten van de gemeente. ⁽³¹⁾.

KLEDING EN VOEDING

De boedelstaten leren ons dat onze buitenmensen onder de Franse Revolutie geen nood hadden aan klederen en ze doen er ons tevens de grote verscheidenheid van kennen. Zeker was er toen geen sprake van grote chic en voortdurende modewisseling. De mannen droegen de lange linnen broek en het vest uit linnen of wol. In de zomermaanden de boezeroen. Rond de hals droeg men de halsdoek of kravat. Schoenen en laarzen waren zeer kostbaar en werden door de kleine man alleen op uitstap of bij feestelijke gelegenheden gedragen. Het dagelijks schoeisel was de houten klomp; die 's zondags met teer geverfd en opgeblonken werd. De lange overjas was niet algemeen in gebruik en een bevoorrechte dracht voor de burgerij en de rijke boeren. De vrouwen droegen het hemd, de borstrok, de onderrok, de wijde bovenrok of het kleed en de bloes. Op uitstap droeg men de kantmuts en de sjaal uit kant of gebreide wol. Bij het huiselijk werk beschermde de schort en de overtrekmouw in satijn, de klederen tegen bevuilding. 's Winters kwam de lange kapmantel uit de kast, samen met de wollen handschoenen en de mof.

De sieraden waren de trots van elke vrouw en ook de mannen pochten er gaarne mede. Zij tooiden er zich mede bij elke gelegenheid. De meesten waren in goud of zilver en kunstig bewerkt. Men droeg broches, lange kettingen rond de hals, die over de borst hingen, oorringen en andere ringen met ingezette stenen en paarden. In sommige sterfhuizen werden de sieraden van de overledene geschat op meer dan 5 pond groten. De kanten kraag was algemeen in gebruik en werd gedragen om ter kerke te gaan en bij feestelijkheden. In het haar droegen de vrouwen een zilveren of gouden speld, terwijl aan de schoenen zilveren gespen blonken. Het mansvolk stelde zich meestal tevreden met een gouden ring en een borstspeld.

Bij het doorlezen van de boedelstaten en volgens de rapporten in andere archieven ontdekt, moeten wij geloven dat onze mensen onder de Franse Revolutie geen overvloed hadden aan voedsel en het ook weinig verscheiden was. Te vaak wordt melding gemaakt van een hoopke aard-appelen ergens in de kelder of in de schuur en een muddeken rogge- of

(30) R.A.G. Oudburg n° 1978

(31) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1822

boekweitmeel op de zolder. De bezetter ging er inzake opeisingen van de elementaire voedingsmiddelen met de grove greep in. 's Morgens werd roggebrood geëten met spek, waarbij bier, botermelk of aftreksel van cichorei werd gedronken. De aardappelen en het brood maakten de hoofdbestanddelen van de voeding uit. De boterham werd besmeerd met smout, maar bij de gewone werkman gebruikte men als smeersel het braadvet van het spek. Het roggebrood werd slechts om de veertien dagen gebakken en woog 6 à 7 kg. Begrijpelijkerwijze was het zo hard als steen en moest het voor het gebruik veelal in botermelk worden geweekt. Tarwebrood was vrijwel onbekend en boter was een luxe voor de rijken of werd soms karig aan de zieken en ouderlingen bedeed.

Het noenmaal bestond uit aardappelen, opgediend met gebraden spek, waarvan de saus werd gemaakt, sterk gekruid met azijn, mosterd, tijm en ajuinen. Gedurende de zomermaanden werd in de aardappelen zuring of veldsla gedaan. Als groenten gebruikte men bonen, erwten, ajuin, andijvie, rapen, seder, spinagie, zuring, pastinak, rode kool, porei, warmoes en vooral veel wortelen. 's Avonds at men de opgewarmde resten van het noenmaal, dat dooreen werd gemengd en aangelengd met botermelk of in de pan gebruid. Behalve varkensvlees werd geen ander vlees geëten. Beenhouwerswinkels zijn in die tijd te Zomergem niet bekend. In elk huisgezin werd een of tweemaal per jaar een zwijn gemest dat op het hof geslacht werd en waarvan de grote stukken gedroogd of in de pekel werden bewaard. Slechts twee of driemaal per jaar werd runds- of schapenvlees geëten en dit ter gelegenheid van de jaarlijkse kermis of op een bijzonder gelegenheidsfeest. ⁽³²⁾. Eieren en volle melk waren voor de kinderen en de zwangere vrouwen bestemd. Vis was vrijwel onbekend.

Als toespijs kenden onze voorouders niet veel. Als algemeen bekend was de peperkoek en de stroop, die enkel op zondag op tafel kwamen. Kaas, honig, dadels en vijgen worden zeer schaars vermeld en waren geen gemeengoed. Wafels en pannenkoeken kwamen geregeld op tafel, vooral bij de landbouwers waar ze voor vele gelegenheden in grote hoeveelheden werden gebakken.

Voor het kruiden van de spijsen gebruikte men zeer veel azijn, peper en zout. Daarbuiten kende men nog saffraan, kaneel in poeder of in pijpen, mosterd, kruidnagel en gedroogde laurierbladeren. Bij de maaltijden dronk men botermelk of bier. In iedere kelder stond de bierstande met het vaatje licht bier. Bier was de gemene drank voor iedereen. Het werd ter plaatse in meer dan één brouwerij vervaardigd en was betrekkelijk goedkoop. Zelfs op de grote pachthoeven werd bier gebrouwen.

Rook- en pruimtabak waren schier de enige genotsmiddelen die onder de Franse Revolutie te Zomergem waren gekend. De tabak werd door

(32) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1822

onze landbouwers en zelfs bij de werkende klasse geteeld en ter plaatse verwerkt. Er was in elke gemeente minstens één tabaksnijder, die de gedroogde bladeren tot rook-, pruim- of snuiftabak verwerkte.

Dat onze mensen het inzake voeding niet breed hadden blijkt ten andere nog uit het feit dat er bij de opneming van de oogst op 26 augustus 1791, te Zomergem slechts 2.670 zakken tarwe en 9.450 zakken rogge werden geteld, terwijl er van de vorige oogst slechts 185 zakken tarwe en 965 zakken rogge waren overgebleven. Als wij daarbij voegen dat men voor een bevolking van 5.933 zielen jaarlijks 1.335 zakken tarwe en 6.300 zakken rogge nodig had, en een groot gedeelte van de opbrengst aan de bezetter diende geleverd, zal het ons duidelijk worden dat er voor eigen verbruik niet veel overbleef. ⁽³³⁾. Zelfs Faipoult, de prefect van het Departement der Schelde, die in zijn statistieken doorgaans objectief is, alhoewel hij de toestand graag door een franse bril bekijkt, moet toegeven, dat onze mensen het inzake voeding niet breed hadden. Ten bewijze daarvan het groot aantal bedelaars en landlopers die als een plaag over de dorpen zwermde, de hand uitgestrekt naar een stuk brood, een paar aardappelen of een handvol graan.

Ingevolge een resolutie van 19 november 1792 moest Zomergem aan het depot te Gent 4.000 broden leveren. ⁽³⁴⁾.

Bij de opneming van de oogst op 12 juli 1794, dus juist voor de nieuwe oogst, werden te Zomergem 185 zakken tarwe, 352 zakken rogge en 85 zakken haver geteld. Toen was de opeising van de Fransen volop aan de gang. ⁽³⁵⁾. Te Zomergem werden van 4 juli 1794 tot 18 februari 1795, 313 zakken en 116 kwintalen van 98 pond tarwe en 152 zakken en 895 kwintalen van 43 pond rogge aan de Fransen geleverd. ⁽³⁶⁾.

Een opvoeding van 1.048 kwintalen of ongeveer 52.000 kg rogge in 1796, kon door onze landbouwers niet meer worden nageleefd, omdat er geen graan genoeg was overgebleven om in hun eigen onderhoud te voorzien. ⁽³⁷⁾.

HANDEL EN NIJVERHEID

Van eigenlijke nijverheid is te Zomergem onder de Franse Revolutie nog geen sprake. Volgens een verklaring van het gemeentebestuur in date 17 mei 1809, bezat de gemeente nog geen enkele fabriek, noch enig werkhuis. Eerst in 1814 komt zekere Lievin Boucher zich hier als fabrikant

(33) R.A.G. Oudburg n° 1964

(34) R.A.G. Oudburg n° 375

(35) R.A.G. Oudburg n° 1852

(36) R.A.G. Oudburg n° 1978

(37) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 886

van linnen vestigen. Hij had een klein werkhuis met een paar getouwen, waar zes wevers hun dagelijkse bezigheid vonden. ⁽³⁸⁾.

Het merendeel der bevolking leefde zo goed als kwaad van de landbouw, de bosarbeid en de huisweverij. Dit laatste bedrijf begon zich nochtans sterk te ontwikkelen en ging weldra een vooraanstaande rol spelen.

Het Vlaamse volk heeft een taaie kop. Het is als het ware door tegenspoed gestaald en de opeenvolgende verknechtingen en verdrukkingen hebben het wijzer gemaakt en stilaan geleerd de dreigende klippen van hongerdood en economische ontarding te omzeilen.

Om de totale ondergang te ontkomen wierpen onze landbouwers, en vooral de kortwoners zich op de linnenweverij. Wat vroeger voor de meesten van hen een bijverdienste was geweest die slechts gedurende de wintermaanden en tijdens de stille seizoenen werd beoefend, was thans hun bijzonderste broodwinning geworden. Vele landbouwers hadden de ploeg voor het getouw geruild en wat de landbouw aan hun gezinnen had ontnomen, zou voortaan door de linnenweverij schadeloos worden gesteld. Het werd een intensieve weefnijverheid waarin zich de kiem ontwikkelde van de grote bedrijven die enige jaren later te Zomergem zouden verrijzen.

Het is ons genoegzaam bekend dat in de XVIIIe eeuw, meer dan de helft der bevolking van het platteland door de linnenweverij werd opgeslorpt. Ook te Zomergem nam ze naast de landbouw de meeste werkrachten in beslag. In 1798 werkten hier meer dan 900 getouwen. In elk huisgezin was minstens één getouw aanwezig, terwijl twee à drie spinnewielen voor het nodige garen zorgden. Een boedelstaat uit die tijd, waarin het weefgetouw en het spinnewiel niet worden opgesomd bestaat voor Zomergem niet. Op sommige hoeven werkten zelfs drie of vier getouwen en zes à zeven spinnewielen. Iedereen in het huisgezin diende bij het werk te helpen. De meisjes zaten reeds vanaf hun zevende jaar op de spinstoel, van 's morgens vroeg tot laat in de avond en vielen er soms bij in slaap. Jongens van veertien jaar stonden flink hun man naast vader aan het getouw. Er werd geen rust gegund.

De meeste wevers werkten voor eigen rekening en verdienden gemiddeld 0,72 à 1,98 fr. per dag, naargelang de hoeveelheid en de kwaliteit van hun productie. ⁽³⁹⁾. Dit was niet genoeg om hun gezin van het hoogstnodige te voorzien, zodat de meesten verplicht waren een lapje grond te bebouwen met wat aardappelen, wat rogge en wat wortelen. Zij waren inderdaad de slaven van hun grond en hun getouw. Een meter

(38) R.A.G. Zomergem n° 355

(39) DUCHESNE L., *Histoire Social et Economique de la Belgique*, Brussel bl. 296

afgewerkt linnen kostte ongeveer 1,10 fr., waarvan 0,44 fr. diende afge-rekend voor de grondstof, zodat er eigenlijk maar 0,56 fr. als verdienste overbleef. Over de jaarlijkse productie die de linnenweverij te Zomergem opleverde zijn ons geen preciese cijfers bekend. Ons steunend op gegevens van Berten, die beweert dat elk getouw jaarlijks 12 stukken lijnwaad kon opbrengen, zou dit voor Zomergem een jaarlijkse productie hebben betekend van 10800 stukken, berekend aan de prijs van 49 gulden per stuk, maakt een opbrengst van 529200 gulden. ⁽⁴⁰⁾.

Wanneer wij ons refereren aan dezelfde schrijver voor wat het aantal werkrachten betreft dat door de huisweverij in beslag werd genomen, stellen wij vast dat ruim de twee derden der inwoners van Zomergem hierin betrokken waren. Er waren, volgens schrijver althans, om een getouw regelmatig te doen werken, 6 personen nodig, 1 wever, 4 spinsters en 1 spoelder. Te Zomergem, waar ruim 900 getouwen werkten, zou men derhalve meer dan 5.500 werklieden nodig hebben gehad. Inderdaad, andere schrijvers hebben reeds verklaard dat meer dan de twee derden der bevolking op het platteland door de weverij werden opgeslorpt.

Deze intensieve weefnijverheid deed vanzelfsprekend plaatselijke nering ontstaan. De wevers zochten naar afnemers van hun producten en naar leveranciers van de grondstoffen. De markten van Eeklo en Aalter werden het drukst door de Zomergemse wevers bezocht. Zij voerden er hun afgewerkte produkten per stootkar of met de kruiwagen heen en brachten op de terugweg, vlas, wol of gesponnen garen mede.

Ook het gemeentebestuur zag in de ontwikkeling van deze bedrijfstak een middel om haar eigen gemeente naar een hoger economisch peil te stuwen. Waarom niet een eigen wekelijkse markt oprichten? Reeds in 1794 werd een aanvraag naar de prefektuur gestuurd en nog geen vol jaar was verlopen of de eerste markt werd geopend. Het was nog geen wekelijkse markt maar een jaarmarkt, maar toch was de eerste stap gezet. Reeds in 1798 en 1799 werden de jaarmarkten van Zomergem aangekondigd in een Gents dagblad, zoals blijkt uit de volgende parochierekening : «item in proffijte van Laurens Riems, van 12 francs, omme daarmede te betaelen den drukker Verscheiren, over 't inserren in syne gazette, de jaermerckten van dit canton, vande jaeren 6 en 7 der République».

Het invoerverbod van wol uit Engeland legde aan veel getouwen het stilzwijgen op. Vooral in de steden kwam het tot een ernstige krisis. Op het platteland werd de slag minder gevoeld, aangezien er veel minder wol werd verwerkt. De overschakeling van het wolweven naar het linnenweven bracht geen moeilijkheden en geen tragische gevolgen met zich. Te Zomer-

(40) BERTEN D., *Coutumes du Vieuxbourg*, Brussel 1904, Deel VII bl. 97 en vlg

gem had men trouwens nooit veel wol geweven. De grondstof was zeer duur, vooral na het invoerverbod en de plaatselijke productie was onbeduidend om niet te zeggen nihil. De schapenteelt had te Zomergem nooit veel om het lijf gehad. Een ordonnantie van Maria-Thérésia in date 2 december 1755, had het houden van schapen verboden aan de landbouwers die niet minstens 9 bunder land onder de ploeg hadden. Volgens een verklaring van de maire van Zomergem dd. 23 messidor jaar XIII, bedroeg deze oppervlakte voor zijn gemeente minstens 15 bunder of ruim 20 ha. ⁽⁴¹⁾. Te Zomergem waren de hoeven van meer dan 9 bunder of ruim 10 ha niet talrijk. De gemeenten Zomergem, Nevele, Nazareth en Evergem waren trouwens gekenmerkt door de versnippering van hun grondgebied in kleine landbouwbedrijven. ⁽⁴²⁾. Anderzijds hebben de landbouwers van Zomergem voor de veekweek in het algemeen en voor de schapenteelt in het bijzonder maar bitter weinig gevoeld. In 1793 telde men hier slechts 193 koppen, die naderhand dan nog door de Fransen werden opgeëist. ⁽⁴³⁾. Na het opheffen van het feodaal recht, waarbij het aan de heer der parochie alleen toegelaten was schapen te weiden op de meersen en langs de straten, begonnen onze boeren zich meer voor de schapenteelt te interesseren, met het gevolg dat zij elkander het recht van het weiden begonnen te bekampen en het gemeentebestuur voortdurend moest tussenkomen in de twisten tussen schapenhouders en herders. ⁽⁴⁴⁾. In 1809 telde men in Zomergem 429 schapen en in 1811 reeds 1.207. ⁽⁴⁵⁾.

Anderzijds was de wol van de schapen die in Vlaanderen gekweekt werden van minder goede kwaliteit dan de ingevoerde en de betrachtingen van de overheid om het vlaamse ras met uitheemse dieren te kruisen leverde het gewenste resultaat niet op.

De landbouw begon de nijverheid dichter op de voet te volgen en onze landbouwers begonnen grotere hoeveelheden vlas te verbouwen dat ter plaatse geroot, gezwingeld, gekamd en tot garen werd gesponnen. Geen enkel hof, hoe klein ook, of men vond er het zwingelberd, de boothamers, de zwingelstok, de vlaskam of hekel en de scheermolen. Zo konden onze mensen niet alleen hun brood verdienen, maar meteen hun productie opdrijven met hogere winsten, aangezien de grondstof niet meer hoefde aangekocht op de vreemde markten, waar de prijs veel hoger lag. Zij moesten niet meer, gelijk de wevers uit de steden, die bijna uitsluitelijk ingevoerde wol verwerkten, na het invoerverbod hun toevlucht nemen tot de openbare

(41) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1636

(42) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1822

(43) R.A.G. Oudburg n° 1850

(44) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1636

(45) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1637

onderstand of bedelen gaan. In 1810 werden te Zomergem meer dan 134 ha vlas gekweekt, dat totaal voor eigen behoeften werd aangewend. ⁽⁴⁶⁾. Dit bracht werk mede voor iedereen en leverde een grote hoeveelheid lijnzaad, waardoor meteen een nieuwe nijverheid tot stand kwam, n.l., d oliepletterijen, die lijnkoeken vervaardigden die aan het veevoeder werden toegevoegd. In 1795 werkte te Zomergem een olieslagerij, of wat men toen een oliemolen of oliestampkot noemde. Het bedrijf behoorde toe aan zekere Livien De Weirdt. Ook zagen andere bedrijven die aan de weverij verwant waren spoedig het licht. Rond dit tijdstip bestond hier een kamslagerij en een werkhuis voor het vervaardigen van weefgetouwen en spinnewielen, die niet alleen hun materiaal verkochten maar tevens in huur gaven. ⁽⁴⁷⁾.

De verplichting in 1812 door de Fransen aan onze boeren opgelegd om een grote hoeveelheid suikerbieten en koolzaad te verbouwen remde in grote mate de vlasteelt en de huisweverij, aangezien onze wevers opnieuw op de aankoop van de grondstof waren aangewezen met het gevolg dat een groot aantal thuiswevers er het bijltje bij neerlegde of voor rekening van een patroon of op de fabrieken ging werken, die zich in de steden snel vermenigvuldigden door het opkomen van het machinaal weven. ⁽⁴⁸⁾. De gemeente Zomergem werd verplicht van 7 ha van dit nieuw gewas te verbouwen.

In 1794 werkten te Zomergem 7 windmolens die ieder 20 kwintalen of ongeveer 1.000 kg graan per dag maalden. ⁽⁴⁹⁾. Niet allen draaiden toen reeds voor eigen rekening want het feodaal regime was nog niet opgedoekt, zodat de dorpsheer, uit hoofde van zijn overheidsrechten, nog het monopolie van de «vrije molagie» of het molenrecht bezat, waardoor hij alleen molens binnen zijn ressort mocht oprichten en de boeren kon verplichten van hun graan op zijn molens te doen malen. Buiten de steenbakkerij van Jozef Vande Weghe, bestonden hier nog een paar gelijkaardige bedrijven, waarvan ons de naam van de eigenaars niet is bekend. ⁽⁵⁰⁾. Een groot aantal bierbrouwerijen en geneverstokerijen die vóór en in het begin der bezetting te Zomergem bestonden, verdwenen één na één, doordat de Fransen het bierbrouwen en het stoken van genever met behulp van granen, door het opeisen van deze grondstof fel bemoeilijkten. Meer en meer werd beroep gedaan op ingevoerde dranken, waardoor aan de vee-

(46) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1638

(47) R.A.G. Zomergem n° 354

(48) R.A.G. Zomergem n° 360

(49) R.A.G. Oudburg n° 1964

(50) R.A.G. Oudburg n° 1383

teelt een van haar meestvoedende bestanddelen, n.l., de draf werd ontnomen.

Het aantal winkels en ambachtslieden was te Zomergem betrekkelijk groot. In 1795 telde men hier tien bakkers, tien winkeliers, vijf timmerlieden of wagenmakers, vier smeden, drie schoenmakers, drie strodekkers en een paar andere kleinere bedrijven. ⁽⁵¹⁾.

DE WEGENPOLITIEK

De Fransen hebben zeer goed ingezien dat de ontwikkeling en de handhaving van de sociale en economische ontwikkeling van een volk sterk afhankelijk is van het bezit van een degelijk wegennet en snelle communicatiemiddelen. Het Zomergems wegennet had tot dan toe altijd in een erbarmelijke toestand verkeerd. De wegen waren er amper twee meter breed en nog niet geplaveid. Er bestonden nochtans voorschriften waarin bepaald werd dat de wegen minstens 20 voet of 7 meter breedte moesten hebben, maar deze werden weinig of zelden nageleefd. Overgelaten aan eigen initiatief en vooral bij gebrek aan geldmiddelen, moet het ons niet verwonderen dat het onderhouden van de wegen, laat staan het aanleggen van nieuwe, te Zomergem zelden op het voorplan trad. Haar ligging tussen twee grote steden, Gent en Brugge, waarmede de bevolking voortdurend contact had, wierp het probleem van de communicatiemiddelen zich voortdurend op, maar de vorige regeringen hadden aan de herhaalde verzoekschriften van onze wethouders geen gehoor gegeven. Het weinige geld dat te Zomergem met het barrièrerecht werd opgehaald volstond geenszins om daarmede de wegen in een behoorlijke staat te houden. Trouwens was dit barrièrerecht of tol een feodaal recht, dat de heer der parochie, uit hoofde van zijn overheidsrechten toekwam en waarvan de parochiekas weinig of niets profiteerde. Meestal werd het onderhouden van de wegen op de nek van de landbouwers en aangelanden geschoven, die zich de zaak niet zeer ter harte trokken. Niet zelden zelfs stuitten de initiatieven van het gemeentebestuur op de weerwil van de landbouwers en grote grondbezitters. Dit gebeurde ondermeer in 1798, toen het gemeentebestuur van Zomergem zich had voorgenomen de Molenstraat, die van Zomergem naar Hansbeke leidt, op de voorgeschreven breedte te brengen en op het verzet stuitte van de heren de Draeck en de Jonghe, twee rijke, adellijke grondbezitters, omwille van het verlies van grond en bomen. Verzet waarin beide heren tenslotte vanwege de prefectuur gelijk haalden. Er kan dus niet worden gezegd dat het gemeentebestuur te Zomergem zich om zijn wegen niet bekommerde. Integendeel. Het wegenprobleem was

(51) R.A.G. Oudburg n° 1383

het zorgenkind van elk gemeentebestuur en er ging geen enkele raadszitting voorbij, dat het niet werd aangesneden. Op geregelde tijdstippen hadden er straatschouwingen plaats, die voor doel hadden, de toestand van de straten en landwegen na te gaan en de nodige herstellingen te doen uitvoeren.

De opeenvolgende bewindvoerders hebben zich om 's lands wegen niet maar bitter weinig bekommerd en zeker in het geheel niet om de gemeentewegen. Alleen werd zekere aandacht geschonken aan de wegen die voor de legers dienstig konden zijn. De herhaalde klachten door de wethouders van Zomergem zo vaak geuit, kregen derhalve geen gehoor.

Wanneer in 1770 de Kasselrij van de Oudburg van Gent een aanvang nam met het kasseien van haar voornaamste wegen, stroomden op de burelen van het college tal van verzoekschriften binnen, uitgaande enerzijds van enkele geïnteresseerde landbouwers en anderzijds van de parochiebesturen, om het bestraten van hun wegen te bekomen. ⁽⁵²⁾. Maar veel schot kwam er niet in. In 1784 werd de Gentweg, de oude heirweg die Gent met Brugge over Zomergem verbindt, niet meer gebruikt en lag hij totaal verlaten en verwilderd.

Het behoeft dan ook geen betoog dat de ontwikkeling van het bedrijfsleven in onze gemeente fel gestuit werd door de slechte staat der wegen en het niet zonder reden was dat de wethouders deze toestand voortdurend onder de ogen van de overheid hielden.

Wat onder de voorgaande regeringen inzake wegenpolitiek verwaarloosd was geworden, zouden de Fransen trachten goed te maken. Niet alleen werd de stoot gegeven voor het aanleggen van nieuwe wegen tussen de steden, maar ook de gemeenten, waaronder zelfs de kleinsten, zouden van deze vooruitstrevende verkeerspolitiek genieten. Nauwelijks geïnstalleerd, werden inzake verkeer, verscheidene besluiten genomen. Vooral het besluit van 23 messidor jaar V wijdde verschillende artikelen aan de gemeentewegen. Elk gemeentebestuur kreeg een circulaire toegezonden waarin naar de toestand van de wegen werd geïnformeerd. Deze welke leidden van het ene dorp naar het andere, en derhalve buurtwegen werden genoemd, verdienden de meeste aandacht en kwamen het eerst aan bod voor gebeurlijke verbeteringen, waarvan de kosten ten laste vielen van de gemeenschap, terwijl de andere straten, volgens de reglementen van het oud systeem, door de aangelanden moesten worden onderhouden. Een commissie, bestaande uit drie leden, werd in elke gemeente met een speciale straatschouwing gelast, waarvan een bondig verslag diende uitgebracht aan de prefectuur. Te Zomergem had deze schouwing plaats op 18, 19 en 23 florial jaar VI. Uit het verslag bleek dat de wegen te

(52) R.A.G. Oudburg n° 898

Zomergem nog steeds in erbarmelijke toestand verkeerden en er hoogst dringend aandacht diende aan geschonken te worden. Besloten werd de nodigste herstellingen aan te brengen. Landbouwers en werklieden werden aangesproken om het werk te doen, tegen een dagloon van 2 frank. ⁽⁵³⁾.

Deze vooruitstrevende verkeerspolitiek der Fransen is de gemeente Zomergem ongetwijfeld ten goede gekomen. Het merendeel der straten zou worden geplaveid; een werk dat niet zonder moeite en slechts bij stukjes en beetjes verliep. In de gemeenteraad werd voortdurend met de overheid over deze werken onderhandeld.

Bij het begin der Franse Revolutie waren, op enkele stroken na, bijna alle straten van Zomergem nog verhard volgens het primitief systeem, n. l., bij middel van takkebossen die belegd waren met een laag zavelgrond. Slechts 1098 roeden of plus-minus 4000 meter waren gekasseid. Hiervan trof men er 96 roeden of 360 meter aan in de Gentweg te Nekke, die in 1776 waren gelegd. 215 roeden of 1000 meter te Daelmen, sedert 1778, 197 roeden of 650 meter tussen het dorp en het kruis van Durmen, gelegd in 1783 en tenslotte 580 roeden of 2272 meter langs de grote steenweg Gent-Brugge op de wijk Kruisstrate, gekasseid in 1774, ingevolge herhaalde verzoekschriften vanwege de landbouwers, de geestelijkheid en het gemeentebestuur. ⁽⁵⁴⁾.

Op 8 prairial jaar V. vroeg het gemeentebestuur van Zomergem aan de prefectuur de toelating om de kasseien, die sedert lange tijd langs het kanaal Brugge-Gent, op de wijk Durmen, lagen opgestapeld, en bestemd waren voor het aanleggen van nieuwe straten, te mogen ophalen om er de wegen van de gemeente mede te verharden. Dit werd toegestaan en de straat rondom de kerk kreeg haar beurt. ⁽⁵⁵⁾. Ondertussen waren enkele meters van de Spinhoutstraat, tussen Zomergem en Hansbeke geplaveid geworden. ⁽⁵⁶⁾.

In 1808 werd te Zomergem voorgoed de spade in de grond gedreven en kwam de definitieve stoot die de algehele bestrating van het wegennet op gang bracht. Een gelukkig toeval speelde daarbij in de kaart van het gemeentebestuur. De grote steenweg Gent-Brugge of «route impériale», waarvan een deel langs de grens van de gemeente loopt, was reeds in 1784 geplaveid geworden en diende thans vernieuwd. Het gemeentebestuur van Zomergem was er als kippen bij en vroeg op 17 augustus de toelating om de verwezen stenen te mogen ophalen om er zijn eigen straten mede te verharden. Dit werd toegestaan en tientallen landbouwers boden

(53) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1818

(54) R.A.G. Oudburg n° 898

(55) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1818

(56) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1826

spontaan hun diensten aan om de kasseien met hun wagens ter plaatse te brengen. ⁽⁵⁷⁾. Ondertussen werd de toelating gevraagd om een som van 300 frank uit de gewone belastingen te mogen lichten om ervan het werkvolk te kunnen betalen.

Begonnen werd met het voltooien van de grote steenweg Gent-Brugge op de wijk Kruisstrate, waarmede reeds in 1773-74 een aanvang was genomen. De openliggende delen in de Daalmstraat en de Durmstraat kwamen daarna aan de beurt en in 1813 waren al de straten die het dorp met de omliggende gemeenten verbond geplaveid. Het bestraten van de overige wegen werd een plan op zeer lange termijn, waarover in een ander artikel wel iets meer.

Voor wat betreft het vervoer te water, was Zomergem uitsluitend aangewezen op het kanaal Gent-Brugge, met een loskade te Durmen en een aan het veer te Hansbeke, gehucht Schipdonk. Spijtig lagen deze plaatsen te ver van het dorp verwijderd om de handel en de nijverheid in onze gemeente te bevorderen. Ook de Lieve, die haar loop over Zomergem heeft, kon dat niet. Dit kleine riviertje leende zich enkel tot de vaart van kleine trekschuiten die het brandhout uit de streek van Eeklo, Oostwinkel en Maldegem naar Gent voerden. Volgens een rapport van het gemeentebestuur was dit kleine vervoer zelfs in 1798 niet meer mogelijk. Aan dit kanaaltje hebben de Fransen, evenmin als hun voorgangers weinig aandacht besteed. Het werd enkel nog onderhouden uit noodzaak, omdat het onontbeerlijk was voor het afvoeren van het overtollig water van de meersen waar het zich doorheen kronkelde. ⁽⁵⁸⁾.

DE MAATSCHAPPELIJKE HULPVERLENING

De enige vorm van maatschappelijke hulpverlening en dienstbetoon gedurende het Frans bewind was de armenzorg, die aanvankelijk verzekerd werd door de armentafels, eeuwen geleden uit noodzaak en menslievendheid door de parochiegeestelijken in het leven geroepen, en die er steeds het beheer of het toezicht en zeker het monopolium van behouden hadden. Deze instelling werd door de wet van 16 vendimaire jaar V (7 oktober 1796) opgeschort en van haar bezittingen beroofd die werden overgedragen aan het nieuwgeboren «Bureel van Weldadigheid». Behalve de naam was er in feite niets veranderd, alsdan niet wat de manier van hulpverlening betreft. De kerk verloor enkel het algeheel beheer ervan, alhoewel zij de bijzonderste bron van inkomen bleef verzekeren onder de goddelijke diensten, door de omhalingen met de armenschaal en door de opbrengsten van

(57) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1824

(58) R.A.G. Départ. de l'escaut n° 1822

de armenbussen die in de kerk en in het gemeentehuis stonden opgesteld. Deze inkomsten werden aangedikt door de verkoop van taliehout en gras dat op de landen en meersen groeide die de stichting in eigendom bezat, door de pachtgelden van deze goederen, door spontane giften en legaten, door de opbrengst van renten en cijzen en door speciale belastingen op feestelijkheden die door de Fransen waren ingevoerd. Zelfs het bestuur van de instelling werd niet gewijzigd. Een nieuwigheid was, dat de gemeente voortaan verplicht was jaarlijks een hulpgeld aan de instelling toe te kennen, dat voor Zomergem 1.000 frank bedroeg. In 1815 bedroeg het inkomen van het Bureel van Weldadigheid te Zomergem reeds 4.435 F, waaronder 1.000 F gemeentehulp, 3.110 F die in de kerk waren omgehaald of door de armmeesters bij de menslievende bevolking waren ingezameld, 195 F van de verpachting van het «quezelhuys», een kleine woning met 22 aren bijhorend land, dat aan de instelling toebehoorde, en 130 F van diverse renten en cijzen. ⁽⁵⁹⁾.

Het aantal behoeftigen te Zomergem is altijd enorm groot geweest, zowel onder de Franse bezetting als voordien. Aanzienlijke geldsommen werden door de instelling onder de meest diverse vormen uitgedeeld. Vooral in tijden van troebelen en oorlogen, als door het krijgsgeweld en door massale opeisingen en vernieling, schrommelijk veel aan voedsel, huisraad en klederen verloren ging en schier de helft van de bevolking tot de armen-tafels zijn toevlucht nam, waren het voor de instelling zware tijden.

De last die onze mensen onder de Franse bezetting te torsen had, werd in 1794 nog verzaamd met een besmettelijke ziekte, n.l., de bloed-diarrhée of «rooden loop», gelijk zij in de volksmond werd genoemd en die te Zomergem lelijk huis hield. Meer dan een tiende der bevolking werd met deze ziekte besmet en tientallen levens vielen eraan ten offer. Op 25 september vroeg Leonard Lefevere, die toen nog baljuw was te Zomergem, aan het comité municipal te Gent, de toelating om drie schepenen te mogen vervangen die aan de gevolgen van deze vreselijke ziekte gestorven waren. In het post scriptum van zijn aanvraag schrijft hij nog : «de ziekte vanden rooden loop groeyt hier zoo danigh aen, dat dese prochie daer door veel menschdom verliest, 't gonne in veel eeuwen niet en is gebeurt». ⁽⁶⁰⁾.

Inderdaad. Bij het nazicht der kerkregisters stellen wij vast, dat in dat ongeluksjaar 382 overlijdens werden ingeschreven, waaronder 196 volwassenen en 186 kinderen. Deze cijfers bedroegen in 1791, 70 volwassenen en 66 kinderen, in 1792, 65 en 76, in 1793, 64 en 70, in 1795, 71 en 42 en in 1796, 83 en 61. Dit komt op circa driemaal zoveel sterfgevallen in 1794 als in de voorgaande en navolgende jaren. Zowel in de rangen van de

(59) R.A.G. Zomergem n° 343

(60) R.A.G. Oudburg n° 1969

kinderen als in die van de volwassenen had de dood lelijk met de zeis gemaaid. Het aantal personen dat toen door de armenzorg diende onderhouden, was enorm groot en de gemeentekas moest extra bijspringen om de grote uitgaven te helpen dekken. Zelfs de maire moest het beheer van de instelling op zich nemen, aangezien ook de armmeesters aan de gevolgen van de ziekte waren overleden.

In 1808 werd door de Fransen de verplichte inenting tegen besmettelijke ziekten ingevoerd, wat als een lofwaardig initiatief mag worden geprezen.

Een kort maar niet minder lovend woordje moet worden gewijd aan het menslievend werk dat sedert het begin der XIXe eeuw, en nog tot op onze dagen gedaan wordt door de zusters van het klooster van Zomergem, dat in 1809 alhier werd gesticht. Alhoewel aanvankelijk bedoeld was, hulp en bijstand te verlenen aan hulpbehoevende ouderlingen, groeide de gemeenschap hoog boven haar vooropgezette doel uit en belandde vrij snel op het terrein van het plaatselijk volksonderwijs en de opvoeding van de jeugd in het algemeen, een zware taak, die met de volste toewijding en in dienende liefde tot een schitterend resultaat heeft geleid.

Telkens nieuwe tijdsberoerten en levensomwentelingen aan de maatschappij nieuwe wonden toebrengen, zijn overal vrome zielen te vinden die zich over de nijpende nood van hun medemensen ontfemen. In hart en geest rijpen geniale ideeën om nood en ellende te lenigen en ze worden dan ook meestal met de schoonste resultaten bekroond. Met geringe hulpmiddelen en bijna altijd zonder geldelijke steun, zetten zij vertrouwensvol door, om hun nederig plan uit te bouwen. Zo ziet men onder de Franse Revolutie, wanneer onze bevolking, uitgezogen door fourageringen en plunderingen en ontaard door mishandelingen, mouterijen, ziekten, ondervoeding en de algehele ontredde-ning van het sociaal en economisch leven, tot de grootste armoede en op godsdienstig gebied aan het wankelen waren gebracht, in vele dorpen, veelal onder het initiatief of het impuls van de pastoor, nieuwe kloostergemeenten en geestelijke orden tot stand komen.

Dit was ook het geval te Zomergem in 1809, waar zich in een kleine kamer van het «spinhuis», een ruime woning die toen gelegen was aan het kruispunt van de Kasteeldreef en de Kruisdreef, en eigendom was van zekere Maarten Willems, rentenier, drie jongedochters uit arme werkersfamilies, zich verenigden, om zich te wijden aan de verzorging van armen en hulpbehoevenden.

Deze vereniging, al is de naam misschien wat hoog uitgedrukt, had geen enkel officieel karakter en was, in tegenstelling met de meeste kloostergemeenten van toen, niet ontstaan uit het initiatief van een ander geestelijk of wereldlijk persoon, maar werd als door de Voorzienigheid zelf gezaaid in de harten van drie eenvoudige, maar edelmoedige meisjes, die, gestuwd

door ijver en toewijding, en gedreven door de noodzaak, hun kleine gemeenschap stichtten, die weldra zou uitgroeien tot een machtige kloostergemeente van onschatbare geestelijke, morele en stoffelijke waarde. Tientallen armen en zieken vonden in het «Spinhuys» voedsel, klederen en verzorging, terwijl de kinderen er onderwezen werden in de Kristelijke leer en de elementaire begrippen van lezen, schrijven en rekenen aanleerden.⁽⁶¹⁾

HET SPAREN

Het spaarwezen werd door de stijging van de levensduurte en het gelijkblijven van de lonen zeker niet bevorderd. Faipoult bekleeg er zich over dat er zo weinig spaarders waren in zijn departement, niettegenstaande de intrest van 1792 tot 1800 van 2,5 % tot 6 % was gestegen. Onze mensen hadden geen geld opzij te leggen. De landbouwer was uitgeput door massale opeisingen, militaire lasten, belastingen, plunderingen en afpersingen, door het uitschrijven van de geforceerde lening van 600 miljoen frank in 1795, door het invoeren van onwaardig papieren geld en zeker niet het minst door het lam leggen van vele winstgevende bedrijven. De werkman verdiende in 1803 1,27 F tot 1,50 F en een stielman 2,36 F per dag, t.t.z., niet meer dan in 1789, niettegenstaande de levensduurte fel was gestegen. Het was slechts door taaie volharding en door vele uren arbeid per dag, tegen een karig en vaak ontoereikend loon, dat de landbouwer en de arbeider in de dorpen zich in stand konden houden.⁽⁶²⁾

Wanneer de periode na 1800 zich door een zekere opbloei deed kenmerken als gevolg van het hernemen van de linnenweverij in de dorpen, en wellicht een kleine winst kon geboekt worden, vooral bij de landbouwers en de handelaars, was het vertrouwen in geldplaatsingen reeds fel geschokt en had men grote kapitalen nodig om de vervallen bedrijven weerom op gang te brengen of nieuwe te financieren.⁽⁶³⁾

De lopende renten bleven evenwel bestaan, maar werden na hun aflossingstermijn niet meer vernieuwd.

DE OPENBARE VEILIGHEID

De openbare veiligheid werd buiten de veldwachter en de politiekommissaris, nog verzekerd door de Burgerwacht, om niet te spreken van de Franse rijkswachters en de mobile colonne, die slechts dienden om de Franse dwangwetten te doen eerbiedigen. Deze burgerwacht werd te

(61) R.A.G. Zomergem n° 342

(62) DUCHESNE L., op. cit. bl. 453 en Départ. de l'escaut n° 1822

(63) VERHAEGEN P., op cit. Deel II bl. 191

Zomergem ingesteld op 2 frimaire jaar X (23 november 1801). Hij bestond uit 25 gewapende burgers van 16 tot 50 jaar oud, die verdeeld waren in vijf groepen, één voor de wijken Lindeken (Motje), Rondom en de Kerkwijk of het dorp, één voor Beke, Korteboeken en Langeboeken, één voor Stoktevijver en Meirlare, één voor Nekke en Hoetsel, en één voor Durmen en Ro. Hun functie bestond erin 's avonds en 's nachts de wegen en de velden te controleren en te zuiveren van elk verdacht individu, hoeven en woningen te beschermen tegen diefstal, aanslag en brandstichting en de rust in het algemeen te doen eerbiedigen. Zij werden bevolen door een korporaal, die zelf zijn orders ontving van de politiekommissaris. De uitgangsuren waren gesteld van 5 uur 's avonds tot 7 uur in de morgen. ⁽⁶⁴⁾.

Deze «garde civile» was eigenlijk geen produkt van de Revolutie, maar werd vroeger reeds op bevel van de kasselrijbesturen in alle dorpen opgericht met het doel een generale jacht te houden op alle suspecte personen, dieven, suspecteurs, vagebonden, landlopers, kortom, alle personen die niet in het bezit waren van een paspoort. ⁽⁶⁵⁾. Deze burgerwacht diende eigenlijk niet omvormd te worden, maar de bedoeling van de Fransen hiermede was, dat er een vinniger jacht zou gemaakt worden op deserterende conscrits, brigands en ondergedoken werkweigeraars, waardoor zijn eigenlijk karakter teloor was gegaan.

In 1809 werd de burgerwacht opnieuw omgevormd tot gemeentewacht. Ook dat was geen eigenlijke omvorming. Het kind kreeg alleen een andere naam. Om er wat nuanctie in te brengen werd het aantal leden verminderd. Twaalf man maakten er deel van uit : 2 korporaals en 10 wachters. Zij werden uitgezet in twee wachthuisjes ; een aan de brug te Stoktevijver en een aan de brug te Durmen. Zij werden 's nachts uitgezonden en op hun ronde gecontroleerd door de veldwachter, die eveneens de rollen opstelde. ⁽⁶⁶⁾.

Vermelden wij terloops nog dat Zomergem in 1798 reeds een politiekamer of «huys van arrest» bezat, waar alle onwillige personen in verzekerde bewaring werden gebracht. Vooral onder de Franse tijd was dit zeer van node, want het gebeurde wel meer dan eens dat dit kleine gebouwtje proppensvol zat met allerlei personen van verdacht alure en in het gemeentehuis een kamer moest worden vrij gemaakt om ze allen veilig achter slot en grendel te kunnen zetten. ⁽⁶⁷⁾.

(64) R.A.G. Zomergem n° 384

(65) R.A.G. Zomergem n° 354 en 355

(66) R.A.G. Zomergem n° 354 en 355

(67) R.A.G. Zomergem n° 384

De lezer zal het ongetwijfeld met ons eens zijn, dat het niet gemakkelijk is, zich een duidelijk en afgetekend beeld te vormen van het behandeld onderwerp. Beide partijen, zowel de Fransen en de gemeentelijke overheid die in opdracht van de bezetter handelde, als de bevolking, hebben de toestanden in hun verslagen, wetten en protestbrieven op hun eigen manier en volgens hun visie geïnterpreteerd. Voor de Fransen was het Belgische volk achterlijk, onbegrijpend, weerspannig en fanatiek, terwijl volgens de bevolking, de franse wetten niets anders dan dwangwetten en tuchtmaatregelen waren. Daarom hebben wij getracht de toestand langs beide kanten te belichten.

M. RYCKAERT

LIED VAN DEN DOMINEE VAN IJZENDIJE

Zijnd een wonderlijke historie voorgevallen in een stedeke genaamd IJzendijke bij Sas van Gent het jaar 1780.

Wijze : De Vier Gasten.

1

Christ'ne zielen algelijk
Wilt U tot mij begeben,
Aanhoort deez lied zoo leeringrijk,
Met klaarheid hier beschreven.
In IJzendijke is 't geschied
Bij 't Sas van Gent, hoort het bedied
Hoe God zijn wonderwerken
Het menschdom doet bemerken.

2

Daar was eertijds een klein convent
Van Paters Minderbroeders ;
Zoo iedereen wel is bekend
Oprechte zielbehoeders.
Dat stedeken is gereformeerd
Voor Jan Calvijn die protesteert
Al tegen Romes kerken
En God zijn wonderwerken.

3

De dominee vol haat en nijd
Die kon dat niet en lijden,
Vol gal en opgeblazenheid
Hooft wat hij gaat bereiden,
Hij schreef de Staten van het land
Veel valsche brieven van zijn hand.
De Paters te verjagen
Dat was al zijn behagen.

Met valsche toonen bovendat
 Heeft hij de zaak verkregen :
 De Paters moesten uit de stad
 Bedroefd en heel verslegen.
 Schoon spreken baatte hier geen zier,
 Men leest hun schriften en papier,
 Zij moesten 't land verlaten,
 Door d'order van de Staten.

’ Zij moesten dan op 't zelfde pas
 Naar 't Sas van Gent marcheren
 Waar dat nog van hun orde was
 Al zonder te mankeren.
 Gods huis werd eenen paardestal
 Wel Dominee, uw ongeval,
 God zal uw kwaad toch wreken
 Zonder een woord te spreken.

Zie hier de wijzer die is rond.
 Den tijd van vijftig jaren
 Wil God de Heer door zijn verbond
 Den Dominee nog sparen.
 De man viel ziek en krank te bed
 Niemand die weet, wat dat hem let
 Dokter en chirurgijnen
 En kennen niet zijn pijnen.

Hij stierf dan een subieten dood
 O God, wat wondermaren :
 «En hij is recht in Abrahams schoot
 Ten hemel opgevaren.
 't Is zeker dat hij nu gewis
 Bij Isaak en bij Jacob is»,
 Zoo riepen maag en vrinden.
 O dwazen en verblinden.

Men leit hem in het paviljoen
 Voor iedereen te kijken,
 Naar hun gebruik en hun fatsoen
 Twee wakers van 's gelijken.
 De dag vergaat, de nacht breekt aan :
 De wakers waren heel ontdaan
 Zij stonden heel verslagen
 Van 't geen dat zij daar zagen.

Daar kwam een groote zwarte hond
 De kamer in gestreken.
 Gelijk men waar en klaar bevond.
 Van schrik zij schier bezweken.
 Zijn oogen waren brandend vier ;
 Hij huilt en briescht en maakt getier
 Zij hebben dan met schroomen
 Terstond de vlucht genomen.

De maar weerklonk dan overal ;
 De Heeren discuteeren
 Hoe men zoo 'n droevig ongeval
 Vandaar zal kunnen keeren.
 Men haalt de opper-dominee
 Hij brengt den ziekentrooster mee
 En heeren van gelijken
 Om naar dat spook te kijken.

Men opent dan de kamerdeur
 En gaat den hond bekijken.
 De dominee riep met getreur :
 «Nooit zag men des gelijken».
 De hond die brieschte om het meest.
 Hij riep : «Het is een helsche geest».
 Dan riepen al de heeren :
 «Doet hem ter helle keeren».

Hij neemt den bijbel in de hand,
 Hij ging den hond bezweren.
 Maar die begon op 't ledikant
 Hem nog veel meer te weren.
 «Mijn vrienden», riep hij met verdriet,
 «Hier helpen al mijn krachten niet,
 Dat raakt de geestelijken
 Die mannen van practijken».

«Wel hoe, heer Dominee, aanziet»
 Zoo spraken al de Heeren,
 «Kunt gij den boozen duivel niet
 Doen naar den afgrond keeren ?
 Zoo is der geestelijken macht
 Nog grooter dan Mijnheer zijn kracht ?»
 Mijnheer die nam zijn gangen
 Naar huis met groot verlangen.

Daar was dan een eerezuchtig man
 Ons Roomschen te gebieden,
 Hij gaf er klare reden van
 Dat zulks wel mocht geschieden.
 «Ik ben omtrent het Sas van Gent
 De Paters Minderbroeders bekend,
 Die eertijds van hun leven
 De stad zijn uitgedreven.

'k Wed, dat zij dezen kwaden hond,
 Wanneer zij hier verschijnen,»
 Zoo sprak de voerman klaar en pront,
 Met haaste doen verdwijnen,
 Maar zonder elks contentement
 en van de Staten goed consent
 Zo zullen zij niet komen.»
 De zaak werd waargenomen.

Men gaf den voerman eenen brief
 Gezegeld van de Staten
 En tot der Heeren hun gerief
 Werd hem de zaak gelaten.
 Daarmee zoo sprong hij dan te paard
 En reed naar 't Sas van Gent heenwaart
 Daar is hij als een vroomen
 In het convent gekomen.

Zoo haast de Pater Gardiaan
 Den brief las in zijn handen,
 Hij zeid : Mijn paters in Godsnaam,
 Wie zal dat stuk aanranden ?»
 De consignator riep met kracht :
 In Jesus Christus zijne macht
 Ik wil dit stuk aanranden
 Tot Jan Calvijn zijn schanden».

Hij nam nu zijn discipel mee.
 Getwee, gelijk de vroomen,
 Met dezen voerman zoo ter stee,
 Zoo zijn ze dan gekomen.
 Hij nam bij hem dan heel present
 Christus in 't heilig sacrament,
 In 't doosken vol behagen,
 Van zilver fijn beslagen.

Zij zijn verschenen voor de wet,
 Men ging hen ondervragen.
 Christ'ne mensch, hier opgelet
 Of dat zij deze plagen
 Verdrijven kunnen ofte niet.
 De pater zei : «Mijn Heeren, ziet,
 In Christus en zijn werken
 Laat mij dat spook bewerken.»

Wel Dominee, gij groote man,
 Gij moet wee hier verschijnen.
 Komt, ziet den helschen duivel dan
 Door Paters macht verdwijnen.
 Zet uwen bril op uw gezicht
 En ziet hier een waarachtig licht ;
 Gij kunt hier klaar bemerken
 Christus zijn wonderwerken.

Zij trokken samen naar dat huis,
 Met honderden getuigen,
 Daar men Satan met gedruisch
 Zag negen dagen spuigen.
 De Pater opent nu de deur
 In Christus naam zonder getreur.
 Zoo zijn ze zonder schroomen
 Bij 't ledikant gekomen.

Hij sprak : Wel satan, helsche geest,
 Hoe lang wilt gij hier schuilen ?
 Vertrek met uw verfoeid tempeest
 Naar d' onderaardse kuilen».
 Hij huilt, hij briescht, hij maakt getier
 En hij en wilt op geen manier
 de doode romp verlaten.
 Maar 't kost hem niet meer baten.

De Pater nam op 't zelfde pas
 Het doosken met behagen,
 Waarin dat Jezus Christus was
 En Satan was verslagen.
 De Pater sprak : In Jesus' naam
 En door de kracht van zijnen naam,
 Ik zweer, gij zult nu schuilen
 In d' onderaardsche kuilen».

De Pater riep met groote kracht :
 «Sa, knerselt op uw tanden ;
 Daar, helsche duivel, hebt gij macht,
 Zoo bijt mij af de handen.»
 De duivel buigt op zijn gebod
 Voor zijnen Heer en zijnen God.
 De geuzen die dat zagen
 Zij stonden heel verslagen.

De Pater riep op 't zelfde pas :
 «Ik zal u doen verdwijnen
 Hier door een ruit al van deez glas
 Daar gij kwam door verschijnen».
 Satan vloog op in vlam en vier
 Met brieschen, huilen en getier.
 Wat dunkt U, Calvinisten
 Die 't Roomsch geloof betwisten ?

Men heeft dit vuil en rot lichaam
 In eenen put gesteken.
 'Zingt nu de lof van Jezus' naam,
 Daar ieder van kan spreken.
 Door deze taak, o wonderwerk
 Kregen de paters weer hun kerk.
 Heel veel die daaruit leeren,
 In stilte hun bekeeren.

Christene menschen al gelijk,
 Plant dat in uw memorie :
 Het Roomsch geloof in deugden rijk
 Behaalt altijd victorie.
 Gij Lutheraan of Calvinist,
 Die zoo den schoonen tijd verkwist,
 Gij ziet, en staat verlegen
 Op uwe bane en wegen.

Toen ik, ongeveer 40 jaar geleden, voor het eerst hoorde van dit wonderverhaal en bij de oudere bewoners navraag deed naar de complete tekst, bleek dat er nog door verschillenden tussen hun oude papieren een geschreven exemplaar zorgvuldig werd bewaard. Het werd maar moeilijk uit handen gegeven, ook al was het alleen maar om er een kopie van te maken, of het te vergelijken met andere exemplaren die geen van alle gelijkkluidend waren. Het waren alle afschriften van een gedrukt straatlied, en de onnauwkeurigheid waarmee dat kopiëren was gebeurd door meestal maar matig geletterd volk, maakte een vergelijking van verschillende kopieën nodig om het verhaal te reconstrueren tot een gaaf geheel. Later werd mij bekend, dat de plaatselijke dokter J. A. H. Hermans een gedrukt exemplaar in zijn bezit moest hebben. Dit was inderdaad het geval. Het was anoniem bij een niet vermelde uitgever te Bergen op Zoom vervaardigd in de tweede helft van de achttiende eeuw. Papiersoort, lettertype en opmaak wezen daarop, ook al zou het jaartal 1780 niet erop zijn vermeld geweest.

In het werk van J. R. W. en M. Sinnighe, getiteld : Zeeuwsch Sagenboek (Uitgave Thieme en Comp. Zutphen 1933) werden van de 27 coupletten à 8 regels slechts de helft volledig opgenomen en in «Het Straatlied» door D. Wouters en J. Moormann Deel 2 (uitg. Maatschappij Holland, Amsterdam) is de tekst evenmin ongeschonden gebleven.

Naderhand is mij door bemiddeling van Pater J. Vermeulen te Roosendaal (thans ter ziele), die toen bezig was met de samenstelling van een verzameling eucharistische wonderverhalen meegedeeld, dat het onderhavige straatlied ook in druk was verschenen te Gent bij de drukker van Paemel, eveneens anoniem. Deze drukker hield zich onledig met het drukken van teksten voor het gilde der straatzangers. De tekst van het wonderverhaal week in details nog al af van de Bergen op Zoomse versie, maar steunde duidelijk op dezelfde «feiten».

Ondergetekende heeft uit de verschillende geschreven en gedrukte teksten getracht een sluitend en gaaf verhaal samen te stellen en dit overgezet in de spelling de Vries en te Winkel, zoals het hiervoor staat weergegeven. De bovengenoemde Wouters stelde de tijd van het ontstaan rond 1725, wat onjuist moet zijn i. v. m. het feit dat 50 jaar eerder (vgl. de versregels 2, 3 en 4 van het 6^e couplet) ons terugverplaatst in de 17^e eeuw, toen er van een katholieke kerk in IJzendijke nog geen sprake was. In dit verband is overigens wel merkwaardig, dat de hier goed bekende historicus M. English, onlangs te Brugge overleden, mij opmerkzaam maakte op de kopie van een brief uit het archief van het Bisdom, waarin aan de Pastoor van IJzendijke rond die tijd verzocht werd een zeker infaam pamflet dat onder de katholieken werd verspreid, te doen achterhalen en aan de circulatie te onttrekken, omdat het schadelijk zou werken op de

verstandhouding met de calvinisten ter plaatse. Als dat ons straatlied is geweest, dan komen we op een andere moeilijkheid. Immers in het 6^e couplet zoals hiervoor is genoemd, wordt gesproken van een uitstel van de straf van vijftig jaren. In een der geschreven exemplaren heeft men die vijftig jaren gereduceerd tot vijf jaar, wat overigens geloofwaardiger zou klinken, ware het niet dat door die verandering de versmaat in het zesde couplet duidelijk wordt versloord. Dan toch vijftig ? Maar uit de authentieke lijst van predikanten van de Hervormde Kerk in IJzendijke blijkt, dat nooit een protestantse Bedienaar van het Woord zo lang ter plaatse heeft gewoond. Als die vijftig een verschrijving zou zijn geweest van vijftien, zou een schijn van waarheid daarmee gered zijn.

Het lijkt wel duidelijk, dat het straatlied niet in IJzendijke is ontstaan. Geen IJzendikenaar, fier als zij op hun «stad» waren, zou het in zijn hoofd gekregen hebben, zijn woonplaats te situeren «bij Sas van Gent», dat er meer dan 20 km vandaan lag en bovendien zeker niet meer betekenis of bekendheid had in zijn ogen.

Men zal eerder moeten denken aan een katholiek «auteur» die in België woonde of in een katholieke Brabantse enclave (buiten de jurisdictie van de Hollandse regering) waar de schout en zijn ridders geen taak hadden.

Verschillende gegevens over de situatie in de vesting IJzendijke kloppen trouwens niet met de historie.

Die situatie was zo : Toen Prins Maurits na de verovering van het Spaanse fort in 1604 de vesting IJzendijke stichtte, was daarbinnen voor de katholieken geen plaats. Pas een eeuw later telde men er nauwelijks enige tientallen, die in Watervliet, even over de grens ter kerke gingen.

Dat deden ook (zonder hinder van de militaire overheid) evenzoveel tientallen soldaten van de bezetting (katholieke huursoldaten). Tengevolge van de Spaanse Successie-Oorlog (1702-1713), toen Lodewijk XIV de Zuidelijke Nederlanden bezette, werd de grens met België hermetisch gesloten, en kwam er o. a. uit vrees voor desertie een eind aan deze faciliteit. De bewuste militairen drongen er toen op aan dat in de vesting een priester zou komen voor het mis lezen en toediening van de sacramenten. Dit verzoek werd in 1703 door de Raad van State ingewilligd.

Ondanks het hevig verzet van de predikant(en) en de magistraat, die de roomse superstitie niet binnen de stad wilden, werd weer van hogerhand beslist, dat ook de roomse burgers bij de katholieke kerkdiensten moesten worden toegelaten. In het begin moesten ze daarvoor per persoon en per keer twee stuiver betalen, die ten goede kwamen aan de baljuw, maar al spoedig maakte de Haagse overheid ook aan dit gemazzel een eind, en kon men volstaan met een jaarlijkse som voor het z. g. tabbaard-

geld aan de hoogbaljuw te Sluis. In de rekening van de kerk worden evenwel nog posten vermeld «voor den stadsdienaar zijn nieuwaarsgift» en voor de ontvanger van het collateraal te Sluis (f 150.—).

De eerste twee jaren kwam een wereldgeestelijke uit Antwerpen regelmatig binnen de vesting om de godsdienstoefeningen te leiden, de kinderen te dopen, biecht te horen enz. In die tijd is er ook schijnbaas zonder moeite een kerkbestuur geformeerd, waarmee de parochie a. h. w. was gesticht.

In 1705 werd als eerste vaste pastoor benoemd Pater Car. de Spinoza van de Orde der Capucijnen. Nog minstens 4 andere bruine Paters hebben na hem de nieuwe parochie bediend, evenals de eerste, alle uit België. In 1715 werden zij vervangen door wereldgeestelijken, eerst weer uit Vlaanderen afkomstig, maar na een besluit van de Nederlandse regering waarbij verboden werd aan buitenlandse priesters de zielzorg binnen de grenzen uit te oefenen, waren de volgende pastoors alle van Nederlandse afkomst. Bij de komst van een nieuwe pastoor moest telkens een handgeld clandestien aan de baljuw worden betaald.

De schuld van het verdwijnen van de capucijner barvoeters wordt door de maker van het straatlied niet aan een Nederlandse bestuursmaatregel toegeschreven, maar aan de plaatselijke dominee. En dat wordt het motief van de legende. De dominee zou er vreselijk voor gestraft worden al kreeg hij dan ook vijftig jaar uitstel.

Er zijn nog andere bijzonderheden in het verhaal, die door de historie worden gelogenstraft. Immers er is hier te IJzendijke nooit een convent van de Paters geweest, evenmin als in Sas van Gent, waarheen de verdrevenen moesten marcheren, volgens het lied. Dat ze later, na de straf van de dominee zouden zijn teruggekomen is al even zeer met de waarheid in strijd.

Gods huis werd eenen paardenstal ! Maar de eerste behuizing van de Paters in de Koninginnestraat heeft als zodanig nooit gediend. Volgens Dr. J. de Hullu (Ned. Archief voor Kerkgesch. deel 12) zijn de eerste katholieke kerkdiensten gehouden in een pand op de Kaai (tegenwoordig Nassaustraat). Reeds van 1720 af gebruikten zij daarvoor «een uit een burgershuis geapproprieerde kerkshuur» nauwelijks zichtbaar van de straat, in een uithoek van de vesting.

Het hele wonderverhaal is gesproken uit een contra-reformistische mentaliteit, een reactie tegen de nieuwe leer, maar speciaal een verweer en een verdediging van de oude, katholieke religie. In deze strijdmethode werd het niet altijd even nauw met de waarheid genomen, aan beide zijden niet overigens.

Het is wel begrijpelijk, dat het straatlied door de IJzendijkse katholieken in de verdrukking graag werd aanvaard, temeer daar het in de

vorm van een legende of wonderverhaal clandestien werd aangeboden. En zoals gezegd : het stond gedrukt. Zou het dan niet waar zijn ?

Tegenwoordig, nu de geest van oecumene over ons vaardig is geworden, is een dergelijke controverse niet meer denkbaar. Bij de IJzendijkse katholieken van nu is het verhaal practisch gesproken niet meer bekend. Vroeg men 40 jaar geleden ernaar, dan wilden de ouderen er nog wel graag over praten, maar men was toch niet meer geneigd om voor de waarheid ervan zijn hand in het vuur te steken. Men wist evenwel de plaats nog aan te wijzen waar de geschiedenis zich zou hebben afgespeeld.

Een huis, vooraan rechts in de Koninginnestraat, schuin tegenover de katholieke kerk (bij de bevrijding in 1944 door oorlogshandelingen verwoest) zou het toneel van de wonderlijke gebeurtenis zijn geweest. Dit huis blijkt inderdaad in gebruik te zijn geweest als pastorie voor de eerste pastoors. Maar was het een godshuis ? Mogelijk zijn er in de eerste tijd wel de heilige hosties bewaard, toen de primitieve kerk daartoe niet veilig kon worden geacht. Later is het in gebruik geweest als woning voor een der beide predikanten. «Gods huis werd eenen paardestal». Inderdaad werd het koetshuis dat ernaast aangebouwd was als zodanig gebruikt. Daar zou dan volgens het verhaal de slaapkamer zijn geweest waar het doodsbed van de ongelukkige dominee zou hebben gestaan. Aan de straatkant zat een raampje waar door de woeste hellehond, in zijn vlucht de glasruit verbrijzelend, was verdwenen. De ouderen vertelden, dat dit raampje naderhand nooit meer blijvend hersteld kon worden. Altijd was de ruit gebarsten, hoe dikwijls men ze ook herstelde. Een goede kennis (70 jaar) heeft mij indertijd voor de vaste waarheid verteld, dat zijn vader in dat huis geboren werd en dat zijn moeder er van schrik is doodgebleven, nadat zij onverwachts een grote zwarte hond op het achterplaatsje had gezien, terwijl zij daar de vaat aan het wassen was.

Het is bij zulke dingen niet vreemd, dat in de loop van de tijd op het stramien van het verhaal is voortgeborduurd door mensen met veel fantasie. Iemand vertelde mij bijvoorbeeld, dat in de nabijheid van het bewuste pand een z. g. bodemloze put zou hebben bestaan, waarvan het wateroppervlak altijd was bedekt met een beschermend vlies, nadat de vertrekkende paters, uit vrees voor ontheiliging, de heilige hosties erin hadden neergelaten. Dat is weer een nieuw element in het verhaal, een element dat overigens ook uit andere dergelijke verhalen bekend is. Interessant is nog het volgende : Vijfendertig jaar geleden, op zoek naar meerdere gegevens omtrent dit duivelverhaal, kwam ik bij een 90-jarige grijsaard, die nog flinke delen van het vers uit zijn hoofd kende, en zelfs met hese bevende stem de melodie nog kon doen horen. Hij had ze als aankomende jongen in Watervliet, waar hij was geboren en opgegroeid, op de jaarlijkse kermis meermalen gehoord van een vermaarde straatzangeres, genaamd

Thecla Penne. Een figuur die mijn eigen moeder, eveneens Belgische van origine, nog duidelijk in het geheugen was gegrift blijkens het feit, dat zij een vrijpostig optredend meisje geregeld toevoegde bij wijze van scherts : «Oe gij Thecla Penne !»

De reeds genoemde verzamelaar D. Wouters schetste in de inleiding van zijn «Hofken van geestelijke liederen» (uitgave van het Spectrum te Utrecht 1943) de rol en de betekenis van het straatlied. Hij schrijft : In leven, religie en stijl van de Roomschen speelt het verhaal een groter rol dan in de meer van getuigenis vervulde levenswereld van de Protestanten... Zuiver protestantse klanken zijn uiterst zeldzaam in het levensgebied van het straatlied. Verder wijst hij erop, dat door middel van het straatlied propaganda werd gemaakt voor de katholieke religie. Die eigenaardige vorm van contra-reformatie tot in de achttiende eeuw toe, is inderdaad opmerkelijk.

De tijden zijn gelukkig veranderd en wij met hen. De vijandige verhouding tussen katholiek en protestant heeft plaats gemaakt voor een meer christelijke bejegening en op vele plaatsen zelfs tot samengaan in godsdienstige bijeenkomsten. Daarom erkent men nu ook graag wederzijdse fouten in de historie en kan men er ook met openheid over spreken of schrijven zonder elkaar te kwetsen. Een meewarig glimlachje is dan meestal het enige commentaar.

IJzendijke.

J. Ch. CORNELIS

HET FLORENTIJS GESLACHT MACHET IN VLAANDEREN

Op het einde van de XIIIe eeuw verlaat een Florentijn met name Landuce Machet ⁽¹⁾ de rumoerige door politieke driften fel bewogen Arnostad en zijn Lombardisch vaderland om op vreemde bodem, eerst in Frankrijk, later ook in de Lage Landen fortuin en geluk te beproeven. Hij was blijkbaar verwant met het Florentijns geslacht der Machetti ⁽²⁾, dat reeds op het einde van de XIIe eeuw en zeker in het begin van de XIIIe eeuw betrokken was in de geldhandel. Evenals de vermaarde Peruzzi die als geldschietters fungeerden ten voordele van het nonnenklooster Sancta Felicità en dit ongeveer in het midden van de XIIe eeuw, was het Mannus of Massinus Maccie, zoon van Gianni Maccie die in 1203 ten koste van het klooster Passagnano ⁽³⁾ gesticht door bisschop Zenobius van Fiesole en zijn broer Sichelmus als zaakgelastigde optrad en die mettertijd door woekerwinst gedreven aan zijn huis faam en aanzien gaf. Zo wist reeds in 1284 een Riccus Maczetti zich op te werken tot rector en consul van een genootschap dat op de waren- en transporthandel was ingesteld. ⁽⁴⁾.

Het is mogelijk dat Machetti tot hetzelfde geslacht behoorde als de Macci of Macchii die naast talrijke andere Italiaanse handelshuizen in West-Europa een invloedrijke financiële rol speelde. ⁽⁵⁾.

(1) Landuce Machet vonden wij in de teksten onder verschillende benamingen geciteerd : Landuce Machet, Landuce Macet, Landuce de Florence, Landuce le Lombard, Banduccio de Florence, Landucio le Lombard.

(2) de Machet vonden wij in verschillende spelwijzen geciteerd en ook op verschillende wijzen geschreven : Macci, Maccie, Macet, Maczet, Maczetti, Machetti, Mazzetti, Matseys, Mache, Machii, Machette, Maetset, Machets, Macket, Massi, Mathets, Masset.

(3) DAVIDSON. *Geschichte von Florenz I*, (1896 Berlin) p. 747-988-114.

(4) DAVIDSON. *Forschungen*. Handel 33.

(5) In de teksten vonden wij talrijke Maccii of Machii vermeld o. m. Tignoso de Macci, Etienne Macci, Masinus Grate de Maciis, Archibaldus de Maccis, Petro Galigai de Maci, Mache des Maches of Machio de Machis, Georgio de Machii, Sappi Nicolai Mache des Maches, Johanne de Machiis, de societeit Berti Machii,

Vele van deze Machetti en Machii waren wegens schulden en ook wegens partijdrift uitgestoten en naar den vreemde gereisd of gevlucht. Wat er van zij, reeds in 1279 ontmoeten wij Landuce Machet te Besançon en het blijkt tevens dat hij voordien reeds te Parijs was gevestigd geweest. (6). Waarschijnlijk is hij via de foren van Champagne naar Parijs afgezakt waar wij hem trouwens van 1296 af geregeld metterwoon gevestigd weten, tot 1300. Hij verbleef achtereenvolgens in «la paroisse de St. Germain Auceurois» in «la rue Tybaut aus dez, en la rue Rambourde», met andere gezellen «en la rue aux Bourdonnois» en tenslotte in «St. Germain de lez Nicolas du Quichet en la rue au cerf». (7).

Met zijn «compagnons», waarschijnlijk bloedverwanten, en andere lombarden ontwikkelde Landuce in Frankrijk een drukke activiteit. Hij trad in dienst van Otto IV van Artesië, Mahaut en Robrecht van Artesië en van de Franse koning. Hij fungeerde als knape, geldschieter, kamerheer, zaakgelastigde, ontvanger en politiek agent. Als zakenman steunde hij blijkbaar Koning Filips de Schone in zijn strijd tegen Vlaanderen. (8). Hij opereerde op de foren van Lagny en Provins, te Nîmes, te Besançon, te Vitry, te Atrecht en natuurlijk ook te Parijs zelf. (9). Als zaakgelastigde van Otto IV van Artesië was hij geassocieerd met abbé Thomasini Mannelli en bedrijvig te Besançon. Hier trad hij ook in de echt met de dochter van sire Pierre Benoit Cannons nl. Villemette die voor 1286 overleed en begraven werd in de St. Paulskerk. Na de dood van zijn echtgenote verkocht hij zijn huis te Besançon en verliet naar alle waarschijnlijkheid ook de stad. (10).

de societeit des Maces. J. VIARD. *Les journaux du trésor de Charles IV*. Introduction p. 59 ; BIGWOOD. *Le commerce de l'argent II* p. 425. DAVIDSON. *Forschungen zur Geschichte von Florenz. Zur Baugeschichte IV* p. 489 II 31-164-242-271 III 18-38-108-136-194-196-357-367 ; de ST.GENOIS *Invent.* 86. M. de BOISLISLE. *Le Budget et la population de France sous Philippe de Valois* (Annuaire. Bulletin de la soc. de l'histoire de France, p. 200). BIGWOOD. *Les Tolomei en France* (R.B.P.H. 1929) t. 8 n° 4 p. 1115-1118, enz.

(6) GAUTHIER. *Les Lombards dans les deux Bourgognes*. p. 38.

(7) PITON. *Les Lombards à Paris*. 124-129-135-140-146.

(8) RICHARD. *Inv. departem. du Pas de Calais*, serie I 195-196-202-195, GAUTHIER. *Les Lombards dans les deux Bourgognes*. Pièces justificatives n° 33 en p. 34-38-39-118-143 ; DAVIDSON. *Forschungen. Regesten des Handels* 338-339. PITON. *Les Lombards à Paris* 146 ; NELIS. *Rolrek. Recette générale n° 1* (1308-09) ; BIGWOOD. o. c. I 198.

(9) RICHARD o. c. ib. ; GAILLARD. *Invent.* n° 559 ; NELIS. *Rolrek. n° 1* (1309) ; PARIS, ARCHIVES NATION. TRESOR DES CHARTRES f. 335 n° 14, 40.

(10) GAUTHIER o. c. p. 38 en *Inscriptions des principaux églises de Besançon* (Bull. Acad. Besançon 1882) p. 292. Hij verkocht aan Abbé Thomasini en diens zoon Jacob het huis dat hij te Besançon bezat. Gauthier meende dat hij Moretti heette, wat een vergissing was. Zie DAVIDSON en de ST. GENOIS *Inv.*

Enkele tijd na de slag der Gulden Sporen kwam Landuce in contact met Robrecht van Bethune toen deze door de Franse koning uit zijn gijzelaarschap in Frankrijk werd ontslagen. Landuce waarborgde talrijke leningen door Robrecht aangegaan bij tal van Lombarden o.m. bij Renier Renaut en zijn gezellen, bij Jean Barbe van Piacenza, bij Baude Fini e. a. socii van de Siennese Compagnie der Gallerani. Hij ontleende voor de Vlaamse graaf nog bij de societeit der Bonsignori. ⁽¹¹⁾. Hij werd meteen 's graven knape en fungeerde nog, voor de beruchte Thomas Fini dit ambt uitoefende, als ontvanger van Vlaanderen. ⁽¹²⁾. Voor bewezen diensten mocht de lombard vanwege Robrecht van Bethune en waar hij het verkoos in Vlaanderen 200 bunders moeren aankopen tegen 20.000 p. par. zwakke munt. Van deze koop maakte de Florentijn natuurlijk gebruik om ze met winst voort te verkopen. ⁽¹³⁾.

Het is niet uit te maken wanneer Landuce Machet is overleden ⁽¹⁴⁾, noch waar. Wij weten alleen dat hij vier zonen had n.l. Biche, Oudart, Mathieu en Ottelin, een natuurlijk kind. ⁽¹⁵⁾. Over de eerste twee is ons zo goed als niets met zekerheid bekend. Het is mogelijk dat Biche is te identificeren met Bic die met zijn «compagnons» in Gent opereerde en aan wie de graaf een bepaalde som schuldig was. ⁽¹⁶⁾. Wellicht is Oudart dezelfde die als luitenant van 's graven ontvanger tezamen met zijn broer Ottelin tijdens de regering van Lod. de Nevers in Vlaanderen fungeerde. ⁽¹⁷⁾. Ons is ook bekend dat Biche en Oudart tezamen met Mathieu en Ottelin in 1330, 25 bunders moeren verkochten aan de St. Baafsabdij. ⁽¹⁸⁾. Maar dit is ook alles.

Beter zijn we echter ingelicht over Mathieu en Ottelin. Het is waarschijnlijk dat de zonen van Landuce werden opgeleid in de geldhandel door hun vader. Dit betreft in elk geval Mathieu en Ottelin. De eerste trad op als zaakgelastigde van mevrouwe van Vlaanderen voor wie hij zilverwerk verhandelde. ⁽¹⁹⁾. Hij werd leenman van de Vlaamse graaf en werd vanwege Lodewijk van Nevers in het bezit gesteld van lenen die de

(11) GAILLARD. o. c. ib.

(12) GAILLARD. *Inventaire* n° 557 ; R.A.B. NELIS *Rolrek.* n° 4.

(13) de ST. GENOIS. *Inv.* 335-341. Landuce had moeren te Moerbeke, in Axelambacht, enz. de ST. GENOIS. *Inv.* 341 en de LIMBURG-STIRUM *Cart. L. de Male* I 597.

(14) Echter vóór 1330. VAN LOKEREN. *Cart. St. Baafs* 58.

(15) ib.

(16) BIGWOOD o. c. II 296.

(17) de ST. GENOIS *Inv.* 431.

(18) VAN LOKEREN. *Cart. St. Bavon* p. 58.

(19) R.A.B. NELIS, *Rolrek.* (recepte des forfaitures de Fl.) n° 4. Het is mogelijk dat zijn bezit in 1302 te Brugge door de Klauwaerts werd in beslag genomen. S.A.G. N. DEPAUW. *nota's* n° 25 *Mathieu lombards goederen*.

Vlaamse rebel Hughe Beukel Blauwelsone had verbeurd wegens zijn sympathie voor de zaak van Zannekin. Die lenen waren gelegen nabij Nieuwkerke in het ambacht van Oostburg en in Elmare waar Mahieu ook een klein scoutendom in leen kreeg. ⁽²⁰⁾. Als 's graven leenman fungeerde hij ook als getuige in 's gravenraad. ⁽²¹⁾. Mahieu was gehuwd met een Vlaamse vrouw genaamd Liegard. ⁽²²⁾.

Meer dan Mahieu Machet waren het Ottelin Machet en zijn zoon Oddo die in Vlaanderen een belangrijke rol speelden. Evenals zijn vader opereerde Ottelin eerst in Frankrijk en later in Vlaanderen. Omstreeks 1309 ontleende inderdaad graaf Robrecht van Bethune Ottelin op de voor van Bar 1600 p. par. De Florentijn maakte toen deel uit van het genootschap der Peruzzi. ⁽²³⁾. Later dreef Ottelin alleen, zoals dit voor Rijsel het geval was ⁽²⁴⁾, of met zijn broers en wellicht ook met andere Lombarden de geldhandel waarbij opnieuw de Vlaamse graaf en ook de Gentse magistraat werden bij betrokken. ⁽²⁵⁾. En de Florentijn aarzelde niet te woekeren tegen een intrest van 12 %.

Na de dood van Robrecht van Bethune geraakte Ottelin ook in de gunst van zijn opvolger, Lodewijk van Nevers, die zich in zijn strijd tegen zijn weerbarstige onderdanen mede door Ottelin uit zijn geldnood liet helpen. In 1347 getuigde Lodewijk Van Male van Ottelin dat hij gedurende 26 jaar in goede dienst was geweest van zijn voorvaders. ⁽²⁶⁾.

Van 1323 af bekleedde Ottelin allerlei ambten. Hij werd belast met allerlei opdrachten waaruit blijkt dat hij Lodewijk van Nevers monarchistischgezinde politiek en 's graven aanleunen bij Frankrijk diende. Uit hoofde van het ambt dat hij uitoefende hielp hij de graaf bij de bestraffing van de Vlaamse rebellen die te Cassel de nederlaag leden, steunde hij de graaf in zijn strijd om Mechelen tegen Brabant en kantte hij zich mede tegen de nationale politiek van Jacob van Artevelde. Zo fungeerde Ottelin Machet als zaakgelastigde, als scheidsrechter, als enquêteur ⁽²⁷⁾, als ont-

(20) Het leen van Nieuwkerke bestond uit een slot met 32 gemet land, dat van Elmare uit een rente van 90 kapoenen 's jaars + 4 p. par. in geld. Rijsel. A.D-B. 1565 fol. 44 n° 273.

(21) de ST. GENOIS. Inv. 475 (1335).

(22) R.A.B. Rolrek. NELIS n° 5.

(23) ib. n° 1.

(24) de ST. GENOIS. Inv. 374.

(25) VUYLSTEKE. *Uitleggingen tot de Gentse stads- en baljuwsrekeningen*; VAN DUYSE en DE BUSSCHERE. Inv. n° 270 en 279. VUYLSTEKE. *Rek. II* 124-125.

(26) BIGWOOD. o. c. I 267-110.

(27) BIGWOOD. o. c. I 215; DIEGERICK Inv. II 66.

vanger van de verbeurde goederen en van de opgelegde boeten ⁽²⁸⁾, als ontvanger van de brieven van P. Masiers ⁽²⁹⁾, van de brieven van Hulst ⁽³⁰⁾, als algemeen ontvanger van Vlaanderen ⁽³¹⁾, als watergraaf en raadsheer van de graaf onder wiens familiares hij ook werd gerekend. ⁽³²⁾. Aan Ottelin onderwierpen zich in 1329 de Vlaamse rebellen uit het Brugse Vrije die ontslagen werden van gijzelaarschap. ⁽³³⁾. Hij trad op als scheidsrechter in een geschil tussen Ieper en het Vlaamse land ⁽³⁴⁾, hij werd gelast met andere lieden alle Vlaamse religieuze orden om bijstand in vee of geld te verzoeken ten behoeve van 's graven oorlog tegen Brabant. ⁽³⁵⁾. Hij moest tevens nagaan wie in Brabant enig goed bezat en «qui sont ceux qui ont envoiez aucun avoir en Brabant». ⁽³⁶⁾. Hij werd met anderen als commissaris naar Gent gezonden om aldaar van de magistraat te eisen dat ze haar rekeningen zou over leggen. ⁽³⁷⁾. In zijn hoedanigheid van watergraaf verkocht hij vanwege de graaf 800 roeden lands aan de stad Eeklo, land dat gelegen was bezijden de Maroiedam en van de Siderinc tot St. Janslede, verkoop die het graven van een watergang moest mogelijk maken. ⁽³⁸⁾. Hij verkocht huizen en renten van de graaf, sloeg goed aan van fugitieven ⁽³⁹⁾, trad op als pachter van de tol van Rupelmonde. ⁽⁴⁰⁾.

In 1338 werd Ottelin met andere grafelijke raadsheren verbannen ⁽⁴¹⁾ uit het graafschap door de aanhangers van Van Artevelde die tegen de grafelijke politiek in verzet waren gekomen. Zijn bezit werd niet alleen door de Gentenaars in beslag genomen maar de Gentse Witte Kaproenen gingen in 1340 te Eeklo Ottelins goed verbranden. ⁽⁴²⁾. Maar de Flo-

(28) DIEGERICK, Inv. II 80; R.A.B. NELIS, Rolrek. n° 4 (recette des forfaitures de Fl.).

(29) de ST. GENOIS, Inv. 468.

(30) En dit reeds in 1323. DESPLANQUE, Invent. I 98.

(31) R.A.B. NELIS, Rolrek. n° 5 (recette de Flandre). Van 25 jan. 1334 tot 6 sept. 1335.

(32) Rijsel A. D. Nord B. 1565 n° 490; DE POTTER, *Petit Cartulaire*, Appendice V 326. NELIS, Inv.

(33) Uit verschillende ambachten: Dudsele, Nieuwkerke, Vlissegem, Woumerwans-ambacht, enz... de ST. GENOIS, Inv. 431-468.

(34) DIEGERICK o. c. II 66. Tezamen met 2 grafelijke ruwaerts, een baljuw en een scoutet.

(35) Rijsel. A. D. Nord. B. 1565 n° 399 fol. 62 v°.

(36) ib. n° 399 en 412.

(37) R.A.B. Pièces revenues de Vienne (1335) en DE POTTER o. c.

(38) de ST. GENOIS, Inv. 468.

(39) DESPLANQUE, Inv. I 14; S.A.G. Staten v. Goed 1367/68 fol. 146. R.A.B. NELIS, Rolrek. n° 4.

(40) R.A.B. ib.

(41) GILLIODTS, VAN SEVEREN, Inv. I n° 442.

(42) DEPAUW, Rek. I 434 II 459 III 162.

rentijn bleef de graaf getrouw en diende hem met de wapens bij het beleg voor Escadenuc en Thun l'Evêque en was in «l'ost» te Bouvines in 1340 ⁽⁴³⁾, tegen de Engelsen en hun bondgenoten w.o. de Vlamingen.

Het is niet te bepalen waar en wanneer Ottelin overleed. Na 1340 is van hem geen sprake meer. Ottelin was voor 1319 gehuwd met een Brugse n.l. Nathalie, de dochter van Pieter Bachtenhalle ⁽⁴⁴⁾, een voor-naam patriciër. Uit deze echt werd Maria Machet geboren. ⁽⁴⁵⁾. Maar Ottelin had nog drie andere kinderen van wie er met zekerheid twee natuurlijke kinderen waren, n.l. Joanna Sloefs, gehuwd met Jan van Steenbrugge ⁽⁴⁶⁾, blijkbaar een Gentenaar en Oddot. ⁽⁴⁷⁾. Ottelin had nog een zoon Lodewijk, wellicht een zoon van Nathalie Bachtenhalle.

Het is mogelijk dat Ottelin een tijd gewoond heeft te Brugge, waar hij overigens in het huwelijk was getreden, maar in 1328 woonde hij al te Gent in de St. Michielsparochie. ⁽⁴⁸⁾. Over zijn bezittingen weten wij eigenaardig genoeg zeer weinig. Behalve zijn goed dat te Eeklo werd verbrand in 1340, en de vermelding van ander bezit dat door de Gentenaars werd in beslag genomen beschikte Ottelin nog over een rente van 24 p. op twee huizen te Brugge die hem door de graaf was toegestaan. ⁽⁴⁹⁾.

Evenals hun vader traden Ottelins zonen Lodewijk en zijn bastaard Oddo in dienst van de Vlaamse graaf. De eerste werd baljuw van Monikerede en Hoek, en 's graven raadsheer. Lodewijk van Male begiftigde hem in 1347 met het vruchtgebruik van een huis genoemd «Zoetescore» en de Foresterie van Bulskamp. ⁽⁵⁰⁾. Oddo werd als zijn vader 's graven ontvanger van de tol van Dendermonde ⁽⁵¹⁾, van de brieven van P. Maziers in Waas ⁽⁵²⁾, van de molens van Rupelmonde en Hulst ⁽⁵³⁾, van de verbeurde goederen der Brabantgezinden in Vlaanderen en tenslotte was hij ook watergraaf en raadsheer en gerekend onder de familiares van

(43) FROISSART. Chroniques XXI p. 215.

(44) GILLIODTS. VAN SEVEREN. Inv. VI p. 517. Pieter Bachtenhalle was in 1299 burgemeester van Brugge. ib. I 70. Zie over de Kanunnik Richard Bachtenhalle en Jan, schepen van Brugge. ib. I 39-22.

(45) ib.

(46) R.A.G. Bissch. Archief. Fonds St. Baafsabdij cassa XIV n° 205.

(47) ib. en R.A.B. Pièces rev. de Vienne (1353).

(48) DEPAUW. Cart. Art. 43.

(49) DESPLANQUE II p. 13. In 1319 genoot hij ook een levensrente van 10 p. GILLIODTS. VAN SEVEREN VI p. 517.

(50) NOWÉ. *Les baillis de Fl.* 69 ; BIGWOOD I 217.

(51) R.A.B. NELIS. *Tonlieu de Termonde* n° 691. Van 1363 tot 1366.

(52) ib. NELIS. *Briefs de la seigneurie P. Maziers au pays de Waas* n° 295-299. Van 1361 tot 1368.

(53) DESPLANQUE. Inv. II 57 ; de LIMBURG-STIRUM. Cart. II 479.

Lodewijk van Male. ⁽⁵⁴⁾. In deze hoedanigheid verkocht hij moeren aan kloosters en abdijen als St. Pieters, Ter Doest, van Drongen, van Baudeloo en aan tal van lieden, vooral Gentse patriciërs en dit vooral in de Vier Ambachten, te Moerbeke, Saeftingen, Assenede, Zelzate, enz. ⁽⁵⁵⁾. Hij eiste de achterstallige gelden op van de 60.000 gulden die het Vlaamse land de graaf voor zijn oorlog tegen Brabant had toegestaan, hij verkocht goed van bannelingen in de Ambachten van Ieper, van Veurne, van Bergen, in 't Brugse Vrije, enz. ⁽⁵⁶⁾, hij fungeerde ook als landmeter ⁽⁵⁷⁾ en had de hand in het aanleggen van de West-watgang naar 's graven-watgang, van de moeren tot de zee in Axelambacht. ⁽⁵⁸⁾. Zijn taak moet niet gemakkelijk zijn geweest daar hij verplicht was «in elke stede, in elke poort en casselrij de somme van giften te doen setten ende tailgen, inninge te doene op elken met pandinghen, met vanghenessen, met arreste». ⁽⁵⁹⁾.

Oddo werd poorter van Gent, waar hij optrad als getuige, als borge in een «soendinghe», en waar hij ook vrij erf had. ⁽⁶⁰⁾. Hij bezat huizen in de Wijngaardstraat, in de Vleeshouwerstraat, in de St. Michielsstraat. ⁽⁶¹⁾. Hij had een leen 1 bunder groot nabij Sloetecouter in de H. Kerstparochie en een ander begrepen in het recht van het portierschap van de St. Baafsabdij. ⁽⁶²⁾. Wij weten nog dat hij een «hervachtighede» had waarop een huis stond genoemd «in de velde» in de Veldstraat te Gent. ⁽⁶³⁾. Vermelden wij nog dat hij ook pachter van de tol van Damme en Sluis was en dat hij tevens genoot 100 p. op de tol van Rupelmonde. ⁽⁶⁴⁾.

Oddo stierf in 1368 in zijn huis aan de Wijngaardstraat en werd evenals zijn vader begraven in de St. Michielskerk. In het klooster te

(54) «Ontvanger en handelaar», de L.-S. Cart. II 479 ; DE POTTER. *Petit Cartulaire*. Appendice V p. 326 ; Rijsel A. D. Nord B. 1565 n° 490.

(55) VAN LOKEREN. *Cart. St. Pierre* n° 1215 p. 59 ; de L.-S. Cart. II, 171-436-438-439 tot 493 en I, 596.

(56) L. S. Cart. II 209-267.

(57) L. S. Cart. I 597 II 172.

(58) L. S. Cart. I 584.

(59) L. S. Cart. II 209-266-267.

(60) DESMAREZ. *Propriété Foncière* p. 33 ; S.A.G. Staten v. Goed 1358/59 fol. 237 en 1362/63 fol. 189 v°.

(61) R.A.G. Oostenrijks Fonds (1356-1357-1368) ; S.A.G. Jaerregisters 1368/69 fol. 34 en R.A.B. *Pièces revenues de Vienne* (1354). Sommigen belast met een landcijs ten voordele van St. Jacobs en de H. Geest van de St. Michielskerk.

(62) R.A.G. Bissch. Archief. St. Baafsabdij XIV, 205 en XIII, 178.

(63) Waarin woonden Matthys de Cuper. S.A.G. Jaerregisters 1368/69 fol. 41. Hij ruilde een huis in de St. Michielsstrate met de confrerie van St. Michiels. R.A.G. Oostenrijks Fonds (1368). In 1360 verkreeg hij 1/4 van een stal die «was Gillis van Ponteraven», S.A.G. Jaerregisters 1360/61 fol. 6 v°.

(64) DESPLANQUE Inv. II 124. BIGWOOD I 662.

Waasmunster had hij een jaargetijde. ⁽⁶⁵⁾. Oddo liet twee bastaardkinderen na nl. Kallekine waarvan Simoen Sloef voogd en Sanders Conte, de zoon van de Florentijn Conte Gualterotti, toezichter en later ook voogd werd. Dezelfde Sanders was ook voogd over Oddo's natuurlijke zoon Hendrik. ⁽⁶⁶⁾. Noch over dit Kallekine, noch over deze Hendrik vermeent men in de bronnen nog iets. Het is waarschijnlijk dat met deze kinderen de stamlijn Landuce, Ottelin, Oddo Machet uitstierf. Het is evenzeer mogelijk dat de lijn werd voortgetrokken en onbelangrijk is geworden en vervaagde in de tijd.

Wel is in sommige bescheiden van de 2^e helft der 14^e eeuw nog sprake van een paar Machets nl. van Jan van 1370 tot 1374 baljuw te Oudenaarde en in 1374 baljuw van Kortrijk ⁽⁶⁷⁾ en die ook meermaals voorkomt in akten uitgaande van de Gentse magistraat ⁽⁶⁸⁾, en van Gerard van 1390 tot 1397 baljuw van Eeklo. ⁽⁶⁹⁾. Maar beide zijn waarschijnlijk zonen van Mathieu Machet, van Biche of Oudart. Beiden waren in elk geval met Oddo Machet verwant. ⁽⁷⁰⁾. Er is ook nog sprake in de 14^e eeuw van een Hendrik Masset, knape van graaf Robrecht van Bethune ⁽⁷¹⁾ die op last van de graaf de rekening van 's graven ontvanger Thomas Fini moest horen ⁽⁷²⁾ en in 1335 van een andere Hendrik Machet die als getuige te Gent fungeerde. ⁽⁷³⁾. Of ook zij verwanten waren van Ottelin of Oddo is niet uit te maken. Evenmin is te bepalen of de gebroeders Machet die zich in 1418 te Brugge vestigden, er pandtafels hielden in de wijk der Lauwersins en de Pauw en er ook failjiet gingen, met het geslacht Landuce, hoe ver ook, verwant waren. Zij waren uit Chieri in Piëmont naar de Lage Landen gereisd om er fortuin te zoeken maar zij misten het geluk en traden nooit in 's hertogen dienst.

(65) S.A.G. Jaerregister 1368/69 fol. 34. Zijn sterfhuys werd verkocht aan een ander grafelijk ambtenaar Lambrecht Vromond. Zie nog Bib. Univ. Gent. Hs. Van Hoorebeke t. II p. 35 en Hs. Helias I p. 86 (de ST. GENOIS) en S.A.G. Notes de N. Depauw. Hij stierf in februari.

(66) S.A.G. Jaerregisters 1368/69 fol. 34 en State v. Goed 1369/70 fol. 316.

(67) NOWÉ. *Les baillis*. 24-74-397-400.

(68) S.A.G. Staten v. Goed 1359/60 fol. 237 en 1362/63 fol. 296.

(69) R.A.B. NELIS, Rolrek. baljuws v. Eeklo p. 78. Geraard Machet stierf te Gent en werd begraven te Lovendegem waar zijn lijk in het koor van de kerk naast het lijk van zijn moeder werd bijgezet. S.A.G. Reg. v. Staten. 1408-09 fol. 60 v°.

(70) Zie S. A. G. Staten v. Goed en Jaerregisters.

(71) BIGWOOD I 205 (Henri Masseti).

(72) ib.

(73) R.A.B. Pièces de Vienne (17 aug. 1335) in tegenwoordigheid van Ottelin Machet die als commissaris van de graaf tegenover Gentse klerken opereerde.

Evenmin is de herkomst vast te leggen van Luucke Machet, bekend voor zijn «coopmanscepen van winen» en die als wijnbewaarder door de Gentse magistraat was in dienst genomen. Deze Luucke woonde in het schepenjaar 1465-66 in een huis van de stad met name Sint Joris, huis dat gelegen was op de Hoogpoort «naest den scepenhuuse van der Kuere». (74). Was deze Machet een nakomeling van de kinderen Landuce Machet? Was hij ingeweken? Wij weten het niet.

Evenals het geslacht Gualterotti en dat der Mirabello's, bijgenaamd Van Hale, geraakten Landuce en zijn kinderen diep ingeburgerd in Vlaanderen. Van eenvoudige kooplui, makelaars, geldschieters en woekeraars die ze aanvankelijk waren werden de Machets allen grafelijke ambtenaars. In tegenstelling met vele van hun landgenoten als Thomas Fini, Symon de Mirabello, Odine Naerbone, e.a. die in ongenade vielen of zelfs met raad en daad, soms met het wapen in de vuist, de graaf hielpen bevechten bleven de Machets de vorst trouw en slaafs dienen en steunden onvoorwaardelijk zijn politiek doorheen wel en wee.

Zij handelden niet meer als uitgewekenen die eenmaal naar het verloren vaderland zouden terugkeren maar als stamvaste Vlamingen. Gehecht aan hun Vlaamse vrouw, vertrouwd met de taal van het volk waarvan ze de zeden en gebruiken hadden overgenomen, bleven ze als vastgezogen aan de milde grond waarop ze fortuin hadden gewonnen, het geluk hadden beproefd en hun toekomst hadden op gevestigd. Zij werden heel eenvoudig Vlamingen onder de Vlamingen.

Paul ROGGHÉ

(74) S.A.G. Jaerboeken van de Keure 1465-66 fol. 92 v°. Evenmin weet men wie de Jan Massiet was die huwde in 1605 met Margareta de Brune en wiens echtgenote na zijn dood de Gentse Jezuiten begiftigde. Hij had bezittingen behalve te Gent ook te Gentbrugge en te Oedelem. S.A.G. J.B.K. 1604-05 fol. 26 en 1605-06 fol. 12. Evenmin kennen wij de Ywein Machet die in 1387 wegens «tassemente» te Gent werd gebannen. R.A. Brussel. Baljuwsrek. Olivier van Steenbrugge, september 1387 - 13 januari 1388.

HET GRAFELIJK BOS AALSCHOOT

In zijn boek over Lembeke en de heerlijkheid van Aveschoot zegt Neelemans dat volgens de legende de graven van Vlaanderen een jachthuis bezaten in Aalschoot. Over het algemeen staan we sceptisch tegenover dergelijke legenden, maar in dit geval steekt er toch een stuk waarheid in, vermits wij uit historische bronnen weten dat Diederik van den Elzas in 1140 in Aalschoot kwam jagen. ⁽¹⁾ Dit bosachtig ⁽²⁾ gebied behoorde vanouds aan de graven van Vlaanderen en werd als jachtgebied gebruikt. Hoe groot het was en tot waar de grenzen reikten weten we niet. Wel weten we dat dit gebied op de grens van Eeklo en Kaprijke moet gesitueerd worden. In de jaren 1228-1250 verkavelt en verkoopt gravin Johanna haar bezit te Aalschoot. Gedeelten worden verkocht, anderen worden weggeschonken aan kloosters of aan heren in leen uitgegeven. Het is een ware uitverkoop van het grafelijk bezit te Aalschoot. De teksten en de citaten met betrekking tot Aalschoot zijn zo overvloedig dat het mij mogelijk was dit gebied in nauwere grenzen te omschrijven ⁽³⁾ en de verkaveling ervan te bestuderen.

Daartoe heb ik al de archiefstukken uit de jaren 1226-1250, waarin de plaatsnaam Aalschoot voorkwam, onderzocht. Deze stukken hebben meestal betrekking op schenkingen en verkopen van woestinen. De aan-

-
- (1) Deze bronnen werden reeds besproken in «*Appeltjes van het Meetjesland*», nr. 4. Zie daarover Dr. E. DHANENS, *Het Groot Goed te Eeklo*, pag. 70. De teksten luiden als volgt : «Actum est hoc Verbi Incarnati anno MCXL in Alscot, loco silvestri, ubi tunc temporis comes Theodoricus cum suis venatione intendens morabatur» en «Actum est hoc anno Verbi Incarnato MCXL in Alescot, ubi tunc temporis comes cum suis venatione intendens morabatur».
 - (2) In 1240 is er eveneens sprake van «in nemore de Alsced» naar aanleiding van een geschil nopens de justitie over het bos Aalschoot tussen gravin Johanna en Willem van Maldegem. Rijsel : Archives Nationales B. 1356, stuk 701.
 - (3) Het grootste gedeelte van de citaten vond ik in «*Bijdrage tot Eeklo's middeleeuwse toponomie*» door Dr. GYSSELING en in «*Eeklo, van Silcxdrager tot Keurbroeder*» door Dr. ROGGE.

[illegible]

duiding van de ligging was bijna altijd te vaag om die percelen terug te vinden, zodat ik verplicht was een beroep te doen op de landboeken van de 17^e eeuw om ze juist te kunnen situeren. Voor het kerkelijk bezit ging dat gemakkelijk, voor het lekebezit moeilijk en soms onmogelijk omdat te weinig stukken grond blijvend in het bezit van eenzelfde familie gebleven zijn. Ook heb ik een aantal archiefstukken onderzocht die betrekking hebben op gronden die, naar ik veronderstelde, buiten het gebied van Aalschoot gelegen waren. Het ontbreken van de naam Aalschoot was dan een aanduiding voor wat we kunnen noemen de bovenste grens. ⁽⁴⁾. Terwijl stukken waar de naam wel in voorkomt een aanduiding waren voor de onderste grens. ⁽⁵⁾. Het is al vooraf duidelijk dat het onmogelijk is een juiste grens af te bakenen omdat het bos Aalschoot waarschijnlijk nooit een duidelijke grens gehad heeft.

BEGRENZING VAN HET DOMEIN

De (Noord) moerstraat

Een eerste bovenste grens lijkt me de Moerstraat te zijn. We beschikken over volgende aanduidingen. In 1228 ontslaat gravin Johanna de abdij van Oost-Eeklo van een jaarlijkse cijns die de abdij verschuldigd was voor veertig bunder woestinen gelegen «juxta Alscot». ⁽⁶⁾. Volgens het bunderboek ⁽⁷⁾ van Kaprijke moeten deze gronden gelegen zijn in het 29^e en 30^e beloop, die aan de Moerstraat palen. Vermits de tekst «juxta Alscot» en niet «in Alscot» bevinden we ons hier op de rand van het gebied. Bijgevolg is de Moerstraat een bovenste grens. In 1242 koopt dezelfde abdij aan de gravin 50 bunder woestinen «jacentia in Alscod inter morum ex una parte et wastinam abbatisse de dulci Valle et Lamkini de Brugis ex alta». ⁽⁸⁾. Deze 50 bunder dienen geïdentificeerd met het huidige Aalstgoed. Dit ligt inderdaad enerzijds tussen de Moerstraat en anderzijds tussen de hoeve van de abdij van Zoetendale. ⁽⁹⁾. Tenslotte verkoopt Willem

(4) De bovenste grens sluit de aangrenzende gebieden af die zeker niet tot het domein Aalschoot behoorden.

(5) De onderste grens bevat het gebied dat zeker tot het domein Aalschoot behoorde.

(6) R.A.G. Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1228. Uitgegeven in F. De Potter, Gent, Van den oudsten tijd tot heden, 8^e deel, pag. 77.

(7) R.A.G. Kaprijke nr. 33.

(8) R.A.G. Abdij Oost-Eeklo oorkonde van 1242.

(9) Later behoorde deze hoeve aan de Paters Jezuïeten te Brugge. Dit goed ligt aan weerszijden van de Lembeekse watergang gedeeltelijk op Lembeke en gedeeltelijk op Kaprijke. Zie R.A.G. Kaprijke nr. 33 dertiende beloop en R.A.G. Lembeke nr. 300 f° 27 v°, f° 28, f° 28 v° en f° 29.

Bloc en Clericus Elias in 1240 «triginta septem boneria wastina in Alscot, que se extendit ex una parte usque ad morum et ex alia parte usque ad viam, Margarethe, relictæ Willelmi Brune de Brugis, Thome Nickolao et Lamkino». ⁽¹⁰⁾. Wij krijgen opnieuw als begrenzing de moeren of de Moerstraat, die grosso modo het moergebied van Sint Laureins insluit. Die Moerstraat kan gerust als grens behouden blijven tot Bentille. Een stuk moer, gelegen in de parochie van Watervliet toebehorende aan ter Duinen wordt als volgt beschreven : «ut prefatum Moer, cujus latitudo est XXX duarum virgarum in longitudine versus Alscote ascendendo». ⁽¹¹⁾. Daaruit blijkt dat Aalschoot zich tot aan de grens van Watervliet en Kaprijke uitstreckte dit wil zeggen tot Bentille.

De Molenstraat (Kaprijke)

De weg van Kaprijke naar Watervliet is een onderste grens. Waarschijnlijk strekte Aalschoot zich over deze weg verder uit tot de grens Kaprijke-Bassevelde. Rechtstreekse bewijzen hebben we niet, wel een vermoeden. Inderdaad in 1233 worden er niet minder dan 750 bunder of ongeveer duizend hectaren woestinen te Kaprijke verkocht. Raas van Gavere en Alardus Busere verkopen en vercijsen 250 bunder aan verschillende personen uit Brugge, Biervliet, Mude, enz. ⁽¹²⁾. Johanna en Ferrand verkopen 250 bunder aan Riquardus van Vlessegem en Willem Landmeter. ⁽¹³⁾. Verder bevestigen ze de verkoop van 250 bunder woestinen door Elias Clericus en Jan van Rijsel te Aalschoot bij Kaprijke. ⁽¹⁴⁾. Deze duizend hectaren dienen gezocht in het noordelijk gedeelte van Kaprijke tussen de Moerstraat, Voorstraat en Molenstraat (langs beide zijden). In het zuidelijk gedeelte onder de Voorstraat dienen we niet te gaan zoeken want daar lagen de gronden toebehorend aan de abdij van Zoetendale en van Lamkinus en consoorten uit Brugge. Dat alles doet ons besluiten dat gans dit noordelijk gebied tot het bos van Aalschoot moet gerekend worden.

(10) Brugge, archief van het Sint-Janshospitaal, oorkondenverzameling nr. 28.

(11) F. VAN DE PUTTE, *cronica et cartularium monasterii de Dunis*, pag. 325, oorkonde van 1226.

(12) R.A.G. Abdij Zoetendale. Oorkonde van 1233 «ducenta et quinquaginta boneria jacentia juxta Capric in Alscot».

(13) Rijsel, Archives Nationales, B 1367 f° 21 : «Noverint quod nos Riquardo Duning de Flissenghen et sociis suis, Willelmo Landmetre et sociis suis hereditarie dedimus in perpetuum de nobis tenenda ducenta et quinquaginta bonaria wastina jacentia in Aelscoet apud Capric».

(14) Ibidem, «venditionem ducentorum et quinquaginta bonariorum wastinarum jacentium in Aelscoet apud Capric».

De oostgrens wordt verder gevormd door de weg van Kaprijke naar Lembeke dorp. Deze weg was vroeger de oostgrens van de heerlijkheid van Bardelare. In de keure van Eeklo is er sprake van een leen dat Mathilde de Haga hield van gravin Johanna. Dit leen dat ongeveer 70 bunder groot was ⁽¹⁵⁾, dient ook in Aalschoot gelokaliseerd want in 1239 bezet Mathilde de Haga een rente ten voordele van de abdij van Marquette op haar leen te Aalschoot. ⁽¹⁶⁾. Deze 70 bunder zijn waarschijnlijk te ver-eenzelvigen met de heerlijkheid van Bardelare en Noord-Aveschoot. Volgens Neelemans was Bardelare 52 bunder groot en Noord-Aveschoot 16 bunder. ⁽¹⁷⁾. Dit geeft samen een oppervlakte van 68 bunder die een aan-eengesloten blok vormden. ⁽¹⁸⁾. De naam Bardelare heeft waarschijnlijk de naam Aalschoot verdrongen, want in 1296 bezat een zekere Alard van Barnedelare dit leen. ⁽¹⁹⁾. De herinnering aan de plaatsnaam Aalschoot is echter blijven voortleven, getuige daarvan volgende tekst : «dertich bun-deren landts dat men wijlent heet Haelschoot. Welck leen men zegde over langhen tijdt verdonckert te wesen ende ghevought is int vrije leengoet van Barendelare». ⁽²⁰⁾. (Zuid)-Aveschoot lag waarschijnlijk niet in het bos Aalschoot en wel om de volgende redenen. De naam Aveschoot is, on-danks zijn latere vermelding ⁽²¹⁾, van dezelfde ouderdom als Raveschoot, Wulfschoot, en Aalschoot. Deze duiden alle wel onderscheiden en ver-schillende plaatsen aan. De heerlijkheid van Zuid-Aveschoot sloot ook niet aan bij de heerlijkheid van Bardelare, want het dorp Lembeke ligt tussen beide heerlijkheden. Een moeilijkheid blijft de naam Noord-Aveschoot dat blijkbaar wel in Aalschoot lag. Misschien kunnen we dat als volgt ver-klaren : wellicht is het leen van vrouwe Haga om de een of andere reden verdeeld geweest en het noordelijk gedeelte bij Aveschoot gevoegd, hetgeen dan aanleiding gegeven heeft tot het ontstaan van een Noord- en Zuid-Aveschoot. ⁽²²⁾. Wat er ook van zij, we hebben geen enkel bewijs voor-handen dat Zuid-Aveschoot in het grafelijk domein Aalschoot gelegen was.

(15) NEELEMANS, *Geschiedenis der stad Eecloo*, pag. 142.

(16) «et eas assignavit capiendas post decessum suum ad redditus totius terre sue de Alescot». VAN HAECK M. Cartulaire de l'abbaye de Marquette, pag. 86.

(17) NEELEMANS, *Geschiedenis van Lembeke*, pag. 99, 134 en 135.

(18) In deze blok ligt het kasteel van de familie d'Alcantara.

(19) NEELEMANS, *Geschiedenis van Lembeke*, pag. 295.

(20) NEELEMANS, *Geschiedenis van Lembeke*, pag. 295.

(21) De oudste vermelding is van 1267 : «tria boneria et dimidium wastine jacentis in parrochia de Lembeke inter terram de Havenscot et locum qui dicitur Voshole». NEELEMANS, *Lembekc*, pag. 298.

(22) Later komen de heerlijkheden van Noord- en Zuid-Aveschoot en de heerlijkheid van Bardelare in de handen van de familie Hauweel terecht.

De Gentstraat moet beschouwd worden als een onderste grens, want de bezittingen van de abdij van Zoetendale lagen aan weerszijden van deze straat. ⁽²³⁾ en ^(23bis).

De Vromboutstraat

In het westen dient de Vromboutstraat en de Zandvleuge als een onderste grens aanzien te worden. Op de grens tussen Eeklo en Lembeke en palend aan de Vromboutstraat, bezat de Abdij van Oost-Eeklo een goed «de Cattelare» genaamd van ongeveer 65 gemet groot. ⁽²⁴⁾. De oorsprong van dit goed is waarschijnlijk te zoeken in een gift van de «Dame de Gavere» van «20 bonniers gisans en Alscot» in 1308. ⁽²⁵⁾. Misschien liep de zuidergrens tot aan de Oostveldstraat? Bewijzen daarvoor ontbreken echter. Een beetje verder bezat ook de Lazarie van Gent eigendommen langsheen de Vromboutstraat. De meeste schenkingen aan de Lazarie in Eeklo worden trouwens in Aalschoot gesitueerd. ⁽²⁶⁾.

Sint Jansdreef

Hoe ver strekte Aalschoot zich westwaarts uit? Ik vermoed dat we in de omgeving van de Sint Jansdreef moeten zoeken. In 1244 bevestigt bisschop Walter de Marvis de verkoop van 29 bunder woestinen door Boudewijn Wandelard en zijn echtgenote aan het Sint Janshospitaal. ⁽²⁷⁾.

(23) In Kaprijke lagen er 23 bunder aan de Oostzijde van de Gentse straat en 13 bunder aan de westzijde. R.A.G. Kaprijke nr. 33, 3^e en 13^e beloop.

Op Lembeke bezat de abdij 10 bunder aan de westzijde; R.A.G. Lembeke nr. 300, f° 27 v°, f° 28, f° 28 v° en f° 29.

(23bis) In 1226 geeft Arnulfus Rufus «viginti boneria terre quae est sine censu jacentis juxta cenobium prope Alscot» aan de abdij van Oost-Eeklo. R.A.G. Abdij Oost-Eeklo nr. 1, Fundatieboek pag. 10. Deze tekst wijst er eveneens op dat Aalschoot zich over de Gentstraat heen verder uitstreckte naar het Oosten toe.

(24) Stadsarchief Eeklo, nr. 384-385, landboek 47^e beloop.

(25) R.A.G. Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1308. Raas van Gavere, buticularius van gravin Johanna kwam herhaaldelijk tussen bij de verkoop van grafelijke goederen ten tijde van de regering van gravin Johanna. Ongetwijfeld zijn deze 20 bunder nog van hem afkomstig.

(26) In 1241 «quinguaginta sex bonaria wastine et una mensura jacentia in Alscot in parrochia sancti Vincentii juxta wastinam domini Walteri de Eyne». R.A.G. Rijke Gasthuis, Oorkonde. In 1274 is er sprake van 25 bunder moer en woestine «gisans en le parroche de West-Eclo ou lui ke on appele Alscot». Ibidem. Zie bijlage.

(27) «Wandelard et uxor vendidunt fratribus Sancti Johannis 29 boneria wastina in Alscot». Archief Sint-Janshospitaal, Oorkonde nr. 35.

De eigendommen van het Sint Janshospitaal liggen gegroepeerd langsheen de Sint Jansdreef en langsheen het Leiken. Deze 29 bunder zijn vermoedelijk gelegen in het 41^e beloop, dat paalt aan de Sint Jansdreef. Dit beloop is ongeveer 30 bunder groot en bevat het goed ten Moere. ⁽²⁸⁾. Het gebied rond de Sint Jansdreef behoorde dus ook tot het grafelijk bos Aalschoot. Hun eigendom in de Zuidmoer komt hier niet in aanmerking want deze gronden worden wel gesitueerd in de parochie van Eeklo maar van Aalschoot is er geen sprake. ⁽²⁹⁾. Verder moeten we die grens niet gaan zoeken. In 1250 koopt de abt van Sint-Andries grond aan in Eeklo maar ook daar treffen we de plaatsnaam Aalschoot niet aan. ⁽³⁰⁾. De hoeve van St. Andries lag tussen Balgerhoeke en de Sint Jansdreef.

De Sint Jansdreef loopt uit op de Moerstraat zodat de kring gesloten is.

VERKAVELING VAN HET DOMEIN

a. Bezittingen van kloosters en hospitalen

Het moet ons niet verwonderen dat we heel wat bezittingen in handen van kloosters en hospitalen zullen aantreffen daar gravin Johanna bekend was om haar zorg voor dergelijke instellingen. Onder de voornaamste vernoemen we : de Lazarie van Gent, de abdij Oost-Eeklo, het Sint Janshospitaal van Brugge, het hospitaal van Rijsel en de abdij van Zoetendale.

Wanneer we een inventaris opmaken van hun bezit aan de hand van de landboeken uit de zeventiende eeuw, dan stellen we vast dat dit heel wat groter is dan de bewaarde schenkingsakten doen vermoeden. Dit is te verklaren enerzijds door het ontbreken van sommige akten maar anderzijds door het feit dat vele wereldlijke heren in de loop der tijden hun bezit aan de kerkelijke instellingen geschonken of verkocht hebben. We haalden reeds het geval aan van de «Dame de Gavere». Hetzelfde vinden we terug bij het St. Janshospitaal. De 29 bunder die ze in Eeklo verwierven komen van een zekere Wandelard en zijn vrouw. We zien dus dat sommige eigendommen reeds uit een tweede hand komen en niet rechtstreeks gekocht worden van de gravin. Dit wijst er op dat de verkaveling van het grafelijk domein reeds een tijdje aan de gang was.

(28) S.A.E. nr. 384-385, landboek, 41^e beloop.

(29) In 1251 bevestigt gravin Margaretha een schenking van gravin Johanna aan het Sint-Janshospitaal van «decem bonaria tam mori quam wastina jacentia inunum juxta parochiam de Eclo». T. LUYCKX, *Johanna van Constantinopel*, pag. 619.

(30) «Item anno 1250 emit idem abbas ergo Balduinum Onghereet 16 mensuras et 40 virgas terrarum jacentium in Eclo». A. GOETHALS, *Chronica monasterii Sancti Andreae juxta Brugas*, pag. 72.

De Lazarie van Gent

De belangrijkste aankoop dateert van 1241. In dat jaar verkopen gravin Johanna en graaf Thomas 56 bunder woestinen gelegen naast de woestine van Willem de Eyne. ⁽³¹⁾. Daar werd de hoeve van het Groot Goed opgericht. In 1274 handelt gravin Margaretha over een vroegere verkoping waarbij zekere vergissingen recht werden gezet. Men heeft twee en half gemet te weinig gemeten en de 25 verkochte bunder bevatten achttien bunder moer en zeven bunder woestinen. Deze 25 bunder moeten gezocht worden in het vijftigste beloop van het landboek van Eeklo. ⁽³²⁾. Later moeten er nog veel gronden bijgekomen zijn want in 1634 bezaten het Rijke Gasthuis en de Arme Scholen van Gent 196 bunder in Eeklo. ⁽³³⁾.

Abdij van Oost-Eeklo

In 1250 bezat deze abdij reeds 103 bunder woestinen in Aalschoot gelegen rond hun hoeve. ⁽³⁴⁾. Deze hoeve is opgericht op de 50 bunder die de abdij in 1242 gekocht had. Later kwamen er nog 20 bunder in de Kattelare bij afkomstig van de «Dame de Gavere» zoals reeds boven aangegeven.

Het Sint Janshospitaal

In 1300 bezat dit hospitaal 307 gemet of ongeveer 102 bunder in de Sint Jansdreef. Dit land werd uitgebaat vanuit hun hof «ten Moere». ⁽³⁵⁾. Aan de oorsprong van hun bezit ligt de aankoop van de 29 bunder in 1244 zoals boven reeds gezegd werd. Later moet hun bezit dan nog uitgebreid zijn door koop en schenking.

Abdij Zoetendale

We hebben geen akte van grondverwerving teruggevonden. Maar onrechtstreeks weten we toch dat de abdij in Aalschoot eigendommen bezat

(31) Zie noot 26.

(32) S.A.E. nr. 384-385.

(33) De eigendommen van de Lazarie werden verdeeld tussen het Rijke Gasthuis en de Arme Scholen van Gent.

(34) «Item centum et tria bonaria wastine circa curtem suum in Alscoot partim in parrochia sancti Vincentii et partim in parrochia de Capric jacentia». R.A.G. Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1250.

(35) «Ten Moere behoord IIIc VII gemeten lands». R.A. Brugge, Aanwinsten 6511-A.

uit een oorkonde van de Abdij van Oost-Eeklo. ⁽³⁶⁾. Daarin spreekt men over de woestine van de Abdij van Zoetendale. In totaal bezat de abdij 46 bunder op de grens van Kaprijke en Lembeke. De hoeve ligt dicht bij de dorpskom van Kaprijke langsheen de Zuidstraat.

Hospitaal van Rijsel

In 1266 bevestigt gravin Margareta de verkoop van 10 bunder moer, gelegen te Kaprijke, door clericus Jean du Mont St. Eloy aan het O. L. Vrouw Hospitaal te Rijsel. ⁽³⁷⁾. In een ander charter stelt de gravin het hospitaal vrij van tol voor goederen die uit Kaprijke aangevoerd worden. In 1308 treffen wij de naam «Riselhove» aan. ⁽³⁸⁾. Volgens het bunderboek van Kaprijke bezat het hospitaal meer dan 150 bunder land en bos te Kaprijke. ⁽³⁹⁾.

b. Privaat bezit

De private bezittingen waren oorspronkelijk groter en belangrijker dan de eigendommen van kloosters en hospitalen. Een eerste groep eigenaars treffen we aan onder de verwanten van degene die belast waren met de verkoop van de grafelijke gronden. Walter van Eine bezat woestinen in Eeklo langsheen de Peperstraat. ⁽⁴⁰⁾. Ook de familie van Gavere bezat grond te Aalschoot. ⁽⁴¹⁾. Vrouwe de Haga hield een leen van 70 bunder van de gravin te Aalschoot, dat buiten de jurisdictie van de schepenen van Eeklo viel. Zoals we reeds aantoonen viel dit leen in twee stukken uiteen : Noord-Aveschoot en Bardelare.

Willem Landmeter en Riquard van Vlessegem kochten 250 bunder woestine in 1233 te Kaprijke. In hetzelfde jaar kennen Raas van Gavere en Alardus Busere aan Willem Landmeter nog 25 bunder toe. ⁽⁴²⁾. In de-

(36) R.A.G. Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1242.

(37) Rijsel, Inventaire des Archives hospitalières de la ville : Fonds Hôpital Notre Dame dite Comtesse, nr. 81.

(38) R.A.G. Abdij Oost-Eeklo, oorkonde van 1308.

(39) R.A.G. Kaprijke nr. 33.

(40) Zie noot 26 en ook S.A.E. nr. 384-385, landboek. Het 35e beloop wordt de «Heynacker» genoemd. Over Walter van Eine, zie P. ROGGHE : *Van silexdrager tot keurbroeder*, in : *Het koninklijk Ateneum te Eeklo viert zijn tweede lustrum*, pag. 168.

(41) Over Raas van Gavere zie P. ROGGHE. *ibidem*, pag. 168-169.

(42) «ad opus Willelmi Landmetera viginti quinque bonaria» R.A.G. Abdij Zoetendale, oorkonde van 1233.

zelfde akte worden nog 225 bunder toegewezen aan elf andere burgers en geestelijken. Daaronder vermelden we Egidius, kanunnik van St. Donaas te Brugge. ⁽⁴³⁾. Nog in datzelfde jaar worden er nogmaals 250 bunder woestinen verkocht in Kaprijke. Ongelukkig geeft de oorkonde de naam van de kopers niet op. ⁽⁴⁴⁾. Tenslotte krijgen we nog een laatste verkoop van 37 bunder woestinen aan inwoners uit Brugge. We stellen hierbij vast dat er heel wat inwoners uit Brugge betrokken zijn bij die aankopen.

Het was niet mogelijk de opeenvolgende eigenaars der voornoemde percelen grond in de loop der tijden te volgen. Uitzondering dient gemaakt voor het leen van Mathilde de Haga, dat eeuwenlang eigendom bleef van de familie Hauweel nl. van omstreeks 1300 tot 1712. ⁽⁴⁵⁾. Er is trouwens, zoals reeds gezegd, veel privaat bezit overgegaan in handen van hospitalen en kloosters.

ONTGINNING VAN HET DOMEIN

Om de ontginningsgeschiedenis van het domein Aalschoot te schrijven, is het nog te vroeg. Het is echter duidelijk dat die ontginning hoofdzakelijk samen valt met de ontwikkeling van de grote hoeven in dit gebied : Ten Moere, Rijselhof, het Groot Goed, het Aalstgoed ⁽⁴⁶⁾, en het hof van de abdij van Zoetendale. We beperken ons tot enkele algemene opmerkingen. De ontginning moet begonnen zijn in de jaren 1220-1230. Reeds in 1234 staat gravin Johanna haar tienderecht op 60 bunder land aan de abdij van Zoetendale af. ⁽⁴⁷⁾. Ook bisschop Walter van Marvis bemoeit zich met de verdeling der tienden in Aalschoot. ⁽⁴⁸⁾. Dat bracht hem in

(43) Deze Egidius komt voor in een oorkonde van 1224 uitgaande van Willem, proost van Brugge en kanselier van Vlaanderen. T. LUYCKX, *Gravin Johanna*, pag. 553.

(44) Deze oorkonde komt voor in het Cartularium van Lodewijk van Male onder de rubriek : «Confirmacie van enighen keuren van graven en gravinnen van Vlaenderen gegeven dien van Capric van enighen vriheiden en van haren wateringhen». Deze oorkonde regelt eveneens de rechtstoestand van de inwoners van het gebied Aalschoot : «Et illis qui in wastina manebunt talem concedimus libertatem quod nec Brugis, nec Gandavi nec alibi nisi in loco vel apud Ravenscoet a ballivis nostris vocari possint ad justitiam faciendam». Rijsel, Archives Nationales, B 1367 f° 19 tot f° 22. Over de rechtspraak te Aalschoot zie ook P. ROGGE, o. c. pag. 152-153.

(45) O. LIPPENS, *Over Lembeke en zijn heren*, in : *Appeltjes van het Meetjesland*, 1957, pag. 175.

(46) Ik hoop in het volgend jaarboek een artikel te wijden aan het Aalstgoed.

(47) R.A.G. Abdij Zoetendale, oorkonde van 1234 : «jus quod habebamus in decimis sexaginta boneriorum terre in Alscoet».

(48) A. DESCAMPS, *Notice sur Walter de Marvis*, pag. 158. Hij treft een regeling voor de «decimae dictorum novalium de Sceldevelt, Bulscamp et Alscoet» in 1240.

conflict met gravin Johanna. Deze laat op 4 november 1240 weten dat ze drie scheidsrechters aangesteld heeft om haar betwisting nopens de novaaltienden met de bisschop van Doornik te laten beslechten. ⁽⁴⁹⁾. Dit alles wijst erop dat de ontginning krachtig werd aangepakt en dat die veel vlugger is opgeschoten dan de ontginning van andere woeste gebieden in het Meetjesland. Denken we maar aan het Bulskampveld, Papinglo, Drongen-goed, Burkel, waarvan de ontginning slechts in de 18^e eeuw ernstig werd aangepakt. Reeds uit de landboeken kunnen we afleiden dat er weinig of geen veld meer overbleef in de 17^e eeuw. Slechts het gebied rond de Sint Jansdreef, Hoogstraat en Moerstraat te Eeklo, de omgeving van het kasteel te Lembeke en enkele gronden nabij het Rijselhof te Kaprijke schijnen nog niet intens ontgonnen geweest te zijn. Wanneer we nu door het gebied van het voormalige bos wandelen, dan treffen we overal vruchtbare akkers, malse weiden en dreven aan. Bossen vindt men nog alleen in de Sint Jansdreef en rond het kasteel van Lembeke. Dit laatste is dan eerder een park en luthof.

BESLUIT

Uit de studie van het domein Aalschoot kunnen we het volgende afleiden :

- Bijna gans het grondgebied van Kaprijke schijnt wel tot het gebied van Aalschoot te moeten gerekend worden, de dorpskern misschien uitgezonderd.
- Een groot deel van het noordelijk gedeelte van Eeklo lag eveneens in Aalschoot.
- Slechts een klein deel van parochie Lembeke hoorde bij dit gebied. Bewijzen dat de heerlijkheid van (Zuid)-Aveschoot in Aalschoot lag, hebben we niet gevonden. We denken eerder van niet.
- Ook geen enkele tekst in verband met Sint Laureins vermeldt de plaatsnaam Aalschoot. Dat moet ons echter niet verwonderen, want Sint Laureins is een moergebied, terwijl Aalschoot bijna uitsluitend bestaat uit woestinen. Enkel op de rand van het gebied is er sprake van moeren.
- Het zuidelijk deel van Aalschoot lag aan weerszijden van de Sleepdamme watergang en de Lembeekse Isabelle watergang. Ook het noordelijk gedeelte wordt door talrijke beken doorsneden, zodat dit gebied zeer geschikt was om vroeg ontgonnen te worden.

Luk STOCKMAN

(49) T. LUYCKX, *Gravin Johanna*, pag. 587.

BIJLAGE

Margareta, gravin van Vlaanderen en Henegouwen, stelt de Lazarie te Gent vrij van alle supplementaire betaling voor de meerwaarde van 25 bunder woestinen die zij vroeger verkocht had. Die meerwaarde bestaat uit 18 bunder moer die voor woestinen verkocht werden en uit 2 en 1/2 gemet woestine die te weinig gemeten werden. Zij wil tevens dat de Lazarie ongestoord kan genieten van 4 bunder moer, gelegen naast de moer van het Sint-Janshospitaal aan de overkant van de Eeklose watergang, die zij ook reeds vroeger verkocht had.

Nous Margherite, contesse de Flandre et de Haynau, faisons à savoir a tous ke, comme nos gens ki ce avoient pooir par nos lettres pendans eussent vendu a la Maladerie de Gant vint et ciunc bouniers et mesures, petit plus u petit mains, de wastine gisans en le parroche de Westeclo ou lui ke on apele Alscot. Et on ait puis trouvei par nos gens ke dedens ces vint et ciunc bouniers et deus mesures, peut plus u petit moins, il i ait dis et wit bouniers de moer, nous, pour Deu en pour le remeide de nostre anme, cuitons a la dite Maladerie de Gant ces dis et wit bouniers de moer, ki vendu furent pour wastine, et deus mesures et demie de wastine, ke on a plus trouvei au remesurer, parmi soissante livres de nostre monoie de Flandre lesqueus la dite Maladerie nos a plainement paiés en boene monoie et bien contee et parmi sis deniers de cens de la dite monoie ke la dite Maladerie nos doit chascun an le jour saint Remi a nos briés de Westeclo pour chascun bounier. Et est encore a savoir ke nous volons ke li Maladerie de Gant devant dite joysse paisiblement des quatre bouniers de muer ki vendus li fu jadis par nos gens, ki gisent en la dite parroche de Westeclo encoste le moer de l'hospital Saint Jehan de Bruges outre le fosseit vers Rodembourg parmi noef deniers de cens pour chascun bounier a paier chascun an a le Saint Remi a nos briés de Westeclo ensi ke dit est ci deseure. Et pour ce ke nous volons ke ce soit ferme chose et estable, nous avons dounei a la Maladerie devant dite ces presentes lettres seelees de nostre seel. Et je suis fuis a la noble contesse devant dite, cuens de Flandre et Marchis de Namur. Ceste cuitance et ce vendage devant dis et deviseis loe gree et approeve et les permet pour moi et pour mes hoirs, apres moi segneurs de Flandre, a tenir entirement a tous jours. En tesmoignage de laquel chose je ai fait metre seel a ces presentes lettres ki furent dounees en l'an de l'incarnation Nostre Segneur Jesu Christ. Mil deus cens soissante et quatorze el mois de octobre.

Rijksarchief Gent, fonds Rijke Gasthuis.

Ik dank de Heer W. Van Hoecke, lic. rom. fil., die zo bereidwillig was dit charter voor mij te ontcijferen.

Dit charter bevat ook de oudste vermelding van de Eeklose watergang.

EEN STUKJE FOLKLORE...

HET HANS-VISSPEL

(of Het Hanzen)

Een van de kinderspelen, die totaal verdwenen schijnen te zijn.

Zowat vijftig jaar terug, meer bepaald vóór de eerste wereldoorlog, werd het hans-visspel te Ursel en, naar we menen, in heel het Meetjesland, trouwens zeer waarschijnlijk ook elders in het Vlaamse land, nog veelvuldig gespeeld en kende het een echte bloeiperiode. Naar onze mening terecht, want het was met zijn vele facetten en kwaliteiten ongetwijfeld een boeiend en leerrijk spel. Een spel met mogelijkheden om lichaam en geest te oefenen, waarbij, zo men het met sukses wilde spelen — en dat wilde toch eigenlijk iedereen — heel wat handigheid en vlugheid moesten gepaard gaan aan een hele boel overleg en berekening en waar zelfs, ja ook dát, een tikkeltje rekenkunst best bij van pas kwam.

Het is niet enkel om het spel aan de vergetelheid te ontrukken, dat dit opstel geschreven werd. Ondergetekende kan en zal er zich inderdaad niet op beroemen de eerste en dus ook de enige te zijn, die gedacht heeft een paar bladzijden eraan te moeten wijden. Maar we vonden het interessant genoeg en de moeite waard om te vertellen hoe het in onze kinderjaren met kleuren en geuren werd gepresenteerd, en hoe we het zelf eindeloze malen hebben medegeleefd en medegespeeld. Na wat we erover hebben gelezen, wil het ons trouwens voorkomen, dat dit spel bij ons heel wat vollediger was uitgegroeid of bewaard gebleven dan elders, tenware het door de achtbare scribenten, bij gebrek aan gegevens bijvoorbeeld, beknopter werd aangetekend dan het eveneens dààr werd beoefend. ⁽¹⁾.

(1) Het hier besproken en uiteengezette «Hans-Visspel» wordt ook in de hiernavermelde werken min of meer uitvoerig behandeld :

1° «*Spelen mijner jeugd*» door Lodewijk LIEVEVROUW. — Uitgave van de Bond der Oost-Vlaamse Folkloristen, Gent 1952. — Het spel is opgenomen onder nr 18, Werpspelen, pag. 114 en wordt onder de naam «Angelus-spel» uiteengezet.

Hoe dan ook, wij hebben gemeend datgene wat we erover nog onthouden hebben aan het papier te moeten toevertrouwen, al was het maar om de belangstellenden erop attent te maken hoe dit mooie spel in onze streek — en zeker te Ussel — werd gespeeld. (2).

Wij hebben ook gedacht dat, ter wille van de overzichtelijkheid, zij het wellicht ten nadele van de verhaaltrant, wij verplicht waren onze verhandeling ietwat schools te moeten indelen.

Zo, hier gaat het dan, het zogenaamde «Hans-Vispel» !

Wij schrijven het door ons «zogenaamde» Hans-Vispel, want het werd eigenlijk door niemand zo genoemd. Iedereen en allen spraken van «hanzen». «Zeg, willen we hanzen ?», of ook, maar minder toch : «Hee, willen we met de hans spelen ?». Maar, het spel en iedere spelronde begonnen telkens met de uitroep (of met de vraag) : «Hans ?» en de repliek van de tegenspeler : «Vis !» Omdat dit kenmerkend was voor heel het spel en naar onze overtuiging iets te maken heeft met de betekenis van het spel, hebben wij het dan maar «Hans-Vispel» gedoopt. Het spijt ons evenwel op deze betekenis nu niet dieper te kunnen ingaan.

De benodigdheden :

een hans ;

een stok of kleine knuppel ;

een steen of een paar platte stenen of een ander boven de omringende grond uitstekende hard voorwerp ;

een pet.

2° «*Kinderspelen uit Vlaamsch België*» verzameld door den West-Vlaamschen onderwijzersbond. Bekroond door de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde. Tweede deel : «*Spelen zonder zang*», uitgegeven te Gent bij A. Siffer 1905. — Hier wordt het spel op pag. 219, onder nr 294 behandeld, maar onder de hiernavermelde verschillende namen : Gijs-gies. - Gies-giezen. - Gaai slaan. - Subitje slaan. - Agijs-gijze. - Elletje slaan. - Ronde slaan. - Pinker slaan. - Puiperbo. - Kusteltje slaan. - Kutte slaan. - Kутten. - Englus-kadis. - Engeluzen. Onder 6° van de opmerkingen bij hetzelfde nr 294, pag. 219, lezen we nog : «De Gijs of Gies wordt elders ook nog genoemd : balie, elje, elleken, pinker, agys, anderwat, gaai.»

Op pag. 391, onder het nr 506 is tevens nog sprake van een gelijkaardig spel, namelijk van het «Wiep-slaan», maar dat globaal gezien toch beduidend verder van de onder nr 294 genoemde spelen afwijkt, waarbij, zo heet het daar, men evenwel toch gedeeltelijk te werk gaat : «juist gelijk men *anderwat* slaat (1)» en «Het Wiep-slaan» heeft veel gelijkenis met het *anderwatten*. — Bij de noot (1) worden andermaal vermeld : Anderwat = Gres = Elje.

(2) Wat het Meetjesland betreft, kunnen wij bevestigen dat, behalve te Ussel, het spel ook te Aalter, Knesselare, Nevele en Eeklo werd gespeeld. We zijn evenwel overtuigd dat het in onze streek (maar mogelijks wel onder een andere naam) zowat overal het geval is geweest.

De spelers :

normaal twee jongens (het werd zelden door meisjes gespeeld).

Het speelterrein :

Het spel werd buiten gespeeld : liefst op een ruim plein (zoals een speelterrein), of in een stille straat, zo mogelijk met verharding of vast en platgelopen grond, met nogal bewegings- en loopmogelijkheden.

Over de benodigdheden en de spelers moeten we ietwat nader uitweiden.

De hans. — Een stukje van een min of meer effen tak of ronde stok, 12 tot 15 cm. lang en ongeveer 2,5 tot 3 cm. dik.

Dit houten cilindertje is aan beide zijden enigszins gescherpt of aangepunt, in elk geval zo dat het gemakkelijk wegspringt, telkens als men met een stok op een van de beide punten slaat.

De stok of knuppel. — Ongeveer 40 - 45 cm. lang en zowat dezelfde dikte van de hans. Moet alleszins, trouwens zoals de hans, stevig zijn en glad voor het gemak van hanteren.

Met de stok moet de hans op en weg worden geslagen, zal op het bepaalde moment de afstand tussen de hans en de steen worden gemeten en daardoor telkens het aantal punten worden vastgesteld dat aan de winnende voorspeler wordt toegekend.

De steen. — Een baksteen of een paar bakstenen ofwel een stoep, de boord van een trottoir of een ander boven de omringende grond uitstekend hard voorwerp, waarvan de boven- en voorzijde plat zijn, zodat een en ander min of meer een tafeltje vormen om, bij het begin van elke speelronde, er de hans behoorlijk te kunnen opleggen en op zulke wijze dat hij buiten de hoeklijn van de steen naar voren uitsteekt en van dit punt uit zonder moeite kan worden weggeslagen.

De pet. — Kon om het even welke pet zijn. In onze tijd was dit altijd een gewone jongenspet met klep. Met de pet trachtte de medespeler, bij het startschot van elke speelronde, de hans op te vangen. Het was het vlugste middel om zelf aan het spel te komen.

De spelers en hun rol. — Er waren normaal twee jongens bij de competitie betrokken : een die we voorspeler zullen noemen, en een tegenspeler.

De voorspeler is diegene, die bij middel van de stok met de hans speelt ; hij alleen kan punten verdienen. Hij moet dus door het behendig hanteren van stok en hans zoveel mogelijk punten trachten te verwerven en proberen te beletten dat de tegenspeler in zijn plaats komt.

De eerste voorspeler of hij, die mag opgaan, wordt door het werpen van de hans naar de stok, door het opsmijten van een geldstuk : kruis of

munt (kop of letters, zei men bij ons), door aftellen of anderszins, volgens overeenkomst aangeduid.

De tegenspeler. — De tegenspeler zal, door vlug en met overleg op te treden, trachten te verhinderen dat door zijn makker punten worden gemaakt of er voor zorgen dat er zo weinig mogelijk te noteren vallen en in elk geval proberen zelf in de plaats van de voorspeler te komen.

Bij iedere speelronde kan dit tweemaal gebeuren, namelijk : 1° door de hans, wanneer deze door de voorspeler van de steen weggeschoten wordt, in zijn pet (of in zijn handen) op te vangen alvorens hij de grond heeft geraakt ; en 2° onmiddellijk daarop, zo het eerste maneuver niet is gelukt, door de hans zodanig naar de stok terug te werpen dat hij de knuppel, die daartoe juist voor de steen werd neergelegd, treft. Let wel : in het eerste geval mag de hans niet eerst op de grond terugvallen en moet dus in de lucht worden gevangen ; in het tweede geval moet de stok, zichtbaar of hoorbaar, maar nu om het even op welk moment, door de hans worden geraakt.

Behalve in deze twee gevallen, kan de tegenspeler eigenlijk nog in drie andere omstandigheden aan het spel komen, maar dit hangt werkelijk niet van hemzelf af, veel meer van de voorspeler, die dan een fout heeft begaan, bijvoorbeeld wanneer hij de hans bij het startschot niet ver genoeg d. i. niet tot aan of tot over de afstandmeet heeft geklopt, of wanneer hij de afstand tussen de hans en de startsteen heeft overschat, of wanneer hij bedrog gepleegd of «gezeurd» heeft, zoals men dat heette. Over bedoelde omstandigheden zullen we het straks hebben.

Het zal evenmin zonder belang zijn duidelijkheidshalve iets te zeggen over het doel van het spel en de indeling ervan in speelbeurten en speelronden alsmede over enkele details, die om betwistingen te vermijden, liefst vooraf door de spelers worden besproken en vastgelegd.

Doel van het spel.

Het spel bestaat erin zo vlug mogelijk op de hierna uiteengezette wijze het vereiste aantal punten te behalen en de tegenpartij te beletten dit te doen. Hij, die het eerst dit aantal bereikt, is vanzelfsprekend winnaar.

Aantal punten en prijs of beloning worden vooraf door akkoord vastgesteld. Bij ons was er normaal een uiterst eigenaardige beloning aan verbonden ! Dat ook zullen we later zien.

Indeling : speelbeurten en speelronden.

De speelbeurt zullen we de faze noemen, die door één en dezelfde voorspeler gespeeld wordt en bestaat uit een of meer speelronden, en afgesloten wordt wanneer, volgens de regels, de aan het spel zijnde voorspeler voor de tegenspeler plaats moet ruimen.

De speelronde is dat deel van de speelbeurt dat telkens begint of herbegint bij de startklop met de knuppel op de hans, en normaal eindigt wanneer de voorspeler punten heeft gemaakt of als de voorspeler wordt uitgeschakeld (einde van de speelbeurt). Dezelfde voorspeler speelt dus telkens een variërend aantal ronden. Men zou de indeling bijgevolg eniger-mate kunnen vergelijken met die van het karambolbiljart. De voorspeler blijft dus aan totdat hij een vergissing begaat, of door de behendigheid van zijn tegenmaat belet wordt verder te spelen.

De minimumafstandmeet. — Ik weet niet meer of die meet een speciale naam droeg, maar dat was de streep, die op een overeengekomen afstand werd getrokken en bij het beginschot van elke ronde door de hans moest worden bereikt of overschreden, op straf dat de voorspeler eveneens was afgespeeld en bijgevolg weer met zijn tegenmaat van plaats en rol moest verwisselen.

Punten, die gewoonlijk vooraf moeten of normaal wegens hun betwistbaarheid vooraf worden geregeld.

- Het aantal punten dat men moet behalen om te winnen.
- Hoeveel keer bij elke speelronde door de voorspeler op de hans mag worden geslagen om die van de startsteen weg te jagen, en daarna verder te slaan tot aan de plaats, van waaruit het aantal stok- of hans-maten zal worden gemeten en dus het aantal toegekende winstpunten zal worden bepaald : gewoonlijk 3 maal.
- Hoeveel keer op de hans moet worden geklopt, alvorens hij op de grond valt om de speler toe te laten, in plaats van met de hele stok :
 - met de halve stok te meten : gewoonlijk 3 maal ;
 - met de hans te meten : gewoonlijk 4 maal ;
 - (uitzonderlijk) met de punt van de hans te meten : gewoonlijk 5 maal.
- De minimumafstand, die op straf van afgespeeld te zijn, de speler met de hans moet bereiken bij de startklop. (Dit wordt meestal door het trekken van een meet aangeduid).
- Welke straf op bedrog wordt gesteld : óf afgespeeld zijn en de punten van de speelbeurt verliezen, óf verlies van heel het spel, behalve dan de kans, die de «deinzerslag» nog biedt (die dan door de tegenpartij wordt «geklopt»).

Het spelverloop.

De aangeduide voorspeler legt de hans zó op de steen, dat een van de gescherpte zijden in de richting van de tegenspeler buiten de boord van de steen uitsteekt, en houdt de stok of knuppel naar keus in rechter of linker hand klaar om op de hans te slaan.

Intussen stelt de tegenspeler zich op de door hemzelf gekozen afstand en plaats vóór de eerste man op, en houdt met zijn beide handen een pet wijd open gespreid, die dus een soort van open vangbeursje of dito netje vormt, om, op het moment dat de hans door de andere in zijn richting wordt geslagen, gereed te zijn. Zijn bedoeling is : straks het vliegende hansje gedurende de vlucht in zijn muts op te vangen en daardoor zijn tegenspeler momenteel schaakmat te zetten, d. w. z. in zijn plaats het spel over te nemen.

Om te beduiden dat hij startklaar is en om aan de tegenmaat te vragen of hij eveneens gereed is, roept de eerste tot de tweede : «Hans ?»

De andere antwoordt : «Vis !»

De eerste terug : «Zoek hem !» En meteen slaat hij met een krachtige houw van zijn stok op de punt van de «hans», dat deze daardoor, losgeslagen als een kleine raket, hoog en ver in de richting van en zo mogelijk óver de vangensgerede tegenspeler heenvliegt.

Het doel van de voorspeler is immers : te beletten dat het hansje in de pet van zijn tegenstander terechtkomt en, zo goed of zo kwaad als het kan, ervoor te zorgen dat, ten gevolge van de ligging en de afstand van de hans, de stok bij de steen niet of maar moeilijk kan getroffen worden wanneer de hans eventueel teruggeworpen wordt. Want wordt het vliegende ding gevangen vóór het op de grond is terechtgekomen, dan is de voorspeler af, krijgt hij geen winstpunten en, wat erger voor hem is, wordt hij als zodanig door zijn tegenmaat vervangen en moeten beide spelers van plaats verwisselen.

Daarom doet de voorspeler er niet altijd verstandig aan, er onbesuisd op los te slaan en de hans hoog op te jagen, maar komt het er eerder op aan, zijn makker te bestuderen en zijn huik liever naar de wind te hangen, d. w. z. liever te proberen zijn tegenstander om de tuin te leiden en dan, naar gelang van de opportuniteit, hard, minder hard of voorzichtig te kloppen, om de hans in een onverwachte richting te kunnen sturen, of minder hoog, of zelfs tegen de grond, zodat het ding niet in pet of handen van de andere komt, vóór het grond heeft geraakt. Dat is natuurlijk tactiek, die aan de omstandigheden moet aangepast en alleszins dient aangeleerd te worden.

Het gebeurt vanzelfsprekend wel méér, dat de slag van de voorspeler mislukt in die zin, dat de hans niet op de juiste plaats werd getroffen, of dat de slag verkeerd berekend werd ; dan mag de klop niet worden herhaald en moeten de gevolgen daarvan door de onbehendige tacticus worden gedragen.

Maar als de man met de pet nu werkelijk de hans heeft gevangen zonder dat deze de grond heeft geraakt, is de voorspeler afgespeeld en wordt hij als zodanig door de tegenpartij afgelost. De spelers verwisselen

van plaats en herbeginnen een speelbeurt op dezelfde manier als daarnet : Hans ? Vis ! Zoek hem ! De stok zwaaien en op de hans toeslaan !

Zo de tegenmaat de hans nu niet in zijn muts te pakken krijgt en deze ergens op de grond terechtkomt, dan moet de voorspeler de stok, waarmede het startschot werd gegeven, nu vóór en tegenaan de steen waarop dit geschiedde, neerleggen, dus naar zijn rivaal toe. Deze raapt de hans van de grond op en van op de plaats waar die door het startschot bleef liggen, werpt hij hem zo nauwkeurig mogelijk naar de stok vóór de steen. Dit geeft hem nogmaals een kans om de andere af te spelen, door namelijk bij het werpen de knuppel te raken. Slaagt hij hierin, dan is de voorspeler toch af, komt de tegenspeler zelf aan de beurt en begint op de hiervoren uiteengezette wijze een nieuwe speelbeurt : Hans ? Vis ! Zoek hem !

Kan de tegenspeler dit evenwel niet, kan hij de hans niet opvangen of kan hij bij het terugwerpen ervan de stok bij de steen niet raken, dan neemt de voorspeler de stok weer op en gaat naar de plaats toe, waar de hans door de tegenspeler werd geworpen. Daar slaat hij, zo hard en zo handig als hij maar kan, op de punt van de hans om die weer zo ver mogelijk van de steen weg te drijven. Naar gelang van de afspraak mag hij ditzelfde maneuvreer nog één of tweemaal herhalen, maar altijd van op de plaats, waar de hans door de vorige slag is gevallen, of bij onkans is teruggevallen of... blijven liggen.

Na de laatste slag wordt met de stok als maateenheid langs een inge-beelde of langs een werkelijk met de stok of het krijt getrokken rechte lijn, de afstand tussen de plaats waar de hans nu ligt, en de steen geme-ten. Elke maat brengt hem een punt op. Dus krijgt de voorspeler zoveel punten als er langs de lijn stokmaten opgenomen worden. Vóór men begint te meten, tekent men op de grond een kruisje of een streepje op de plaats waar de hans zich bevindt, om bij betwisting het vertrekpunt altijd gemakkelijk weer te vinden.

In plaats van de afstand effectief met de stok te meten, mag de voorspeler ook het aantal maten schatten, maar zijn makker is niet ver-plicht die schatting aan te nemen. Zo hij met het geraamde aantal akkoord gaat, zegt hij : Goed !» of : «Ge moogt ze hebben !» of nog : «Ge hebt ze !».... Is dit niet het geval, dan wordt gerepikeerd : «Meet ze !» of kortweg : «Meten !»

Is de schatting aangenomen of wordt bij meting het aantal geschatte punten bereikt, dan wordt het resultaat bij de vorige winst bijgeteld. Heeft hij overdreven, d. w. z. valt de schatting verkeerd uit, dan verliest de voorspeler de ronde, mogen de punten niet worden medegerekend, is hij bovendien als voorspeler af en komt zijn makker aan de beurt.

Om de afstand bij het weggagen gevoelig te verlengen, mag de voor-speler, zo hij dit risico wil nemen, want er is ongetwijfeld ook risico aan verbonden, telkens eerst zijn hans lichtjes doen opwippen en daarna, alvorens hij op de grond terugvalt, een des te steviger klop erop geven. Hij mag eigenlijk méér als hij het kan. Slaagt hij erin drie keer na mekaar erop te slaan (wat gewoonlijk met twee zachte klopjes en een derde forse klop gebeurt en altijd op voorwaarde dat de hans intussen de grond niet raakt), dan mag de speler met de halve stok meten of, indien hij dit verkiest, mag hij twee punten voor één stok rekenen. Slaagt hij erin dit een vierde keer te doen, dan mag hij met de hans meten in plaats van met de knuppel; dat komt dan hierop neer, dat elke lengte-maat van een hans een winstpunt betekent. Om de bezwaren van deze nieuwe komplikatie te ondervangen, rekende men evenwel uit met hoeveel hansmaten één knuppellengte overeen kwam en werd feitelijk op-nieuw met de stok gemeten. Bij elke speelronde mag elke klop om de punten te bepalen (hetzij een enkele of een meervoudige), naar gelang van de afspraak, twee of drie keer worden herhaald, met dien verstande dat het volstaat, dat gedurende één van deze kloppartijtjes, de hans drie of vier maal wordt geraakt opdat het meten met de halve stok of met de hans toegelaten is voor héél de ronde. Wat dit voor de speler te betekenen heeft, is duidelijk. In de onderstelling dat de hans 33 stok-maten van de steen verwijderd ligt en de hans één derde knuppellengte heeft, dan worden 99 punten genoteerd in plaats van 33.

Eens de punten vastgesteld en bijgerekend, gaat de winnaar weer op, net zoals bij het begin : Hans ? Vis ! Zoek hem !»...

Alvorens dit kapitteltje te besluiten, nog even een uitzonderingsgeval. Het gebeurde inderdaad nu en dan dat de hans bij het terugwerpen naar de stok al dan niet opzettelijk in het zand, in de modder, in een hoek, kortom op een onmogelijke plaats terecht kwam, met het gevolg dat, als men op zijn punt sloeg, hij in genendele nog kon opwippen en dus, zelfs door de best geoefende niet meer kon worden gehanteerd of verder geslagen. Dat scheen als een geval van overmacht te worden beschouwd, waardoor de speler, buiten zijn wil en spijs zijn kunnen, fel en ten onrechte werd gehinderd. Om dit te verhelpen was een middel bij de hand, dat vooraf werd besproken, maar ook soms stante pede werd op-gelost. De benadeelde boog het hoofd achterover, legde de hans op zijn voorhoofd en met een ruk van zijn hoofd naar voren, trachtte hij de hans op een beter geschikte plaats te brengen. Kwam die nu nogmaals in een verkeerde situatie te liggen, dan was het niet meer toegelaten het maneuver te herhalen.

Zo gaat het spel door, totdat de tegenmaat ofwel de hans in de lucht te pakken krijgt, of bij het terugwerpen de knuppel vóór de steen

ermee kan raken, ofwel totdat de voorspeler zelf, bij het schatten bijvoorbeeld, een vergissing begaat.

Op dat moment begint de kans van de andere, de tweede man, die nu op zijn beurt voorspeler wordt, eventueel punten krijgt, opnieuw afgespeeld wordt, zijn knuppel aan de eerste weer moet afstaan, terug aan het spel komt, al naar gelang het lot hem voor- of tegenspoed geeft, en zo verder tot een van de partijen het vereiste aantal punten behaalt en... winnaar wordt.

Toch is voor de verliezer nog niet alles fataal verloren. Hij heeft nog één kans om zijn verlies of oneer te verzachten, namelijk door bij de laatste klop van de winnaar, bij de «deinzerslag», zoals we die noemden, de hans op te vangen. Kan hij dat, dan moet hij zijn straf niet ondergaan en kan hij de winnaar, door het ontnemen van de prijs of de beloning zelf, toch het genot van een totale overwinning ontnemen.

Wij hebben het bij het begin reeds gezegd : de beloning van de laureaat bestond inderdaad uit een zeer eigenaardige prijs, waarvan de omvang helemaal bepaald werd door de «deinzerslag» alsmede door de strijdlust en door het gewiekste optreden van de beide partijen. Hoe die klop aan zijn kurieuze naam kwam, zal aanstonds blijken.

Als het spel gewonnen of verloren is, komt de hans vóór de prijsuitreiking nog eenmaal in handen van de winnende partij. Dit is al een grote eer, maar niet zonder bepaalde gevaren, een eer waardoor meteen de prijs zelf nog eens in de waagschaal wordt geworpen.

De winnaar legt nu de hans een laatste maal op de startsteen, zoals bij de aanvang van een speelronde. De verliezer stelt zich weer op de door hemzelf gekozen plaats op, en na de gebruikelijke waarschuwingen : «Hans ?» — «Vis !» wordt de hans met een krachtig «Zoek hem !» de wijde wereld ingestuurd. De speler zal het bij de laatste klop vast en zeker slim aan boord leggen en de slag behendig berekenen, want nu mag zijn hans in geen geval gevangen worden.

De deinzerslag is gegeven ! Als door een wesp gestoken, zonder ook maar één risico te nemen, wipt de winnaar recht, speelt eventueel zijn hinderlijke klompen uit en zo vlug zijn benen hem dragen kunnen, gaat hij aan het lopen, lopen, lopen, maar dan achterwaarts, altijd achterwaarts.... «al deinzend» en namelijk weg van de weggeklopte hans en van de... verliezer.

Wordt de hans nu bij de «deinzerslag» in de lucht gegrepen, dan is het met de prijs amen en uit : niets te betalen en dus niets te ontvangen, geen straf of geen beloning ! En de winnaar komt onverrichterzake en vanzelfsprekend enigszins bedremmeld terug.

In het tegenovergestelde geval springt de verliezer naar de hem ontglipte hans, raakt hem aan en vliegt op zijn beurt in de richting van de

winnaar de deinzende makker achterna. En zo lopen, lopen, lopen, zo hard en zo lang, tot de geslagene de winnaar met de hand heeft getikt.

Op dat moment moet de vluchteling stoppen, gaat hij schrijlings-tepaard op de rug van de overwonnene zitten en deze is verplicht, al is het ook in het zweet zijns aanschijs, de triomfantelijke laureaat terug te rijden tot aan het vertrekpunt..... de steen met de stok.

Dan begint eventueel een nieuw spel.

Gerard VANDEVEIRE.

I N H O U D

G. A. C. VAN VOOREN. — Middelburg in Vlaanderen en de Hollandse Missie (1678-1700)	5
Ir. L. STOCKMAN. — De Kerk van Eeklo omgebouwd tot Fort in 1595 . . .	59
D. VERSTRAETE. — Een Paalkwestie in de omgeving van Sint-Margriete . .	66
A. VERHOUSTRAETE. — Feodaal overzicht van Ruiselede	82
Dr. P. ROGGHÉ. — Het Alinshospitaal te Gent	132
M. RYCKAERT. — Het sociaal-economisch aspect te Zomergem onder het Frans bewind	146
J. Ch. CORNELIS. — Lied van den Dominee van IJzendijke	176
Dr. P. ROGGHÉ. — Het Florentijns geslacht Machet in Vlaanderen	188
Ir. L. STOCKMAN. — Het Grafelijk Bos Aalschoot	197
G. VANDEVEIRE. — Het Hans-Visspel	209
<i>Ledenlijst</i>	223

Voorzitter : Mej. Dr. E. DHANENS, Boelare, 97, Eeklo.

Tel. (09) 77.11.32

Ondervoorzitter . Ap. P. RYCKAERT, Dekenijstraat, 2, Zomergem.

Tel. (09) 74.70.34

Sekretaris : A. DE VOS, Landhuis «Malpertuus», Achterstege, 2, Evergem.

Tel. (09) 51.88.25

Penningmeester : O. LIPPENS, Gentstraat, 13, Lembeke.

Tel. (09) 77.28.54

Stort zo vlug mogelijk uw lidmaatschapsgeld ten bedrage van 150 F
op postrekening 60.40.56 van het Heemkundig Genootschap
van het Meetjesland, p/a Gentstraat, 13, Lembeke.

*Indien ons jaarboek U voldoet, brengt het dan eens onder
de aandacht van Uw kennissen. Uw medewerking zou ons een
steun kunnen zijn! Hoe meer abonneementen, hoe meer tekst.*

Bestuursleden :

Mej. Dr. Elisabeth DHANENS, voorzitter, Eeklo.
 Ap. Pr. RYCKAERT, ondervoorzitter, Zomergem.
 Dhr. Achiel DE VOS, sekretaris, Evergem.
 Dhr. Oskar LIPPENS, penningmeester, Lembeke.

Steunende leden :

Gemeentebestuur AALTER
 ADEGEM
 BASSEVELDE
 EEKLO
 EVERGEM
 LEMBEKE
 LOVENDEGEM
 SINT-MARGRIETE
 WAARSCHOOT
 ZOMERGEM

Leden :

AALST	AARDENBURG (Ned.)
Stadsbibliotheek	Dhr. Dezutter Willy
	Dhr. Dhondt Willy
AALTER	Dhr. Dierick Walter
Dhr. Alyn Jan	Gemeentebestuur
Dhr. Bockaert Karel	Dhr. Rosseel Jacobus
E. H. Boussen Achiel	Dhr. van Helden Johan
Broeders van Liefde (St-Gerolfsinstituut)	Dhr. van Helden Willy
Broeders van Liefde, noviciaat	Dhr. van Hinte Jan
Arch. Cocquyt August	Dhr. van Vooren Georges
Mej. De Decker Annie	ADEGEM
Dhr. De Wulf Emiel	Dhr. Boute Albert
E. H. De Wulf Pierre	Dhr. Goethals Achiel
Tandarts Haers Marcel	Parochiale Bibliotheek
Dhr. Haus Marc	Dhr. Van Cleemput Pierre
Z. E. H. Heinkens A.	Dhr. Van de Kerckhove Marnix
Arch. Lievens Antoine	ANTWERPEN
Dhr. Martens Jozef	Stadsbibliotheek
Dhr. Michiels Maurits	ASSEBROEK
Parochiale bibliotheek	Dhr. Aricx Valère
Dhr. Smessaert Kamiel	Dhr. Stalpaert Hervé
Mej. Smessaert Lea	Dhr. Verstraete Daniël
Dhr. Struyve Frans	
Dhr. Thienpont Emiel	
Dhr. Van Driessche Robert	
Dhr. Verhoustraete Arthur	

ASSENEDE

Dhr. Pauwels Omer
Dr. Verstraete Th.

BASSEVELDE

Dhr. Dhanens Gerard
Dhr. Van Acker Etienne

BRUGGE

Brugse Boekhandel
Dhr. Casteleyn Marcel
Z. E. H. De Clercq Paul
Rijksarchief
Dhr. Viane Renaat

BRUSSEL

Koninklijke Bibliotheek van België
Koninklijke Commissie voor Monumenten
en Landschappen
Ministerie van Nationale Opvoeding
Vrije Universiteit Brussel

DAKNAM

Dhr. Arens Hugo

DEINZE

Ap. Noë Gerard

DOORNIK

Dhr. De Schepper Honoré

DRONGEN

E. H. Eykelberg Leon

EEKLO

Mevr. G. Baelde-Roegiers
Dr. hist. Baelde Michel
Dhr. Bastien Hector
Dhr. Baudts André
Ere-not. Bauwens Prosper
Dhr. Beirnaert Paul
Dhr. Bekaert Robert
Bibliotheek St.-Vincentius
Bibliotheek Willemsfonds
Broeders van Liefde
Dhr. Callens A.
Dhr. Clyneke Achiel

Dhr. Coemelck Maurits
Dhr. Cornelis Louis
Dhr. Dauwe Gaston
Dhr. De Baets Hubert
Mej. De Beer Hedwig
Dhr. De Bruyckere Joris
Dhr. Declercq Emiel
Arch. De Coninck J.
Mevr. G. Decouvreur-Verschaeve
Dr. Deleu Paul
E. H. De Neve Georges
E. H. De Smet Jozef
Dr. De Sutter Daniël
Dhr. De Sutter Roland
Dhr. De Vlieger Arthur
Dhr. De Vlieghe Frans
Dhr. Dhanens R.
Dhr. Engels Amand
Dhr. Felters Norbert
Dhr. Geirnaert Willy
Burgemeester Goethals Maurice
Dhr. Gyssels Gerard
Dhr. Haek Marcel
Mevr. Haemers Alfons
Dhr. Heene Karel
Dhr. Heene Willy
Dhr. Huysman Bernard
Koninklijk Atheneum
Dhr. Leonard Willy
Dhr. Leloup Roger
Ap. Leroux Paul
Dhr. Locufier Paul
Dhr. Lybaert Firmin
Dhr. Marechal Joost
E. P. Minderbroeders
Dhr. Minne Leon
Normaalschool O. I.. Vr. ten Doorn
Dhr. Sevenoo Daniël
Stedelijke Jongensschool
Dhr. Steenbeke Hubert
E. H. Stock Rafaël
Dhr. Tondat Romano
Dhr. Tourny Achiel
Dhr. Van Branteghem Carlos
Arch. Van Cauwenberghe Karel
Ir. Van Damme Georges
Dhr. Van de Genachte Edgard
Dhr. Van den Bulcke Jozef
Dhr. Vanderbrugghe Albert
Dhr. Van de Velde Leo

Mej. Van de Woestijne Marie-Aimée
Dhr. Van Hoecke Willy
Dhr. Van Keirsbilck Joris
Dhr. Vervaeke Willy
Ir. Vlaeminck Marin

ELENE

Z. E. H. Smet Cyriel

ERTVELDE

Dhr. Delarivière Arsène
Drukkerij Van Herck

ETTELGEM

Z. E. H. Raes Jozef

EVERGEM

Arch. Bral Etienne
Dhr. Canty Jules
Z. E. H. Collage Jules
Dhr. De Meyer August
Dhr. De Reu Gaspar
Not. de Sagher Johan
Dhr. De Schepper André
Dhr. De Waele Jos.
Dhr. De Wispelaere Omer
Dhr. Dumolin Franz
Dhr. Maertens de Noordhout Jean
Dr. Mathys André
Dhr. Neyt Jules
Adv. Nuytinck Jozef
Parochiale Bibliotheek Belzele
Parochiale Bibliotheek Centrum
Parochiale Bibliotheek Doornzele
Parochiale Bibliotheek Langerbrugge
Parochiale Bibliotheek Wippelgem
Dhr. Plaetinck Cyriel
Dhr. Polfliet Gerard
Dhr. Schoorman Jacques
Dhr. Stevens Jan
Tandarts Steyaert Antoine
Mej. Van Cauwenberghe Maria
Z. E. H. Van Hoecke Rafaël
Dhr. Van Hoorebeke Paul
Dr. Van Hylfte Medard
Dhr. Van Renterghem André
Dhr. Versyp Achiel

GENK

Openluchtmuseum Bokrijk

GENT

Z. E. H. Baudts Jan
Boekhandel Lammens Karel
Dhr. Colle Emiel
Dhr. Dauw Raymond
E. H. De Baets G.
Dr. De Baets J.
Dhr. De Beule Arsène
Dhr. De Craene Albert
Dhr. De Groote Paul
Z. H. Excellentie Mgr. De Kesel
Dhr. De Saffel M.
Rechter Devriendt Jacques
Mevrouw B. Dhanens-De Schrijver
Dhr. Friant Leo
Dhr. Joos Pierre
Dhr. Ledeganck André
H. E. H. Kan. Loontjens P.
Dhr. Maes Robert
E. H. Meire Antoon
Rechter Nuytinck Georges
Dhr. Prevenier Walter
Rijksarchief Gent
Dr. Rogghé Paul
Stadsbibliotheek
Dhr. Steeghers Wilfried
Dhr. Steels M.
Ir. Stockman Luk
Universiteitsbibliotheek
Dhr. Van de Velde Robert
Dhr. Van Mossevelde Albert
E. H. Winnepenninckx J.

GENTBRUGGE

Dhr. de Coorebyter Jacques

GOTTEM

Z. E. H. Gaublonne Valère

HAALTERT

Notaris Bauwens Robert

HANSBEKE

Dhr. Van Overbeke Marcel

INGOOIGEM

E. H. Deschrevel A.

KAPRIJKE

Notaris Dhavé Alfons
Dhr. Van Hevele Cyriel
Ap. Victor Antoine

KNESSELARE

E. P. Goegebuer
Dhr. Moelaert Roger
Dhr. Ormelis André
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Ryserhove Alfons
Dhr. Ryserhove Hilaire
Dhr. Steyaert August

KORTRIJK

Stadsbibliotheek

KRUISSHOUTEM

E. H. Van de Moortel R.

LEDEBERG

Dhr. Van den Hove Roger

LEMBEKE

Dhr. Betsens Maurice
Dhr. Boone Omer
Dr. Claeys Gerard
Mevrouw De Sutter Noël
Z. E. H. De Wilde J.
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Roegiers Jan

LEUVEN

Universiteitsbibliotheek

LOCHRISTI

Dhr. Matthys Leon

LOKEREN

Stadsbibliotheek

LOTENHULLE

Dhr. De Craene Leon

LOVENDEGEM

Z. E. H. De Keyzer J.
Rechter Roels van Kerckvoorde Jean
Dhr. Van Laere Othmar

LUIK

Universiteitsbibliotheek

MALDEGEM

Dhr. Cromheecke Laurent
Dhr. Cromheecke Richard
Dhr. De Coninck Paul
Dhr. De Vogelaere Georges
Gemeentelijke Bibliotheek
Dhr. Standaert August
Tandarts Strijbol Jozef
Dhr. Taeldeman Johan
Dhr. Van den Bossche Julien

MARIAKERKE

Dhr. De Puydt Michel
Dhr. Lecompte Gaston
Mevrouw Tieleman E.
Dhr. Vanderhaeghen Charles

MECHELEN

Stadsbibliotheek

MEIGEM

Parochiale Bibliotheek

MERENDREE

Z. E. H. Van Weyenberg

MIDDELBURG (VI.)

Z. E. H. De Sutter Leopold
Parochiale Bibliotheek

NAMEN

Institut Moretus-Plantin

NEDERZWALM

Z. E. H. De Smet I.

NEVELE

Dhr. Janssens Antoon

OOSTBURG (Ned.)

Dhr. Pieters F.A.

OOSTEEKLO

Dhr. Roegiers Herman

Dhr. Van Leeuwen Jozef

OOSTENDE

Dhr. Lootens Albert

OOSTKAMP

Dhr. Dauw Adhemar

OUDENAARDE

Z. E. H. Vereecke René

Z. E. H. Willems Robert

OUD-HEVERLEE

E. H. De Mey

RIXENSART

Dhr. Deprest Remi

ROESELARE

Stadsbestuur

RONSE

E. H. Petrus B. de Meyer

RONSELE

Dhr. Coppens Romain

SAS-VAN-GENT (Ned.)

Dr. Puylaert F.

SCHELLEBELLE

E. H. Nollé J.

SIJSELE

Z. E. H. Noterdaeme J.

SINT-AMANDSBERG

Dhr. Boussen J.

Dhr. Robbrecht Firmin

Adv. Rombaut R.

E. H. Steel M.

Dhr. Van Daele Edgard

Dhr. Van Daele Paul

SINT-ANDRIES

Dhr. Penninck Jozef

SINT-DENIJS-WESTREM

Dhr. Kerckhaert Noël

Dhr. Vandeveire Jozef

SINT-JAN-IN-EREMO

Parochiale Bibliotheek

SINT-KRUIS-BRUGGE

Mej. Cafmeyer Magda

SINT-LAUREINS

Dhr. De Keyzer Herman

Dhr. De Reu Etienne

Gemeentebestuur

Parochiale Bibliotheek

Dhr. Van Den Bulcke Herman

SINT-MARGRIETE

Dhr. De Cuyper Omer

Dhr. De Muer Julien

Dhr. De Reu Robert

Dhr. Geyssens Odilon

Burgemeester Van Hyfte Prudent

SINT-MARTENS-LATEM

E. H. Janssens Piet

Burgemeester Van den Abeele Raf

SINT-MARTENS-LEERNE

Z. E. H. De Paepe

SINT-NIKLAAS

Dhr. Hebberecht Arthur

Dhr. Van de Walle André

Z. E. H. Van Laere Henri

SLEIDINGE

Gemeentebestuur

Dhr. Laroy Eric

Mej. Lybaert Colette
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Vereecke Raf

TIEGEM

Mevrouw C. Moortgat-Piessens

TIELRODE

Z. E. H. Pannekoek Paul

URSEL

Dr. Ackerman Paul
Dhr. De Muyter Remi
Dhr. Dumoleyn F.
Parochiale Bibliotheek

VELZEKE

Z. E. H. Bauwens A.

VILVOORDE

Dhr. Ledeganck A.J.

VLIJTINGEN

Mevrouw Dr. Jansen-Van Damme

WAARSCHOOT

Dhr. Bonamie René
Dhr. Bulté Firmin
Dr. Buysse J.
Dhr. De Clercq Firmin
Dhr. D'hont Marcel
Tandarts Haers Gerard
Z. E. H. Schoorman J.
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Vereecke Laurent

WATERVLIET

Dhr. De Mulder Albert
Mej. Dhanens Germaine
Gemeentebestuur
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Van de Poele Firmin

WETTEREN

Heem- en Geschiedkundige kring
Dhr. Van de Gracht Noël

WINGENE

Ap. Fraeyman Jules

WONDELGEM

Arch. Bauwens Wilfried
Dr. Daeninck Louis
Dhr. De Rammelaere Carlos
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Welvaert-Lecleir

ZELE

Z. E. H. Dhanens Edgard

ZELZATE

Gemeentelijke Openbare Bibliotheek
Ap. Hollebosch Omer
Instituut St.-Laurentius
Dhr. Vereecke A.

ZOMERGEM

Dhr. De Backer Omer
Dr. De Buck Jeroom
Dhr. Deene Georges
Mej. Deene Patricia
Parochiale Bibliotheek
Dhr. Ryckaert Maurice
Dhr. Van Hecke Maurits
Dhr. Wille André

ZONNEGEM

Z. E. H. De Smet Gaston

ZOTTEGEM

Dhr. Van der Linden Renaat

ZWEVEZELE

Dhr. Callewaert Marcel

CANADA

Z. Hoogw. Exc. Mgr. De Roo

ZUID-AFRIKA

Dhr. Maes Rudolf, Somerset-West

NEDERLAND

N.V. Martinus Nijhoff, Den Haag
Centrale Commissie voor Onderzoek
van het Nederlandse volkseigen,
Amsterdam

FRANKRIJK

Dhr. Verheecke P., Thon.

Ruildienst :

«Eigen Schoon en de Brabander», Brussel
Nationale Commissie voor Folklore, Serskamp.
Land van Aalst, Denderleeuw.
Kunst- en Oudheidkundige kring, Deinze.
Land van Dendermonde, St.-Gillis-Dendermonde.
Land van Waas, St.-Niklaas.
Culturele Kring Zottegem, Strijpen.
Oudheidkundige kring Oudenaarde.
Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium, Brussel.
«De Vier Ambachten», Hulst.
«Oostvlaamsche Zanten», Gent.
«Wetenschappelijke Tijdingen», Gent.
Oudheidkundige Kring Ronse.
Koninklijke Vlaamse Academie, Brussel.
Brabants Heem, Waalre (Ned.)
Land van Beveren, Kallo.
Maatschappij Geschiedenis en Oudheidkunde, Gent.
«Band», Annevoie.
Leiegouw Kortrijk.
Geschied- en Oudheidkundige Kring Roeselare, Rumbeke.
Heemkundige Kring Maurits van Coppenolle, Sint-Andries
«Société d'Emulation», Brugge.
Staatsarchiv, Bremen.
«Romana» Ganshoren.
«Pro Civitate», Brussel.
Faculteit Wijsbegeerte en Letteren (Volkskunde), Gent.
Heemkundige Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen, IJzendijke.
Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde,
's Gravenhage
Heemkring «Bachten de Kupe», Nieuwpoort.
Geschied- en Heemkundige kring graafschap Jette.
Heemkundige Kring «De Oost-Oudburg», St.-Amandsberg.
Vlaamse Vereniging voor Familiekunde, Antwerpen.
Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, Middelburg (Ned.)
Studia Historica Gandensia, Gent.

DIT JAARBOEK WERD UITGEGEVEN
DOOR HET HEEMKUNDIG GENOOT-
SCHAP VAN HET MEETJESLAND EN
GEDRUKT OP DE PERSEN VAN DE
DRUKKERIJ STANDAERT-VAN STEENE
NIEUWSTRAAT, 26, TE MALDEGEM